

**Ş. Berdiýewa, A. Orazgeldiýewa, G. Jumanyýazowa,
Z. Nakimowa, B. Rahmanowa, B. Seýradowa, G. Otuzowa,
O. Gullyýewa, O. Annaýewa, T. Annaýewa**

PERINATAL TAPGYRLAÝYN KÖMEGIŇ ESASLARY

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlenildi*

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2020

Berdiýewa Ş. we başg.

B 51 Perinatal tapgyrlaýyn kömegiň esaslary. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2020.

Okuw gollanmasynda perinatal tapgyrlaýyn kömegiň esasy meselelerine seredilýär.

Gollanma on iki bapdan ybarat bolup, her bap aýratyn patologik hadysa bagyşlanýar. Her keseliň etiologiýasy we patogenezi, kliniki alamatlary, anyklaýyş we bejeriş usullary beýan edilýär. Bu patologik ýagdaýlarda lukmanyň iş usuly, tapgyrlaýyn kömegiň düzgünleri ýaly meselelere aýratyn orun berilýär.

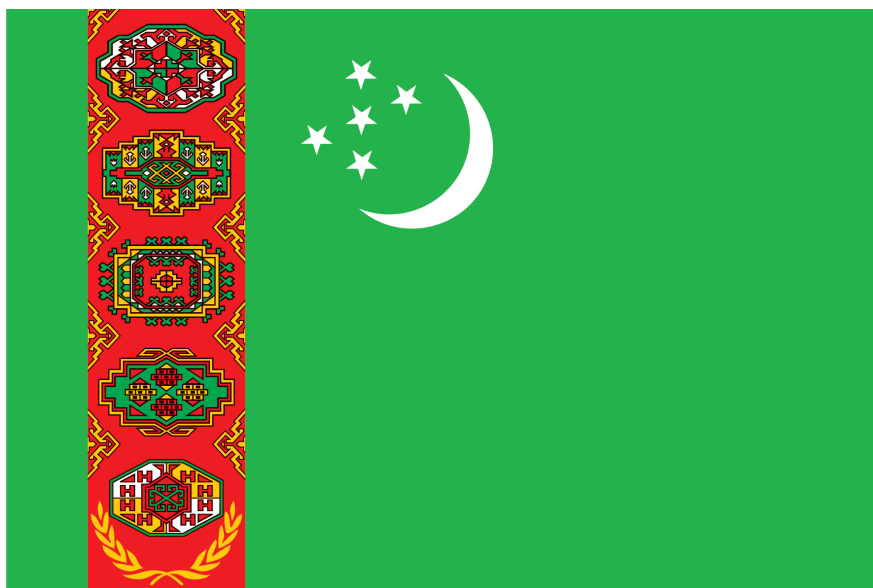
Okuw gollanmasy ýokary okuw mekdepleriniň talyplary üçin niýetlenip, ondan lukmanlar we kliniki ordinatorlar, degişli lukmançylyk orta okuw mekdepleriniň mugallymlarydyr talyplary hem peýdalanyp bilerler.

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň öňünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

GIRIŞ

Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe milli Liderimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň başlangyjy bilen ýurdumyzyň ähli ýerlerinde ägirt uly özgertmeler amala aşyrylýar. Ähli amatlyklary bolan durmuş maksatly täze binalar ulanmaga berilýär. Saglygy goraýyş ulgamynda-da düýpli işler alnyp barylýar. Şolaryň biri hem enäniň we çaganyň saglygyny goramak bolup durýar. Çünki sagdyn nesli kemala getirmek üçin, ilkinji nobatda, enäniň sagdyn bolmagy we sagdyn nesliň dünýä inmegi gerek. Hormatly Prezidentimiziň başlangyjy esasynda Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasy bilen bilelikde ýerli şertlere uýgunlaşdyrylyp, «Enä we çaga mähirli gatnaşykly hassahana», «Ene süýdi bilen emdirmekligi goldamak we goramak», «Howpsuz enelik», «Bäbekleriň ilkinji reanimasiýasy» ýaly milli Maksatnamalar kabul edildi. Ähli welaýatlarda «Ene mähri» merkezleri döwrebap täze tehnologiýalar bilen üpjün edilip, ulanmaga berildi. Milli Liderimiziň ýolbaşçylygynda ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamak babatda uly işler amala aşyrylýar. Häzirki döwürde «Howpsuz enelik» milli Maksatnamasynyň talaplaryny doly ýerine ýetirmek, perinatal ýitgileri azaltmak, ýöriteleşdirilen akuşerçilik hem-de neonatal kömegiň hilini ýokarlandyrmak, sagdyn nesli kemala getirmek, çagalaryň maýyplygynyň önüni almak boýunça işler alnyp barylýar, ýagny perinatal kömek sebitleşdirilýär. Şolar ýaly ýagdaýlar bilen bagly agyr ýagdaýdaky ýa-da massasy 500 g bolan bäbekleri idetmek boýunça has güýçli tehnologiýalaryň amalyýete ornaşdyrylmagy diňe uly merkezlerde mümkindir. Başgaça aýdylanda, tehniki üpjünçilik babatda gowy abzallaşdyrylan, uly göwrümlü barlaglary geçirip bilýän barlaghanalar we ýokary tejribeli hünärmenler bilen üpjün edilen, işgärleriniň hünärmenlik derejesini yzygider kämilleşdirmäge

we ylmy seljermeleri geçirmäge mümkinçilik döredip bilýän merkezlerde ýokary derejeli perinatal kömegi berip bolýar. Şonuň üçin häzirkizaman perinatal kömegini sebitleşdirilmäge ýykgn edilýär.

Berilmeli lukmançylyk kömeginiň tapgyrlaýyn derejesine baglylykda sebitleşdirilen perinatal gulluk ykdysady taýdan tygşyly, in ýokary derejeli we netijeli kömegi üpjün edýän gurama bolmaly.

Sebitleşdirme gullugyny döretmek üçin:

- gys sagly (gaýragoýulmasyz) kömegiň meseleleri;
- bejeriş-öňüni alyş edaralaryna kabul edilende geçirilmeli çäreler;
- bejeriş-öňüni alyş edaralarynda berilmeli lukmançylyk kömeginiň görümi ýaly meseleler çözülmelidir.

Sebitleşdirilen perinatal gulluk ähli akuşerçilik we ginekologik hassahanalaryň üç derejä (tapgyra) bölünmegini aňladýar. Tapgyryň her biri üçin öz meseleleri we jogapkärçiligi kesgitlenilendir. Perinatal gullugyň şeýle tapgyrlara bölünmegi näsagyň hassahana ýerleşdirilmegine we berilmeli bejerginiň ýeke-täk standart boýunça amala aşyrylmagyna, näsazlyk bolan ýagdaýlarda bolsa, beýleki tapgyra geçirmeklige mümkinçilik berýär.

Sebitleşdirmäniň guramaçylyk-usulyýet düzgüni perinatal howpuň konsepsiýasyna, ýagny enäniň we çaganyň dogrum howpunyň derejesine laýyklykda hassahanalaryň in amatly şertlerinden we mümkinçiliklerinden ugur alnyp, dogrumy geçirmelidigine esaslanýar.

Saglygy goraýyş edaralarynyň esasy meseleleri göwreli zenana we çaganyň ösüşine ünsli gözegçilik etmekden, öz wagtynda näsazlyklary kesgitläp, degişli görümde bejergini geçirmekden ybaratdyr. Ondan başga-da, göwreliligiň dowamyndaky esasy näsazlyklaryň (gaýrüzülmeleriň), takmynan 50%-i ýokary howp toparyna degişli bolan göwreli zenanlarda duş gelýär. Emma bu gaýrüzülmeleriň emele gelşini bellibir kesel bilen baglanyşdyryp bolmaýar. Dogrum wagtyndaky we dogrumdan soňky gaýrüzülmeleriň 25%-i zenanlaryň pes howply toparynda, 75%-i bolsa olaryň ýokary howply toparynda duş gelýär. Bu zenanlaryň bäbekleri I derejeli lukmançylyk kömeginiň gözegçiliginde bolýandygyna garamazdan, zenanlaryň dogrumlary tapgyrlaýyn kömeginiň II-III derejesinde geçirilmelidir.

Ýeke-täk perinatal gullugynyň esasy guramaçylykly ýörelgesi enä we çaga yzygider howpsuz kömek bermekden hem-de näsaglary öz wagtynda bir tapgyrdan beýleki tapgyra geçirmekden ybaratdyr.

Ýokarda aýdylanlara esaslanyp, enäniň we perinatal ölümleriň sanyny azaltmak, göwrelilere, dogurýanlara, dogranlara, täze doglan bäbeklere berilýän akuşerçilik we neonatal kömegiň hilini ýokarlandyrmak maksady bilen, şu gollanma taýýarlanylady. Okuw gollanmasy talyplaryň, intern-lukmanlaryň, kliniki ordinatorlaryň, lukman-diňleýjileriň, saglygy goraýyşdaky amaly lukmanlaryň tejribesiniň kämilleşmegine ýardam eder.

PERINATAL KÖMEGI TAPGYRLARA BÖLMEK

Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň degişli buýrugyna laýyklykda perinatal kömegiň tapgyrlara bölünmegi aşakdaky çäreleri öz içine alýar:

– dogrum öýleriniň bar bolan serişdelerini (maddy-tehniki, şol sanda ulag serişdelerini) we işgärlerini hasaba alyp, barlagdan geçirilmeli, olaryň kömek berip bilijiligine baha bermeli. Serişdeleri yzygider uzak döwrüň dowamynda kömek berip bilşi boýunça bölüşdirmeli. Olaryň önünde bermeli lukmançylyk kömeginiň anyk-kesgitli meseleleri goýulýar;

– hyzmat ediş zolagynyň kartografiýasy düzülmeli we şol etraplaryň geografik kartasynda anyk bellige alynmaly:

– zolagyň meýdany (inedördül km), etraplaryň, şäherleriň atlary we olaryň aralygy bellemeli;

– dogrum öýleriniň (bölümleriniň), ýörite bäbekler bölümüniň, perinatal kömek beriş derejesiniň, orun sanynyň we dogrum sanynyň, gerek bolan ýagdaýlarynda beýleki lukmançylyk edaralarynyň düzümi kesgitlenilmeli;

– ýerli saglygy goraýyş dolandyryş edaralary 2-nji we 3-nji derejeli dogrum edaralaryna geçirilmeklige mätäç näsaglaryň sany barada takyk hasabat bermeli;

– perinatal kömegi bermeklige gatnaşýan etrap we lukmançylyk derejesindäki edaralar her bir anyk ýagdaýlar boýunça geçiriljek çäreler barada bir-birine habar beriş, ulagda ugratmak we ş.m. babatda kesgitli kömek beriş algoritmini (düzgünini) işläp düzmeli;

– garaşylýan ulagda iberiljek näsaglaryň hasaby çykarylanda näçe dogruma garaşylýandygyny, näçesiniň wagtyndan öňki dog-

rumyň we näsazlaşan dogrumlaryň boljakdygy we garaşylýan agyr ýagdaýda doguljak bäbekleriň sany hasaba alynmaly;

– göwrelileriň lukmançylyk edaralarynyň dogrum öýlerine meýilleşdirilip ýatyrylmany ilkinji lukmançylyk–sanitar kömeginiň (ILSK) işgäriniň ugradyş haty bilen ýerine ýetirilmeli, ýagny önden meýilleşdirilen sany boýunça, gerekli lukmançylyk kömeginiň derejesine laýyklykda ylalaşyp, göwreliniň islegini göz önüne tutup geçirmeli;

– göwrelileri, dogurýan, dogran aýallary we bäbekleri has ýokary derejeli dogrum öýlerine ulagly geçirmek (ulagda eltmeklige garşy görkezme bolmadyk ýagdaýynda) maslahat beriş ulag gullugy (MBUG) tarapyndan amala aşyrylmaly;

– göwrelilere, dogran aýallara we bäbeklere ýöriteleşdirilen kömek bermek üçin olary ýokary döwlet derejedäki saglygy goraýşy dolandyryş edaralaryna deslapky düzgüne laýyklykda geçirmeli;

– kömek beriji edaranyň I derejesi gurnalanda, onuň esasy enjamlaryndan başga, hökmany suratda enelere we bäbeklere reanimsiýa (dikeldiş) kömegini bermek üçin intensiw bejeriş otagy we oňa gerekli bolan enjamlary bolmaly;

– II derejeli kömek beriji edarasy gurnalanda onuň esasy enjamlaryndan we reanimsiýa kömegini bermeklik boýunça enjamlaşdyrmadan daşary bäbeklere reanimsiýa çäreleri geçirmeklik üçin reanimsiýa we intensiw bejergi otaglary bolmaly. Olarda doly derejede reanimsiýa çärelerini geçirmeklige niýetlenen toplular, ýagny emeli dem beriş enjamy (EDBE), kýuwezler, şeýle-de kliniki, biohimiki, bakterial barlaglary göz önünde tutýan barlaghanasy bolmaly, gije-gündiziň dowamynda neonatolog lukmanynyň nobatçylygy bolmaly;

– perinatal kömegiň III derejeli edaralary (perinatal merkezleri, welaýat hassahanalary we beýlekiler) perinatal patologiyanyň ýaýbaňlanma howpy bolan 22-33 hepdelik möhletli göwrelileriň, dogurýan we dogran zenalaryň hassahana ýerleşdirilmegi üçin guralan bolmaly. Şeýle-de, perinatal kömegiň bu derejesine göwreliligi we dogrumy agyrlaşmadyk, 1500 g we ondan pes massaly çagalar bilen

zenanlar kabul edilýär hem-de I we II derejeli edaralardan näsaglar geçirilýär. Olara lukmançylyk kömeginiň hemme görnüşleri berilýär;

– perinatal kömegiň III derejeli edaralary hökmany suratda häzirki zaman ýokary netijeli bolan tehnologiýalarda işläp we näsazlaşmanyň önüni öz wagtynda alyp biljek ýokary derejede kämilleşen hünärmenleri, şeýle-de, bejeriş-anyklaýyş enjamlary we derman serişdeleri bilen üpjün edilmeli. Bu derejede hökmany suratda gije-gündiziň dowamynda neonatolog lukmanynyň gözegçiligi, kliniki, biokimiya, bakteriologik barlaghanalaryň, reanimasiýa we intensiw bejergi bölümleriniň, täze doglan bäbekleriň we möhletine ýetmez bäbekleri idetmeklik üçin bäbekleriň patologiýasy bölümleriniň bolmaklygy zerur;

– MBUG hökmany suratda III derejeli kömegiň esasy dogrum öýüniň gurnalmasynda bolmaly we ol gije-gündiziň dowamynda iltihap hyzmat etmeli. Her MBUG-yň işleýiş düzgüni, iş orunlary, ýörite enjamlaşdyrylan ulaglaryň sanawy işlenilip düzülmeli we tassyklanan bolmaly, üznüksiz arabaglanyşyk-habarlaşyk, ýagny dogry we doly ýola goýlan habar berişi hem-de hasaba alyş ulgamy bilen üpjün edilen dispetcher nokady bolmaly. Gerek bolan ýagdaýlarynda MBUG degişli ugurlar boýunça hünärmenleriň toparyny gurnap bilmeli. Her bir aýratyn ýagdaýda gerek bolan hünärmenleriň topary iberýän we kabul edýän taraplaryň bilelikdäki ylalaşmagy arkaly düzülmeli;

– göwrelileriň, dogurýan aýallaryň we täze doglan bäbekleriň ulagly ugradylmagy «özüňe çagyrmak» ugry boýunça, ýagny MBUG ulagyny çagyrmak bilen geçirilmeli. Göwreliler, dogurýan we dogran aýallar ýörite enjamlaşdyrylan ulagda hökmany suratda MBUG-yň işgärleriniň (lukman-neonatolog, göbogene, ulagçy-sanitar) gerek bolanda çagyrylan hünärmenler tarapyndan amala aşyrylmaly. Täze doglan bäbekleriň geçirilmegi reanimobilde ýa-da ýörite enjamlaşdyrylan ýyladyjy ulgamy, ulag kýuwezi, emeli dem berişi aparaty bolan ulagda, ýörite öwredilen lukmançylyk işgäri tarapyndan amala aşyrylmaly;

– MBUG-yň her çagyryşy boýunça jogapkärçiligi I-II derejeli hyzmat edişi dogrum edarasynyň ýolbaşçysynyň üstüne ýüklenýär. Näsaglary geçirmek soragyny bejerýän lukman kesgitleýär, ýagny ol

MBUG-yn işgärleri bilen habarlaşyp, näsagyň ýagdaýyny durnuklaşdyrmak boýunça nähili çäreleri geçirmeli boljakdygyny, kabul edýän edara näsagy kabul etmek we oňa öňünden taýýar bolmak we çalt kömek bermekligi gurnamak ýaly meseleleri çözmelidir. Bejerýän lukman hossarlaryna näsagyň geçirilmeginiň sebäbi, geçirilýän edarasynyň ýerleşýän ýeri barada habar berýär we lukmançylyk resminamalaryny talabalaýyk dolduryp, habar berlen tarapyň goly bilen näsagyň geçirilmegini amala aşyrýar;

– näsagy ýokary derejeli bejeriş edarasyna geçirmeklik mümkinçiligi bolmadyk ýagdaýlarda, oňa hökmany suratda maslahat berilmeli we gerek bolsa, öz ýerinde dessin kömegi bermeli;

– lukmançylyk resminamalary (alyş-çalyş kartasy, dogrum taryhyndan ýa-da kesel taryhyndan göçürmeler) hökmany öz wagtynda taýýarlanylmalı we näsag bilen bilelikde iberilmeli. MBUG-yn işgärleri näsagyň ulagly geçirilýän wagtynda onuň ýagdaýyna gözegçilik geçirip, resminamalaryň alnyp barlyşyna we doldurylyşyna jogapkärçilik çekýärler. Kabul edýän tarap ilkinji ýüz tutulan wagtyny hasaba almaly, maslahatçynyň ýazgysy (näsagyň ýagdaýyna, agyrylyk derejesine baha berlip kesgitlenilmeli we maslahat berilmeli) bolmaly. Ulagda geçirilýän wagtynda näsagyň ýagdaýyna MBUG-yn işgäri – hünärmeni jogapkärçilik çekýär;

– MBUG-yn getiren näsagyna kabul eden edaranyň lukmany (konsilium) hökmany suratda barlag geçirmeli;

– MBUG-yn işgärleri ýeterlik derejede bilimli we iş tejribeli bolmaly, aýallara we bäbeklere reanimsasiýa we depginli bejeriş çärelerini geçirip bilmeli.

Perinatal merkez

Enäniň we çaganyň saglygyny goraýyş ulgamynda döwletiň wajyp strategik meseleleriniň biri hem ene we çaga ölümini azaltmaklyk bolup durýar. Bu meseleleri çözmek üçin bütin döwlet we ýerli derejelerde täze doglan bäbeklere, göwrelilere, dogurýan we dogran aýallara ýöriteleşdirilen, şol sanda ýokary tehnologiýaly lukmançylyk kömeginiň berilmegini üpjün edýän perinatal merkezleri döredilme-

li we bu merkezler dünýä ülnülerine laýyk gelýän lukmançylyk enjamlary bilen üpjün edilen bolmaly. Ilki bilen bu merkezlerde işlejek lukmançylyk işgärleriniň, hünärmenleriň (akuşer-ginekologlaryň, anesteziolog-reanimatologlaryň, neonatologlaryň, pediatrlaryň, orta lukmançylyk işgärleriniň) ýörite kämillik derejesini ýokarlandyrmak meselesi çözülmeli.

Enäniň we çaganyň saglygyny gorayış gullugynyň döwrebap taplalaryny hasaba almak bilen, perinatal merkezleriň esasy meseleleri aşakdakylardan ybarat:

- esasan hem iň agyr ýagdaýdaky göwrelilere, dogurýan we dogran aýallara, täze doglan bäbeklere maslahat beriş, anyklaýyş, bejeriş we dikeldiş (reabilitasion) kömegini bermek;
- çagalaryň perinatal patologiyasynyň soňundan-uzagyna berýän zyýanly täsirleriniň önüni almak;
- möhletine ýetmän doglan çagalaryň, çagalykdan çala eşitmekligiň, kerligiň, çaga serebral ysmazynyň we beýlekileriň dikeldiş çärelerini geçirmek; olaryň hilini we göwrümini ýokarlandyrmak hem näsaglary saglyk–ruhy taýdan taplandyrmak;
- enelere we ýaş çagalara durmuş-hukuk kömegini bermek;
- hasabat gözegçiligini we derňewini geçirmek.

Perinatal kömegiň derejeleri. Düzümi we wezipeleri

I dereje

Kömegiň görnüşleri:

- 38-41 hepdede kadaly dogrumlar;
- ilkinji akuşerçilik ambulator kömek.

Düzümi:

Oba saglyk öýleri we saglyk merkezleri:

- hususy dogrum otagy (350-400 dogruma 1 aýratyn dogrum otagy);
- bäbek bilen bilelikde bolunýan otaglar;
- gysgaly akuşerçilik kömek üçin otag;
- bäbegiň geçirilmänkä ýagdaýyny durnuklaşdyrmak üçin emjamlaşdyrylan otag;
- sanjym otagy.

Etrap dogrum öýleri:

- dogrum zolagy (350-400 dogruma 1 aýratyn dogrum otagy);
- bäbek bilen bilelikde bolunýan otaglar;
- gyssagly akuşerçilik kömek üçin otag;
- indiki derejä geçirilmänkä bäbegiň ýagdaýyny durnuklaşdyrmak üçin otag;
- operasiýa otagy;
- sanjym otagy;
- zenanlary antenatal ideg boýunça okatmak üçin okuw otagy.

Wezipe birlikleri:

- oba saglyk öýleri we saglyk merkezleri: maşgala lukmany, akuşer-ginekolog, göbegen, şepagat uýalary;
- etrap dogrum öýleri: akuşer-ginekolog, göbegen, neonatolog, anesteziolog-reanimatolog, şepagat uýalary.

Wezipeleri:

1. Göwrelilikde we dogrumda perinatal kömegiň birinji derejesinde antenatal idegi we akuşerçilik kliniki beýanlara laýyklykda oňat hilli lukmançylyk hyzmatlaryny üpjün etmek.
2. Göwreliligi ýüze çykarmak we ultrases esasynda 18-20 hepdelikde möhletini kesgitlemek, ganyň we peşewiň, gan toparynyň we rezus faktorynyň laborator barlaglaryny geçirmek, grawidogrammany alyp barmak.
3. Häzirki göwreliligiň howpuny kesgitlemek:
 - köp düwünçekli göwrelilik;
 - çaganyň nädogry ýatmagy;
 - ýatgyda tyg yzy;
 - rezus otrisatel göwrelilik;
 - plasantanyň nädogry ýerleşmegi;
 - dowamly ýokanç däl keselleri.
4. Wagtyndan öň dogrum howpy bolan göwrelileri 37 hepde möhletine çenli ýüze çykarmak we 2-3-nji derejä ugratmak.
5. Gaýragoýulmasyz kömegi bermek, kesar kesimi operasiýasy, anesteziýa.
6. Bäbegiň ilkinji reanimasiýasy we ýagdaýyny durnuklaşdyrmak.

7. Gan we ganyň ýerini tutujylary bilen gije-gündiziň dowamyn-da üpjün etmek.
8. Maşgaladakilara maslahat bermek we habarly etmek.
9. BSŽ we gepatitiň, poliomielitiň sanjymlary.
10. Göwrelilerde glýukozanyň derejesini ajöze ýagdaýda kesgitlemek we zerurlyk çykanynda 2 – 3-nji derejä ugratmak.

Statistika (matrisa BABIES).

Maşgalany meýilleşdirmek, reproduktiw agzalaryň howply täze döremelerini we jyns ýollary arkaly geçýän keselleriň önüni almak, yetginjeklere hyzmat.

II dereje

Kömegiň görnüşleri:

I derejede berilýän kömek we indiki kriteriýalar:

- aram howply dogrumlar we gestasiýanyň 33-37 hepde möhletinde dogrumlar;
- meýilleşdirilen kesar kesimi;
- sagat bäbekleri we aram patologiýaly bäbekleri alyp barmak;
- 1800-2500 gramdan ýokary massaly bäbeklere ideg etmek.

Düzümi:

II derejeli dogrum bölümi organiogramma degişlilikde birnäçe I derejeli dogrum öýlerinden durýar. Ol öz içine şu aşakdakylary alýar:

- dogrum bölümi;
- bäbek bilen bilelikde bolunýan otaglar;
- göwrelileriň patologiýasy bölümi;
- akuşerçilik intensiw bejergi bölümi;
- bäbekleriň reanimasiýasy we intensiw bejergi bölümi;
- ginekologiýa bölümi;
- bäbekleriň patologiýa bölümi;
- anyklaýyş-maslahat beriş bölümi.

II derejeli dogrum bölüminiň ýanyndaky anyklaýyş-maslahat beriş bölüminiň düzümi:

Otaglar:

- göwreliligiň doly götermezligi we önelgesizlik;
- ýokary howply göwrelilik we ony alyp barmak;

- dowamly ýokanç däl keselli aýallara maslahat bermek boýunça terapewt;
- lukmançylyk-genetiki maslahat;
- USB (prenatal anyklaýyş);
- Andrologiýa.

Wezipeleri:

I derejede berilýän kömek we beýleki kriteriýalar:

- hassahana ýerleşdirmek barada buýrug a laýyklykda ýöriteleşdirilen perinatal kömegini bermek;
- sagat we orta derejedäki näsag bäbeklere, wagtyndan ir doglan 1800 gramdan ýokary agramly bäbeklere ideg geçirmek;
- agyr patologiýaly bäbekleri III derejä ugratmakdan öň ýagdaýyny durnuklaşdyrmak;
- göwreliligi 32 hepdeden pes we ýokary howply göwrelileri ugratmagyň kriteriýalaryna laýyklykda III derejä ulagly ugratmak;
- I dereje bilen guramaçylyk – usulyýet işlerini geçirmek;
- ýerli kliniki beýanlary işläp düzmek;
- ýöriteleşdirilen maslahat beriş ambulator kömegi guramak;
- önüni alyş sanjymly senenama laýyklykda geçirmek;
- fenilketonuriýa, gipotireoz skринing geçirmek, nesilden geçýän we ösüşiň dogabitdi nogsanlyklaryny hasaba almak;
- gije-gündizleýin akuşerçilik, neonatal, anesteziologik we reanimasion kömek;
- gije-gündiziň dowamynda gan we ganyň ýerini tutujylary bilen üpjün etmek.

III dereje

Kömegiň görnüşleri:

- ýokary howply zenanlara göwrelilik we dogrum wagtynda hem-de I we II derejeleriň kriteriýalary boýunça kömek bermek;
- göwreliligiň 33 hepdesinden pes möhletdäki wagtyndan öňki dogrumlar we 1800 gramdan pes massaly bäbeklere ideg etmek.

Düzümi:

- dogrum zolagy;
- bäbek bilen bilelikde bolunýan otaglar;
- operasion zolak;
- anesteziologiýa we reanimasiýa bölümi;
- göwrelileriň patologiýasy bölümi;
- ginekologiýa bölümi;
- bäbekleriň reanimasiýasy we intensiw bejergi bölümi;
- ekspres barlaghana;
- keselli we wagtyna ýetmedik çagalara ideg bölümi;
- reproduktiv saglyk we genetika, klimaks merkezi;
- zenanlar we çagalar üçin maslahat beriş bölümi;
- US prenatal anyklaýyş bölümi.
- + III - A derejede:
- akuşerçilik we neonatologiýa kafedralarynyň kliniki binýady;
- kemis bäbekleriň ösüşine gözegçilik gullugy;
- ösüşüň nogsanlyklaryny düzetmek we gaýragoýulmasyz kömegi bermek üçin bäbekleriň, çagalaryň we ýetginjekleriň hirurgiýasy bölümi.

Wezipeleri:

Ýokarda görkezilen I-II derejäniň wezipeleri we olara goşmaça geçirilmeli çäreler:

- ýokary howply göwrelilere gije-gündiz ýöriteleşdirilen kömegi bermek;
- gije-gündiziň dowamynda gan we ganyň ýerini tutujylar bilen üpjün etmek;
- ýokary tehnologiýaly gatyşmaklygy ulanmak bilen (surfaktant, SPAP, ÖEW), göwreliligiň 22 hepdeliginde möhletinden we 500 gramdan ýokary massaly doglan bäbeklere ideg geçirmek;
- bäbekleri I we II derejeden özüne ulag bilen getirmek;
- newrologiýa, hirurgiýa boýunça (ösüşüň nogsanlyklaryny düzetmek) bäbeklere ýöriteleşdirilen kömegi guramak;

- lukmançylyk-genetiki maslahaty, nesilden geçýän we dogabitdi nogsanlyklar barada maglumatlary ýygnamagy guramak;
- zenanlara reproduktiv saglygy boýunça maslahat beriş kömegi guramak (göwreliligi göterip bilmezlik, önelgesizlik);
- hassahana içki ýokançlaryň önüni almak boýunça epidemiýa garşy çäreler ulgamyny guramak;
- ösüşin dogabitdi nogsanlyklaryny prenatal anyklamak;
- ähli derejelerde täze tehnologiýalary ornaşdyrmakda kömek bermek;
- perinatal hyzmatlaryň maglumatlaryny ýygnamak, monitoring, seljerme we hiline baha bermek;
- hünärler boýunça üznüksiz okuwlary guramak;
- ylmy-barlaglary geçirmek;
- milli kliniki beýanlary işläp düzmek.

Kömegin dürli derejelerine ugratmagyň kriteriýalary (talaplary)

Göwreli zenanlar

I dereje:

- fiziologik göwrelilik, perinatal patologiýanyň pes howply toparyndaky zenanlar;
- göwrelileriň ganazlygy I dereje;
- göwreliligiň I – II üçäýlygynda ilkinji gezek ýüze çykarylan düşmek howpy;
- göwrelileriň ýeňil derejede gaýtarmagy;
- rezus sensibilizasiýasyz Rh-negativ gana degişlilik;
- ekstragenital patologiýany anyklamak (arterial gipotoniýa, gipertonik kesel I dereje, dem alyş ýetmezçiligi bolmadyk öýkeniň mahsus däl keselleri, aşgazan-içege ýollarynyň keselleri, ilkinji anyklanan böwrekleriň we peşew çykaryş ýollarynyň sowuklama keselleri).

II dereje:

- endikli çaga düşmesi, istmiki-serwikal ýetmezçilik, ýatgyda hirurgik gatyşmaklyklardan soňky ýagdaý;
- göwreliligiň 33 hepde we ýokary möhletlerinde poligidramnion (ýiti we dowamly görnüşleri);
- aşa göterilen göwrelilik (41 hepde we ýokary);

- I – II üç aýlyklarda göwreliligi aýyrmak;
- 33-37 hepde möhletlerde wagtyndan öňki dogrumlar (haçan-da massasy 1800-2500 g bolan çaganyň dogulmagyna garaşylsa);
- ganyň Rh otrisatel degişli zenanda antitelolaryň titriniň ýüze çykarylmagy;
- göwreliligiň 36 hepde möhletinde çaganyň kese, gytak ýa-da çanaklygy bilen ýerleşmegi;
- göwreliligiň 36 hepde möhletinde plasentanyň öňde gelmegi we aşakda ýerleşmegi;
- gipertonik kesel II dereje;
- göwrelilikden öň dörän gipertenziýa;
- göwreliligiň 34 hepde we ýokary möhletinde agyr preek-lampsiýalar;
- dekompensasiýasyz ýürek kemisligi;
- kompensasiýa döwründe bagryň zeperlenmesi (geçirilen A we B gepatitler);
- 35-den uly we 18 ýaşdan kiçi ilkinji gezek dogurýanlar;
- indusirlenen göwrelilik (EKT, owulýasiýanyň stimulyasiýasy, aýbaşy halkasynyň II ýarymyny goldamakdan soň);
- dopplerometriýa bilen USB-niň we grawidogrammanyň görkezijileri boýunça göwredäki çaganyň ösüşiniň 2 hepdeden köp saklanmagy;
- enäniň semremegi (agramynyň 20%-den köp ýokarlanmagy);
- ganazlyk II dereje;
- dem alyş ulgamynyň zeperlenmegi (pnewmoniýa, bronhial demgysma, bronhoektaziýa, dowamly residiwirlenýän bronhit, dem alyş ýetmezçiligi bolmadyk öýkeniň mahsus däl keselleri);
- kesar kesiminden ýa-da konserwatiw miomektomiýadan soň ýatgyda tyg yzy;
- düzedilen ýokary derejeli miopiýanyň fonunda göwrelilik;
- meýilleşdirilen kesar kesimi;
- böwrekleriň we peşew çykaryş ýollaryň zeperlenmesi (glomerulonefrit, residiwirlenýän dowamly piýelonefrit dekom-

pensasiýasyz, şol sanda göwrelilik döwründe tutmadyk peşew – daş keseli);

- mahsus urogenital ýokançlar (hlamidioz, mikoplazmoz, gerpes we başg.);
- düwünçeğiň antenatal ölümi;
- ýüze çykarylan düwünçeğiň dogma kemislikli göwreliler (ekspert toparynyň netijesi bilen).

III dereje:

- 33 hepdeden pes möhletde dogrum wagty göwräniň içindekä (In utero) ulagda geçirmek;
- göwreliligiň 34 hepdesinden pes möhletde agyr preeklampsiýalar;
- göwrelilik we ýatgynyň miomasy;
- ýokary howp toparyndaky göwreliler;
- göwreliligiň 22-den 32 hepde çenli möhletinde amniotik perdäniň ýarylan ýagdaýynda;
- rezus gapma-garşylykly göwrelilik antitelolaryň titriniň titri bilen;
- agyr derejeli gan azlyk;
- göwreliligiň 22-32 hepde möhletlerinde çagaýan suwunyň göwrüminiň üýtgemegi (köpsuwlulyk we azsuwlulyk) doplerometriýa bilen ultrases barlagyň esasynda;
- göwredäki çaganyň ösüşiniň saklanmagynyň agyr derejesi doplerometriýa bilen ultrases barlagyň we grawidogrammanyň esasynda;
- ýürekde, damarlarda, öýkende, bagyrda, böwreklerde hirurjik gatyşmaklykdan, jynshanada plastiki operasiýalardan we başg. soňky;
- ýürek ýetmezçiligi bilen ýürek-gan damar keselleri;
- böwrekleriň we peşew çykaryş ýollarynyň keselleri, süýji keseli görnüşine bagly bolmadyk (insulingaraşly, insulingaraşly däl);
- gestasion diabet (göwrelilikde dörän);
- kliniki alamatlary bolan beýleki endokrin keseller;

- gaýrüzülen köp düwünçekli göwrelilik (2 düwünçekden köp, monohorial, düwünçekleriň diskordant ösmegi);
- 33 hepdä çenli agyr preeklampsıya;
- plasantanyň doly öňde gelmegi;
- jyns agzalarynyň we jynshananyň wena damarlarynyň güýçli warikozy bilen warikoz keseli;
- gan keselleri;
- howply täze döremeler we göwrelilik;
- işjeň hepatit we bagryň sirrozy;
- hirurgik düzedilmegi talap edýän istmiko-serwikal ýetmezçilikli göwreliler;
- hirurgik düzedilmeli bolýan göwredäki çaganyň ösüş anomaliýalary (III-A dereje EÇSG YKM).

Bäbekler

I dereje:

- saglygynda kemçilik bolmadyk 2500 gramdan ýokary massaly bäbekler;
- asfiksiya we saglygynda beýleki kemçilikli doglan bäbekler, ýagdaýy durnuklaşýança we kömegiň deňişli derejesine geçirilýänçä;

II dereje:

- 1800-den 2500 grama çenli massaly doglan bäbekler;
- konserwativ bejergini talap edýän RH ýa-da ABO gan toparynyň gabat gelmezligi bilen bolan bäbekler;
- II derejeli gan azlykly enelerden bolan bäbekler;
- 1800-2500 g massaly köp düwünçekli göwrelilikden bolan bäbekler;
- enäniň göwresindäki ýokançlara şübheli bäbekler;
- başga sebäpler bilen dörän giperbilirubinemiýaly konserwativ bejergi talap edýän bäbekler;
- gaýragoýulmasyz hirurgik gatyşmaklygy talap etmeýän dogma kemislikler;
- MNU (ЦНХ) şikesleri, DBS (СДР) orta agyrylyk derejede;

- MNU (ЦНЦ) şikesleri, DBS (СДР), asfiksiya agyr derejede, ýagdaýy durnuklaşýança we öz wagtynda III derejä geçirilýänçä;
- anyklaýyş barlaglar bilen tassyklanan kompensirlenen ýüregi kemis bäbekler;
- göwredäki çaganyň II derejede ösüşiniň saklanmagy;
- genetiki we nesilden geçýän keselli (kesel kesgidi anyklylandan soň paliatiw ideg üçin) bäbekler.

III dereje:

- gestasion möhleti 26-dan 33 hepdä çenli we massasy 1800 grama çenli doglan bäbekler;
- göwrelilikde dörän gipertenziýaly we agyr derejedäki preeklampsiaýaly enelerden doglan bäbekler;
- göwredäki çaganyň ösüşiniň saklanmagy agyr dereje;
- hirurgik korreksiya degişli dogma kemislikli bäbekler;
- dowamly ýokanç däl keselleriň dekompensasiýasy bilen enelerden doglan bäbekler;
- agyr görnüşli süýji keselli enelerden doglan bäbekler;
- işjeň hepatitli we bagry sirrozly enelerden doglan bäbekler;
- agyr gematologik bozulmalar we gemoragik keselli bäbekler;
- gaýrüzülmeli köp düwünçekli göwrelilikden
- (2 düwünçekden köp, monohorial, düwünçekleriň diskordant ösmegi) bolan bäbekler;
- Rh we ABO rezus sensibilisaziýanyň agyr görnüşi bilen doglan, çalşyp gan guýmaklygy talap edýän bäbekler;
- dekompensasiya döwründe agyr görnüşli böwrek kemisligi bolan enelerden doglan bäbekler;
- enäniň içindäki agyr görnüşli ýokançlykly doglan, şol sanda septisemiýaly bäbekler;
- agyr dem alyş ýetmezçilikli bäbekler (uzak möhletli emeli wentilýasiya zerur bolan gaz çalşygynyň ýetmezçiligi, persistirlenýän öýken gipertenziýasy bilen);
- parenteral iýmitlendirmäge mätäçler;
- reanimasion çärelere, uzak wagtlaýyn intensiw bejergä we idege mätäç bäbekler.

ÇAGANYŇ ÇANAKLYK TARAPY ÖŇDE GELENDE GÖWRELILIGIŇ WE DOGRUMYŇ GEÇIŞI HEM-DE ALNYP BARLYŞY

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende dogrumyň kadaly geçmegi mümkin, ýöne dogrum döwründe göwredäki çaganyň we enäniň janyna howp salýan çylşyrymly näsazlyklaryň döremegi hem mümkin. Çaga ters gelende, kellesi bilen gelendäkilere görä, onuň gipoksiýada bolmak, dogrum şikesini almak we öli çaga dogulmak mümkinçiligi has uly (3,5 we 3 esse, degişlilikde) bolýar. Çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmeginde emele gelýän näsazlyklar akuşer el kömekleriniň berilmegini we hirurgik operasiýalaryň ulanylmagyny talap edýär. Bu kömekleriň sany çaganyň kellesi bilen gelendäkiden ep-esli köp bolýar. Şeýlelikde, çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde ýerleşmegini häzirki döwrüň köp akuşerleri patologik ýagdaý diýip hasaplaýarlar.

Häzirki döwrüň maglumatlaryna görä, dogurýanlaryň, takmynan, 3,5%-inde çaganyň ters gelmekligi duş gelýär. Alymlaryň maglumatlaryna görä, çaganyň ters gelmegi 2,7 %-den 5,4 %-e çenli aralykda üýtgeýär. Çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmeginde möhletine ýetmän dogurýanlaryň sany, möhletine ýetip dogurýanlaryňka görä köp duş gelýär.

1.1. Çaganyň çanaklygynyň öňde gelmeginiň klassifikasiýasy

Çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmeginiň:

- 1) otyrýeriň öňde gelmegini (epilen görnüşli);
- 2) aýaklarynyň öňde gelmegini (ýazylan görnüşli) tapawutlandyrmak kabul edilen.

Otyrýeriň öňde gelmegi diňe otyrýeri bilen (doly däl) we oturýeri aýaklary bilen goşulyşan (doly) görnüşlerine bölünýär.

Çaganyň otyrýeri öňde ýerleşende onda kiçi çanaklyga diňe arassa otyrýeri girýär, aýaklary bolsa bütin göwresiniň ugruna uzaldylan bolýar

(ýagny, çanaklyk-but bognunda epilen, dyz bognunda bolsa ýazylan) (1-nji surat). Otyrýeriň goşulyşan görnüşinde bolsa, kiçi çanaklyga çaganyň otyrýeri aýaklary bilen girýär, ýagny çaganyň çanaklyk-but we dyz bogunlarynyň ikisi hem epilen görnüşde bolýar (2-nji surat).

1-nji surat. Çaganyň arassa otyrýeriniň öňde gelmegi

2-nji surat. Çaganyň otyrýeriniň aýaklary bilen goşulyşyp öňde gelmegi

Aýaklarynyň öňde gelmegi doly (kiçi çanaklyga iki aýaklary bilen gelýär, ýagny çanaklyk-but we dyz bogunlary çalarak ýazylan) we doly däl (diňe bir aýagy kiçi çanaklyga gelýär, ýagny ol çanaklyk-but we dyz bognunda ýazylan, çanaklyk-but bognunda epilen, beýleki aýagy bolsa ýokarda durýar) görnüşinde bolýar (3-nji we 4-nji surat).

3-nji surat. Çaganyň aýaklarynyň öňde gelmegi, doly görnüşi

4-nji surat. Çaganyň aýaklarynyň öňde gelmegi, doly däl görnüşi

Aýaklarynyň öňde gelmeginiň ýene-de bir görnüşine seýrek duş gelyän dyzynyň öňde gelmegi degişli. Bu ýagdaý dogrum pursadynda çaganyň aýaklarynyň öňde gelyän görnüşine geçýär.

Çaganyň aýaklarynyň öňde gelmegi dogrum pursatlarynda emele gelyär. Çaganyň otyrýeriniň öňde gelmegi aýaklarynyň öňde gelmeginden, takmynan, iki esse köp duş gelyär we çaganyň ähli ters gelmekleriniň 30-33%-ine barabar bolýar. Aýagynyň öňde gelmeginiň doly däl görnüşi (bir aýagy bilen) doly görnüşinden iki esse köp duş gelyär. Dyzynyň öňde gelmegi örän seýrek (0,3%) bolýar. Çaganyň ýerleşşi (pozisiýasy) we görnüşi edil kellesi bilen gelendäki ýaly ýagyrynysynyň ýerleşşi bilen kesgitlenilýär.

Çaganyň ters gelmeginiň sebäpleri şu wagta çenli doly öwrenilmedik. Emma onuň döremegine aşakda agzaljak ýagdaýlar:

1) köpsuwly göwrelilik, möhletine ýetmez göwrelilik (möhletine ýetik göwrelilige garanda çaga suwy köp bolýar), köp çagalý göwrelilik (köplenç, köpsuwlylyk gabat gelyär);

2) çanaklygyň girelgesine kelläniň düşmegine päsgelçiligiň bolmagy: dar çanaklyk, plasantanyň (çörekçäniň) öňde ýerleşmegi, ýatgynyň aşaky segmentinde çiş-dömmе keseliniň bolmagy, çaganyň kellesiniň gidrosefaliýasy we beýleki kemislikli keseller;

3) çaganyň hereketini çäklendirýän we göwreliligiň ahyrynda kellesi bilen aşak öwrülmegine päsgelçilik berýän azsuwlulyk we ýatgynyň dogabitdi keselleri;

4) ýatgynyň tonusynyň we onuň nerw-reseptor aparatynyň oýanyjylygynyň pesligi ýardam berýär. Bu ýagdaýda ýatgynyň içinde çaganyň ýatyşyny we hereketini sazlaşdyrýan ýatgy myssasynyň ýygrylyp jogap berijilik ukyby peselýär. Ýatgynyň diwarlaryna göwredäki çaganyň oýandyryjy täsirlerinden emele gelen myssasynyň ýygrylmasy çaganyň kellesiniň öňde durmagyna ýardam edýänligi mälim. Çaganyň çanaklygy öňde ýerleşende häzirkі zaman barlaglarynyň esasynda ýatgynyň biotoklarynyň üýtgeýändigі, ýatgynyň aşaky we ýokarky bölekleriň (segmentleriniň) bardasynda resiprok gatnaşyklarynyň bozulýandygy elektrogisterografiya arkaly anyklanylýan.

1.2. Çaganyň çanaklygynyň öňde ýerleşendigiň anyklanylşy

Çaganyň çanaklygynyň öňde ýerleşendigi anyklananda, esasan, daşky akuşer we jynshana barlaglaryna esaslanylýar.

Çaganyň çanaklygy öňde gelende ýatgynyň düýbi ýokarrakda (gylyç görnüşli çykgydy – döşüň deňinde) ýerleşýär. Onuň şeýle bolmagy çaganyň çanaklyk tarapynyň enesiniň çanaklyga girelgesiniň ýokarsynda göwreliligiň ahyryna we dogrumyň başyna çenli durmagy bilen baglanyşykly.

Daşky akuşer barlaglary geçirilende çanaklyga girelgede ýa-da onuň ýokary ýanynda konsistensiýasy ýumşagrak, togalak bolmadyk, ballotirlemeklige ukypsyz bolan çaganyň uly synasy ellenip duýulýar. Göwreliligiň aýagynda we dogrumyň başynda, köplenç halatda, çaganyň otyrýeri çanaklyga girelgäniň ýokarsynda durýar, käwagt bolsa, hereketlilikini hem saklaýar. Ýatgynyň düýbünde bolsa, köplenç, sag ýa-da çep tarapa gýşaran togalak, konsistensiýasy gaty we ballotirlemeklige ukyply bolan kellesi kesgitlenilýär. Çanaklyk öňde gelende çaganyň ýürek urgusy, köplenç, göbekden ýokarda, kä halatlarda bolsa göbegiň deňinde sag ýa-da çep tarapynda (çaganyň ýerleşişine görä) diňlenilýär. Daşky akuşer barlaglarynyň esasynda hemişe çaganyň çanaklyk tarapy bilen kellesini anyk tapawutlandyryp bolmaýar. Şunuň ýaly ýagdaýlarda çanaklygyň öňde gelendigi jynshana barlagynyň kömegi bilen kesgitlenilýär.

Dogrum döwründe jynshana barlagy, esasan, suw perdesiniň ýarylyp we ýatgynyň agzy ýeterlik derejede açylan mahalynda, çaganyň öňde ýerleşen synasyny doly anyklamaga ýardam berýär. Eger, çaganyň otyrýeri öňde ýerleşen bolsa, onda göwrümi uly bolan, ýumşagrak synasy duýulýar. Köplenç çaganyň otyrýer süňküniň tümmejikleri, türresi, artbujagy, daşky jyns agzalary kesgitlenilýär. Ondan başga-da, aýaklary yzarlananda but epini hem duýulýar. Otyrýeriniň aýaklary bilen goşulyşan görnüşinde bolsa, köplenç, otyrýeriniň gapdalynda ýerleşen dabany duýulýar. Türrü süňküniň kesgitlenilmeği çaganyň ýerleşişini, görnüşini anyklamaga ýardam berýär. Uly dogrum çiş emele gelende çaganyň otyrýeriniň onuň ýüzi bilen çal-

şyrylmagy mümkin. Ony anyklamak üçin seresap bolup türe süňküni, but epinini, dabanyňy elläp tapmaly. Jyns agzalarynyň töweregi we yzky artbujak gözlenende şikes ýetirilmez ýaly has hem seresap bolmaly.

Göwredäki çaganyň aýaklary öňde ýerleşende, köplenç, ony jynshana barlagynyň kömegi bilen ýeňil anyklamak bolýar. Çaganyň aýaklaryny gaçan eli (çaga kese ýatanda köplenç emele gelýän hadysa) bilen çalşyrylmaz ýaly aşakda agzaljak tapawutlanýan alamatlary berk ýatda saklamaly. Çaganyň aýajyklarynda ökje süňki bar, barmaklary gyradeň elleriniňkiden kelte, başam barmagy beýlekilerden gysga däl we az hereketli. Eliň başam barmagy aýasynda ýeňil gysylýar, aýagyň uly barmagyňy dabanyňa gysyp bolmaýar. Elinde başam barmak bilen süýem barmagyň arasy giň we uly burç emele gelýär, aýagynda bolsa bu ýagdaýlar ýok.

Çanaklygyň öňde gelendigini (eger, anyklamak kynlaşan ýagdaýlarda) ultrases barlaglarynyň kömegi bilen kesgitlemek mümkin. Bu barlagyň kömegi bilen diňe bir çanaklygyň öňde ýerleşendigi anyklanman, eýsem, çaganyň ýerleşşi, görnüşi we onuň ululygy hem anyklanlyýar. Mundan başga-da, FKG (fonokardiografiýa) geçirilip, çaganyň ýüreginiň has aýdyň eşidilýän ýerinde bu aýratynlyklary kesgitlemek bolýar.

1.3. Çaganyň çanaklygy öňde gelende göwreliligiň we dogrumyň geçişi

Çaganyň çanaklygy öňde ýerleşende göwrelilik döwri edil kellesiniň önde ýerleşşi ýaly geçýär. Göwreli zenana hemişeki gigiýeniki düzgünleri we iýmit rejesini saklamak maslahat berilýär. Dogrum pursatlarynda birnäçe näsazlyklaryň bolýandygy zerarly öňler birnäçe akuşer-ginekologlar göwrelilik döwründe çanaklygyň öňde gelen görnüşiňi öwrüm geçirip, kellesine tarap öwürmegi maslahat berýärdiler. Käbir ýagdaýlarda öwrüm şowsuz bolup, ýene-de öňküsi ýaly çaganyň çanaklyk tarapy öňe düşýär. Mundan başga-da, daşky akuşer öwrümi plasentanyň wagtyndan öň gopmagyna, göbekbagynyň gysylmagyna, çaganyň möhletine ýetmän dogulmagyna ge-

tirmegi mümkin. Göwreli wagty ýatgydan gan gelse, göwreliniň çanaklygy dar bolsa, anamnezinde öň möhletine ýetmän çaga dogran ýa-da düşen ýagdaýynda, öň çagasy kesilip alnyp, ýatgysynda tyg zyy bar bolsa we beýleki operasiýalar, ýürek-damar keselleri we göwreliligiň beýleki näsazlyklary bolanda, daşky akuşer öwrümini geçirmek gadagan edilýär. Şu agzalan ýagdaýlary göz önünde tutup, soňky ýyllarda birnäçe akuşer-ginekolog lukmanlar dogrumy öwürüm geçirmän çanaklygyň öňde gelen görnüşinde alyp barmaklygy maslahat berýärler. Ýöne bu garaýyşlar wagtyň geçmegi bilen bir duran ýerinde durmaýar. Emele gelen çylşyrymly ýagdaýlar hem-de mümkinçilikler bilen baglanyşykly bolup durýar. Şoňa baglylykda öwürüm geçirmeklik hem ýagdaýa laýyklykda ýerine ýetirilýär. Şol nukdaýnazardan häzirki döwürde «Howpsuz enelik» milli Maksatnamasynyň kabul edilmegi bilen baglanyşykly, garşylykly ýagdaýlar ýok bolsa, daşky akuşer öwrümini geçirmekligi maslahat berýärler. Onuň geçiriliş düzgüni aşakda berlen. Çaganyň çanaklygy öňde gelende çagaýan suwlarynyň wagtyndan öň akmaklygy mümkin. Çünki çaganyň çanaklyk tarapynyň ululygy kellesiniňkiden kiçi (togonalaklygy boýunça) bolany sebäpli, ol kiçi çanaklyga, ýagny dogrum kanalyňa berk gysylyp bilmeýär. Şeýlelikde, böwet halkasy (galtaşma) emele gelmeýär, çagaýan suwy öňdäki we yzdaky suwlara bölünmeýär, suw perdesi gitdigiçe dyňzap zor salynmagyny (basyşy) gótermeýär we wagtyndan öň ýarylmaga sezewar bolýar.

Çaganyň ters gelmegini üýtgetmek üçin operasiýa ýoly däl-de, ýönekeý maşklar ulanmaklyga synanyşyklar geçirilýär, ýagny ol maşklar ýatgynyň nerw reseptorlaryny oýandyryp, onuň duýujylygyny we işjeň hereketlilikini artdyrýar. Bu bolsa ýatgynyň içinde çaganyň dogry öwürülip ýatmagyna azda-kände ýardam berýär. Çanaklygyň öňde gelmegini kellesine tarap öwürmek üçin käbir dogrum edaralarynda şu hilli maşklary kabul etmekligi maslahat berýärler. Göwreli zenan düşegiň üstünde ýatyp gezekli-gezegine sag we çep gapdalyna öwürülip, hersinde 10 minutlap ýatýar. Bu maşky 3-4 gezek gaýtalmaly. Şunuň ýaly sapaklar günde 3 gezek ýerine ýetirilýär. Eger-de näsazlandyryjy ýagdaý ýok bolan (az suwlulyk, ýatgynyň görnüşiniň dogry bolmadyk ýagdaýlary we ş.m.) ýagdaýynda, köplenç,

çaganyň kellesine tarap öwrülmeği birinji ýedi gününň dowamynda bolup geçýär.

Çaganyň çanaklygy öňde gelende dogrumyň geçişi. Açylyş döwrüniň kadaly geçmekligi mümkin, ýöne köplenç, näsazlyklar hem emele gelýärler. Oňaysyz we has köp bolýan näsazlyklaryň biri hem çagaýan suwunyň wagtyndan öň we ir gitmekligi bolýar. Esasan hem bu näsazlyklar çaganyň aýaklary öňde ýerleşende has köp duş gelýär. Çaganyň çanaklyk tarapynyň ululygy kellesiniňkiden kiçi bolanlygy zerarly, ol kiçi çanaklyga, ýagny dogrum kanalyna berk gysylyp bile-nok. Şeýlelikde, böwet halkasy (galtaşma) emele gelmeýär, çaga suwy öňdäki we yzdaky suwlara bölünmeýär. Her burgy towy tutan mahalynda çagaýan suwy aşaklygyna tarap gönükdirilýär we suw perdesini dyňzadyp doldurýar. Suw perdesi gitdigiçe dyňzap zor salynmagyny (basyşy) göstermeýär we wagtyndan öň ýarylmaklyga sezewar bolýar. Çagaýan suwunyň akan wagty göbekbagynyň we aýaklarynyň gaçmaklygy mümkin. Çaganyň ters gelmekliginde göbekbagynyň gaçmaklygy kellesi bilen gelendäkiden 5 esse köp bolýar. Ýöne, çaga ters gelende bu patologiýa kellesi bilen gelendäkiden howpy az salýar. Şeýle-de bolsa, çaga çanaklygy bilen gelende, gaçan göbekbagy köp wagtlap gysylyp, çaganyň gipoksiýa, asfiksiýa geçme ýagdaýlaryny we ölüm howpuny artdyrýar.

Köplenç çaga ters gelende dogrum döwründe burgy towlarynyň gowşaklygy, esasan hem, bu näsazlyk suw perdesiniň wagtyndan öň we ir ýarylan ýagdaýlarynda has köp emele gelýär. Bu ýagdaýda köplenç, ýatgynyň agzy haýal açylyp, çaganyň otyrýeri kiçi çanaklyga girip bilmän köp wagtlap ýokarda durýar. Dogrum döwrüniň uzaga çekmekligi we çagaýan suwunyň wagtyndan öň gitmekligi göwredäki çaganyň gipoksiýa geçme howpuny we jynshanadan ýatga mikrob-laryň aralaşma howpuny salýar. Bu ýagdaýda perdeleriň, çörekçäniň we çaganyň infisirlenmeği mümkin.

Çaganyň dogluş döwrüniň hem birnäçe aýratynlyklary bar, ýagny çaganyň iň uly synasy bolan kellesi ilkinji bolup dogulman, soňundan dogulýar. Dogrum hanasyndan ilkinji bolup, göwrümi kiçeňräk bolan çanaklyk tarapy geçýär, ol bolsa dogrum ýollary ýeterlik derejede päsgelçiliksiz, eginleri bilen kellesi geçer ýaly giňeldip bilmeýär.

Şonuň üçin çaganyň eginleri kiçi çanaklyga girip başlanda çaganyň janyna howp salýan birnäçe näsazlyklaryň emele gelmegi, elleriniň ýeňsesine geçmegi we kellesiniň gaýyşmagy mümkin. Näsazlyklar emele gelen ýagdaýynda eginleriň we kelläniň dogulmaklygy bökdelýär (saklanýar) we göwredäki çaga kislorod ýetmezçiligi we ölüm howpy abanýar. Çaganyň göwresiniň ýokarky bölegi we kellesi kiçi çanaklykdan geçende hökmany suratda göbekbagynyň gysylmagyna (basylmagyna) getirýär; eger-de çaganyň eginleriniň we kellesiniň dogulmasy 3-5 minutdan artyk saklansa, çaganyň ölümüne getirip biljek agyr kislorod ýetmezçiligi (agyr gipoksiýa) döreýär. Bu näsazlyklar, köplenç, çaga aýaklary bilen öňde gelende emele gelýär, sebäbi aýaklaryň göwrümi kiçi bolandygy üçin dogrum ýoluny ýeterlik derejede giňeldip bilmeýär.

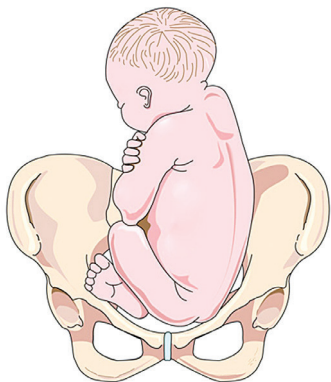
Çaganyň çanaklygy öňde gelip doglanda, köplenç, çaga hem-de enesine dogrum şikesleri (jynshananyň, ýamzyň, ýatgynyň agzynyň ýyrtylmaklygy) ýetýär. Düýpli agyr näsazlyklaryň biri hem çaganyň ýagyrynysynyň yza tarap öwürilmegidir (çaganyň eňegi öňe tarap öwürülip, ol gasyk süňküne direlýär, kelle gysylýar). Bu ýagdaýda çaga kislorod ýetmezçiligi we enesine bolsa dogrum şikesleriniň ýetmek howpy abanýar.

Çanaklyk öňde gelende dogrumyň geçiş mehanizmi. Çaga çanaklygy bilen öňde gelip doglanda, birnäçe yzygiderli hereketleri ýerine ýetirýär, şol hereketleriň jemine bolsa dogrum mehanizmi diýilýär.

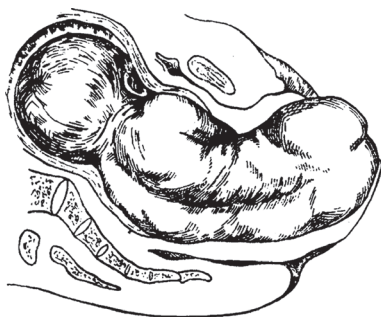
Çanaklygyň ululygynyň kiçelmegi (gysylmagy) we aşak düşmegi. Çaganyň otyrýerleri özüniň kese ölçegi (intertrochanterica liniýasy) bilen kiçi çanaklygyň haýsy hem bolsa bir gytak ölçegine gabat gelip, aşak düşüp başlaýar (5-nji surat). Öňdäki görnüşde bolanda çaganyň ýagyrynysy öňe bakyp sag ýa-da çep tarapda ýerleşýär, yzky görnüşinde bolsa yz tarapa köprüäk bakyp durýar. Öňdäki görnüşiň birinji ýerleşişinde otyrýer çyzygy kiçi çanaklygyň çep gytak, ikinjisinde – sag gytak ölçeginden geçýär. Gytak ölçege parallel bolup, kiçi çanaklyga düşüp başlaýar, öň tarapa bakyp duran otyrýeri, yza bakyp durandakydan aşakda durýar. Ol geçiriji nokat bolup hyzmat edýär, öňdäki otyrýerde dogrum çiş emele gelýär.

Otyrýerleriň içki öwrümi. Kiçi çanaklygyň içinde otyrýerleriň öňe gidijilik hereketleri bilen bilelikde içki öwrümi hem bolup geçýär. Çanaklygyň düýbünde intertrochanterica çyzygy çanaklygyň göni ölçeginde durýar, öňdäki otyrýeri gasyk (çat) birleşmesine, yz-daky bolsa – türe süňküne golaýlaşýar (6-njy surat).

Otyrýerleriň görnüp gitmesi we doly çykmagy. Ilki bilen öňdäki otyrýeri çykýar, çaganyň ýanbaş süňki gasyk ýaýyna direlýär we şol ýerde berkitme nokady emele gelýär. Çanaklygyň geçiriji okuna laýyklykda şol berkitme nokadyň daşynda çaganyň göwresiniň gapdallygyna (ýanyňlygyna) güýçli egrelmesi bolup geçýär (6-njy surat). Çaganyň göwresiniň egrelen mahalynda onuň yzky otyrýeri we бүтін çanaklyk tarapy dogulýar. Çaganyň aýaklary çanaklygy bilen bile gelen mahalynda bolsa, aýaklary hem çanaklygy bilen ýa-da biraz soňrak (haçan-da çaganyň göwresi göbегine çenli doglanda) dogulýar. Çaganyň diňe otyrýerleri gelende, onuň aýaklary uzadylan bolup, göwresinden soň dogulýarlar. Çaganyň çanaklyk tarapy doglandan soň gönелýär. Birnäçe çygylma burgusyndan soň, ilki bilen çaganyň göwresi göбек halkasyna, soňra bolsa pilçeleriň burçларына çenli dogulýar. Şunlukda, çaganyň göwresi ýagyrmysyny az-owlak ýokaryk öwürýär.

5-nji surat. Çaganyň çanaklygynyň kiçi çanaklyga düşüp başlamagy

6-nji surat. Çaganyň otyrýerleri kiçi çanaklygyň çykalgasynda

Eginleriň dogluşy. Çaganyň eginleri özleriniň kese ölçegi bilen çanaklygyň gytak ölçегине girýär (çaganyň otyrýerleriniň geçen ýoly

bilen), çanaklygyň içinde öwrülip, çykalgada onuň göni ölçegine geçýär (7-nji surat). Çaganyň öňdäki egni gasyk ýaýyna direlýär, yz-dakysy bolsa ýamzyň ýokarsyndan doglup çykýar. Atanaklaýyn duran elleriniň özleri gaçýarlar ýa-da olary el kömegini berip boşadýarlar.

Kelläniň dogluşy. Çaganyň kellesi eglip, çanaklygyň kese ölçegi bilen düşüp başlaýar (eginleriň we otyrýerleriň geçen ölçegleriniň tersine), kiçi çanaklygyň içinde ol öwürüm geçip, ýüzüni turre süňküne, ýeňsesini gasyk süňküne tarap öwürýär. Haçan-da jynshananyň agzyndan çaganyň boýunjygy görünüp başlanda, onuň kellesi gasyk ýaýynyň aşaky gyrasyna, ýeňse çukury bilen direlýär we berkitme nokadyny emele getirýär. Şol nokadyň daşynda aýlanmak bilen, kelle doglup başlaýar (8-nji surat). Ýamzyň ýokarsyndan şu yzygiderlilikde ilki bilen çaganyň aşaky eňegi, soňra ýüzi, maňlaýy, depesi we ýeňsesi dogulýar. Şeýlelikde, çaga çanaklyk tarapy bilen doglanda onuň kellesi dogluş hanasyndan özüniň kiçi gytak ölçegine laýyk gelyän ölçegi bilen çykýar. Çaganyň kellesi basym dogulýandygy zerarly, ol konfigurasiýa geçip bilmän, togalak bolup dogulýar.

7-nji surat. Çaganyň eginleriniň öwürümi gutaryp, olaryň dogluşy göni ölçeginde

8-nji surat. Çaganyň kellesiniň dogluşy (biomehanizmiň 5-nji pursady)

Çaganyň aýaklary gelende onuň dogluş mehanizmi hem galapyn otyrýerleri bilen gelendäki ýaly bolup geçýär. Onuň aýratynlygy şundan ybarat, ýagny jynshananyň agzyndan ilki bilen bir ýa-da iki aýaklary görünüp başlaýar. Öňden barýan synasy gasyk birleşmesine ýakyn duran öňdäki aýagy bolýar. Haçan-da aýaklary dyzlaryna çenli doglanda, kiçi çanaklyga çaganyň otyrýerleri düşüp başlaýarlar. On-

dan beýläk çaganyň dogluş mehanizmi otyrýerleriniň dogluşy ýaly bolup geçýär. Áýaklarynyň jynshananyň içine gaçmaklygy we daşyna çykmaklygy ýatgynyň agzynyň doly açylmadyk ýagdaýynda hem bolup geçjekdigini berk ýatda saklamaly.

Çanaklyk tarapy önde gelende, dogluş mehanizmi öz adaty geçişinden üýtgeýär, ol bolsa birnäçe kynçylyklara, esasan hem göwredäki çaga üçin oňaysyz bolan çylşyrymly näsazlyklara sezewar edip bilýär. Näsazlyklaryň iň howplusynyň biri hem elleriniň arkan atylmaktadyr. Çaganyň elleri adaty durýan ýeri bolan döşünden aýrylyp, ýañagyna, gulagynyň üstüne ýa-da ýeňsesine geçýär (9-njy surat). Şunlukda kelläniň göwrümi elleri bilen bilelikde has-da ulalýarlar, ýagny bu ýagdaýda dogrum hadysasy oňaly netije bilen gutaryp bilmeýär, tizden-tiz kömek berilmese, göwredäki çaga asfiksiýadan heläk bolup bilýär. Şunuň ýaly ýagdaýlarda ellerini we kellesini boşatmaklyk üçin ýörite usullara daýanylyar.

9-njy surat. Çaganyň elleriniň ýeňsesine geçişi

Kadaly dogrum mehanizminde göwresiniň dogulýan mahalýnda çaganyň ýagyrnysy (arkasy) öňe tarap öwrülýär (öndäki görnüşi). Käbir halatlarda çaganyň arkasy yza tarap hem öwrülip, yzky görnüşi emele gelýär. Bu görnüşi çaganyň dogluş hadysasynda özbaşdak öndäki görnüşe geçmegi hem mümkin. Eger-de şu hadysa geçmese, onda dogluş pursady uzaga çekýär. Eger-de çaga kiçi çanaklyga eglip inse, onda ilki bilen gasyk birleşmesine çaganyň siňrigi gelip direlýär we ýamzyň ýokarsyndan onuň ýeňsesi doglup çykýar. Köplenç, çaganyň kellesiniň gaýşarmagy zerarly agyr näsazlyklar ýüze çykýar: çaganyň aşaky eňegi gasyk birleşmesiniň ýokarsyna direlip saklanýar

we onuň kellesi güýçli gaýşan ýagdaýynda dogulmaly bolýar. Eger-de şu ýagdaýda akuşer kömegi berilmese, onda göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiliginden heläk bolmagy mümkin. Çaganyň kellesi örän çalt we seresap boşadylmaly.

1.4. Çaganyň çanaklygy öňde gelende dogrumyň alyp barlyşy

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende dogrumy alyp barmaklyk düzümi şu aşakdakylara esaslanlyp geçirilýär: a) dogrum hadysasynyň fiziologik geçmegi mümkin; b) çanaklyk öňde gelen ýagdaýynda, köplenç, dogrum döwründe enäniň we göwredäki çaganyň ýagdaýyna howp salýan näsazlyklar döräp bilýär. Şonuň üçin çanaklyk öňde gelende dogrum lukmanyň berk gözegçiligi astynda geçirilmeli. Göwreli zenany dogurmaly möhletinden 10-12 gün öňräk dogrum öýüne iberýärler. Göwrelilik möhletiniň ahylarynda ýa-da dogrum pursady başlan dessine lukman dogrumy nähili alyp barmalydygy barada meýilnama düzýär. Eger-de onuň gapdalyndan başga-da patologik näsazlyklar (göwreliligiň gipertenziw bozulmalary, dar çanaklyk, çörekçäniň öňde ýerleşmegi we ş.m.) bar bolsa, onda dogrumy alyp barmak patologik prosesiniň häsiýetine görä düzülýär. Köplenç, bu halatlarda kesip almaklyga – kesar kesimine daýanylýar. Bu operasiýa görkezme çylşyrymlaşan akuşer anamnezinde, ýaşy 30-dan aşan ilkinjisini dogurýanlarda, dar çanaklykda, uly çagada, çanaklyk tarapy kiçi çanaklyga düşüp bilmän saklanan ýagdaýynda we ş. m. beýleki näsazlyklarda döreyär.

Dogrumyň açylyş döwründe hökmany suratda suw perdesiniň ir ýarylmagynyň önüni alýan çäreleri geçirýärler. Dogurýan zenana ýerinden turmaklyk gadagan edilip, düşek düzgüninde ýatyrýarlar. Uly we kiçi meýdan etjek mahalynda ol hajat üçin gapdan (sudnadan) peýdalanýar. Dogurýan zenana göwresindäki çagasynyň arkasy haýsy tarapda bolsa, şol gapdalyna hem ýatmaklygy maslahat berýärler. Bu bolsa, doguljak çaganyň sinklitiki ýagdaýda (çanaklygyň oky boýunça) kiçi çanaklyga düşmegine we göbektägi çaganyň gäçmagynyň önüni almaga ýardam berýär.

Çagaýan suwy akan badyna kesgidini we göbekbagynyň gaçandygyny anyklamak üçin, dessine jynshana barlagyny geçirýärler. Çagaýan suwunyň wagtyndan ir akan ýagdaýynda we burgy towunyň gowşaklygynda ýatgynyň ýygrylyjlyk ukybyny artdyran derman serişdeleri (oksitosin, prostoglandinleri we ş. m.), spazmolitiki serişdeleri (atropin, no-şpa, aprofen, promedol) belleýärler. Dogurjak zenanyň we göwresindäki çaganyň ýagdaýyna berk gözegçilik edýärler, gerek bolsa asfiksiýanyň önüni alyş çärelerini geçirýärler.

Dogrumyň ikinji döwri aýratyn üns berilmegini talap edýär. Göwredäki çaganyň ýagdaýyna gözegçilik artdyrylmaly (güýçlendirilmeli). Her çygyлма burgusyndan soň çaganyň ýürek urgusy diňlenilmeli we sanalmaly. Değişli tehniki enjamyň kömegi bilen dogrum alnyp barylsa has amatly bolýar. Çanaklyk öňde gelende çaganyň garnyna gysylýan aýaklary bilen nerwleriniň gyjyndyrylmagyndan, köplenç, dogrumyň ikinji döwründe çaganyň ýürek urgusy çaltlanýar. Başga bir tarapdan bolsa çaganyň ýürek urgusynyň çaltlanmagy we haýallamagy howa çalşygynyň bozulmagy we asfiksiýa bolmagy sebäpli emele gelýär. Şonuň üçin çaganyň dogulýan döwründe hökman göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiliginiň önüni almak (enesine kisloroddan dem almak, we başg.) geçirilýär. Çanaklygy öňde gelende çaganyň mekonisiniň daşyna çykmagy mehaniki gysylyp çykarylmagyndan emele gelýär we ol asfiksiýany görkezmeýär. Bu ýagdaýda göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiligini görkezýän alamat ýürek urgusynyň bozulmagy bolýar.

Ýatgynyň agzynyň büzülmeginiň önüni almak üçin 0,1 %-li 1 ml atropin sulfatynyň erginini we 1 %-li 1 ml papaweriniň erginini ýada beýleki spazmolitikleri goýbermek maslahat berilýär.

Çaganyň otyrýeri görnüp başlan badyna, dogurjak zenany dogrulýan kürsüniň üstünde otyrýeri onuň gyrasynda durar ýaly edip ýatyýarlar. Onuň üçin kürsüniň aýak ujuny ýokarlygyna – baş ujunyň aşagyna tarap süşürýärler. Birnäçe akuşerler çanaklygyň egilme burçuny azaltmak üçin, aýalyň türresiniň aşagyna oklawjyk ýaly, çygan mahalynda butlaryny elleri bilen garnyna gysmaklygy maslahat berýärler.

Çanaklyk tarapy öňe gelip dogrulanda, dört tapgyr (etap): 1) çaganyň göbegine çenli dogulmagy; 2) çaganyň göbeginden pilçesiniň aşaky burçuna çenli dogulmagy; 3) elleriniň dogulmagy; 4) kellesiniň dogulmagy tapawutlanýar. Çaga edil göbegine çenli doglan badyna onuň kellesi kiçi çanaklyga düşüp ugrayar we göbekbagyny basyp başlaýar. Göbekbagynyň gysylmagy doglup gelýän çagany gipoksiýa getirýär. Eger-de çaga göbek halkasyna çenli doglandan soň, basym doly dogulmasa, onda ol kislorod ýetmezçiliginde dogulýar. Göbekbagynyň 10 minut dowamyndan artyk gysylmagy (basylmagy) göwredäki çaganyň heläk bolmagyna getirýär. Göwredäki çaga göbekbagynyň gysylmagyndan başga-da çörekçäniň wagtyndan ir aýrylma howpunyň abanmagy-da mümkin. Çaganyň göwresiniň aşaky bölegi doglanyndan soň, ýatgynyň göwrümi ep-esli kiçelýär (ýygrylýar). Bu bolsa çörekçäniň wagtyndan öň (bölekleýin ýa-da doly) aýrylmagyna getirmegi mümkin. Şonuň üçin, hökmany suratda çaganyň göwresiniň aşaky bölegi doglanyndan soň, başarnykly (ukyply) we tiz akuşer kömegi berilmelidir.

Doglup gelýän çaga göbegine çenli dogulýança dogrum garaşmaklyk usuly bilen alnyp barylýar. Çaganyň aýagyndan ýa-da but-çanaklyk epininden çekmeklik düýbünden gadagan. Wagtyndan öň çekip çykarmak çaganyň syna ýerleşiginiň bozulmagyna, elleriniň arkan atylmagyna we kellesiniň gaýşarmagyna getirip bilýär. Haçan-da çaga göbegine çenli doglanyndan soň, göbekbagynyň çekilendigini ýa-da çekilmändigini barlap görýärler. Eger-de çekilen bolsa, onda ony gowşadýarlar. Gowşamadyk ýagdaýynda bolsa, iki sany gysgyjyň arasynda göbekbagyny kesýärler we çagany çalt dogurdýarlar. Eger-de göbekbagy aýaklarynyň arasyndan geçýän bolsa, onda ony seresap bolup, aşaky otyrýeriniň üsti bilen boşadýarlar. Çaganyň otyrýeri doglandan soň, ony göwresine agram berip aşak sallanyp durmaz ýaly, seresaply saklaýarlar. Dogrum kadaly geçen ýagdaýynda göwresiniň ýokarky böleginiň we kellesiniň dogulmasy çalt bolup geçýär.

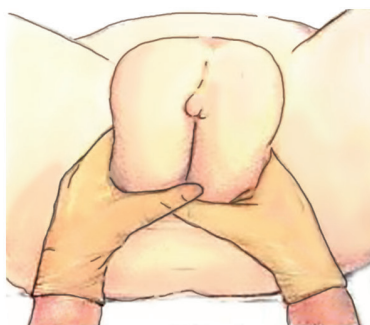
Çaganyň diňe otyrýeri öňde gelende Sowýanowyyň el kömeginiň (I el kömegi) berlişi. Bu usul doglup gelýän çaganyň syna ýerleşigini bozman saklamaklyga esaslanan. Şonuň bilen birlikde elleriniň arkan

atylmagynyň we kellesiniň gaýyşmagynyň hem öňi alynýar. Kadaly syna ýerleşigi bolanda çaganyň elleri atanaklaýyn gowşurylan (çalşyrylan), ellerini döşüne gysyp, aýaklary göwresiniň ugruna uzaldylan bolýar. Uzaldylan aýaklarynyň dabanlary ýüzüniň deňine ýetýär we eglip duran eňegini döşüne tarap gysyp saklaýar. Sowýanowyň el kömeginiň üsti bilen şeýle syna ýerleşigi aýaklaryny göwresine gysmak bilen saklanylýar, ýagny olara wagtyndan öň dogulmagyna ýol berilmeyär. Çaganyň syna ýerleşigini saklamak dogrum ýollarynyň ýeterlik derejede giňelmeği we kelläniň asuda dogulmagy üçin hem örän wajyp. Döşüniň üstünde çalşyrylan elleri we uzaldylan aýaklary bilen göwresiniň göwrümi (ortaça 42 sm) kelläniň göwrüminden (32-34 sm) has uly bolýar, şonuň üçin onuň dogulmasy aňsat geçýär.

Çaga diňe otyrýeri bilen gelende Sowýanowyň el kömeginiň berliş düzgüni. Çaganyň otyrýeri dogrum ýolundan çykandan (doglanyndan) soň ony elleriň başam barmaklaryny garnyna basylyp duran aýaklarynda, galan barmaklaryny bolsa, turre süňküniň ugrunda ýerleşdirip tutulmaly (10-njy a surat). Elleriň şeýle ýerleşdirilmegi aýaklarynyň wagtyndan öň gaçmaklygynyň, göwresiniň aşaklygyna sallanmagynyň önüni alýar. Doglup gelyän çaganyň göwresi dogrum hanasynyň okunyň ugruna ýokarlygyna gönükdirilýär.

a

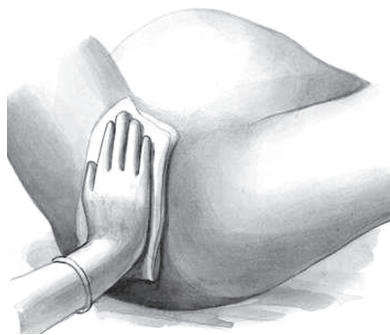
b

10-njy surat. Sowýanowyň I el kömek usuly

Çaganyň göwresiniň çykyşyna görä, lukman elleriniň barmaklaryny seresaplyk bilen çaganyň aýaklaryny garnyna basmaklyk bilen gezekli-gezegine dogrum hanasynyň agzyna garşy hereketlendirýär

(10-njy b surat). Egin halkasy dogulmazdan ozal aýaklarynyň gaçmazlygyna çalyşýar. Eginleri bolan badyna, köplenç, elleriniň özleri hem gaçýarlar. Eger-de elleri öz-özünden dogulmasalar, onda olary ýönekeýje usul bilen çykarýarlar. Elleriň durşuny üýtgetmän, çaganyň eginlerini çanaklygyň göni ölçegine geçirýärler we çaganyň göwresini aşaklygyna (yza) tarap gysardýarlar. Şeýlelikde, gasyk ýaýynyň aşagyndan öňdäki eli çykýar. Soňra çaganyň göwresini ýokarlygyna (öňe) tarap galdyrýarlar we ýamzyň ýokarsyndan yzky eli dogulýar. Yzky eliniň dogulmagy bilen bilelikde çaganyň aýaklary hem gaçýarlar. Ondan soň dogrum kanalynyň agzyna çaganyň eňegi we agzy golaýlaşýar. Güýçli burgy towy tutanda, çaganyň kellesi özbaşdak dogulýar. Doglan göwre ýuwaşlyk bilen ýokarlygyna galýar we ýamyz tarapdan ilki bilen çaganyň eňegi, soňra ýüzi we bütin kellesi çykyp, enesiniň garnynyň üstüne dogulýar. Eger-de kelläniň dogulmasy saklansa, onda Moriso-Lewre usulyny ulanyp çykarýarlar.

Çaganyň aýaklary öňde gelende Sowýanowyň el kömeginiň (II el kömegi) berlişi. Çaganyň aýaklary öňde gelende dogrumyň näsazlyklara duçar bolýan ýagdaýlary otyrýeri bilen gelendäkiden köp bolýar. Näsazlyklaryň emele gelmekligi doglup gelýän aýaklaryň dogrum ýollarynyň göwrümini egin halkasynyň we kellesiniň garşylyksyz dogulmaklary üçin gerekli derejede giňeldip bilmeýändikleri bilen baglanyşykly. Şonuň üçin çaganyň aýaklary öňde gelende köplenç halatda elleriniň arkan atylmaklary, kellesiniň gaýyşmaklygy we onuň büzülip (düýrlenip) ýygrylan ýatgynyň agzynda gysylmaklygy (gapjalmagy) emele gelýär. Eger-de egin halkasynyň dogulmaly pursadynda ýatgynyň agzy doly açyk bolsa, bu näsazlyklaryň önüni almaklyk mümkin. Şol maksat bilen N.A.Sowýanowyň el kömek usuly hödürlenýär. Ýagny, ol usulda ýatgynyň agzy doly açylýança çaganyň aýaklary jynshananyň içinde saklanýlar.

11-nji surat. Sowýanowyň II el kömek usuly

Çaganyň aýaklarynyň öňde gelyändigigi jynshana barlagy geçirilip anyklandan soň, steril arlyk bilen dogurjak zenanyň daşky jyns agzalaryny ýapýarlar we arlygyň daşyndan eliniň aýasyny goýup, aýaklarynyň wagtyndan öň daşyna çykmaklygyna garşylyk görkezýärler (*11-nji surat*). Aýaklarynyň saklanmaklygy doglup gelyän çaganyň çommalyp oturmaklygyna we aýaklarynyň otyrýeri bilen bilelikde goşulyşan görnüşi emele getirmekligine ýardam edýär hem-de ýatgynyň agzynyň doly açylmaklygyna sebäp bolýar. Doglup gelyän çaga dogrum ýollarynda hereketlenmek (süýşmek) bilen türe nerw toruny güýçli basyp, burgy we çygyлма towlaryny güýçlendirip başlaýar.

Ýatgynyň agzynyň doly açylandygyny ýanbaşyna zor salyp, ýamzyň öňe güýçli pökgermekligi, yzky artbujagyň çöwürlmekligi, güýçli burgy we çygyлма towlary, kontraksion (aralyk) halkanyň 4-5 barmak çat birleşmesinden ýokarda durmaklygy görkezýär. Zor salyp çykyp gelyän otyrýeriniň zarbyna dogrum hanasynyň daşky agzy açylýar we eliniň aýasynyň garşylyk görkezmesine garamazdan çaganyň aýaklary görünüp başlaýarlar.

Ýatgynyň agzynyň doly açylandygyny görkezýän alamatlar peýda bolanynda aýaklarynyň dogulmaklaryna garşylyk görkezmekligi bes edýärler. Soňra dogrumy çanaklygyň öňde gelmegi üçin kabul edilen umumy düzgün boýunça geçirýärler.

Käbir halatlarda Sowýanowyň el kömegi aýaklarynyň wagtyndan öň gaçmaklarynyň, elleri we kellesi çykarylanda sezewar bolunýan kynçylyklaryň önüni alyp bilmeýär. Şeýle ýagdaýlarda klassyky el kömek usulyna geçilýär, ýagny çaga çanaklygy bilen gelende dogrumyň üçünji-dördünji tapgyrlarynda berilýän akuşer kömegi berilýär. Başgaça aýdylanda, çaga göbегine çenli ýa-da pilçesiniň aşaky burçuna çenli özbaşdak dogulýar. Çaganyň çanaklygy öňde gelende ellerini we kellesini boşatmak maksady bilen ýerine ýetirilýän emelleriň jemine klassyky el kömegi diýilýär.

Ellerini we kellesini boşatmaklyk üçin el kömeginiň berilmegi edil çaganyň çanaklygy öňde gelende ekstraksiýa (çekip çykarmak – dogurtmak) geçiriliş usulynyňky ýaly geçirilýär. Ýöne bu usullaryň birmeňzeşligine garamazdan, ellerini we kellesini boşatmaklyk üçin

ulanylýan el kömegi ekstraksiýa geçirilmeginden düýpli tapawutlanýar.

Çagany çanaklyk tarapyndan ekstraksiýa (çekip çykarmak) geçirmeklik – bu akuşerlik operasiýasyna degişli bolup, onda dogrumyň hemme dört tapgyry emeli ýol bilen geçirilýär we çaga doly (dabanyndan depesine çenli) çykarylýar. El kömek usuly bolsa özbaşdak geçýän dogrum hadysasynda çaganyň göwresiniň aşaky bölegi doglup, elleri bilen kellesiniň dogulmagyna bökdençlik dörän ýagdaýynda olary boşatmaklyk üçin ulanylýar.

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde ýerleşip, yzky görnüşde bolan ýagdaýynda, esasan, elleri bilen kellesi boşadylanda howply näsazlyklar döreýär. Şonuň üçin bu görnüşde kesar kesimi geçirilip dogurdylýar. Dogrum hadysasynyň dowamynda köplenç yzky görnüş öňdäki görnüşe-de geçýär. Çaganyň göwresi öz dik okunyň daşynda haýallyk bilen aýlanýar we onuň ýagyrynysy öňe tarap öwrülýär. Eger çaganyň öz-özünden öwrülme hadysasy geçmese, onda yzky görnüşi öňdäkä öwürmek üçin aşakdaky emellere daýanylýar. Çaganyň daşyna gaçan yzky aýagyňy eli bilen saklaýarlar, aşaklygyna garşy az-owlak çekýärler we bilelikde ony seresaply çat birleşmesine tarap, ýagny şol aýagy öňdäkisi bolar ýaly edip öwürýärler. Şunuň bilen bilelikde çaganyň göwresi hem öwrülýär. Eger-de öwürüm kynlaşsa, onda dogrumy yzky görnüşde alyp barýarlar.

Dogrumyň geçişi çylşyrymlaşan ýagdaýynda (ekstragenital keselleri goşulanda, dar çanaklykda, burgy towlarynyň durnukly gowşaklygynda, çörekçäniň nädogry ýerleşmesinde, kadaly ýerleşen çörekçäniň wagtyndan öň gopan ýagdaýynda, göwredäki çaganyň asfiksiýasynda we ş. m.) çagany kesip almaklyga (kesar kesimine) görkezme döreýär.

Göwredäki çaga çanaklyk tarapy bilen gelende kesar kesimine bolan görkezmeler. Göwredäki çaga çanaklaýyn gelende kesar kesimini meýilleşdirip geçirilýän ýagdaýlar:

- çanaklygyň III – IV derejeli darlygy bolanda;
- plasentanyň öňde ýerleşmeginde;
- ýatgyda tyg yzlarynyň bolmagynda.

Çaganyň çanaklygy öňde gelende dogrumyň üçünji döwri özüniň adaty ýagdaýynda geçýär.

Dogran zenanlaryň dogrumdan soňky döwri, köplenç, öz kadasynda geçýär. Ýöne muňa garamazdan, dogrumdan soňky döwrüň keselleri kellesi bilen doglan çagalaryňkydan köp duş gelyär. Bu bolsa çaga dogrulýan döwürde dogrum ýollarynyň ýumşak dokumalaryna zeper ýetmekligi bilen baglanyşykly. Emele gelen näsazlyklaryň esasynda el kömeginiň we hirurgik çäreleriniň köp ulanylmagynyň hem ähmiýeti bar.

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende onuň çaga üçin netijesi kellesi bilen gelendäkiden oňaýsyz bolýar. Köplenç asfiksiýa we dogrum şikesleri emele gelyär. Şonuň üçin täze doglan çaga aýratyn üns berlip, gözegçilik edilmegini, idedilmegini talap edýär.

1.5. Çaganyň çanaklygy öňünde ýerleşende berilýän akuşer el kömekleri we operasiýalar

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende köp halatlarda dogrum pursatlarynda agyr gaýrüzülmelere getirýändigini sebäpli, «Howpsuz enelik» milli Maksatnamasy boýunça klinisist akuşer-ginekolog lukmanlar göwrelilik döwri garşy bolan görkezmeleri ýok bolan ýagdaýynda çaganyň çanaklyk tarapyny kellesine tarap daşky akuşer öwrümini geçirmekligi maslahat berýärler.

Daşky akuşer öwrümi (versio obstetrica) – dogrumyň geçmekligi üçin şowsuz bolan çaganyň ýatyşy üýtgedilýän, üstesine-de hemişe ony dikligine geçirilýän akuşer operasiýasydyr.

Çanaklygyň öňde gelmeginde daşky akuşer öwrümini geçirmegiň şertleri: kelläniň gaýyşmazlygy üçin, çaganyň ýatyşy öňdäki görnüşde bolmaly.

Görkezmeler: 1) çaganyň diri bolmagy bilen, göwrelilik möhleti 38 hepde; 2) garyň diwarynyň we ýatgynyň diwarynyň myssasynyň ýumşak we dartgynsyz ýagdaýda bolmagy; 3) göwredäki çaganyň hereketli bolmagy; 4) operasiýanyň maksady düşündirilenden soň, zenanyň razylık bermegi;

Garşy bolan görkezmeler: 1) göwreli wagty ýatgydan azda-kände gan gelse ýa-da gelen bolsa, wagtyndan öň çaganyň düşmegine ýa-da

dogulmagyna howp abansa, göwreliniň çanaklygy dar bolsa, anamnezinde öň möhletine ýetmän çaga dogran ýa-da düşen ýagdaýynda, öň çagasy kesilip alnyp, ýatgysynda tyg zzy we beýleki operasiýalardan soň tyg zzy bar bolsa, agyr görnüşli ýürek-damar keselleri we göwreliligiň beýleki näsazlyklary bilen utgaşanda, agyr görnüşli gipertenziw bozulmalar, köp we az suwlulyk, köp çagalý göwrelilik, plasantanyň öňde ýerleşmegi, şeýle-de onuň ýatgynyň öňki diwarynda ýerleşmegi, ýatgynyň ösüş kemislikleri (anomaliýasy), ekstrakorporal tohumlanmadan bolan göwrelilikde – daşky akuşer öwrümi geçirmeklik gadagan edilýär. Daşky akuşer öwrümi diňe dogrum öýlerinde geçirilýär.

Geçiriliş düzgüni: peşew haltasy we göni içege boşadylandan soň, zenany gaty tagta krowadyň üstünde arkanlygyna ýatyryýarlar. Lukman bolsa, onuň gapdalynda zenanyň ýüzüne bakdyrylan kürsüniň üstünde oturyp, göwredäki çaganyň ýatyşyny kesgitlemek üçin seresaplyk bilen zenanyň garnyna palpasiýa geçirýär. Bu ýagdaýda, düzgün boýunça, çagany kellesine tarap öwürýärler. Ýagny, onuň üçin lukman bir elini çaganyň kelle tarapynda, beýleki elini bolsa çanaklyk tarapynda ýerleşdirýär we usullyk bilen çaganyň kellesini aşaklygyna, çanaklyk tarapynda bolsa ýokarlygyna tarap seresap bolup öwürüp başlaýar (*12-nji surat*). Çaganyň kellesi aşakda kiçi çanaklygyň ýokarsyna gelende, öwürüm tamamlanýar.

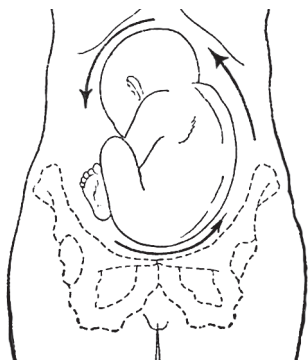
Çaganyň çanaklygy öňde gelende dogrumyň ikinji döwründe akuşer el kömeklerini bermeklige we çagany operasiýanyň üsti bilen çekilip çykarylmalýgyna mätäçligiň döremekligi mümkin.

Çaganyň çanaklygy öňünde ýerleşende berilýän el kömegi

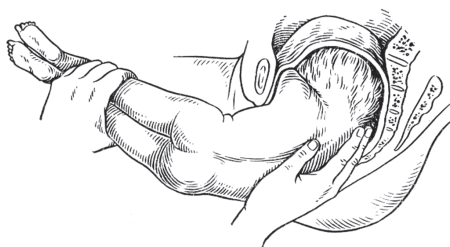
Bu – çaganyň elleriniň we soňundan kellesiniň boşadylmagydyr. Çaganyň dogulmagynyň haýallamagy el kömeginiň berilmegine görkezme döredýär. Eger-de çaganyň göwresi pilçesiniň aşagyna çenli doglandan soň 2-3 minutyň dowamynda dogrum doly tamamlanmasa, el kömegini bermeklige girilýär.

El kömeginiň berilmegi narkozsyz geçirilýär. Elleri boşatmaklyk şu hili geçirilýär. Ilki bilen aşaky elini boşadýarlar, onuň üçin çaganyň aýagyňy injik-daban bogunlaryndan tutup, ony çaganyň arkasyna garşy bolan tarapa, ýagny çep elini çykarmaklyk üçin enä-

niň çep buduna, sag elini çykarmaklyk üçin sag buduna tarap öňe we gapdala güýçli galdyrýarlar (13-nji surat). Çaganyň arkasynyň üsti bilen ýamzyň aralygyndan jynshana adybir elni iki – süýem we orta barmaklaryny (ýagny çaganyň çep elini boşatmaklyk üçin, çep eliniň barmaklaryny, sag eli üçin, sag elni barmaklaryny) salýarlar. Soňra çaganyň pilçesiniň, egniniň, tirseginiň üsti bilen bilegini tapýarlar.

12-nji surat. Çanaklygy öňde gelende daşky akuşer öwrümi

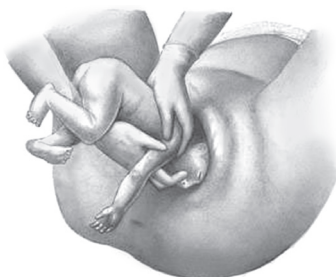
13-nji surat. Çanaklygy öňde gelende el kömegi, yzky eliniň boşadylyşy

Çaganyň eli boşadylanda ol göwreden daşlaşdyrylmaly däl. Ony bileginden goşaryna golaý tutup ýuwaşja, örän seresap bolup, ýüzüni ýuwujy hereketini etdirip, aşaklygyna çekip çykarýarlar. Jynshana-dan ilki bilen çaganyň tirsegi, soňra bolsa goşary we penjesi görünýär we eli doly dogulýar. Ikinji (ýokarky) elini boşatmaklyk üçin, çagany öňünden yzky görnüşe geçirýärler (14-nji surat). Munuň üçin iki elleri bilen (elleriniň 4 barmaklary öňünden we 1 barmaklary yz tarapyndan) çaganyň döşünden tutýarlar we ony 180° öwürýärler. Bu emel çaganyň gasyk ýaýynyň aşagyndan ýokardaky duran elini çykaryp bolmajagyna doly göz ýetirilenden soň ulanylýar. Göwresini öwürmekligi çaganyň arkasy (ýeňsesi) gasyk birleşmesiniň (çatyň) aşagyndan geçer ýaly edip amala aşyrmaly (14-nji surat). Çaganyň ikinji elini hem onuň injiklerinden tutup, aýaklaryny ýokaryk we bir gapdala, arkasynyň ýerleşen tarapyndan beýleki tarapyna garşy galdyrýarlar. Iki barmaklaryny jynshana salmak bilen, tirsek epinini tapýarlar, ony hem ýokarda agzalyşy ýaly edip çykarýarlar.

Çaganyň kellesini soňundan boşatmaklyk üçin birnäçe emeller teklipl edilýär. Olardan has gowusy Moriso-Lewreniň emeli hasaplanýar: lukman çaganyň göwresini goşarynyň üstünde ýatyryar we üstünde çaga duran eliniň 2-nji ýa-da 3-nji barmaklaryny jynshanyň içine salýar, soňra çaganyň aşaky eňegine basmak bilen, onuň agzyna salýar. Beýleki eliniň barmaklary bolsa, çaganyň eginlerinden tutýar. Soňra dogluş mehanizmine laýyklykda çaganyň kellesini çekip çykarýarlar. Çaganyň kellesi kiçi çanaklyga ýaňy giren bolsa, onda traksiýany has yza tarap (akuşer oturgyçda oturyp) geçirýärler. Eger çaganyň kellesi çanaklygyň içene düşende oňa traksiýany sähelçe aşagrak tarap geçirýärler. Eger-de çaganyň ýeňsesiniň uly deşigi çat birleşmesiniň aşagyna gelen bolsa, çaganyň göwresini güýçli öňe tarap (akuşer-lukman ýerinden turýar) galdyrýarlar (*15-nji surat*) we jyns girelgesiniň agzundan çaganyň eňegi, ýüzi, maňlaýy, soňra ýeňsesi görünýär we çaganyň kellesi doly dogulýar. Eginlerine geçirilýän ýabak görnüşli ildirilip çekýän eli bilen, ýaýjyk süňkleriniň ýokarsyndaky oýjagazlara güýçli basyş ýetirmeli däldir!

14-nji surat. Çaganyň göwresiniň 180° öwrülişi

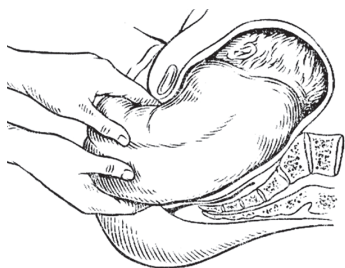
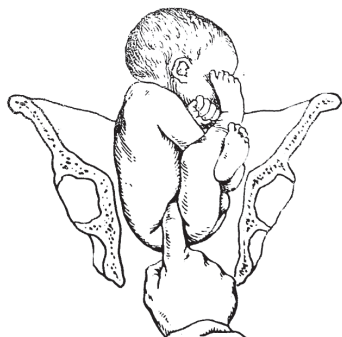
15-nji surat. Çaganyň kellesiniň Moriso-Lewre-Laşapel emeli bilen çykarylyşy

Çaganyň çanaklyk tarapyndan çekilip çykarylyşy. Çagany çanaklyk tarapyndan çekip çykarmaklyk hemişe diýen ýaly el emelleri bilen geçirilýär. Bu operasiýanyň iki görnüşi: birinjisi çagany çanaklyk-but epininden, beýlekisi bolsa onuň aýagyndan çekip çykarmaklyk emelleri bar. Bu operasiýany örän seýrek halatlarda, ýagny enäniň we çaganyň bähbidi üçin geçirýärler – çaganyň çanaklygy enesiniň çanaklygynyň dar tekizliginden çykalga golaýlaşan ýa-da çykalga bo-

lup çagada ýiti gipoksiýa başlan bolsa, köp çagaly göwreliligiň 2-njisi çanaklygy bilen gelen ýagdaýlarynda ýiti gipoksiýa başlansa, göwre-däki çaganyň ölen ýagdaýlarynda we ş.m.

Bu operasiýada gurallar (ildirgiç) bilen çekip çykarylanda onuň çaga ýetirýän şikesleriniň, esasan, agyr ýaralaryň görerim sany örän ýokary bolýar. Munuň ýaly usul bilen çagany çekip çykarmaklyk diňe çaga öli bolan ýagdaýynda mümkin. Akuşer atagzylarynyň ulanylma-gy hem şular ýaly ýaralanmalara sezewar edýär.

Çagany çanaklyk tarapyndan çekip çykarmagyň görkezmesi: 1) dogurýan zenanyň agyr keselleri, ýagny dogrumyň adaty dogrum ýollaryndan basym tamamlanmagyny talap edýän keseller; 2) göwre-däki çaganyň gipoksiýasy (aritmiýa, güýçli durnukly çaltlanmagy ýa-da haýallamagy bilen ýürek tonlarynyň kütelmekligi, çaganyň göbektäginde gaçmaklygy) we kesar kesimini geçirmeklik üçin şer-tiň bolmazlygy; 3) ýönekeý (klassyky) akuşer öwrümi geçirip, çaga aýagyna öwrülenden soň geçirilýär.

16-njy surat. Çaganyň çanaklyk-but epininden we çanaklyk tarapyndan çekilip çykarylyşy

Operasiýany geçirmeklige zerur gerek bolan şertler: 1) ýatgynyň agzy doly açyk bolmaly; 2) çaganyň kelle-siniň ölçegleri enesiniň çanaklygynyň ölçeglerine laýyk gelmeli; 3) suw per-desi ýarylan bolmaly.

Operasiýanyň geçiriliş düzgüni
Çaganyň çanaklyk tarapyndan çekip çykarmaklyk operasiýasy dört sany pursatdan durýar.

Birinji pursat. Çagany çanaklyk tarapyndan çekip çykarmak. Lukman 2-nji (süýem) barmagyňyň öňdäki aýa-gynyň but-çanaklyk epinine salýar, çekip çykarmaklygy burgy towy tutan mahalynda eliniň 2-nji barmagyňyň ildirgiç görnüşinde epip, çanaklyk-but epinine salyp çekmeklik bilen (16-njy

surat) geçirýär, çaganyň çekilip çykarylmaklygyny güýçlendirmek üçin ikinji eliniň penjesi bilen çekýän eliniň goşaryndan tutup çekilse, maksada laýyk bolýar.

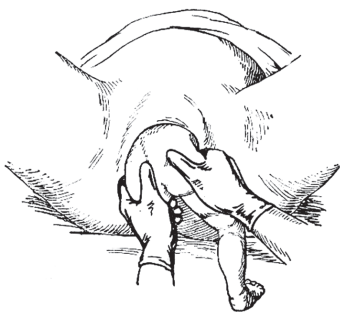
Çaganyň çanaklyk tarapyny şeýleräk tutýarlar: uly barmagyny çaganyň yz tarapyndan otyrýerine, süýem barmagyny gasyk epininde, galan üç barmaklary butlarynda epip (ýöne garnyna goýmaly däl) ýerleşdirýärler. Şeýleräk ýagdaýda çagany öňe tarap çekip başlaýarlar we çagany göbегine çenli dogurtmaklyk bilen, operasiýanyň birinji pursady tamamlanýar (*17-nji surat*). Çaga çekip çykarylýan mahalynda lukmanyň kömekçisi çaganyň kellesiniň gaýyşmazlygyny gazanmaklyk üçin, ýatgynyň düýbünden basyp durýär.

Ikinji pursat. Çaganyň pilçesiniň asaky burçuna çenli çekip çykarýarlar. Bu pursat şu taraplary bilen tapawutlanýar: a) ýagny şu pursatda çaganyň pilçesiniň aşaky burçy doglanyndan soň, ellerini boşatmaklyga girişmeklik mümkin bolýar; b) şu pursatdan beýläk çaganyň yzynda gelýän kellesi kiçi çanaklyga girip başlaýar we çaganyň göbегbagynyň gysylmaklygyna hem-de gipoksiýa bolmaklygyna uly howp döredýär. Göbегbagyndan çekmekligi maslahat bermeýärler, sebäbi gipoksiýanyň has artmaklygy mümkin.

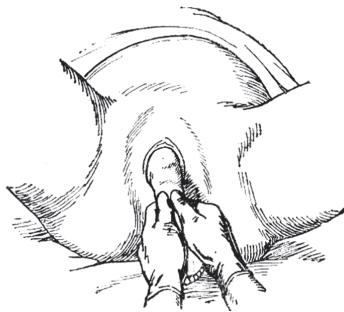
Üçünji-dördünji pursatlar. Çaganyň ellerini we soňundan kellesini boşatmaklyk çanaklygy bilen gelende el kömeginiň berlişi ýaly geçirilýär.

Çagany aýagyndan çekip çykarmak. Çagany aýagyndan çekip çykarmaklyk öňdäki operasiýa garanynda ýeňilräk bolýar, sebäbi lkibaşdan çaganyň aýagyny gowy tutmaklyk mümkin we ondan çekmeklik oňaýly, amatly bolýar.

Birinji pursat. Aýagyny eliniň penjesi bilen, has amatlysy dyz bognuň töwereginde, ýagny onuň ýokarsyndan we aşagyndan (bognuň ýazmazlygy üçin) tutýarlar. Aýagyndan çekmekligi yza tarap geçirýärler (*18-nji surat*). Ikinji aýagyny boşatmaýarlar, onuň özi dogulýar. Çaganyň aýaklary we çanaklyk tarapy doglanyndan soň, ony ýokarda görkezilişi ýaly (çanaklyk tarapyndan çekilip çykarylandaky ýaly), göbег halkasyna çenli çekip çykarýarlar. Ikinji, üçünji, dördünji pursatlary ýokardaky görkezilişi ýaly geçirilýär.

17-nji surat. Çaganyň göbek halkasyna çenli çekilip çykarylyşy

18-nji surat. Çaganyň aýagyndan çekilip çykarylyşy

Çaganyň çanaklyk tarapyndan we aýagyndan çekilip çykarylýan operasiýalaryň kynçylyklary we näsazlyklary

Birinji pursat. Barmaklaryny çaganyň çanaklyk-but (gasyk epini) epinine gysman, buduna gysylan ýagdaýynda onuň döwürmekligi we hamjagazynyň ýaralanmaklygy mümkin. Şonuň üçin hökmany suratda çaganyň gasyk epininden dogry tutulandygyny kesgitlemeli.

Ikinji pursat. Bu pursatda känbir kynçylyklar bolmaýar. Elleriň taýmazlygy (sypmazlygy) üçin çaganyň otyrýerlerini steril arlyk bilen örtýärler.

Üçünji pursat. Eginleri we elleri boşadylanda uly kynçylyklara sezewar bolunmagy mümkin. Ol kynçylyklaryň birinjisi hem çaganyň ellerini boşatmaklyga ir girişilmegi bolýar, ýagny çaganyň pilçesiniň aşaky burçy dogulmazdan başlanýar. Bu ýagdaýlarda düýpli näsazlyklaryň emele gelmekligi mümkin: ýagny tirsek oýjygyna düşüp bilmän, akuşer-lukman çaganyň egnini çekip, oňa basyş berýär we egin süňküniň döwürmegi mümkin. Şunuň ýaly näsazlygyň önüni almaklyk üçin çaganyň ellerini boşatmaklyga diňe onuň pilçesiniň aşaky burçy doglanyndan soň girişilýär.

Ellerini boşatmaklykda döreyän ikinji bir kynçylyk – elleriniň arkan (ýeňsesine) atylmaklary, ýagny ol kynçylyk çagany çanaklyk tarapyndan çalt çekilip çykarylmany ýa-da çaganyň ölçegleriniň enesiniň çanaklygynyň ölçeglerine laýyk gelmezligi zerarly emele gelýär. Bu näsazlygyň bolmazlygy üçin çagany gysman dogurtmaly we

doly barlap, soňra operasiýa geçirmeklige girişilmeli. Elleriniň arkan atylanlygy ýüze çykarylan badyna indiki emelleri ýerine ýetirmekligi maslahat berýärler. Jynshananyň içine dört barmagyňy salyp, çaganyň bilegini tapýarlar we ony çaganyň ýüzüni ýuwujy hereket etdirip çykarmaklyga synanyşýarlar.

Çaganyň elleriniň arkan atylmagy çanaklyk tarapynyň yzky görünüşde bolup önünde gelen ýagdaýynda hem emele gelýär. Munuň hem önüni almaklyk üçin çaganyň yzky görünüşe geçmezligini gazanmaly. Eger-de şonda-da arkan atylmak bolup geçen bolsa, onda çaganyň kellesini çanaklygyň göni ýa-da gytak ölçegine geçirjek bolup synanyşmaly; eger-de kelläni öwürüp bolsa, onda ellerini çykarmaklyk ýenillesýär.

Yzyndan gelýän çaganyň kellesini çykarmaklyk hem dürli görnüşli kynçylyklara sezewar edip bilýär.

Çaganyň kellesiniň arkanlygyna gaýyşmagy. Çaganyň kellesiniň arkanlygyna gaýyşmagy Moriso-Lewreniň usuly nädogry ýerine ýetirilen ýagdaýynda emele gelip bilýär. Ýagny, ýeňse çukury entek çat birleşmesiniň aşagyna berkidilmänkä çaganyň göwresini öňe tarap galdyrýarlar. Çaganyň kellesiniň gaýyşmaklygy kesgitlenen dessine, lukman ony çaganyň agzyna 2-nji ýa-da 3-nji barmagyňy salmak bilen egmeklige synanyşýar, kömekçisi bolsa ýokarsyndan garnyň üstünden kelläni basmaklyk bilen ýerine ýetirmeklige kömekleşýär.

Çaganyň eňegini öňe tarap öwürmek. Eger-de birdenkä çaganyň yzky görünüşü emele gelen ýagdaýynda indiki emelleri geçirmeklige synanyşmaly: 1) eger-de mümkin bolsa 2-nji ýa-da 3-nji barmagy çaganyň agzyna salmaly, ony egmeklige we egilen ýagdaýynda yza tarap traksiýa geçirmeklik bilen, aşaky eňegini we ýüzüni çat birleşmesiniň aşagyndan çykarmaly, soňra çaganyň göwresini öňe tarap güýçli galdyrýarlar we ýamzyň ýokarsyndan kellesini çykarýarlar.

Eger-de bu usul kömek bermese, onda barmagyňy çaganyň agzyna saklaýarlar hem onuň göwresini tutup, öňe tarap çekýärler we çaganyň kellesini çykarýarlar. Bu ýagdaýda berkitme nokady çaganyň siňriginiň töweregi bolýar; soňra ilki bilen ýamzyň ýokarsyndan çaganyň yeňsesi, ondan soň aýaklary aşak goýberilende çaganyň ýüzi dogulýar.

Eger-de çaganyň eňegi örän ýokarda bolup, onuň agzyna ýetip bolmasa, kelläniň gaýyşmaklygyny artdyrmaklyga synanyşyp, eňegine aşakdan ýokarlygyna itip basyş berilýär. Şol wagt ikinji eli bilen çaganyň eginlerini tutýarlar we olary güýçli öňe galdyrýarlar. Munuň ýaly edilip çekilende çaganyň berkitme nokady boýnunyň öň tarapy bolýar we ýamzyň ýokarsyndan onuň ýeňsesi çykýar, soňra çaganyň öňe hem ýokaryk galdyrylmagy netijesinde onuň ýüzi, ahyr soňy eňegi dogulýar.

ÇAGANYŇ ÇANAKLYK TARAPYNYŇ ÖŇDE GELMEGINDE GÖWRELILERIŇ ALNYP BARLYŞYNYŇ ALGORITMI

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende tapgyrlyýyn perinatal kömegiň berliş düzgüni:

I derejeli perinatal kömeginde:

1. Göwreli zenan hemme göwrelilere degişli bolan kada-kanuna laýyklykda hökmany suratda 12-hepdelik möhlete çenli hasaba alynmaly;

2. Hemme göwrelilere degişli bolan «Howpsuz enelik» milli Maksatnamasy boýunça barlaglardan we hünärmenleriň maslahatyndan geçmeli;

3. Göwrelilik möhleti 22 hepdelikde etrap ýa-da welaýat «Anyklaýyş merkezlerinde» barlaglardan, Doppler barlagyndan geçirmeli;

4. Göwrelilik möhleti 33-34 hepdeliklerde çaganyň çanaklyk tarapy bilen gelmegine güman edilse ýa-da ýüze çykarylsa, perinatal bejerginiň 2-nji derejeli tapgyryna ugratmaly;

Öň anamnezinde çanaklyk tarapyň öňde gelmekligi bilen çaga dogran bolsa, şeýle-de zenanda onuň emele gelmekligine sebäp bolýan ýagdaýlar bar bolsa, zenana göwrelilik döwri ýokarda berlen maşklary geçirmekligi bellemeli.

II derejeli perinatal kömeginde:

Göwreli zenanyň beýleki bar bolan patologiýalaryny anyklamak üçin hemme barlaglardan geçirmeli we oňa gözegçilik geçirmekligi dowam etdirmeli hem-de 3-nji derejeli perinatal kömek tapgyryna welaýat perinatal merkezine barlaga we maslahata ibermeli;

Eger-de göwreli zenanda hiç hili başga görnüşli patologiýa ýüze çykarylmanyk ýagdaýynda we etrap dogrum öýünde çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmegi bilen dogrumy kabul edip bilýän ýa-da gerek bolan ýagdaýynda operasiýa kesar kesimini geçirip bilýän tejribeli lukman bar bolsa, şeýle-de dogrum öýünde ol çäreleri geçirmeklige şertiň üpjünçiligi ýeterlik bolsa, onda zenana şol dogrum öýünde kömek bermeklik mümkin. Bu şertleriň bolmadyk ýerinde göwrelini 33-34 hepdelikde barlaglar we maslahat geçirmeklige, 36-37 hepdelik möhletde bolsa dogrumy meýilleşdirmeklige 3-nji derejeli perinatal kömegine ibermeli.

III derejeli perinatal kömeginde:

1. Barlaglar we maslahatlar geçirip, göwreliniň howp toparyny kesgitlemeli we göwreliligi, dogrumy alyp baryş meýilnamasyny düzmeli;

2. Göwrelilik döwründe geçirilýän maşklaryň geçirilişine gözgeçilik geçirmeli, onuň netije bermedik we hiç hili garşy bolan keselleriň (ýatgyda tyg zyy, çaganyň ösüş kemislikleri, çaganyň dogulmaklygyna howp abanmagy, semizlik, ilkinjisini dogurýan zenan 30 ýaşdan ýokary, anamnezinde önelgesizlik we endikli çaga düşmekligi, göwreliligiň agyr görnüşli gipertenziv bozulmalary, plasentanyň ýatgynyň öňdäki diwarynda hem-de nädogry ýerleşmegi, ýatgynyň ösüş näsazlyklary, azsuwlulyk, köpsuwlulyk, dar çanaklyk, zenanyň agyr görnüşli ekstragenital keselleri, EKO-dan ýa-da emeli inseminasiýadan bolan göwrelilik, göbkebagynyň boýnundan oralmagy gümanlananda) ýok bolan ýagdaýynda çagany 36 hepdelik möhletde «Daşky akuşer öwrümi – kellesine tarap öwürmek» operasiýasyny geçirmeklige synanyşmaly;

3. Göwrelilik döwri ýüze çykarylan näsazlyklaryň bejergisini geçirmeli;

4. Göwreli zenany göwrelilik möhleti 37 hepdelikden hassahana ýerleşdirmeli we dolý barlaglar geçirilenden soň, dogrumy alyp barmaklyk meýilnamasyny düzmeli;

5. Çaga ýansuwlarynyň biwagt akmagynyň önüni almaly;

6. Dogrum tebigy ýol bilen alnyp barlanda dogrumyň 1-2-3-nji döwürlerinde bolup biljek gaýrüzülmeleriň önüni almaly (ýokardaky

dogrumy alyp baryş bölüme seret) we gaýragoýulmasyz ýagdaýda kesar kesimini geçirmeklik görkezmeleriň dörän ýagdaýynda ony öz wagtynda gijikdirmän ýerine ýetirmeli. Haýsy hem bolsa bir zerur gerek ejamyň ýa-da guralyň ýok bolan, işleýşiniň bozulan ýagdaýynda haýal etmän III-A derejeli tapgyra geçirmeklik meselesini çözmeli;

7. Özi dogran we kesar kesiminden dogurdylan enäniň we çagasynyň ýagdaýyna aýratyn üns berip, gözegçilik we ideg edilmeli, bolup biljek gaýrüzülmeleriň öz wagtynda öňi alynmaly.

GÖWRELILIGIŇ DOLY GÖTERILMEZLIGI. WAGTYNDAN ÖŇKI DOGRUM. AŞA GÖTERILEN GÖWRELILIK

Göwreliligiň doly göterilmezligi amaly akuşerçiligiň wajyp meseleleriniň biridir. Göwreliligiň doly göterilmezliginiň ýygylgy 10%-den 20–25% aralykda saklanýar.

Göwredäki çaganyň düşmek howpy göwreliligiň köp duş gelyän näsazlyklarynyň, möhletine ýetmeýän göwrelilik bolsa, fetal kesellemecligiň we ölüminiň esasy sebäpleriniň biri bolup durýar. Ýagny möhletine ýetmän doglan çagalarda 50%-e çenli öli çaga dogulmaklyk, 60–70%-de neonatal ölümi, 65–70%-de çagalaryň ölümi duş gelyär. Ýetmez çagalarda öli bolup dogulmaklyk, ýetik çagalara garanynda 8–13 esse köp duş gelyär.

Göwreliligiň doly göterilmezligi göwreliligiň emele gelmeginden başlap 37-nji hepdesine çenli dürli möhletlerde öz-özünden düşmekligini we dogulmaklygyny öz içine alýar. Göwreliligiň başlan wagtyndan 22 hepde möhletine çenli aralykda bozulan göwrelilige öz-özünden düşmek diýilýär. 22 hepdelik möhletinden 37 hepdelik möhletine çenli bolan dogruma göwreliligiň doly göterilmezligi ýa-da wagtyndan öň dogrum diýilýär.

Göwreliligiň doly göterilmezliginiň sebäplerine enedäki endokrin bozulmalar we ýokanç keseller (aglaba böleginde), genetiki keseller, immunologik faktorlar, aýal jyns agzalarynyň ösüş näsazlyklary, istmiki-serwikal ýetmezçilik, ýatgynyň miomasy, aýal jyns ýollary arkaly geçýän keseller degişlidir.

Göwreliligiň doly göterilmezliginiň kliniki geçişi – öz-özünden düşmegiň we wagtyndan öň dogrumyň bolmagydyr.

Öz-özünden düşmegiň tapgyrlary:

- göwredäki çaganyň düşmegine howpuň abanmagy;
- düşüp başlamagy;
- ýola düşen abort – ýoldaky abort;

- doly däl abort;
- doly abort;
- infisirlenen abort.

2.1. Göwreliligiň doly görterilmezliginiň barlanylyş usullary

Göwrelileri barlamaklyk göwreliligiň doly görterilmezliginiň sebäplerini anyklamak indiki göwreliligi doly saklamaklyk üçin zerur:

– barlamaklygy maksadalaýyk gönükdirilen anamnezden başlamaly. Nesil yzarlaýjylyk anamnezi – dogan-garyndaşlarynda çaga düşmekligi, özüniň doglan maşgalasy, wagtynda doglupmy ýa-da ýok, wagtyna ýetip doglan çagamy ýa-da ýetmedik, maşgalasynda kemli dogulanlyk we ş.m;

– maşgalanyň ýaşayyş şerti. Çagalykda geçiren infeksiion keselleri, esasan-da onuň jyns agzalarynyň ösüş döwründe geçirmekligi;

– ekstragenital keselleri;

– aýbaşy işi (funksiyasy) – näçe ýaşda aýbaşy gelipdir, onuň dowamlylygy, näçe günden gaýtalanýanlygy, agyryly, agyryсыz, onuň bozulmalary;

– geçiren ginekologik keselleriniň netijesi, operativ çäreleriň zellileri.

– çaga dogruş işi – durmuşa çykandan soň näçe wagtdan göwreli bolupdyr, näçe ýyllar önelgesiz gezipdir, çagasy düşen bolsa möhletleri, sebäpleri, alan bejergisi. Göwreliligiň has irki möhletlerinde çaga düşmesi (3–5 hepdelikde) genetiki bozulmalary görkezýär, göwreliligiň 1-nji ýarymynda I üç aýlygynda-endokrin ýetmezçiligine häsiýetli;

– zenan göwrelilikden goranan bolsa, onda ulanan kontrasepsiyasynyň görnüşini anyklamaly;

– göwrelilik we göwreli däl wagty geçirilen barlaglaryň netijeleriniň anyklanylmagy örän wajyp ähmiýetlidir. Geçirilen gormonal korreksiýany hem anyklamaly;

– adamsynyň, maşgalasynyň anamnezi – maşgala ýagdaýy, adamsynyň sagatlygy, professional zyýanlar, endikler. Göwreliniň

psihosomatonal ýagdaýy – olara stresler, emosional duýgurlyklar häsiýetli.

Ginekologik barlaglar:

Synlamaklyk – daşky jyns agzalarynyň ösüşini, jynshana aýnasy bilen ýatgy boýunjygyny synlamak. Soňra jynshana barlagyny geçirmeklik – jynshananyň, ýatgy boýunjygynyň we göwresiniň patologik ýagdaýyny bilmek.

Ýörite ulanylýan barlag usullary:

1. Ýumurtgalyklaryň endokrin işini anyklamak üçin – funksional anyklaýyş barlaglar: bazal temperatura, jynshananyň neminiň öýjük barlagy, serwikal kanalyň neminiň barlagy, «göreç alamaty», kristallizlenme alamaty, kariopiknotiki indeks, peşewinde we ganyn-da 17-ketosteroidleriň derejesi.

2. Gisterosalpingografiýa – ýatgynyň ösüş näsazlyklaryny, istmiki-serwikal ýetmezçiligi we sinehiýalary, genital infantilizmi kesgitlemek üçin.

3. Bakteriologik – wirusologik barlaglar – esasan-da göwreli дәl wagty.

4. Immunologik we genetik barlaglar.

5. Ultrases barlagy.

Zenana göwreli wagty geçirilýän barlaglar. Göwreliligiň doly görterilmezligi bilen irki möhletlerde doly barlamaklyk üçin göwrelini hassahana ýerleşdirmeli, hökmany suratda jynshananyň nem çyrşagynyň sitologik barlagyny geçirmeli. Adaty ýagdaýda kariopiknotik indeks (KPI) sagat aýallarda 10%-e çenli, göwreliligiň 13–16 hepdeliginde 3–9%-de, 16–39 hepdeliginde 5%-e çenli bolýar. Jynshananyň sitologik barlagy hepdede 1–2 gezek geçirilýär. Göwreliligiň düşmekligine howp abananda KPI 20%-den 50%-e çenli ýokarlanýar. KPI-niň ýokarlanmaklygyny progesteronyň mukdarynyň azalmaklygy bilen düşündirilýär.

Häzirki döwürde ultrases barlagy iň amatly we anyk usullaryň biri diýlip hasaplanylýar.

Aýallaryň göwreli дәl wagty bejerilişi we pregrawidor taýýarlanylşy. Bejerginiň esasy bölegini näsazlyklaryny kadalaşdyrmaklyga gönükdirmeli, ýagny sagaldyş maşklaryny geçirmeklik, sport we

bedenterbiýe bilen gyzyklandyrmak, arassa howada gezim etmeklik ýaly umumy çäreleri maslahat bermeli.

Ýumurtgalygyň gipofunksiýasynda, ýöne owulýasiýa hadysasy bolan ýagdaýynda, halkalaýyn gormonal terapiýa belenilýär. Emma, bu bejergi ýatgydaky proliferativ we sekretor hadysalary oýandyrmaly däldir.

Soňky ýyllarda progesteronyň deregine dýufaston belenilýär. Onuň 10 *mg* (1 gerdejik) mukdary 2–3 gezek aýbaşynyň 16-njy gününden, ýagny owulýasiýa geçenden soň (bazal temperatura galandan soňky 2-nji gününden) ulanylýar. Eger-de göwrelilik galan ýagdaýynda onuň mukdaryny azaldyp, günde 1 gerdejik belenilýär. Gormonal terapiýa bilen bilelikde witaminler (askorbin we foliý turşulary) hem belenilýär.

Eger-de owulýasiýanyň bolmadyk ýagdaýynda aýbaşy halkanyň 14–15-nji günlerinde (gowy estrogen dolulygy bar bolan ýagdaýynda) 5000 birlik horioniki gonadotropin bellemek bolýar.

Böwrek üsti mázleriň işjeňliginiň bozulmalary bilen bagly giperandrogeniýada (adrenogenital sindromly gizlin geçýän keselde) delillendirilen terapiýa hökmünde glýukokortikodlar belenilýär. Göwreli däl wagty deksametazon synagyny geçirmeklikden başlamaly. Deksametazonyň kiçi synagynda 3 gije-gündiziň dowamynda her 6 sagatdan 0,5 *mg* bellemeli (jemi – 6 *mg*). Uly synagynda bolsa, deksametazony 2 *mg*-dan her 6 sagatdan, 3 günläp (bir gije-gündiziň dowamynda 8 *mg*) bellemeli. Synag geçirilmezden ozal 3 gün we geçirilenden soň 2–3-nji günleri peşewiň düzüminde 17 ketosteroidleriň mukdary kesgitlenilýär.

Gizlin görnüşli adrenogenital sindromda deksametazon 0,5 *mg* ýa-da 0,375 *mg* (3/4 gerdejik) 3–5 günläp belenilýär, soňra onuň möçberini 0,25 *mg* (1/2 gerdejik) çenli, kadalaşandan soň 0,125 *mg* (1/4 gerdejik) çenli peseldýärler.

Ýumurtgalyk patologiýa zerarly giperandrogeniýada deksametazon we progesteron (0,15 – 0,75 *mg*) aýbaşynyň 5–9-njy günleri aralykda belenilýär.

Genital infantilizmde halkalaýyn gormonal terapiýanyň fizioterapiýa, witaminoterapiýa, güýçlendiriji terapiýa bilen utgaşdyryp geçirilmegi gowy netije berýär.

Ýokanç keselleri anyklanylanda antibakterial derman serişdelere duýujylygy kesgitlenip, degişli antibakterial bejergi bellenilýär. Goşmaça fizioterapewtik, sowuklama garşy bejergi, immunostimulirleýji, enzim terapiýa bellenilýär. Bejerginiň dowamlylygy kliniki-anyklaýyş görkezijilerine bagly bolup durýar.

Göwreliligiň doly göterilmezligi bilen göwrelileriň bejerilişi. Bejergi patogenetik esaslandyrylan we alamat terapiýasy bilen giňden utgaşdyrylan bolmaly.

Göwreliligiň doly göterilmezliginiň önüni almaklygy we bejergisini onuň enesine we çagasyna oňaýsyz täsirlerini hasaba almak bilen geçirilýär. Göwreli zenana ýatymlaýyn düzgünini we ýatgynyň ýygryjylygyny peseldýän serişdeleri bellemeli.

Endokrin bozulmalary emele gelen bolsa, onda degişli gormonal bejergi ulanylýar. Göwreliligiň giçki möhletlerinde ýatgynyň oýanyjylygyny we ýygryjylygyny ýatyrmak maksady bilen, B-mimetikler, ginipral, nifedipin bellenilýär, magniý sulfaty ulanylýar.

2.2. Wagtyndan öňki dogrum

Wagtyndan öňki dogrum – amaly akuşerçiligiň enäniň we çaganyň saglygyny goramakda wajyp meseleleriň biri bolup durýar. Wagtyndan öňki dogrumlaryň ýygrylygy dünýäde 5–6%-e barabar bolýandygyna garamazdan, irki neonatal ölümçiligiň 65%-i wagtyndan öň doglan çagalaryň paýyna düşýär. Wagtyndan öňki dogrumlarda öli çaga dogrumak, öz wagtyndaky dogrumlara garanda, 8–13 esse ýgyy duş gelýär. Helsinki konwensiýasy boýunça wagtyndan öňki dogrum 22-nji hepdeden başlap, 37-nji hepde göwrelilige çenli, haçanda doglan bäbegiň massasy 500-den 2500 grama çenli, boýunyň uzynlygy 25–45 *sm* ýetişmezlik alamatlary bolan ýagdaýlara aýdylýar. Wagtyndan öňki dogrumlar zenanlaryň maşgalasynda birnäçe

nogsanlyklary, näsazlyklary we ykdysady meseleleri ýüze çykarýar. Wagtyna ýetmedik çagalary ideg etmek döwlet we maşgala tarapyndan birnäçe çykajylary talap edýär.

Wagtyndan öňki dogrumlaryň sebäpleri:

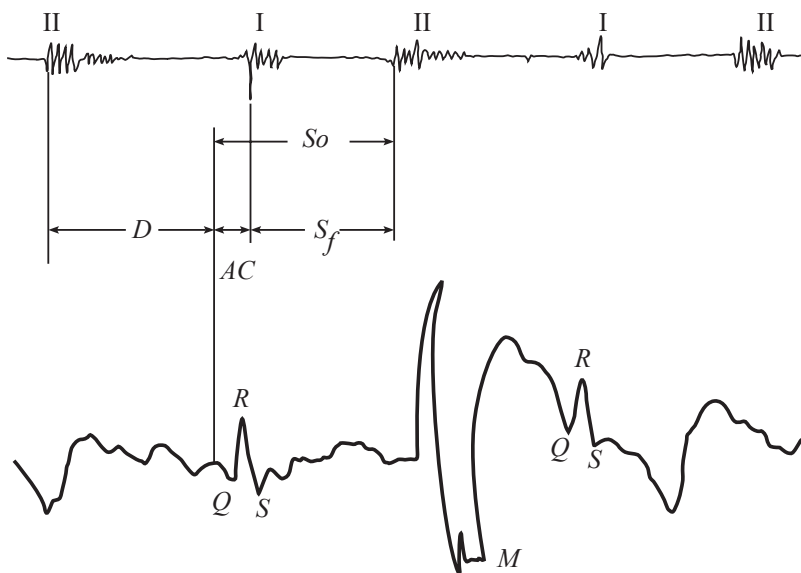
- genetiki;
- neýroendokrin sindromlar;
- ýokanç keseller;
- ýatgynyň ösüş kemislikleri;
- genital infantilizm;
- ýatgynyň miomasy;
- göwrelilik döwründe ýüze çykan gaýrüzülmeler (fetoplasentar ýetmezçilik, azsuwlulyk).

Wagtyndan öň dogrumlaryň döremegine getirýän gaýrüzülmeler:

- göwrelilikdäki gaýnaglama hadysalary (horionamnionit);
- çagaýan suwunyň wagtyndan öň gitmegi;
- kadaly ýa-da aşakda ýerleşen plasentanyň wagtyndan öň gopmagy;
- ýatgynyň çendenaşa dartylmagyna getirýän ýagdaýlar (faktorlar) (köp suwlulyk, köp düwünçekli göwrelilik, süýjüli diabetde makrosomiýa);
- ýatgynyň ösüş kemislikleri.

Wagtyndan öňki dogrum howpy göwrelileri hassahana ýerleşdirmek üçin görkezme diýip hasaplaýarlar. Göwreliligi dowam etmek mümkin bolan ýagdaýynda bejergi bir tarapdan bolsa, ýatgynyň ýygryjylyk işjeňligi basyp ýatymaga, beýleki tarapdan göwredäki çaganyň öýken dokumasynyň ýetişmeginiň induksiýasyny (24–34 hepde möhletinde) geçirmegine gönükdirilen.

Wagtyndan öňki dogrum ýüze çykanda perinatal kömegini bermek üçin Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň 166-njy buýrugynyň esasynda 3-nji derejeli saglygy goraýyş edara geçirmeli we ideg etmeli. Göwredäki çaganyň ýagdaýyna baha bermek maksady bilen, FKG we EKG geçirmeli (*19-njy surat*)

19-njy surat. EKG we FKG

Göwredäki çaganyň FKG we EKG fazalaýyn seljeriş shemasy

- AC – garynjyklaryň asinhron ýygrylmasyň fazasy;
- S_f – garynjyklaryň mehaniki sistolasy;
- S_o – umumy sistola;
- D – diastola.

Wagtyndan önki dogrumlarda zenanyň we çaganyň ýagdaýyna berk gözegçilik edip, onuň sebäbini anyklamaly. Çaganyň gestasion wagtyny we takmynan agramyny kesgitlemeli. Enäniň we çaganyň ýagdaýyna baha berip, dogrumy howlukman alyp barmaly.

Möhletinden ön dogrumynyň geçişi öz möhletindäki dogrumyň geçişine gabat gelýär. Dogrum burgulary döreyär. Ýatgy boýunjygy tekizlenip, onuň açylyşy başlanýar; çagaýan suwy gidýär. Çaga, soňra çaga ýoldaşy dogulýar.

2.3. Aşa göterilen göwrelilik

Aşa göterilen göwrelilik adaty möhletinden 10–14 gün geçýär; aşu göterilen göwreliligi akuşer nukdaýnazaryndan hakyky biologik

hem-de möhleti uzalan göwrelilik diýen bölümlere bölmek amatly hasaplanýar. Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasynyň görkezmeleri boýunça 42 hepdeden soňky göwrelilik aşa göterilen diýlip hasaplanýar. Aşa göterilen göwrelilik kesgitlenende dessine dogruma taýýarlygy başlamaly.

Aşa göterilen göwreliligiň sebäpleri we patogenezi. Göwreliligiň aşa geçmekligine jynsy ösüşiniň gijä galmaklygy, aýbaşy işiniň bozulmaklygy, infantilizm, irki çagalyk döwründe geçiren ýokanç keselleri, madda çalşygynyň bozulmalary, geçirilen ginekologik keseller we abortlar, ýagny nerw-myşsa aparatlarynyň özgermesini döredýän we endokrin bozulmalaryna getirýän ýagdaýlar ýardam berýärler.

Göwreliligiň aşa geçmekliginde göwrelileriň gipertenziw bozulmalary hem belli orny eýeleýär. Şeýle-de plasentanyň we göwredäki çaganyň ýagdaýlary uly ähmiýete eýe bolýar. Göwreliligiň aşa göterilmeginde nesil yzarlaýjy faktorlaryň ornunyň bardygy kesgitlenen. Göwredäki çaganyň ösüş anomaliýalary hem göwreliligiň aşa göterilmekligine getirip bilýär.

Göwreliligiň aşa göterilmekliginiň esasy patogenetik başlangyç sebäbi bolup, nerw ulgamyndaky funksional näsazlyklar, wegetativ we endokrin bozulmalary durýar. Estrogenleriň, gestogenleriň, kortikosteroidleriň, oksitosiniň, birnäçe dokuma gormonlarynyň (asetilholiniň, kateholaminleriň, serotonininiň, kininleriň, gestaminiň, prostoglandinleriň), ferment işjeňliginiň bozulmagy, elektrolitleriň we witaminleriň mukdar özgermeleri keseliň patogenezinde wajyp ähmiýete eýedir.

Fetoplasentar ulgamyndaky bozulmalar dogrum güýçleriniň giç döremeginiň we onuň anomaliýasynyň esasy sebäpleriniň biri bolup durýar. Göwredäki çaga ulalýar, onuň kisloroda bolan talaby artýar, merkezi nerw ulgamynyň bolsa kislorod ýetmezçiligine durnuklylygy peselýär. Şol bir wagtyň özünde plasentada çuňňur özgertmeler bolup geçýär.

Şeýlelikde, göwreliligiň aşa göterilmeginde göwredäki çaganyň kisloroda bolan talaby artýar, gipoksiýa bolan durnuklylygy peselýär. Plasentadaky özgermeler bolsa, gerekli bolan mukdardaky kislorodyň

we beýleki maddalaryň getirilmegini kynlaşdyrýar. Göwredäki çaganyň ýaşaýşynyň peselmekligi plasentanyň işini ýerine ýetirijiligine ters täsir edýär. Netijede, göwreliligiň aşa göterilmekligine häsiýetli bolan patologik hadysalaryň ýapyk halkasy emele gelýär.

Kliniki ýüze çykyşy we anyklanylyşy. Göwreliligiň aşa geçmekliginiň aýdyň kliniki alamatlary bolmandan soň, onuň anyklanylyşy kynlaşýar. Patologik ýagdaýyň kliniki kesgidi, köplenç, anamnez, obýektiw laborator barlaglaryň, instrumental barlaglarynyň netijelerine esaslanyňp goýulýar.

Göwreliligiň möhletini maglumatlaryň jemi, ýagny iň soňky aýbaşysynyň senesi, takmynan, owulýasiýa geçýän güni, aýallar maslahatyna ilkinji gelen güni, göwredäki çaganyň ilkinji gymyldan güni, obýektiw we ultrases barlaglaryň netijesi bilen kesgitleýärler.

Daşky akuşer barlagynyň netijesinde aşakda görkezilen üýtgemeler bellenilýär:

1. Garyn aýlawynyň 5–10 *sm* azalanlygy kesgitleýär. Ol hem çagaýan suwlarynyň azalmaklygy bilen baglanyşykly bolýar.

2. Ýatgynyň beýikligi bolsa ýokarlanýar.

3. Göwredäki çaganyň ölçegleri ulurak bolýar, ýatgynyň gatylygy artýar. Ol bolsa, çagaýan suwlarynyň azalmaklygy we myşsalaryň retraksiýasy sebäpli döreýän ýagdaý hasaplanylýar.

4. Çagaýan suwunyň azalmaklygy göwredäki çaganyň hereketlenmeginiň çäklenmegine getirýär.

5. Çaganyň ýürek urgusy diňlenende onuň häsiýeti (ýygylgy, aýdyňlygy, kadalylygy) üýtgeýär.

6. Köplenç, aşa göterilen göwrelilikde göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiliginiň ýüze çykan alamaty hökmünde onuň hereketliliğiniň artmagy ýa-da haýallamagy bolýar.

7. Göwreliniň agramynyň artmaklygy togtayar ýa-da 1 *kg*-dan köp peselýär (onuň üçin göwreliniň agramyny ölçemekligi şol bir te-rezide geçirmeli).

8. Jynshana barlagy geçirilende göwredäki çaganyň kelle süňkleriniň gatylygy, tikipleriniň, uly ýemiginiň darlygy anyklanylýar.

9. Aşa göterilen göwreliligi kesgitlemekde ýatgynyň, boýunjy-gynyň dogruma taýýarlyk derejesiniň «ýetişenlik» alamatynyň äh-

miýeti jedelli bolup durýar. Onuň ýagdaýy dogruma taýýardygyny görkezip bilýär, ýöne ol aşa görterilen göwrelilikde aýratyn görkeziji bolup bilmez.

Şeýlelik bilen, aşa görterilen göwrelilige garyn aýlawynyň azalmagy, az suwlulyk, deri örtügininiň terliginiň peselmekligi, ýatgy beýikliginiň ýokarlanmagy, göwreliniň agramynyň artmazlygy, göwredäki çaganyň ölçegleriniň uly bolmaklygy, onuň hereketliginiň çäklenmegi, süňkleriniň gatylygynyň artmaklygy we ş.m. häsiýetlidir.

Çagada aşa ösenlik alamatlary we plamentada makroskopik özgermeler dogrumdan soňky alamatlaryna degişlidir.

Çaganyň aşa ösenlik alamatlaryna aşakdakylar degişlidir:

1. Deri örtükleriniň garamtyl-ýaşyl reňke boýalmagy.
2. Deri örtügininiň, esasan-da eliniň aýalarynda hem-de dabanlarynda, maserasiýanyň geçmegi (aýalary we dabanlary suwda köp durup garran ýaly bolýar).
3. Çaganyň deri örtüginde ilkinji ýagjymak örtükleri az ýa-da düýbünden bolmaýar, derisi gurak bolýar.
4. Deri asty ýag gatlagy azalýar, onuň terligi peselip, gasynjyklar emele gelýär (çaganyň görnüşi garrysypat bolýar).
5. Çaganyň ölçegleri uly bolýar.
6. Barmaklarynyň dynaklary uzyn bolýar.
7. Endamynda mymyjak tüýleri azalýar ýa-da bolmaýar.
8. Kellesiniň süňkleri gatalyşan, uly ýemigi we tikiňleri daralan, konfigurasiýasy az bildirýär.
9. Gulagynyň hem-de burnunyň kitirdewük süňkleri gatalyşýar.

Anyklaýyş usullary. Çagaýan suwlarynda glýukozanyň mukdary $0,63 \text{ mmol/l}$ bolan ýagdaýynda göwredäki çaganyň ötüşenligini görkezýär. Ýetik we uzaldylan göwrelilikde ýetik çagada onuň mukdary 40%-den pes bolýar.

Aşa görterilen göwrelilikde plamentanyň işini we göwredäki çaganyň ýagdaýyny kesgitlemek üçin estriolyň ekskresiýasyny (bölünip çykyşyny) kesgitlemek maslahat berilýär. Estriolyň derejesi plamentar ýetmezçiligine şaýatlyk edýär, şonuň üçin derejesini dinamika-

da barlamak bilen geçirmeli, onuň aşaky derejesi bir gije-gündiziň dowamynda 41,6 *mmol/l*-e barabar. Estriolyň görkezilen derejä çenli peselmegi göwredäki çaganyň janynyň howp astynda galýandygyny görkezýär.

Göwreliligiň aşa göterilmegini kesgitlemek üçin iň wajyby ultras barlagy bolýar. Plasantada kalsinoz görnüşli özgertmeler, çaganyň kellesiniň bipariýetal ölçeginiň artmagy, kelläniň süňkleriniň galnamagy, çaganyň ölçegleriniň ulurak bolmagy, kelläniň süňkleriniň guralarynyň has aýdyň bitişmegi kesgitleýär.

Hakyky aşa göterilmäniň gutarnykly kesgidi çaga doglanyndan soň goýulýar, ýagny çagadaky we çaga ýoldaşyndaky mahsus özgertmeleriň netijesinde goýulýar. Plasantada bolýan özgertmelere emele gelen petrifikatlar, ýagly özgertmeler, perdeleriň ýaşyl reňkliligi, «inçejik» göbekbagy, plasantanyň galyňlygynyň ýukalmaklygy, güýçli skleroz özgertmeleri degişli.

Göwreliligiň geçişini köplenç halatlarda plasantar gan aýlanyşygynyň haýallamagy, ösüntgi ara boşlukda minut gan göwrüminiň azalmagy netijesinde göwredäki çaganyň gipoksiýa geçmegi we antenatal ölümi näsazlaşdyrýar. Kislород ýetmezçiligi galapyn metabolik (madda çalşygynyň bozulmagy netijesinde ýüze çykýan) asidoza getirýär. Netijede, dokumalaryň gipoksiýasy emele gelýär, gemodinamiki bozulmalar döreýär, damarlaryň syzyjylygy artýar, beýni ýiligi çişýär we onuň gan aýlanyşygy bozulýar. Dokumalaryň gipoksiýasy göwredäki çaganyň hemme agzalarynyň we ulgamlarynyň işleriniň bozulmagyna getirýär. Şonuň üçin hem asidozyň derejesiniň öz wagtynda ýüze çykarylmagy gipoksiýany bejermekde we önüni almakda örän uly ähmiýete eýe.

Dogrumyň we dogrumdan soňky döwrüň geçişi dürli näsazlyklaryň döremegi bilen häsiýetlendirilýär:

1. Çagaýan suwlarynyň biwagt akmagy – 25 %-den 36 %-e çenli;
2. Dogrum güýçleriniň gowşaklygy we dogrumyň uzaga çekmegi (miometriýanyň funksional-morfologik özgermekligi netijesinde neýrogumoral sazlaşygynyň bozulmasy bilen düşündirilýär) duş gelýär;

3. Kliniki dar çanaklygynyň döremegi çaganyň ölçegleriniň uly bolmagyndan we çaganyň kellesiniň konfigurasiýa geçmek ukybynyň azlygyndan döreýär;

4. Gipoksiýanyň döremegi;

5. Operativ çäreleriň sanynyň artmagy;

6. Ýatgynyň ýygryjylyk güýjüniň peselmegi hem-de plasentanyň aýrylyş hadysasynyň bozulmagy netijesinde gipo- we atoniki gan akmalary;

7. Gipoksiýanyň döremegine ýardam berýän dogrumy güýçlendirmek üçin oksitosiniň ulanylmagy;

8. Enäniň we göwredäki çaganyň dogrum şikesleriniň köpelmegi we ýaralaryň iriňlemegi.

2.4. Göwreliligiň we dogrumyň alnyp barlyşy

Birnäçe akuşer-ginekolog lukmanlar aşa görülen göwreliligi patologik hadysa hökmünde hasap edip, ony we dogrumy işjeň alyp barmaklygyny tarapdary bolýarlar. Bu bolsa perinatal ölümiň 2-3 esse azalmagyna getirýär.

Aýallar maslahatynda gözegçilik geçirilen mahalynda göwreliligiň aşa geçmegine getirip biljek ýagdaýlara aýratyn üns berilmegi zerur. Göwrelilik möhletini kesgitlemek hem-de göwredäki çaganyň ýagdaýyna gözegçilik etmek üçin, göwrelilik möhleti 41 hepdeden aşandan soň, hassahana ýerleşdirmegi maslahat bermeli.

Uzak wagtlaýan önelgesizligi bolan, öňki göwreliligi aşa geçirip, ýaramaz netijeler bilen gutaran ýagdaýlarda, gipertenziw bozulmalary, süýjüli diabeti, rezus ýa-da ABO faktorlary boýunça izosensibilizasiýasy, göwredäki çaganyň ýatýş anomaliýalary bellenen ýagdaýda we dogurjak zenanyň ýaşı 30-dan ýokary bolanda göwreliliginiň berk gözegçiligini geçirmeli.

Aşa görülen göwrelilik kesgitlenen ýagdaýynda dogrumyň induksiýasy kliniki beýana laýyklykda geçirilýär.

Dogrum induksiýasy netije bermedik ýa-da burgy towlary başlap, olaryň gowşaklygy dörän ýagdaýynda amniotomiýa geçirilenden soň,

3–5 sagadyň dowamynda operasiýa ýoly bilen dogrumy alyp barmak meselesi çözülýär.

Dogrum döwründe dogrum güýçleriniň gowşaklygynyň, göwredäki çaganyň gipoksiýasynyň, gan akmanyň öňi alynýar. Dogrum güýçleriniň ösüş dinamikasyna berk gözegçilik geçirýärler. Dogrum güýçleriniň gowşaklygynda ony güýçlendiriji çäreleri geçirýärler. Dogrumyň III döwründe gipo- we atoniki gan akmalarynyň önüni almak çärelerini geçirýärler.

Aşa göterilen göwreliligiň önüniň alnyşy. Göwreliligiň aş göterilmeginiň sebäpleri we patogenezi babatda häzirki zaman düşünjesini göz önünde tutup, önüni alyş işlerini geçirmeli, ýagny jyns taýdan ösüş döwründe gyzjagazlaryň bedeniniň fiziologik funksiýalarynyň öz wagtynda kadaly, dogry ösmekligini üpjün edýän fiziki we nerwpsihiki (ruhy) ösüşine uly üns bermeli.

Aýallar maslahatynda hökmany suratda göwreliligiň aş göterilmekligi gümanlanan göwrelilere ýöriteleşdirilen gözegçilik guralmaly. Göwreliligiň aş götermeklige meýilliligini ýokarlandyryan faktorlara aşakdakylar:

1) Ilkinji aýbaşysy ir (11 ýaşdan öň) we giç (15 ýaşdan soň) gelen zenanlar;

2) Aýbaşy işi bozulan zenanlar;

3) Infantilizmi kesgitlenen zenanlar;

4) Çalt-çaltdan üzüksiz tonzillitden, ýürek-damar ulgamynyň kesellerinden, böwrek kesellerinden, ýag çalşygynyň bozulmalarından, endokrinopatiýadan, ginekologik kesellerden ejir çekýän hem-de agyrlaşan akuşer anamnezli (aş göterilen göwrelilik) zenanlar degişlidir.

Göwreliligiň aş göterilmegine meýilliligi ýokary bolan zenanlara doly iýmitlenme, witaminlere baý bolan önümleri kabul etmek maslahat berilmeli. Fizioprofilaktiki taýýarlyk geçirilmeli. Witaminleriň «B» topary, galaskorbin ýaly derman serişdeleri dogrumyň önýanyndan bellermeli.

**Möhletinden öňki dogrumda
lukmançylyk kömeginiň algoritmi**

I dereje		
Göwrelilik möhleti	Ýerine ýetirilmeli hereketler	Kömek bermek derejesi
33–37 hepdelik dogrum, ýatgy boýunjygynyň açyklygy 3 <i>sm</i> -den az	Geçirilýän wagty (ulag bilen): tokoliz, çaganyň respirator distres sindromynyň önüni almaly 34 hepde çenli bolanda, çagaýan suwy wagtyndan öň akanda antibakterial bejergi	II–III-derejeli tapgyrlyýyn kömege geçirmeli
33–37 hepdelik dogrum ýatgy boýunjygynyň açyklygy 3 <i>sm</i> -den köp	Dogrum – dogurtmaly	Neonatologik reanimasion toparý çagyrmaly
33–37 hepdelik dogrum	Dogrum – dogurtmaly	Göwreli I derejeli tapgyrlyýyn kömekde galdyrylýar. Neonatologik reanimasion topar çagyrylýar
33–37 hepdelikde goşmaça agyr ekstrakgenital patologiýa, ýatgy boýunjygynyň açyklygy 3 <i>sm</i> -den az	Tokoliz, çaganyň respirator distres sindromynyň önüni almak – 34 hepde lige çenli bolanda, çagaýan suwy wagtyndan öň akanda antibakterial bejergi	II–III derejeli tapgyrlyýyn kömege geçirilýär

II dereje		
33–37 hepdelik ekstragenital patologiýaly	Tokoliz, çaganyň respirator distres sindromynyň öňüni almaly	II derejede galýar
33–37 hepdelik agyr ekstragenital patologiýaly	Tokoliz, çaganyň respirator distres sindromynyň öňüni almaly	III derejeli tapgyrlyýyn kömege geçirmeli
27–32 hepdelik ýatgy boýunjygynyň açyklygy 3 <i>sm</i> -den az	Tokoliz, çaganyň respirator distres sindromynyň öňüni almaly, çagaýan suwlary wagtyndan öň akanda antibiotikoterapiýa	III derejeli tapgyrlyýyn kömege geçirmeli
27–32 hepdelik ýatgy boýunjygynyň açyklygy 3 <i>sm</i> -den köp	Garaşylýan ýa-da işjeň taktika (kliniki beýana laýyklykda)	Göwreli zenan tapgyrlyýyn kömeginiň II derejesinde galdyrylýar, neonatologik reanimasion topary çagyrylýar
27–32 hepdelik ýatgy boýunjygynyň açyklygy 3 <i>sm</i> -den köp agyr ekstragenital patologiýaly	Dogrum – dogurtmaly	Zenan II derejeli tapgyrda galdyrylýar, özüne neonatologik reanimasion topary, ýörite hünärmeni çagyryrlar
III dereje		
Göwreliligiň 22–36 hepde möhletinden	Tokoliz, çaganyň respirator distres sindromynyň öňüni almaly, çagaýan suwy wagtyndan öň akanda antibakterial bejergi, ekstragenital keselleri we göwreliligiň gaýrüzülmelerini bejermek. Garaşylýan ýa-da işjeň taktika (kliniki beýana laýyklykda)	

Tokolitik bejerginiň beýany. Kalsiý kanaljyklarynyň blokatorlary (böwetleýjileri) – nifedipin (saýlanan serişde).

Bejeriş shemasy: 20 mg gerdejik görnüşinde, eger-de ýatgynyň tonusy saklanýan bolsa, onda 30 minut geçenden soň ýene-de 20 mg içmeli. Soňra 20 mg her 3–8 sagatdan 48 sagadyň dowamynda görkezmä baglylykda gaýtalamaly.

Hassahanada ýatymlaýyn bejergide ýiti tokoliz geçirilende maslahat berilýän monitoring:

– eger ýatgynyň tonusy dowam edýän bolsa, göwredäki çaganyň ýagdaýyna gözegçilik;

– bejerginiň ilkinji sagadynda her 30 minutdan arterial gan basyşyny ölçemeli we çetki gan damarlarda ýürek urşunyň ýygylygyny kesgitlemeli, soňra 24 sagadyň dowamynda her sagatdan, soňra bolsa her 4 sagatdan.

Dogrum towlary bes edilenden soň, goldaýjy bejergisi maslahat berilmeyär. Nifedipiniň göterilmeyän ýagdaýynda B-mimetikleriň ulanylmagy mümkin. Tokolitikler monoterapiýa düzgüninde belleniýär: ginipralyň 2 ml-i fiziologik erginiň 400 ml-ne garylyp, damardan damjalaýyn günde 1 gezek 3 günň dowamynda, soňra gerdejik görnüşinde 0,5 g mukdarda günde 4–6 gezek, kem-kemden mukdaryny azaltmaly.

Çaganyň respirator distres sindromynyň önüni alyş beýany. Glýukokortikoidler toparyna degişli bolan disprospan saýlanýan we ýokary netijeli derman serişde bolup, 14 mg mukdarda her 24 sagatdan 2 gezek, soňra 14 mg-dan her 12 sagatdan 2 gezek belleniýär. Diprospan bolmadyk ýagdaýda deksametazonyň 4 dozasy – 6 mg mukdaryny her 12 sagatdan 4 gezek ulanyp bolar, emma onuň netijeligi, diprospana seredende, pesräk bolýar.

Zenan maşgalanyň bedeninde birwagtda iki ýa-da ondan hem köp çaganyň kemala gelmegine köp düwünçekli göwrelilik diýilýär. Düwünçekleriň sanyna görä, iki düwünçekli göwrelilige ekiz, üç düwünçekli göwrelilige üçem we ş.m. diýilýär; iki ýa-da köpsanly çagany dogurmaklyga bolsa köp çagaly dogrum diýilýär.

Köp düwünçekli göwreliligiň ýygylgy ýewropa döwletlerinde 0,7–1,5% aralykda üýtgäp durýar. Kömekçi reproduktiv tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy özbaşdak we indusirlenen köp düwünçekli göwreliligiň gatnaşygyny 1980-nji ýyllarda 70% we 30%-den 2000-nji ýyllarda 50% we 50%-e, degişlilikde, üýtgemegine getirdi.

Köp düwünçekli göwreliligiň emele gelmegine enäniň 30–35 ýaşynda bolmagy, owulýasiýany tijendirmek ýardam berýär. Ekstrakorporal tohumlandyrmada hem köp düwünçekli göwreliligiň ýygylgynyň ýokarlanmagy bellenýär.

Edebiýatlarda köp sanly barlaglaryň esasynda köp çagaly göwreliligiň emele gelmeğinde nesil baglanyşygynyň ene tarapdan bardygy görkezilýär.

Ýatgynyň ösüş näsazlyklarynda-da köp düwünçekli göwreliligiň ýygylgynyň artýandygy barada maglumatlar (iki şahaly ýatgy ýa-da iç boşlugy perde bilen bölünen ýatgy we ş. m.) hem bar. Jyns agzalarynyň kadaly gurluşyna görä, ýatgynyň ikä bölünen ýagdaýynda ýumurtgalykda emele gelýän ýumurtga öýjügininiň birwagtda ikisiniň hem, ondan-da köpüsiniň emele gelmek hadysasy köpeliýär.

Köp düwünçekli göwreliligiň iki ýa-da köp sanly birwagtda ýetişen ýumurtga öýjükleriniň tohumlanmagyndan (poliowulýasiýa) hem-de bir tohumlanan ýumurtga öýjüginde iki we ondan köp embrionyň ösüp ýetişmeginden emele gelmeği mümkin.

Iki (üç) sany ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizlere iki ýumurtgaly (köp ýumurtgaly), birinden emele gelenine – bir ýumurtgaly ekizler diýilýär.

Iki ýumurtga öýjüginde (köp ýumurtgaly ekizler) ekizleriň emele gelşi şeýleräk bolmagy mümkin. Şol bir wagtyň özünde bir ýumurtgalyda iki ýa-da köp sanly follikulalaryň ösüp ýetişmegi (şol sanda owulýasiýa geçmegi) mümkin. Iki ýumurtgalyda-da şu hadysalaryň bolup geçmekligi mümkin. Iki ýumurtga öýjüginde (köpsanly) emele gelen ekizler barada hirurgik operasiýa geçirilen mahalynda ýumurtgalyklaryň birinde ýa-da ikisinde-de iki ýa-da köp sanly sary bedenleriň tapylmalary hem şaýatlyk edýär.

Bir follikulada iki we köp sanly ösüp ýetişen ýumurtga öýjüginde tohumlanmagyndan hem emele gelmegi mümkin. Bir ýa-da birnäçe ýumurtga öýjüginde saklaýan follikulaly ýumurtgalyklar edebiyatlarda duş gelýär.

Bir ýumurtgaly ekizlerde bir ýumurtga öýjüginde tohumlanmagy bolup geçýär. Ekizleriň bu görnüşinde emele gelýän plasentalaryň sany tohumlanan ýeke-täk ýumurtga öýjüginde bölünmegiň wagtyna bagly bolýar. Eger-de bölünme hadysasy tohumlanmadan soň birinji üç gije-gündiziň dowamynda (morula tapgyryndan öň) bolup geçse, onda iki sany embrion, iki amnion we iki horion/plasenta emele gelýär. Bu ýagdaýda düwünçegara germew iki ýumurtgaly ekizleriňki ýaly dört sany bardadan (perdeden) durýar, ýagny, iki amnion we iki sany horion bardadan. Bir ýumurtgaly ekizleriň bu görnüşü hem bihorial biamniotik ekizler diýlip atlandyrylýar (20-nji surat).

20-nji surat. Bihorial biamniotik ekizler

Bir ýumurtgaly ekizleriň bu görnüşü hem bihorial biamniotik ekizler diýlip atlandyrylýar (20-nji surat).

Haçan-da bölünme hadysasy tohumlanmadan soň 3 – 8-nji gije-gündiziň dowamynda bolup geçse (blastosista tapgyrynda), onda iki sany embrion, iki amnion, emma bir horion/plasenta emele gelýär. Düwünçegara germew bu ýagdaýda iki amnion bardalardan durýar. Bir ýumurtgaly

ekizleriň bu görnüşi monohorial bi-amniotik ekizler diýlip atlandyrylýar (21-nji surat).

Ýumurtga öýjügiňiň bölünmegi tohumlanmadan soň 8 – 13-nji gije-gündiziň dowamynda bolup geçse, bir horion we bir amniotik bardada ýerleşýän iki sany embrion emele gelýär, ýagny düwünçegara germewi ýok. Bir ýumurtgaly ekizleriň bu görnüşi monohorial monoamniotik ekizler bolýar (22-nji surat).

Tohumlanan ýumurtga öýjügiňiň has giçki möhletlerde, ýagny eýýäm embrional diskler emele gelende (13-nji gije-gündizden soň) bölünmegiň netijesinde bitişen ekizler emele gelýär.

Şeýlelikde, bihorial bolup, hem iki ýumurtgaly, hem bir ýumurtgaly ekizler bolup bilýär, monohorial bolsa diňe bir ýumurtgaly ekizler bolýar.

Şol sebäpli bir ýa-da dürli ýumurtga öýjügiňden emele gelenigini anyk kesgitlemek üçin diňe bir plasantany we suw bardalaryny gözden geçirmek bilen çäklenmän, eýsem, meňzeşlik alamatlaryny ýüze çykarmaklyga çalyşýarlar. Anyklamak üçin esasy alamatlaryň biri bolup, ganynyň topany (we ganynyň beýleki faktorlary), gözüniň we saçynyň reňki, barmaqlarynyň uçlaryndaky deri relýefi, dişleriniň görnüşi we ýerleşşi we ş.m. hyzmat edýär. Bir ýumurtga öýjügiňden bolan ekizlerde şu alamatlar doly gabat gelýär. Dürli ýumurtga öýjügiňden bolan ekizleriňki bolsa adaty ýagdaýdaky doganlaryň bir-birine meňzeş bolşy ýaly bolýar. Bir ýumurtga öýjügiňden emele gelen ekizler hemişe bir

21-nji surat. Monohorial
biamniotik ekizler

22-nji surat. Monohorial
monoamniotik ekizler

jynsa (ikisem oglanjyk ýa-da gyzjagaz) degişli, biri-birlerine örän meñzeş we olaryň ganynyň topary hem birmeñzeş bolýar.

Iki ýumurtga öýjükli ekizler. Tohumlanan ýumurtga öýjükleri özbaşdak ösýärler. Ýatgynyň nemli bardasyna ornaşandan soň, her çaga düwünçeginiň özbaşdak suw we üpürjikli bardalary, soňra ekizleriň hersiniň aýratyn özbaşdak gan damarly plasentasy emele gelýär. Eger her tohumlanan ýumurtga öýjügi bir-birinden daşda ornaşan bolsa, onda olaryň plasentalary hem düýbünden aýratyn bolýar; her çaga düwünçeginiň horion we amnionyndan başga özbaşdak kapsula örtügi (decidua capsularis) hem bolýar. Eger çaga düwünçekleri bir-birine örän ýakyn aralykda ornaşsalar, onda hersiniň amnial we horial örtüginden başga olar umumy desidual (gatlakly) örtük bilen hem örtülen bolýar; iki plasentanyň gyalary biri-birlerine has ýakyn bolup, edil bir bütewi placentaly ýaly bolýar. Hakykatda bolsa, bu goşulyşma göwnüňe bolmasa, daşyndan goşulyşan ýaly bolup görünýär; her bir ýakyn ýerleşen placentaly özbaşdak bolup, aýratyn damarlar tory bilen üpjün edilýär; diňe käbir halatlarda damarlaryň arasynda anastomozlar (birleşmeler) emele gelýär. Bu bolsa göwredäki ekizleriň gan aýlanyşygynyň we ösüşiniň deň – ölçegsiz bolmagyna sebäp bolup biler.

Plasentalaryň aýratyndyklaryna suw perdelerini barlamak bilen, aňsat göz ýetirmek bolýar, her suwly haltanyň özüniň suw we üpürjikli (ösüntgili) bardalary bolýar. Iki sany suw haltalarynyň aralygyndaky diwar (germew) 4 sany bardadan (perdeden), ýagny iki amnion we iki sany horion ösüntgili bardalardan durýar. Bu bardalar bir-birinden ýeňil aýrylýarlar. Kapsula örtügi bolsa, göwrelilik ösdügiçe atrofiýa geçýär we bardalar gözden geçirilende kesgitlenmeyär. Iki ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizler bir jynsly (ikisi hem gyz ýa-da oglan) we dürli jynsly (biri gyz, biri oglan) bolup bilýär. Olaryň ganynyň topary bir ýa-da dürli bolmaglary mümkin.

Köp düwünçeklilikde göwrelilik we dogrum döwürleriniň kadaly geçmekligi hem mümkin, ýöne, köp çagalý göwrelilikde, bir çagalý göwrelilige garanynda, näsazlyklar örän köp bolýar. Şonuň üçin hem, köp çagalý göwreliligi we onuň dogrumyny fiziologik we patologik akuşerçiligiň araçägine degişli edýärler.

3.1. Köp düwünçekli göwreliligiň geçişi

Köp düwünçekli göwrelilikde göwreliniň bedenine bolan talap artdyrylýar, ýagny ýürek-damar ulgamy, öýken, bagyr, böwrek we beýleki agzalar has artdyrylan güýç bilen işleýärler. Şonuň üçin hem, köp çagalý göwrelilik bir çagalýdan agyrrak geçýär.

Göwreli zenanlar, köplenç, göwreliligiň ahyrlaryna güýjeýän ýadawlylyga we deminiň gysýanlygyna arz edýärler. Köp düwünçekli göwrelilikde dem gysmaklyk ýatgynyň göwrüminiň has ulalyp, diafragmany ýokaryk galdyrmagyndan we ýüregiň işiniň kynlaşmagyndan emele gelýär. Köplenç, aýaklarynda wena damarlarynyň giňelmekligi ýüze çykýar. Göwreliligiň ahyrlaryna ýatgynyň göwrüminiň ulalyp, peşew haltasyny basmagyndan göwreliniň çalt-çaltdan buşukmasy artýar. Göwreliler, köplenç, sary gaýnama we içiniň gataýanlygyna arz edýärler.

Köp düwünçekli göwrelilikde, bir çagalý göwrelilige garanyňda, göwreliligiň toksikozy, ýagny gusup-gaýtarmaklyk, agzyndan sülekey (týükülik) akmaklyk, gipertenziw bozulmalar köp duş gelýär.

Ekiz göwrelilikde, köplenç, köpsuwlulyk duş gelýär, bu bolsa ýatgynyň has beter ulalmagyna we dartylmagyna, soňy bilen dem gysmasynyň artmagyna, tahikardiýa we ş.m. näsazlyklara getirip bilýär.

Köpsuwlulyk, köplenç, bir ýumurtga öýjüginini ekizleriniň birinde duş gelýär. Käbir halatlarda meňzeş ekizleriň birinde köpsuwlulyk, beýlekisinde bolsa azsuwlulyk bolup bilýär.

Köp düwünçekli göwrelilik, köplenç, möhletine ýetmän aýrylýar (düşýär ýa-da dogulýar). Köp düwünçekli göwrelilikde möhletine ýetmän dogurmaklyk wakalaryň azyndan 25%-inde duş gelýär. Käbir awtorlaryň berýän maglumatlaryna görä, wagtyndan öňki dogrumlar 35–50%-de duş gelýär. Üçemlerde, ekizlere görä, möhletine ýetmezlik ýygy duş gelýär. Göwredäki çaganyň sany näçe artyk boldu-gyça, şonça-da wagtyndan öňki dogrumlar köp duş gelýär.

Köplenç, öz möhletinde doglan ekizleriň ösüşi kadaly bolýar. Emma olaryň massalary, bir çagalý göwrelilige görä, pes bolýar. Galapyn massalarynyň tapawudy 200-300 g-a barabar, käbir halatlarda bolsa, ondan hem köpräk bolýar.

Möhletine ýetik ekizlerde (aýratyn hem üçemlerde) köplenç halatda funksional ösüp ýetişmezligiň (doly ösüp ýetişmezlik) alamatlary bolup bilýär, ýöne olar gowy idedilip we iýmitlendirilen ýagdaýlarynda basym düzelip gidýär. Funksional ösüp ýetişmezlik alamatlary we onuň bilen baglanyşykly bolan bedeniň göreşiji güýçleriniň pes bolmaklygy möhletine ýetmedik ekizlerde has hem güýçli bildirýär. Ekizler, esasan hem möhletine ýetmedik ekizler aýratyn idegi we gözegçiligi talap edýär.

Ekizleriň gyrađen ösüşiniň bozulmaklary ýeke-täk plasentar gan aýlanyşygyndan iýmit serişdeleriniň deň paýlanmazlygy bilen baglanyşykly. Köplenç halatda ekizleriň diňe bir massasynyň tapawudy bolman, eýsem, olaryň boýunyň uzynlygy hem tapawutlanýarlar. Şonuň bilen baglanyşykly adatdan daşary döreme (superfoltatio) teoriýasy hödürlenipdir. Bu gipotezanyň tarapdarlary ýumurtga öýjüginin tohumlanmagy dürli owulýasiýa döwürlerinde mümkin, ýagny oň emele gelip, bar bolan göwreliligiň üstüne täze göwrelilik emele gelýär diýip hasaplaýarlar, ýöne onuň dogrulygy barada ynandyryjy maglumatlar ýok.

Adatdan daşary tohumlanma (superfolcandatio), bir owulýasiýa döwründe çykan iki ýa-da birnäçe ýumurtga öýjüginin dürli erkegiň spermatozoidlerinden tohumlanmagy teoretiki (nazaryýet taýdan) mümkin diýlip hasaplanylýar.

Iýmit serişdeleriniň we kislorodyň çagalaryň ikisine-de gyrađen paýlanmazlygy zerarly, ekizleriň biriniň ösüşiniň güýçli bozulmagy we heläk bolmagy mümkin. Heläk bolan çaga gowy ösýän taýy bilen basylýar, onuň daşyndaky suwlary siňip gutarýar, çörekçesi yza gaýdyşlyga (regrese) sezewar bolýar. Ýagny, ýepbeşdirilip (preslenip) mumifisirlenen (guran) çaga beýleki diri taýy doglanyndan soň, ýoldaşy bilen bile ýatgydan dogulýar. Köp çagalý göwrelilikde ekizleriň birinde emele gelen köp suwlulyk beýleki taýynyň dogry ösmegini bökdeýär. Käbir halatlarda köp suwlulykda emele gelýän ösüş anomalialary hem duş gelýär. Örän seýrek bitişen we beýleki ösüş kemislikleri bolan ekizler hem dogulýarlar.

Ekizleriň ýatgynyň içinde ýatşy. Ol köplenç halatda (90 %) kadaly bolýar. Ekizler dikligine ýatanda: olaryň ikisiniň hem kellesiniň

önde gelmegi, ikisiniň hem çanaklyk tarapynyň önde gelmegi, biriniň kellesiniň, beýlekisiniň bolsa çanaklyk tarapynyň önde gelmegi mümkin. Mundan başga-da, ekizler dikligine ýatanda olaryň biri beýlekisiniň aşagynda ýerleşmegi mümkin, bu bolsa anyklanylyşyny kynlaşdyrýar. Ekizleriň biriniň dikligine, beýlekisiniň keseligine ýerleşmegi we ikisiniň hem keseligine ýatmasy örän seýrek duş gelýär.

Köp düwünçekli göwrelilikde göwreli zenany aýratyn hasaba alýarlar we olara berk gözegçilik geçirýärler. Ýürek-damar ulgamynyň, peşew çykaryş we beýleki agza ulgamlarynyň işini, ganyny, arterial gan basyşyny, peşewini, göwresiniň agramyny zygiderli barlaýarlar; akuşerçilik barlaqlaryny geçirýärler, zenanyň göwreliligiň tertip-düzgünini berjaý edişini berk gözegçilikde saklaýarlar. Eger göwrelide sähelçe näsazlygyň alamatlary döräp başlan bolsa, onda ony hassahanyň göwrelileriň patologiýasy bölümine ýerleşdirýärler.

Köp düwünçekli göwreliligiň anyklanylyşy. Köplenç, köp düwünçekli göwreliligiň anyklanylyşy, esasan-da, onuň birinji ýarymynda örän kyn bolýar. Göwreliligiň ikinji ýarymynda we onuň ahylaryna göwredäki çaganyň ekizdigini anyklamaklyk ýenilleşýär. Muňa garamazdan göwreliligiň ahylarynda-da, hatda dogrum döwürlerinde-de anyklaýyş ýalňyşlyklary bolup bilýär.

Köp düwünçekli göwrelilik anyklananda birnäçe alamatlar nazara alynýar.

Bir düwünçekli göwrelilige görä köp düwünçekli göwrelilikde ýatgynyň göwrümi çalt ulalýar, şonuň üçin ýatgynyň ululygy göwrelilik möhletine laýyk gelmeýär. Esasan hem ýatgynyň düýbi göwreliligiň ahylaryna has ýokarda durýar, garnyň daş-töwreginiň aýlawy 100-110 *sm*-e çenli baryp ýetýär. Emma, bu alamatlaryň oňnositel ähmiýeti bolýar, sebäbi ýatgynyň göwrüminiň uly bolmaklygy we düýbüniň ýokarda ýerleşmekligi göwredäki çaga ýeke bolup, uly bolanda-da, köpsuwlulykda-da bolup bilýär; ýatgynyň çalt ösmekligi we göwrelilik möhletine laýyk gelmezligi çaga düwünçeginiň düwmeli gabarçaklama öwürilmeginde-de duş gelýär.

Alamatlary: a) ekizleriň uly synalarynyň ýatgynyň burçlaryny pökgertmekligi bilen baglanyşykly bolan ýatgynyň düýbünde kiçenräk oýuk ýeriň (eýer görnüşli ýatgy) emele gelmegi; b) ekizleriň

ikisiniñ hem dikligine ýatmaklygyndan emele gelyän ýatgynyň öň tarapynda dikligine (ekizleriñ bir-biriniñ arasynda) joýajygyñ bolmagy; ç) ýatgynyň öň tarapynda ekizleriñ ikisiniñ hem keseligine ýatmagynda gorizonta joýajygyñ bolmagy (hemişe bolup durmaýar) ýeterlik derejede anyklygyny görkezmeýär.

Ýatgynyň göwrüminiñ uly we onuñ düýbüniñ ýokarda durmagyna garamazdan, çaganyñ kellesiniñ ölçeginiñ kiçeñräk bolmagy köp çagalaly göwrelilige güman etmeklige mümkinçilik döredýär. Bu alamatyñ bolmagy, ýagny daşky akuşer barlaglary geçirilende dikligine ýatan ekizleriñ biriniñ önünde ýatan synasyny – kellesini we azrak ýokarrakda beýlekisiniñ çanaklyk tarapynyñ kesgitlenmegi bilen düşündirilýär.

Garnyň dürli ýerlerinde çaganyñ hereketini duýmak we onuñ synalaryny elläp tapmak hem köp çagalaly göwreliligi görkezýär.

Akuşerçilik barlagy geçirilende ýatgynyň içinde çagalaryñ üç we ondan hem köp uly synalaryny (iki sany kelläni we bir çanaklyk tarapy) anyk kesgitlemekligiñ köp çagalaly göwreliligi anyklamakda wajyp anyklaýyş ähmiýeti bar.

Çagalaryñ iki sany kellesini we bir çanaklyk tarapyny elläp tapmak onuñ ekizdigine anyk güwä geçýär.

Edil şonuñ ýaly-da, ýatgynyň dürli ýerlerinde çaganyñ iki sany aýdyñ eşidilýän ýürek urgusynyñ bolmagynyñ hem köp çagalaly göwreliligi anyklamakda örän uly ähmiýeti bar. Eger iki sany çaganyñ ýürek urgusy diñlenýän nokatlaryñ arasynda ýürek urgusy eşidilmeýän zolak bar bolsa ýa-da ýürek urgularyñ şol ýerlerde çaltlygy (ýyglylygy) dürli-dürli bolsa, onda bu alamat köp çagalaly göwreliligi anyklamaga degişli anyk alamat hasaplanylýar. Tejribeleriñ görkezmegine görä, ýürek urgularynyñ bir-birlerinden 10 urgy tapawut etmekleri eýýäm bu alamatyñ anykdygyna şaýatlyk edýär.

Köp düwünçekli göwrelilikde göwreliligiñ ilki başlaryndan ultrases barlagynyñ kömegi bilen anyk alamatlar alynýar. Ultrases barlagynda iki sany plamentanyñ, iki we ondan hem köp kelläniñ ýa-da göwräniñ barlygy kesgitlenilýär. Köp çagalaly göwrelilikde EKG we FKG-niñ üsti bilen hem anyk alamatlar ýüze çykarylýar, ýagny ekizleriñ ýürek urgusy ýazylýar.

Köplenç halatlarda umumy elýeterli kliniki barlaglaryň kömegi bilen ykjam barlanylanda köp çagaly göwreliligi anyklamak mümkin. Anyklaýşy geçirmek üçin köp çagaly göwreliligiň birnäçe alamatlarynyň bolmagy örän möhüm, olaryň içinde palpasiýanyň (elläp uly we kiçi synalaryny tapmaklygyň) we auskultasiýanyň (iki sany ýürek urgusyny kesgitlemekligiň) ähmiýeti uly.

3. 2. Köp düwünçekli göwrelilikde dogrumyň geçişi

Köp düwünçekli göwrelilikde dogrumyň kadaly geçmegi mümkin. Ýagny ýatgynyň agzy açylyp, suw perdesi ýarylýar we ekizleriň birinjisi dogulýar. Birinji çaga doglanyndan soň 15 minutdan 1 sagada çenli burgy towlarynyň arakesmesi (burgy towy togtaýar) emele gelýär. Şol pursatda myşsalaryň retraksiýalary artýar we ýatgy özüniň kiçelen göwrümüne uýgunlaşýar. Soňra dogrum burgusy täzeden tutup başlaýar, ikinji çaganyň suw perdesi ýarylýar we ol hem dogulýar. Ekizleriň birinjisi bilen ikinjisiniň doglan wagtlarynyň aralygy köplenç halatda 20 – 30 minut bolýar. Ikinji çaga doglandan soň iki sany plasentalar (meñzeş ekizlerde bir bütewi placent) hem ýatgynyň ýüzünden gopýarlar we bilelikde daşyna dogulýar. Emma, dogrumyň geçişi hemişe bular ýaly şowly bolup duranok. Köp çagaly göwrelilikde dogrum döwürlerinde şowsuzlyklar çendenaşa köp bolýar.

Ilki bilen bellemeli zat hem, köp düwünçekli göwrelilikde möhletine ýetmän dogurmaklyk köp bolýanlygy zerarly onuň bilen baglanyşykly näsazlyklar (çagaýan suwunyň wagtyndan öň akmaklygy, çaganyň nädogry ýatmagy, dogrum güýçleriniň näsazlyklary, gan akma hadysasy we ş.m.) köp duş gelýär.

Köp çagaly göwrelilikde, köplenç, birinji çaganyň suwunyň wagtyndan öň we ir akmaklygy duş gelýär. Suw perdesiniň wagtyndan öň ýa-da ir ýarylmaklygy ýatgynyň boýunjygynyň tekizleniş we açylyş hadysasyny haýalladýar; bu hadysa köplenç burgy towunyň gowşamaklygyna alyp barýar we dogrumyň uzaga çekmegine getirýär. Mundan başga-da, çagaýan suwunyň ir gitmekligi dogrum ýol-

laryna infeksiýanyň düşmeçligine we göwredäki çaganyň gipoksiýa bolmagyna howp salýar.

Köp çagaly göwrelilikde ýatgynyň myşsalarynyň çendenaşa süýnmekligi zerarly, onuň ýeterlik derejede ýygrylyp bilmeýändigini üçin, köplenç, burgy towlarynyň gowşaklygy emele gelýär. Ýatgynyň myşsalarynyň çenden aşa süýnmekligi (dartylmaklygy) bolsa, onuň içinde iki we ondan hem köp çagalaryň, olaryň çörekçeleriniň we daşyndaky suwlarynyň bolmagy bilen baglanyşykly; kähalatlarda onuň üstesine köp çagaly göwrelilikde ýygy duş gelýän köpsuwlulyk hem goşulýar. Miometriniň köp böleginiň iki sany ýa-da bir uly plasentanyň tutmagy zerarly, şol ýeriniň myşsalarynyň işjeň ýygrylmakdan mahrum edilmegi burgy towlarynyň gowşamagyna sebäp bolýar. Burgy towunyň tutan mahalynda plasentanyň ýerleşýän ýerinde onuň gowşak tutýandygy (eýsem-de, ol ýerde burgy towy gowşak tutmasa, onda placentanyň wagtyndan ir gopardy) anyklanýar.

Ýatgynyň oýanyjylygynyň we ýygrylyjylygynyň peselmekligi, ýatgynyň çendenaşa süýnmekligi zerarly, reseptor aparatynyň işjeňlik (funksional) ýagdaýlarynyň üýtgemekligi we miometriniň ýygrylyjylyk işjeňligini kesgitleýän ýygryjy belogyň, glikogeniň we beýleki maddalaryň sinteziniň peselmekligi bilen baglanyşykly bolmagy mümkin.

Dogrum güýçleriniň gowşak bolýanlygy zerarly, ýatgynyň agzynyň açylyş döwri hem uzaga çekýär, dogurýan zenan ýadaýar, bu ýagdaý bolsa, öz gezeginde, dogrum güýçleriniň öňkünden hem better haýallamagyna ýardam edýär. Köplenç ýagdaýda çaganyň dogluş döwri hem uzaga çekýär. Ýagny bir çagaly göwrelilige garanynda, köp çagaly göwrelilikde dogrum uzaga çekýär. Öz wagtynda dogrum güýçleriniň gowşaklygynyň önüni alyş we bejergi çäreleri geçirilse, dogrumyň uzaga çekmeginiň önüni alynýar.

Ekizleriň birinjisi doglandan soň, doglan hem-de entäk doglumadyk çaganyň plasentalarynyň gopmaklygy mümkin. Bu ýagdaý enäniň we göwredäki doglumadyk çaganyň janlaryna ölüm howpuna salýan güýçli gan akma getirýär.

Köp halatlarda ekizleriň birinjisi doglandan soň ikinjisiniň suw perdesiniň giç ýarylmaklygyna duşulýar. Bu ýagdaýda suw perdesini emeli usul bilen ýarýarlar.

Birinji çaga doglandan soň ýatgy myşsalarynyň retraksiýa hadysasynyň ýeterlik derejede işjeň bolmazlygy mümkin, ýatgynyň göwrümi dessine kiçelmeýär, şonuň üçin ýatgynyň içinde çaganyň arkaýyn hereketlenmegine we öz-özünden öwrülmeçligine şert döredilýär. Şeýlelikde, ýatgynyň içinde ön kese ýatan çaga dik ýatýşa öwrülmeçi mümkin; şeýle hem käbir halatlarda dik ýatan çaganyň keseligine öwrülýän ýagdaýlaryna hem duşulýar. Bu ýagdaýda bolsa, dogrumy akuşer operasiýasyny ulanman, geçirmek mümkin bolmaýar.

Köp çagalý dogrumda iň bir seýrek duşýan, ýöne örän agyr näsazlyklaryň biri bolan ekizleriň ikisiniň hem kelleleriniň kiçi çanaklyga bilelikde düşmeçi, ýagny kollýuziýa ýa-da ekizleriň çaknyşmagy (sepleşmeçi) diýilýän ýagdaýyň emele gelmegidir. Bu näsazlyk haçan-da ekizleriň birinjisiniň çanaklyk tarapy, ikinjisiniň bolsa kellesi bilen dogulýan ýagdaýlarynda emele gelip bilýär. Ekizleriň sepleşmeçi emele gelen ýagdaýlarynda diňe akuşer operasiýalaryna daýanylýar.

Ýeke çagalý göwrelilige garanynda, ekiz çagalý göwrelilikde öli çaga dogulmak sany hem köpeliýär. Bu ýagdaýlar bolsa, möhletine ýetmez çaganyň dogulmagynyň örän ýgy bolmagyna we ýetmez çagalaryň funksional doly ösüp ýetişmezlik derejesine, näsazlyklaryň köp emele gelmegine we olaryň çaganyň asfiksiýasyna getirmekçligine bagly bolýar. Mundan başga-da, geçirilýän hirurgik operasiýalaryň sanynyň hem ähmiýeti bar.

Çaga ýoldaşynyň aýrylýan we dogulýan döwründe, köplenç, plasantanyň doly aýrylmazlygy ýa-da aýrylan plasantanyň dogulmagynyň saklanmagy netijesinde akuşer gan akmalary emele geliýär. Plasantanyň doly gopmazlygyna ýa-da daşyna doglup bilmän saklanmaklygyna ýatgynyň myşsalarynyň ýygrylyjylyk işiniň pesligi sebäp bolýar.

Ýatgynyň çenden aşa süýnmekçligi bilen baglanyşykly bolan ýygrylyjylyk güýjüniň pesligi dogrum döwürleri gutarandan soň ilkinji sagatlarda güýçli gan akmagyna getirmegi mümkin.

Dogrumdan soňky döwürde ýatgynyň yza gaýdyşlygy – inwolýusiýasy hem haýal geçýär. Dogrumdan soňky keselleriň sany hem bir çaga dogranlaryňka görä has köp duş gelýär. Bu ýagdaýlar diňe bir inwolýusiýa bilen baglanyşykly bolman, eýsem, dogrum pursatlarynda emele gelen näsazlyklaryň we hirurgik çäreleriň sanlaryna hem bagly bolýar.

3. 3. Köp düwünçekli göwrelilikde dogrumyň alnyp barlyşy

Dogrum döwürlerinde näsazlyklaryň bolmagy sebäpli, köp çagaly göwrelilik kadaly dogrum bilen patologik dogrumyň aralygy hökmünde hasaplanylýar. Köp çagaly göwrelilikde, köplenç, akuşer el kömekleri, akuşer operasiýalary we derman serişdeleri köp ulanylmaly bolýar. Dogrumy alyp barmak doly aladany we sabyrlylygy talap edýär. Hökmany suratda enäniň we göwredäki çagalaryň ýagdaýlaryna we dogrumyň dinamikasyna berk gözegçilik geçirilmeli. Dogrulyan döwürde zenan wagtly-wagtynda iýmitlendirilmeli, peşew çykaryjy agzalarynyň we içegeleriniň işleýişleri gözegçilikde saklanylmaly. Dogrumyň birinji döwründe dogrum güýçleriniň gowşaklygynyň, göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiliginiň dogrum döwründe we dogrumdan soňky döwründe bolýan akuşer gan akmalarynyň önüni almak çärelerini geçirmeli.

Burgy towlary gowşak bolan ýagdaýlarynda olary güýçlendiriji serişdeler ulanylýar. Haçanda köpsuwlulyk hadysasy goşulyşan ýagdaýynda suw perdesini wagtyndan ir emeli usul bilen ýarmaly bolýar. Şeýle edilen ýagdaýynda artykmaç suwy azalyp, çendenaşa ulalan ýatgynyň göwrümi birneme kiçelýär we onuň ýygrylyjylyk ukyby hem gowulanýar. Suw perdesi ýarylyp, çagaýan suwy akdyrylanda, ol haýallyk bilen goýberilmeli. Sebäbi batly goýberilen çagaýan suwy birnäçe amatsyz näsazlyklara, ýagny göbekbagynyň, el-aýaklarynyň gaçmagyna getirýär. Şonuň üçin suw perdesi ýarylanda, ony bir gapdalyndan (çagaýan suwuny ýarmaklyk göwredäki çagalaryň ýatysyna baglylykda geçirilýär) ýarýarlar we elini jynshanadan çykarman, çagaýan suwuny batly akmakdan saklaýarlar.

Köp çagaly göwrelilikde dogrumyň birinji döwri ekizleriň (üçemleriň) häsiýetine baglylykda alnyp barylýar.

Çaganyň dogluş döwrüni hem öz akymyna geçmeklige mümkinçilik berýärler. Dogrumyň birinji döwrüniň ahyrynda we ikinji döwründe çygyлма towunyň gowşaklygynyň önüni almak üçin damardan damja görnüşinde oksitosiniň (5 birlikde) erginini goýberýärler. Diňe çaganyň we enäniň janyna howp salýan näsazlyklar peýda bolanda, dessine aýratyn kömek bermeklige geçilýär.

Birinji çaga doglandan soň, göbekbagy diňe bir çaga tarapyndan däl, eýsem, enesi tarapyndan hem berk daňylýar, sebäbi ekizleriň haýsy görnüşli ekizlere – bir ýumurtga ýa-da köp ýumurtga öýjüğine degişlidigi belli däl. Eger-de olar bir ýumurtga öýjügininäkä degişli bolsalar, onda ekizler bir çörekçeden iýmitlenýärler, şonuň üçin göbekbagy kesilende akan gan ekizleriň göwredäki dogulmadyk taýyny heläkçilige getirmegi mümkin. Birinji çaga doglandan soň, daşky akuşer barlaglaryny geçirip, ikinji çaganyň ýatyşyny we onuň ýürek urgusynyň häsiýetini kesgitleýärler. Ikinji çaga dikligine ýatan bolsa, onuň ýagdaýy gowy bolup, başga bir näsazlyklaryň hem bolmadyk ýagdaýynda onuň suw perdesini emeli usul bilen ýarýarlar (onuň suwuny haýallyk bilen goýberýärler) we dogrumyň öz akymyna geçmekligine mümkinçilik berýärler. Ikinji çaganyň kese ýatan ýagdaýynda, suw perdesini ýaryp, çagany aýaklaryna tarap öwrülýän we soňundan hem aýaklaryndan çekilip çykarylýan amaly geçirýärler.

Haçan-da ikinji çagada gipoksiýa kesgitlelenende ýa-da dogrum ýollarynda güýçli gan akma başlansa, çaganyň kellesi bolsa kiçi çanaklykdan ýokarda duran ýagdaýynda çagany dessine aýaklaryna tarap öwürmek we ony çekip çykarmak amaly geçirilýär. Eger çaganyň kellesi kiçi çanaklyga gysylan bolsa, onda akuşer atagzylaryny ulanýarlar. Eger şu ýagdaýda çaga çanaklyk tarapy bilen gelýän bolsa, aýaklaryndan ýa-da but-çanaklyk epininden çekip çykarýarlar.

Çaga ýoldaşynyň aýrylýan we dogulýan döwri hem aýratyn üns berilmegini talap edýär. Dogurýan zenanyň umumy ýagdaýyna, özünü duýşuna, özünüň we endamynyň reňkine, arterial gan basyşyna, çetki gan damarlarda ýürek urşunyň ýygylygyna we ýitirýän ganynyň mukdaryna berk gözegçilik edilýär.

Gan akmanyň öňüni almak üçin oksitosin goýberilýän bolsa, onuň damja sanyny artdyryp goýbermekligi dowam etdirýärler. Gan akmaklyk emele gelen badyna çaganyň ýoldaşyny el bilen aýyrmak operasiýasyna girişýärler. Bu operasiýany bihuşlandyryjy (narkoz) berip geçirýärler.

Doglan ýoldaşynyň bütewiligine göz ýetirmek hem-de ekizleriň bir ýa-da birnäçe ýumurtga öýjüginde emele gelendigini kesgitlemek üçin, ony ykjam gözden geçirýärler.

Dogrumdan soňky döwrüň ilkinji sagatlarynda dogran zenanyň ýagdaýyna, ýatgynyň ýygrylyşyna, ýitirýän ganynyň mukdaryna aýratyn gözegçilik geçirilýär. Eger-de ýatgy gowşak ýygrylýan bolsa, onda ýygryjy derman serişdeleri gaýtadan ulanylýar.

Dogrumdan soňky döwründe ýatgynyň inwolýusiýasy haýal geçýär, şonuň üçin ýatgynyň ýygrylyşyna, lohiýalaryň häsiýetine, dogran zenanyň umumy ýagdaýyna aýratyn üns berýärler. Gerek bolan ýagdaýlarynda ýatgyny ýygryjy serişdeleri belleýärler. Şular ýaly zenanlara garnynyň we çanaklyk düýbünüň myşsalaryny berkitmek üçin ýörite maşklary geçirmegi maslahat berýärler. Ekizler bolsa aýratyn gözegçiligi we yhlasly idedilmekligi talap edýär.

Köp düwünçekli göwrelilikde kömegiň dürli derejelerine ugratmagyň kriteriýalary (№166 buýrugyň № 3-nji goşundysyndan)

Göwreli zenanlar

I dereje

I derejäniň wezipeleri:

Howpy (köp düwünçekli göwreliligi kesgitlemek, çaganyň nädogry ýatmagy, ýatgyda tyg yzy, rezus otrisatel göwrelilik, plasentanyň anomal ýerleşmegi, ekstragenital patologiýa) kesgitlemek.

II dereje -

III dereje

Gaýrüzülen köp düwünçekli göwrelilik (monohorial, düwünçekleriň diskordant ösmegi)

Bäbekler

I dereje -

II dereje

1800–2500 g massaly köp düwünçekli göwrelilikden bolan bäbekler.

III dereje

gaýrüzülmeli köp düwünçekli göwrelilik (2 düwünçekden köp, monohorial, düwünçekleriň diskordant ösmegi).

Köp düwünçekli göwreliligiň alnyp barlyşynyň algoritmi. Amalyýetde köp düwünçekli göwreliligi bar bolan zenanlary alyp barmakda akuşer-ginekologyň we maşgala lukmanyň bilelikdäki gözegçiliginden başlap, 20 hepde möhletinden soň her hepdede antenatal bölümine gatnawlara çenli düzgünler ulanylýar.

Yzygider antenatal gözegçilik preeklamsiýanyň alamatlaryny – arterial gan basyşynyň ýokarlanmagyny we proteinuriýany ir ýüze çykarmaga we öz wagtynda anyklamaga mümkinçilik berýär.

Gipertenziw bozulmalarda zenanlara berilýän kömek örän uly bolup, bejeriş usullary häzirki zaman düzgünlere laýyk gelmeli.

Köp düwünçekli göwrelilikde zenanlarda dogrum wagty gaýrüzülmeleriniň ýgylygynyň ýokary bolmagy dogrumy işjeň alyp barmaklygy esaslandyrýar. Onuň esasy düzgünleri:

– Dogrum senesini kesgitlemek – bu mesele ýatgynyň ölçegleriniň has ulalmagy we göwredäki çagalaryň ölçeglerini kesgitlemeginiň kynlaşmagy bilen agyrlaşan.

– Göwreliligiň möhletini soňky aýbaşynyň senesi boýunça sanamak we göwredäki çagalaryň biometrik ölçeglerini ultrases barlagynda kesgitlemek bilen dogrum senesini çaklamak bolýar.

Dogrumyň alnyp barlyşy

Göwredäki çagalaryň ýürek işjeňligine monitor gözegçiligini geçirmeli. Dogrum otagynda göwredäki çagalaryň ölçeglerini, ýerleşişini, önde gelyän synalaryny, plasentalaryň ýerleşişini we sanyny, çagaýan suwlarynyň göwrümünü we gerekli maglumatlary edil dogrum wagtynda kesgitlemek üçin, ýeňil süýşürilýän ultrases enjamy bolmaly.

Wagtyndan öňki dogrumyň (22–36 hepde) birinji döwründe ýatgy boýunjygynyň 4 sm-e çenli açylmagynda dogrum işjeňligini tokoliz geçirip togtatmak bilen göwreliligi uzaltmak has maksadalaýyk bolýar. Şol bir wagtda göwredäki çagalaryň distress sindromynyň öňü-

ni almak üçin kortikosteroidleri nusga boýunça (degişli kliniki beýana laýyklykda) belleýärler. Dogrum işjeňligini tijendirmek çäklenýär.

Doly görülen köp düwünçekli göwrelilikde dogrumyň II döwründe zenanlarda çygymanyň gowşaklygy köp duş gelýär. Onuň öňüni almak üçin, öz wagtyndaky dogrumda I döwrüň ahyryndan damar içine damjalaýyn oksitosiniň ergini nusga boýunça (degişli kliniki beýana laýyklykda) goýberilip başlanmaly. Damjalaryň maksimal sany 1 minutda 30-dan köp bolmaly däl. Oksitosiniň goýberilişi dogrumyň I, II, III döwürlerinde we irki dogrumdan soňky döwürde 2 sagatlap dowam edilýär.

Birinji we ikinji çaganyň dogulmagynyň arasyndaky wagtyny maksimal gysgaltmaly. Onuň üçin birinji çaga dogulýan wagtynda eýýäm ikinji çagany daşky el kömegiň usullary bilen dik ýagdaýyna getirýärler. Birinji çaga doglandan soň ikinji çaga dik ýagdaýda berk saklanylýar, oksitosiniň damjalarynyň sany köpeldilýär. Bu ýagdaýda ikinji çaganyň önde gelýän bölegi seresaply basyş bilen kiçi çanaklyga tarap geçirilýär. Şol bir wagtda lukman jynshana barlagyny geçirmeli we ikinji çaganyň dik ýatan ýagdaýynda güýçli burgynyň wagtynda ikinji suw perdäniň amniotomiýasy geçirilýär.

Birinji çaga

- Çagalaryň ýagdaýyna, olaryň ýürekleriniň urgularyny diňläp zygiderli gözegçilik etmeli. Eger-de ýürekleriň urgularynyň ýygylygy kadaly bolmasa (1 minutda 100-den az ýa-da 180-den köp) düwünçekleriň distress hadysasyny güman etmeli.
- Önde gelýän synalaryny barlamaly:
 - eger ýeňseleýin gelmegi anyklanylsa, dogrumy bir düwünçekli göwreliligiň ýeňseleýin gelmeginde ýaly öz akymyna goýbermeli we partogramma boýunça (kliniki beýana laýyklykda) alyp barmaly;
 - eger çanaklyk bilen gelmegi anyklanylsa, dogrumda bir düwünçekli göwreliligiň çanaklyk bilen gelmegindäki ýaly usullary ulanmaly we partogramma boýunça (kliniki beýana laýyklykda) alyp barmaly;
 - çaganyň kese ýatmagynda dogrumy kesar kesim operasiýa arkaly tamamlamaly.

Göbekbagynyň ene tarapyna gysgyç goýmaly we ikinji (üçünji we başga çagalar) dogulýança plasantany çykarmaga synanyşmaly däl.

- Birinji çaganyň doglan badyna:
 - garnyň palpasiýasyny geçirip, ikinji çaganyň ýatysyny anyklamaly;
 - ikinji çaganyň kese ýa-da gytak ýatysyny daşky öwrümi geçirip düzetmeli;
 - göwredäki çaganyň (çagalaryň) ýürek urgusyny diňlemeli.
- Göbekbagynyň gaçmagyny kesgitlemek üçin:
 - suw perdesiniň bütewiligini kesgitlemek üçin jynshana barlagyny geçirmeli.

Ikinji çaga

Çaganyň ýeňseleýin gelmegi

- kellejigi aşak düşmese, ony elleriň kömegi bilen (eller zenanyň garnynyň üstünde) aşak süýşürmäge synanyşmaly.
 - suw perdesi bütewi bolsa, amniotomiýa geçirmeli.
 - burgy towlarynyň arasynda çaganyň ýürek urşuny barlamaly.
 - birinji çaga doglandan soň dogrum işjeňligi zygider bolmasa, gowy burgy towarlar (10 minutda 3 burgy towarlar, hersi 40 sekuntndan köp dowam edýän) ýüze çykýança, ony oksitosin bilen tijendirmeli.
 - eger-de kadaly burgy towarlarda 2 sagadyň dowamynda özbaşdak dogrum bolmasa ýa-da çaganyň (çagalaryň) patologik ýürek urşy bolsa (1 minutda 100-den az ýa-da 180-den köp), onda dogrumy kesar kesim operasiýa arkaly geçirmeli.

Çaganyň çanaklyk bilen gelmegi

- eger ikinji çaga birinji çagadan uly däl diýip garaşylsa we ýatgy boýunjygy spazmirlenmedik bolsa, özbaşdak dogrumyň mümkinçiligi ýokary;
- birinji çaga doglandan soň dogrum işjeňligi zygider bolmasa ýa-da togtasa, gowy burgy towarlar ýüze çykýança (10 minutda 3 burgy towarlar, hersi 40 sekuntndan köp dowam edýän) ony oksitosin bilen tijendirmeli;
- suw perdesi bütewi we çaganyň ýanbaşlary aşak düşen bolsa, amniotomiýa geçirmeli;

- burgy towlarynyň arasynda çaganyň ýürek urşuny barlamaly. Eger çaganyň (çagalaryň) patologik ýürek urşy bolsa (1 minutda 100-den az ýa-da 180-den köp), dogrumy çagany çanaklyk tarapyndan çykarmak arkaly tamamlamaly;
- tebigy ýol bilen dorgum mümkin bolmasa, kesar kesim operasiýany geçirmeli.

Çaganyň kese ýerleşmegi

- Suw perdesi bütewi bolsa, çaganyň daşky öwrümini geçirmäge synanyşmaly;
- daşky öwrüm başartmasa, onda ýatgy boýunjygy doly açylan we suw perdesi bütewi ýagdaýynda çagany aýajygyna içki öwrümi geçirmäge synanyşmaly.
- Bellik: çagany aýajygyna içki öwrümi geçirmeli däl eger-de:
- lukmanyň tejribesi ýeterlik bolmasa;
- suw perdesi ýarylan we amniotiki suwlar akyp duran bolsa;
- ýatgyda tyg yzy bar bolsa;
- çaganyň öwrümi ýeňillik bilen geçmese;
- steril ellikleri geýip, eliňi ýatgynyň içine salmaly we çaganyň aýajygundan tutmaly;
- çagany seresaply çanaklyk tarapy bilen aşaklygyna öwürmeli;
- öwrüm amala aşyrylandan soň çagany çanaklyk tarapyndan çykarmaly;
- burgy towlaryň arasynda çaganyň ýürek urşuny barlamaly;
- daşky öwrüm başartmasa we çaganyň aýajygyna içki öwrümi geçirip bolmadyk ýagdaýynda, dogrumy kesar kesim operasiýa arkaly geçirmeli;
- soňky çaganyň dogulmagyndan soň birinji minutyň dowamynynda oksitosin 10 *brl* ýanbaşdan bellemeli we dogrumdan soňky gan akmanyň önüni almak maksady bilen (degişli kliniki beýana laýyklykda) III döwri işjeň alyp barmagy dowam etmeli.

4.1. Fetoplasentar ýetmezçiligiň etiologiýasy we patogenezi

Enäniň we çaganyň saglygyny goramak häzirkä zaman akuşerçilik ylmynyň we amalynyň wajyp meseleleriniň hataryna girýär.

Fetoplasentar ýetmezçiligiň (FPÝe) etiologiýasyna, patogenezinä, bejeriş we önüni alyş meselelerine birnäçe ylmy barlaglar bagşlanan bolsa-da, şu güne çenli bu mesele wajyp bolmagynda galýar.

Perinatal ölümçiligiň sebäpleriniň arasynda 20%-den gowragyny fetoplasentar ýetmezçilik tutýar.

Köp sanly awtorlaryň işlerinde fetoplasentar ýetmezçiligiň çagalaryň ösüşine amatsyz täsiri bellenilýär. Ýokarda görkezilen fetoplasentar ýetmezçilik diňe bir perinatal ölümçiligiň ösmegine getirmän, ol çaganyň bedeninde köpsanly üýtgeşmelere getirýär. Ýagny çaganyň ýaşayşynyň 1-nji ýylynyň dowamynda somatiki we ýokanç keseller bilen ýokary derejede kesellemekliginiň hem-de çaganyň fiziki we akyl taýdan ösüşinde bozulmalaryň sebäbi bolup durýar.

1999-njy ýylda akuşer–ginekologlaryň Ýewropa assosiasiýasynyň maslahatynda häzirkä zaman perinatologiýasynda wajyp taglymat, ýagny ýatgy-plasentar gan aýlanyşygyny gowulandyrmakda amaly mümkinçiligiň ýoklugy we düwünçegiň ýagdaýyny gowulandyrmak boýunça antenatal çäreleriň garaşylýan netijäni bermeyänligi kesgitlendi. Bu netije wagty boýunça täze, ýatgydaky ösüş döwrüniň adamyň bütin ýaşayş döwrüne täsiriniň barlygy has ynan-dyryjy maglumatlar bilen gabat geldi. Muny XX asyryň dowamynda ykdysady we syýasy taýdan ösen ýurtlarda adamlaryň ýaşayşyna mukdar we hil taýdan seljerme geçirip, britan we şwed alymlary subut etdiler. Ýagny, wagtynda doglan bäbekleriň kiçi agramly bolmagy olaryň ýatgydaky ösüş döwründäki näsazlygynyň integral görkezijisi

bolmak bilen, semizlige, çilimkeşlige, arakhorluga we başgalara garynda, has ýokary keselçilige hem ýaşyň dowamlylygynyň kemelmegine getirýän ýokary töwekgelçilikli ýagdaý bolup durýar.

XX asyryň ikinji ýarymynyň başynda ýüze çykarylan fetoplasentar ýetmezçilik konsepsiyasy perinatal lukmançylygyň ösmegine ýardam berdi we fetoplasentar ulgamynyň dürli disfunksiyalarynyň patogeneziňiň köp taraplaryny açyp görkezdi. Emma ol esasy mesele, ýagny ýokary perinatal keselçiligi düzýän kemagramlylygyň, ýatgydaky düwünçegiň ösüşine täsir edýän dürli keselleriň we ýagdaýlaryň patogeneziňiň çözmän goýdy.

Perinatal keselçiligiň we ölümçiligiň möçberleri hem-de dinamiki görkezijileri, lukmançylyk we farmasewtiki kömegiň hili saglygy goraýyş ulgamynyň ýagdaýynyň obýektiw baha kriteriýasy bolup durýar. Bu bolsa ilatyň saglygynyň we rowaçlygynyň özboluşly görkezijisi bolup durýar.

Şu maglumatlar göwreliligiň we dogrum hadysasynyň dowamlylygyna hem-de öňki zyýanly we peýdasyz bolup durýan usullardan ýüz dönderip, aýallara goldaw hem kömek berýän netijeli usullaryň ornaşdyrylmak zerurlygyny esaslandyrýar.

Fetoplasentar ýetmezçilik – täsin patofiziologik hadysa bolmak bilen, ol plasentanyň funksiýasynyň köpçülikleýin metaboliki, endokrin we trofiki bozulmalary bilen ýüze çykýar. Fetoplasentar ýetmezçilik enäniň we düwünçegiň bedenleriniň aralygynda madda çalşygy takyk we ýeterlikli saklamagynyň ukypsyzlygyna getirýär. Bu patologik ýagdaý düwünçegiň gipotrofiýasynyň we gipoksiýasynyň ösmegine getirip, düwünçegiň antenatal ölümçiliginiň ýokarlanmagynyň esasy sebäbi bolup durýar.

Akuşerçilik patologiyalary we ekstragenital keselleriň ähli görnüşleri dowamly fetoplasentar ýetmezçiligiň ösmegine getirýär. Ähli derejedäki üýtgemeleriň arasyndaky gatnaşyklara we olaryň ýüze çykmagynyň derejelerine baglylykda fetoplasentar ýetmezçiligi şu döwürlerden ybarat:

1. Kompensirlenen döwri – uýgunlaşma–gemostatiki reaksiýalaryň ähli görnüşleriniň tijenmegini häsiýetlendirýär, fetoplasentar ýetmezçilik ýagdaýynda durnukly giperfunksiýa döwründe plasent-

tanyň işini üpjün edýär. Göwreliligiň uzaga çekmeginiň esasynda dowamly piýelonefritde, lipid çalşygynyň bozulmalarynda, pre-eklampsyýada gysga wagtlaýyn ýeňil görnüşde geçmegi bilen ýüze çykýar.

2. Subkompensirlenen döwri – kadaly ýagdaýy bilen deňeşdirilende, uýgunlaşma reaksiýalarynyň derejesiniň peselmegi bilen, ribosom toplumlarynyň üýgemegi, glikoliz hadysasynyň tijenmegi, lipidleriň derejesiniň ýokarlanmagy, gormonal funksiýanyň peselmegi bilen kesgitlenýär. Ýokarda görkezilen üýtgemeler göwrelilik döwründe preeklampsyýanyň ýeňil derejesiniň uzak wagtlap bolmagynda anyklanylýar. Ondan başga-da, I-II derejeli gipertoniýa keselinde we gan aýlanyşynyň bozulmagy bilen ýüze çykan ýüregiň reumatiki şikeslerinde belleniýär.

3. Dekompensirlenen döwri – sazlaşykly bolmadyk hadysalaryň agdyklyk etmegi, iýerarhiýa sazlanýygynyň bozulmagynyň ýüze çykmagy bilen häsiýetlendirilýär. Gemostazyň molekulýar, öýjük we dokuma aralygynda köpsanly utgaşyp gelýän bozulmalar ýüze çykýar. Ol bolsa, öz gezeginde, soňky kompensasiýa reaksiýasynyň bozulmagyna getirýär. Bu ýagdaý preeklampsyýanyň emele gelmekligine getirip, dogrumyň işiniň gowşaklygynyň görterimini çalt ösdürýär.

4.2. Fetoplasentar ýetmezçiligiň klassifikasiýasy

Fetoplasentar ýetmezçilik köp düzümlü mesele bolup, göwreliligiň irki döwründe ýüze çykmak mümkinçiliginiň bardygy we kliniki taýdan dürli derejeli bolmagy zerarly häzirki wagtda umumy kabul edilen klassifikasiýasy işlenip taýýarlanylmandyk. Şol sebäpli bu ýetmezçiligiň birnäçe klassifikasiýalary bar. Morfologik üýtgemeler sebäpli düwünçegiň we enäniň bedeninde köp taraply reaksiýalara getirýän hem-de şol bir wagtda aýrybaşga bolmaýan fetoplasentar ýetmezçiligiň 3 görnüşi bar:

1. Ýatgy-plasentar görnüşi: düwünçek-plasentar howzunda gemodinamikanyň bozulmagy bilen häsiýetlendirilýär;

2. Membrana – plasentar görnüşi: plasentanyň membranasynyň metabolitleriniň geçirijilik ukybynyň peselmegi bilen häsiýetlendirilýär;

3. Parenhimatoz – öýjük görnüşi: düwünçegiň we trofoblastyň öýjüklerinde tijenmäniň bozulmagy bilen häsiýetlendirilýär.

Kliniki-morfologik alamatlary boýunça fetoplasentar ýetmezçiligiň şu görnüşleri tapawutlanýar:

1. Ilkinji ýetmezçilik (16 hepde çenli) genetik, endokrin, ýokanç keselleriň we beýleki faktorlaryň täsiri netijesinde düwünçegiň emele gelmeginde, ýagny implantasiýa, irki embriogenez we plasentasiýa döwründe ýüze çykýar. Ilkinji ýetmezçiligiň ýüze çykmagynda desidual dokumalarynyň fermentli ýetmezçiligi uly ähmiýete eýe bolup durýar. Ol ýumurtgalygyň disfunksiýasynda we anatomik gurluşynyň bozulmagynda, düwünçegiň ösmeginiň, ýerleşmeginiň, şeýle hem waskulýarizasiýa hadysanyň kemçiliginde we horionyň ösüp ýetmeginiň bozulmagynda kesgitlenýär. Ilkinji fetoplasentar ýetmezçilik ikilenjä geçýär.

2. Ikilenji (giçki) fetoplasentar ýetmezçilik bedeninden gelip çykýan faktorlaryň täsiriniň esasynda göwreliligiň 16 hepdeden soň doly emele gelen düwünçegiň fonunda ýüze çykýar. Has giçki wagtda gaýnaglama reaksiýanyň esasynda enäniň bedeninde ýokanç agentniň barlygynyň, ganyň reologiki düzüminiň üýtgemeginiň, çaga ýoldaşynyň bölekleyin gopmagynyň, çaga ýoldaşynyň infarktларыnyň hem-de enede arterial gipo- ýa-da gipertenziýanyň netijesinde ýatgynyň gan aýlanyşynyň bozulmagynyň dowamy bolup durýar.

Kliniki akymy boýunça fetoplasentar ýetmezçiligiň aşaky görnüşleri tapawutlanýar:

- ýiti fetoplasentar ýetmezçilik: ýatgy- plasentar gan aýlanyşynyň we desidual perfuziýa akymynyň çalt bozulmagy. Fetoplasentar ýetmezçiligiň ýiti ýüze çykmagy, giňişleýin infarktларыň, çaga ýoldaşynyň wagtyndan öň gopmagy bilen bolup gelýär. Netijede, gysga wagtyň dowamynda düwünçegiň ölmegi ýa-da göwreliligiň togtamaklygy mümkin.
- dowamly fetoplasentar ýetmezçilik: ýokary töwekgelçilik topara degişli göwrelilerde takmynan her üçüsinden birinde

duş gelip, has ýygy akuşer ýa-da ekstragenital patologiyalar bilen gabat gelyär. Olar ir, eýýam göwreliligiň II ýarymynda ýüze çykmagy we uzak dowam etmegi bilen häsiýetlenýär. Dowamly fetoplasentar ýetmezçiligine (kompensator–uýgunlaşma reaksiýanyň ýagdaýyna baglylykda) girýär:

– Otnositel fetoplasentar ýetmezçilik – suböýjük, öýjük we dokuma derejesinde (sinsitial düwünleriň hereket etmeginde terminal üpürjikleriň kapillýarlarynyň rezorbsion üpürjikleriniň sanynyň köpelmegi) plasenta täsir etmegiň netijesinde onda kompensator reaksiýalarynyň saklanmagy düwünçegiň ýaşaýşyna goldaw berýär. Plasantanyň ösüp ýetişmeginde immun bozulmalarynyň hem belli bir derejede ähmiýeti bardyr.

– Absolýut fetoplasentar ýetmezçilik dowamly plasentar ýetmezçiligiň has agyr görnüşi. Dokuma derejesinde horionyň kompensator–uýgunlaşdyryjy reaksiýasynyň ýoklugynda, plasantanyň ösüp ýetmegine zeper ýetende inwolýusion–distrofiiki, mahsus gan aýlanyş we gaýnaglama bozulmanyň fonunda ýüze çykýar. Fetoplasentar ýetmezçilik plasantanyň özündäki bozulmalara, enede bolsa akuşerçilik we somatiki patologiyalaryň barlygyna, şeýle hem düwünçegiň ýagdaýyna bagly bolýar. «Ene – plasenta – düwünçek» ulgamyndaky reaksiýalar patologik ýagdaýyň sebäpleriniň ýeke ýa-da olaryň utgaşyp gelmegine bagly bolýar.

Fetoplasentar ýetmezçiligiň ýüze çykmagynyň töwekgelçilik faktorlary

Fetoplasentar ýetmezçiligiň ýüze çykmagynyň töwekgelçilik faktorlaryna aşakda görkezilenler:

1. Sosial-biologik faktorlar: Enäniň we atanyň ýaşı, önümçiligiň zyýanly şertlerinde işlemegi, arakhorluk, çilimkeşlik, boý-agram görkezijileri, emosional agram düşme, aýalyň maşgala durmuşy;

2. Akuşerçilik anamnezi: wagtyndan öň dogrum, öňki dogrumyň gaýrüzülmeleri, anamnezinde endikli düwünçegiň düşmegi, önelgesizlik, istmiko-serwikal ýetmezçiligi, çişler, ýatgynyň ösüşindäki kemislikler ýaly patologiyalar.

3. Ekstragenital keseller: ýürek-gan damar, böwrek, endokrin ulgamlarynyň keselleri, gematologik keseller, ýiti we dowamly ýokanç keseller;

4. Göwreliligiň gaýrüzümleri: göwreliligiň ikinji ýarymyn-da gan akmalar, köp we az suwlulyk, köp düwünçekli göwrelilik, düwünçegiň wagtyndan geçmegi we wagtyndan ön dogrum howpy, preeklampsıyanyň emele gelmegi, enäniň we düwünçegiň ganlarynyň izoantigen gabat gelmezligi;

5. Düwünçegiň fetoplasentar ulgamynyň patologiýalary (düwünçegiň gipotrofiýasy, peşewde estriolyň derejesiniň peselmegi) degişlidir.

Endogen we ekzogen faktorlar hem fetoplasentar ýetmezçiligiň sebäbi bolup bilýär. Endogen faktorlara plasentanyň emele gelmeginiň bozulmagy girýär. Şu ýagdaýlarda ilki bilen damar we ferment ýetmezçiliginiň ösmegi mümkin. Çilimiň we daşky gurşawyň beýleki zyýanly faktorlarynyň täsiri astynda miometriýanyň we endometriýanyň üýtgemeginde, ýumurtgalygyň gormonal funksiýasynyň bozulmagy netijesinde göwreli aýalyň, esasan hem göwreliligiň irki wagtyndaky keselleri öz içine alýar.

Ekzogen faktorlaryň täsiri ýatgy-plasentar gan aýlanyşynyň bozulmagyna getirýär. Olara göwreliligiň arterial gipotenziýasy we aşaky boş wena damarynyň gysylmak sindromy (plasenta gan gelmeginiň azalmagy bilen ýatgy gan akymynyň üýtgemegi), göwrelileriň arterial gipertenziýasy (ýatgynyň damarlarynyň gysylmagy), çiş sindromy we uzak wagtlap ýatgynyň çekilmegi (wenez gan geçmesiniň kynlaşmagy), infarktларыň ýüze çykmagy, çaga ýoldaşynyň bölekleyin gopmagy, onuň çiş, üpürjikleriň emele gelmeginiň bozulmagy, ýatgy içiniň infisirlenmegi, teratogen faktorlaryň täsiri (horionyň üpürjiklerinde kapillýar gan akymynyň bozulmagy), enäniň we düwünçegiň ganynyň reologik we koagulýasion düzüminiň üýtgemegi degişlidir. Fetoplasentar ýetmezçiligiň gelip çykyşynyň çylşyrymlylygyna garamazdan, bu sindromyň ýüze çykmagynda özboluşly kanunalaýyklyk bar. Dowamly fetoplasentar ýetmezçiligiň emele gelmeginiň iki esasy görnüşü bolýar:

– düwünçegiň iýmit funksiýasynyň bozulmagy ýa-da trofiki ýetmezçiligi – şu ýagdaýlarda iýmit maddalarynyň özleşdirilmegi we sorulmagy bozulýar;

– dem alyş ýetmezçiligi, kislorodyň we kömürturşy gaz çalşygynyň bozulmagy esasynda emele gelýär.

Fetoplasentar ýetmezçiligiň birinji görnüşinde göwreliligiň irki wagtynda we köplenç ýagdaýlarda düwünçegiň ýatgynyň içinde ösmeginiň saklanmagyna getirýändigini bellemek gerek. Ady agzalan iki görnüşiniň hem ýüze çykmagy plasentanyň funksiýasynyň bozulmagynda özbaşdak ýa-da utgaşyp gelen ýagdaýda bolup bilýär. Olar ilkinji, şonuň ýaly hem ikilenji fetoplasentar ýetmezçiligiň esasy patogenetik mehanizmi bolup durýar.

4.3. Fetoplasentar ýetmezçiligiň göwreliligiň geçişine täsiri

O.N.Aržanowanyň görkezijilerine görä, göwreliligiň geçişi we ilki bilen göwreliligiň bozulmagy fetoplasentar ýetmezçilikli zenanlarda kynlaşýar. Tassyklanylşy ýaly, düwünçegiň düşmegi fetoplasentar ýetmezçilikli zenanlarda 91%, şol sanda birinji trimestrde ýoldaşynyň bölekleýin gopmagy 16% aýallarda, wagtyndan ön dogrum howpy 25,5% bolup durýar. Irki gestozyň agyr geçişi, embrionyň ýatgynyň aşaky böleklerinde ýerleşmegi, esasan, çaga ýoldaşynyň mahsus ýerleşşi, ýagny zenanlarda geçirilen ultrases barlaglaryň 58%-de çaga ýoldaşynyň göwrüminiň ululygy hem-de onuň ýatgynyň önki we yzky diwarlarynda bolup, düýbüne çenli geçmegi, gapdal diwarlarynda we ýatgynyň aşaky bölümlerinde ýerleşmegi bilen kesgitlenýänligi anyklanylady.

Fetoplasentar ýetmezçilikli zenanlaryň düwünçegiň düşmeginiň howply geçişinde ýatgy boýunjygynyň üýtgeşmeleri bolmasada, ýatgynyň dartgysy bilen häsiýetlenýär. Düşme howpy Baumgarten indeksi boýunça 0,5-1,5% aralygynda bolýar. Ýatgy boýunjygynyň üýtgemeleri, esasan hem genital ýokanç keselleri (hlamidioz, mikoplazmoz, ureoplazmoz, bakterial waginoz, streptokokk göterijiligi) göwreliligiň patologik faktory bolup durýar. Fetoplasentar ýetmezçiliginiň 68%-ini jyns ýollarynyň dowamly urogenital ýokanç keselleri tutýar. Bu ýokanç keseller bilen bedeniň infisirlenmegi göwreliligiň soňuna çenli dowam etmegine päsgel berýär. Fetoplasentar ýetmezçi-

likli göwreliligiň geçişi irki möhletlerinde düwünçeğiň düşmegi, jyns ýollarynda ganjymak bölünip çykmalar we preeklampsıýalar bilen kesgitlenýär. Ondan başga-da, birnäçe endokrin bozulmalar (giperandrogeniýa, galkan görnüşli mäziň patologiýasy, süýjüli diabet) ýüze çykýar. Zenanlaryň köpüsinde stafilokokk göterijilik, wirus göterijilik (gerpes, sitomegalowirus) anyklanylýar. Disbakterioz ýagdaýlar (bakterial waginoz, laktobasillalaryň we kömelek floranyň ýokary ösüşi) hem belenilýär.

Fetoplasentar ýetmezçilikli göwrelilikde preeklampsıýanyň emele gelmegi has aýdyň bolýar. Sebäbi olaryň döremeginde gan damar akymynyň bozulmalary, ýagny ýaýran damar gysylmasy, ganyň stazy, damar diwarynyň geçirijiliginiň, ganyň reologiýasynyň we mikrosirkulýasiýasynyň bozulmalary ýüze çykýar. Preeklampsıýanyň patogenezinde gemostaz we damar trombositoz üýtgemeleri, ilki bilen endotelial disfunksiýasy esasy orun tutýar. Preeklampsıýada endoteliýanyň disfunksiýalarynyň esasy görkezijileri prostasiklinler (PS12) we tromboksan A2 (T×A2) bolýar. Preeklampsıýanyň alamatlarynyň ýokarlanmagy bilen PS12 emele gelmegi peselýär we plazminogeniň derejesi ýokarlanýar. Otnositel derejede T×A2 we ganda endoteliositleriň mukdary ýokarlanýar. Onuň netijesinde koagulyasiýa ýokarlanyp, çaga ýoldaşynyň, bagryň, böwrekleriň we kelle beýniniň damarlarynyň mikrosirkulýasiýasy bozulýar, dowamly damar içki gan lagtalanma sindromy emele gelýär.

Ýokarda görkezilen patofiziologik mehanizmler fetoplasentar ýetmezçiligiň alamatlarynyň ýokarlanmagyna, çaganyň ösüşden yza galmagyna, trombozlaryň emele gelmegine we çaganyň antenatal ölümüne getirýär. Preeklampsıýaly zenanlarda fetoplasentar ýetmezçiligiň alamatlarynyň irki möhletlerinde ýüze çykmagy göwreliligiň geçişiniň aýratynlygydyr. Köplenç ýagdaýlarda fetoplasentar ýetmezçilik we preeklampsıýanyň agyr derejesi bilen utgaşanda göwreliligi irki möhletinde togtatmaly diýen netijä gelinýär.

Fetoplasentar ýetmezçilikde antifosfolipid sindromynyň ýüze çykmagy arterial we wena damarlarynyň trombozy bilen trombotopeniýa we göwreliligiň kadasyz gutarmagy bilen häsiýetlenýär. Antifosfolipid sindromynda aýlanan gan akymynda gyzyl gurt an-

tikoagulyantyň we kardiolipine antibedenjikleriň emele gelmegi bilen bagly. Antifosfolipid sindromynyň esasy alamatlary: göwreliliginiň endikli göstermezligi, psihiki bozulmalar, böwrek damarlarynyň trombozy, damarlarda trombositopeniýa bolup durýar.

Kardiolipidlere arterial we wena damarlarynyň bilelikde trombozy, öýken arteriýasynyň emboliýasy, retinal arteriýalaryň we wenalaryň oklýuziýasy ýa-da çaga ýoldaşynyň damarlarynyň trombozalaryň kesgitlenmegi häsiýetli. Antifosfolipid antibedenjikler bilen zenanlarda göwrelilik 1,5-2% ýagdaýlarda düwünçeğiň düşmegi bilen gutarýar.

Antifosfolipid sindromynyň akuşerçilik gaýrüzülmeleri:

- göwreliligiň endikli göstermezligi (iki we ondan köp öz-özünden düşmegi ýa-da I-II ýarymynda göwreliligiň ösmezligi);
- göwreliligiň gaýtalanýan antenatal ölümi bilen tamamlanmagy;
- göwreliligiň preeklampsiiýanyň agyr derejeleri bilen (çaga ýoldaşynyň wagtyndan öň gopmagy, çaganyň ösüşden yza galmagy, eklampsiiýanyň alamatlary) agyrlaşmagy.

Hemme bellenilen faktorlar antifosfolipid sindromly zenanlarda fetoplasentar ýetmezçiligiň emele gelmegi bilen gönüden-göni bagly bolup durýar. Şonuň üçin göwreliligiň kadasyz tamamlanmagy ýüze çyksa, antifosfolipid sindromynyň kesgitlenilmegine maslahat berilýär. Ýöne şonda-da bellemeli zat, antifosfolipid sindromynda zenanlaryň doly ýa-da ýeterlikli bejerilmegi bolmasa, göwreliligiň 90%-i ýaramaz gutarýar.

4.4. Fetoplasentar ýetmezçiligiň kliniki alamatlary

Çaganyň ösüşden yza galmagy (gipotrofiýa) we düwünçeğiň gipoksiýasy dowamly fetoplasentar ýetmezçiligiň esasy kliniki alamatlary hasaplanýar.

Çaganyň ösüşden yza galmagynyň aşakdaky görnüşleri tapawutlandyrylýar:

- düwünçeğiň simmetriki gipotrofiýasynda agramynyň we boýunyň uzynlygynyň proporsional yza galmagy;

– düwünçeğiň assimetriki gipotrofiýasynda agramynyň we boýunyň disproporsional yza galmagy hem-de çaganyň agramynyň pesligi we boýunyň kadalydygy.

Çaganyň kellesiniň ölçeginiň kadaly bolup, onuň garnynyň we döş kapasasynyň ösüşden yza galmagy bellenilýär. Bu bolsa düwünçeğiň bedeniniň gemodinamiki uýgunlaşma reaksiýalary bilen bagly we düwünçeğiň kelle beýnisiniň ösmeginde bozulmalaryň bolmagynyň önüni alýar. Assimetriki gipotrofiýaly çaganyň merkezi nerw ulgamynyň ösüşinde kemçilikleriň bolmak howpunyň ýokarylygyny duýdurýar.

Çaga ýoldaşynyň funksiyasynyň bozulmagynyň anyklanylyşy. Çaga ýoldaşynyň özünde bolup geçýän üýtgemeleriň häsiýetini we derejesini kesgitlemek üçin gormon barlaglary geçirilýär.

Fetoplasentar ýetmezçiliginiň gormonal barlag usuly arkaly çagaýan suwunda, ganda we peşewde gormonlaryň derejesi kesgitlenilýär. Diňe bir gormonyň derejesiniň kesgitlenilmegi bilen çäklenilmän, fetoplasentar toplумыň gormonlaryny dinamikada gözegçilik edilse amatly bolýar. Plasentar laktogen (Pl), horioniki gonadotropin (HG) – çaga ýoldaşynyň sintisiotrofblastynyň ýagdaýyny kesgitlemek üçin, estrogenler (estriol E2 we E3) – fetoplasentar toplумыň işleýşine toplumlaýyn baha bermek üçin; progesteron (Pg) – ene-çaga-ýoldaşy ulgamyny seljermek üçin ulanylýar.

Göwreliligiň irki möhletinde zenanyň ganynda horioniki gonadotropiniň konsentrasiýasy esasy görnüşü diýip hasaplanýar. Horioniki gonadotropiniň derejesiniň peselmegi düwünçeğiň ösüşden yza galmagyny ýa-da togtamagyny hem häsiýetlendirýär. Gonadotropiniň derejesiniň peselmegi göwreliligiň ösmeyänligine, düwünçeğiň düşmek howpuna şübhe döredýär. Gonadotropiniň derejesi peselip, enäniň ganynda progesteronyň derejesiniň şol bir wagtda peselmegi bilen bilelikde ýüze çykan ýagdaýlar çaga bedeniniň gormonal işjeňligi bilen düşündirilýär.

Ilkinji uçaýlykda (trimestrde) fetoplasentar ulgamynyň işleýşine toplumlaýyn baha bermek üçin enäniň ganynda plasentar laktogeniň (Pl), horioniki gonadotropiniň (HG), estrogenleriň (estriol E2 we E3), progesteronyň (Pg) derejesini kesgitlemeklik amatly bolar. Haýsy

hem bolsa bir gormonyň 50% peselmegi, degişli bejerginiň geçirilmegini talap edýär. Gormonyň derejesiniň peselmegi ýa-da bir wagtda iki-üç görkezijiniň 50% peselmegi, gyssagly ýa-da wagtyndan öň dogrumyň amala aşyrylmagyny talap edýär. Fetoplasentar ulgamynyň gormonlarynyň konsentrasiýasynyň 70-80% peselmegi, şol bir wagtda hem enäniň ganynda alfa-fetoproteiniň derejesiniň ýokarlanmagy düwünçeğiň ölüdigine ýa-da onuň antenatal ölümi bolup geçenligine şaýatlyk edýär.

Göwreliligiň 38-39 hepdeligine çenli plasantanyň ýetişmeginiň III derejesi ýüze çyksa, onda onuň wagtyndan öň garranlygyna we fetoplasentar ýetmezçiligiň alamatlarynyň barlygyna şaýatlyk edýär. Plasantanyň ultrases barlagynda, dürli görnüşdäki we ululykdaky ehonegatiw emele gelmeler plasantanyň kistoz üýtgemelerini tassyklaýar. Olar, köplenç, plasantanyň düwünçek tarapynda emele gelip, gan öýmäniň hasabyna ýumşamalarda, infarktlarda we beýleki degeneratiw üýtgemelerde bolýar. Kiçi, hatda köp sanly kistalar hem düwünçeğiň ösmegine täsir edýär. Emma, köp halatlarda uly kistalar plasantanyň dokumanyň atrofiýasyna we düwünçeğiň ösmeginiň bozulmagyna getirýär.

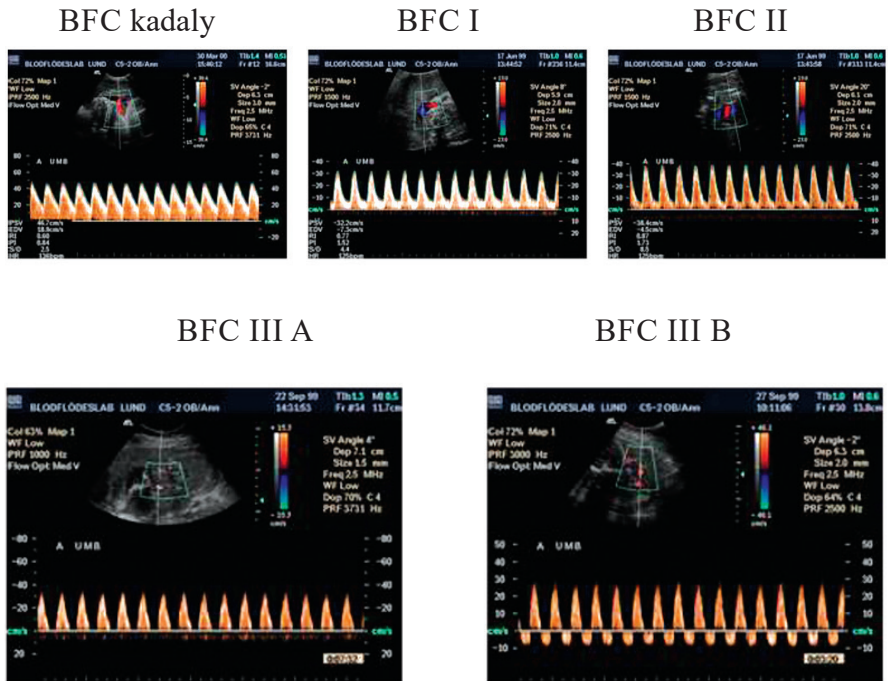
Ultrases plasantometriýasy hem köp maglumat berýär: plasantanyň ýapyşan ýeri anyklanandan soňra onuň ýerleşen ýeri gözlenilip, uly ölçegli bar ýeri anyklanylýar (23-nji surat).

Horion plastinanyň gowy suraty alnanda plasantanyň galyňlygy has dogry ölçenýär. Plasenta kese ösüş häsiýetlidir, onuň galyňlygy arakesmesiz göwreliligiň 36-37 hepdeligine çenli ösýär. Şol wagtda plasantanyň ösmegi togtaýar we mundan beýläk, göwreliligiň fiziologik ösüşinde plasantanyň galyňlygy peselýär ýa-da 35-36 mm bolup, şol bir derejesinde galýar. Göwreliligiň patologiýalaryna ýa-da plasantanyň funksional bozulmalaryna baglylykda, plasantanyň galyňlygynyň

23-nji surat. Ultrases plasantometriýasy

peselmegi ýa-da ýokarlanmagy ýüze çykýar. Şeýlelikde, «Ýuka» plasenta (göwreliligiň III üç aýlygynda 20 mm galyňlykda bolmagy) preeklampsiýa, göwreliligiň togtama howpuna, düwünçeğiň gipotrofiýasyna häsiýetlidir. Onuň tersine gemolitik keselde we süýjüli diabetde plasantanyň «galyň» bolýanlygyny (50 mm we ondan hem uly) seljerip bolýar. Plasantanyň ýetmezçiliginiň bu we beýleki görnüşleri göwreliligiň patologiýalarynda ýüze çykarylýar (24-nji surat).

24-nji surat. Dopplerometriýa barlagy

Plasantanyň 5 mm-e çenli ýukalmagy ýa-da adaty görkezijilerinden galnamagy bejeriş çäreleriniň geçirilmeginiň zerurlygyny görkezýär we gaýtadan ultrases barlagyny geçirmekligi talap edýär. Plasantanyň kompensator üýtgemelerini ýüze çykarmak we geçirilen bejerginiň netijeliligine baha bermek üçin plasantanyň meýdanyny anyklamak uly ähmiýete eýedir.

4.5. Fetoplasentar ýetmezçiligiň perinatal jähetleri

Ýatgy-plasentar gan aýlanyşygynyň güýçlenmegi düwünçeğiň ösüşini kesgitleýän faktorlaryň biri bolup durýar. Kadada hem, beýleki agzalar bilen deňeşdirilende, kelle beýnide gan üpjünçiligi ýokary bolýandygyna garamazdan, onda gan üpjünçiliginiň has artmagynda gan akymynyň artykmaç bölünişigi bolup, düwünçeğiň gipoksiýasyna getirýär. Beýleki agzalaryň (bagyr, timus, öýkenler) işjeňligi bolsa peselýär. Göwreliligiň irki döwründe düwünçeğiň ösmeginiň yza galmagynyň patogenezinde plasentanyň ene tarap böleginiň gan üpjünçiliginiň azalmagy ýa-da köpelmegi uly ähmiýete eýedir.

Fetoplasentar ýetmezçiligiň emele gelmegi antenatal ontogeneziň kritiki döwürleriniň hataryna girýär. Ýatgy-plasentar gan aýlanyşygynyň bozulmagy bilen emele gelen fetoplasentar ulgamynda ýatgydaky düwünçeğiň ösüşini yza galmagy has tiz ýüze çykýar. Muňa diňe bir göwreliligiň soňky 3 aý döwri däl-de, eýsem plasentanyň emele gelmeginiň başdaky döwri hem girýär. Emma, fetoplasentar ýetmezçiligiň göwredäki çaganyň ösmeginiň yza galmagyna getirýän täsiri göwreliligiň soňky hepdelere degişlidir. Şol döwürde plasentanyň infarkty plasentar araçägininiň göwrümleýin kiçelmegine getirýär. Ýatgy-plasentar gan akym tizliginiň göwrümleýin kiçelmegi netijesinde, göwreliligiň ikinji ýarymynda preeklampsiaýanyň ýa-da enede ekstragenital patologiýanyň bolmagy, köplenç, göwredäki çaganyň ösmeginiň yza galmagyna ýa-da onuň wagtyndan öň dogulmagyna sebäp bolýar. Şeýle ýagdaýlara ilki bilen düwünçeğiň gaz çalşygynyň bozulmagy, onuň kislorod düzüminiň, ýatgy-plasentar gan aýlanyş funksiasynyň we plasentar funksiasynyň bozulmalary degişlidir. Sebäbi çylşyrymly hadysalaryň toplumyny özünde jemleýän gaz çalşygy köp halatlarda göwredäki çaganyň bedeniniň daşynda bolup geçýär.

Dokumalaryň kislorod bilen üpjünçiliginiň ýetmezçiliginde biokimiki we fiziologik ýetmezçilikleriň zynjyry emele gelýär. Ol bolsa, göwredäki çaganyň ýagdaýynyň erbetleşmegine getirmän, onuň wagtyndan öň dogulmagyna getirýär. Wagtyndan ir doglan bäbekleriň ideginde we bejergisinde ýokary üstünlik gazananylandygyna

garamazdan, olaryň ýitirmegine köplenç dem alyş bozulmagy sebäp bolýar. Respirator distress sindromy (RDS) 20-40%-de ýüze çykýar, emma gestasiýa möhleti 28 hepdeden kiçi bäbeklerde onuň duş gelşi 80%-e ýetýär. Häzirki zaman tehnologiýalarynyň (öýkenleriň emeli wentilýasiýasy, ekzogen surfaktanty, azot oksidi ulanmaklygy) güýçli depginli ulanylmaklygy garaşylýan netije bermedi. Wagtyna ýetmedik bäbeklerde ölüminiň sebäbi hökmünde köp halatlarda respirator distress sindrom galýar. Ol esasan hem «howa çykmak» sindromy, peri-intrawentrikulýar gan öýme, bronh-öýken displaziýasy, retrolentary fibroplaziýa ýaly gaýrüzülmeler bilen baglylykda ýüze çykýar. Şu keselleri geçiren çagalarda maýyplygyň döreme howpy has ýokarlanýar. Şonuň üçin, wagtyna ýetmedik bäbeklerde respirator distress sindroma garşy ulanylýan bejeriş we önüni alyş usullaryny kämilleşdirmek we işläp taýýarlamak köp taraply wajyp çärelerede degişlidir. Respirator distress sindromynyň antenatal önüni alşyna öz ýurdumyzdaky we daşary ýurtly köp sanly ylmy işler bagyşlanan. Biziň ýurdumyzda wagtyndan öňki dogrum howpy bar bolan ähli ýagdaýlarda göwreliligiň 24–34 hepdelik aralygynda respirator distress sindromyň önüni almak maksady bilen, deksametazon 6 mg her 12 sagatdan 48 sagadyň dowamynda ulanylýar. Häzirki zaman garaýyşlaryna laýyklykda (T.K.Znamenskiý, S.P.Pisarewa, 2005) düwünçegiň öýken-bronh ulgamynyň antenatal ösmegini şertli dört döwre bölmek bolar:

- irki embrional (5 hepde çenli) döwri;
- pseudograndulýar (5–6 hepde) döwri;
- kanalikulýar (16–26 hepde) döwri;
- terminal giňelmegi (26 hepdeden ýokary) döwri.

Göwreliligiň 20–24 hepdeliginde 2-nji görnüşli pnevmositler emele gelýär, olarda surfaktantyň bölünip çykmagy başlaýar. Göwreliligiň 28 hepdeliginde pnevmositler funksional işjeň bolýarlar. Emma çalşygy dogry we doly derejede üpjün edýän surfaktantyň optimal mukdary diňe göwreliligiň 34 hepdesinden soň bölünip çykýar. Surfaktantyň emele gelşiniň başlanýan wagty barada dürli pikirler bar. Käbir awtorlaryň maglumatlary boýunça 2-nji görnüşli pnevmositler göwreliligiň 20 hepdeliginden soň emele gelýär we bölünip

çykýar. Beýleki maglumatlar boýunça bu hadysalar 24 hepdeliginden soň (T.K.Znamenskiý, S.P.Pisarewa, 2005) ýüze çykýar.

Surfaktantyň 80%-i lipidlerden, 5 – 15%-i beloklardan (proteinler) we 20%-i uglewodlardan durýanlygy belli. Lipidler neýtral ýaglardan (10–20%) we fosfolipidlerden (80–90%) durýar. Fosfolipid fraksiýasyna fosfatidilholin (75 – 85%) girýär, esasan hem bu dipalmitail-fosfatidilholin, ol üstki işjeňlik häsiýete eýedir. Fosfatidilgliserol (12%) we beýleki fosfatidiller udel agramynyň uly bolmazlygyna garamazdan, belok fraksiýasy surfaktantyň örän wajyp bölegi bolup durýar. Köp alymlar onuň 4 sany ýörite proteinlerden: SP-A, SP-B, SP-S, SP-D durýanlygyny belleýärler.

Surfaktant öýken şu aşakdaky funksiýalary ýerine ýetirýär: dem goýberilende alweollaryň ýapylmagynyň önüni alýar, öýkeniň epiteliýalaryny zeperlenmeden gorýar, mukosiliar klirensse ýardam edýär. Surfaktant bakteriosid işjeňlige hem eýedir. Ondan başga-da, alweolýar diwarlarynyň geçirijiliginiň we öýkeniň mikrosirkulýasiýasynyň sazlaşdyrylmagyna gatnaşýar, öýkeniň suwly çişmesiniň ýüze çykmagyna garşylyk görkezýär.

Fosfolipid böleginiň esasy fosfatidilholiniň (lesitiniň) emele gelmeginiň iki ýolunyň bardygy görkezilen (A. K. Tkaçenko, M. A. Gordeýewa, 2002). Irki tapgyrda (20–35 hepdelik möhletinde) lesitiniň ilkinji görnüşi emele gelyär. Bäbeklerde gestasiýanyň şol döwründe emele gelen surfaktantyň göwrümi öýkende dem alşyň başlanmagyny üpjün edip bilýär. Surfaktantyň döremeginiň dargama hadysasynyň tizliginden yza galmagy, elbetde, gysga wagtyň dowamynda onuň ýetmezçiligini döredýär. Bu bolsa, dem çykarylanda alweolalaryň ýapylmagyna getirýär. Öýkenleriň galan göwrüminiň kiçelmeği bolsa, gaz çalşygynyň bozulmagyna, gipoksiýanyň ýüze çykmagyna, giperkapniýanyň, asidozyň döremegine ýardam berer.

Soňky ýyllarda bäbeklerde RDS-niň ýüze çykmagynyň patogenezini öwrenmek we onuň önüni almak üçin barlaglar giňden geçirilýär. Bäbeklerde RDS-niň önüni almagyň esasy ugurlary:

– ýatgyçinde surfaktantyň ösüp ýetişmegini haýalladýan faktorlary ýok etmek;

– düwünçeğiň surfaktantynyň ösüp ýetişmegini derman serişdeleri bilen işjeňleşdirmek;

– postnatal döwürde öýken ulgamynyň zeperlenmegine ýardam berýän faktorlary, ýagny surfaktantyň emele gelşini bökdeýän we onuň intensiw dargamagyna getirýän faktorlary ýok etmek.

Bäbeklerde RDS-niň önüni almagynyň esasy usullarynyň biri göwreliligiň öz wagtyna ýetmeçligini gazanmak bolup durýar. Bu meseläniň wajyp esaslary hökmünde düwünçeğiň ýiti we dowamly ýatgy içindäki gipoksiýasyny, wagtyndan ön dogrumy görkezip bolýar. Göwreliligiň 34 hepdä çenli RDS-niň ýüze çykmagy, köplenç, iki häsiýete eýedir. Gipoksiýanyň we asidozyň täsiri netijesinde ilki bilen surfaktantyň emele geliş ýetmezçiligi we bozulmagy hem-de gipoksiýa şertlerinde onuň ýokary tizlikde dargamagy ýüze çykýar. Şonuň üçin, öýkenleriň surfaktant ulgamyny tijendirmek üçin derman serişdeleri ulanylmaly. Köp awtorlaryň pikiri boýunça, düwünçeğiň öýkenleriniň dokumalarynyň otnositel dykzlygy ýokary bolmalydyr. Ýokary bolmadyk ýagdaýda fetoplasentar ulgamynyň işjeňliginiň kadalaşmagyna goşmaça ýardam edilmelidir. Akuşerçilik kömek boýunça kliniki protokollara laýyklykda, respirator distress sindromynyň önüni almak maksady bilen, 24 mg deksametazon, betametazon bilen bejergi geçirilýär. Şeýle hem, düwünçeğiň kadaly ösüşini we ýaşayşyny üpjün etmek üçin ganyň reologiýa häsiýetini we ýatgy-plasentar gan aýlanyşygyny gowulandyrmaga gönükdirilen bejergini göz önüne tutmaly. Degişli derman serişdeleriň sanynyň köplüğine garamazdan, olar damar endoteliý gatlagynyň işjeňliginiň kadalaşdyrmagynda dowamly we ýeterlik derejede täsir etmeýär.

Fosfatidilholin (lesitin) saýlanýan derman serişdesi bolup, ol membranoprotektor, antigipoksiki we antioksidant häsiýetlere eýedir. Fosfatidilholin endotelial öýjükləriň işjeňlik funksiýasyny, endotelial faktorynyň emele gelşini dikeldýär. Serişde sanjym üçin liofilizirlenen külke görnüşinde çykýar. Fosfatidilholin (lesitin) fosfolipidlere girýär. Onuň molekulalary, esasan hem öýjük membranalarynyň lipidli bölegi bolup, olaryň uniwersal «gurluşyk maddasy» (A. Buýewerow, 2001; Ý. Şulpekowa, 2003) bolup durýar. Biziň bedenimiz üçin fosfatidilholiniň ähmiýeti örän uludyr, sebäbi köp keselerde mem-

brananyň gurluşyna zeper ýetirilýär. Ýokary energetiki potensialy bar bolan ýokary dykzylykly fosfatidilholini bellemek ýoly bilen onuň dikeldilmegini gazanmak mümkin (A. Swinskiý we awtorl., 2004). Fosfatidilholin öýkenleriň surfaktantyny düzýän esasy maddanyň biri bolup, gaýnaglama garşy we alweolýar makrofaglaryň otrositel işjeňligini sazlaşdyryjy täsir etmäge ukyplydyr. Köp öýken keselleriniň patogenezinde surfaktant ulgamynda durnuklylygyň bozulmagynyň wajyp orny eýeleýändigini bellemek zerurdyr. Serişde diňe bir uniwersal «gurluşyk maddasy» bolmak bilen çäklenmän, ol biziň bedenimiz we dokumalarymyz üçin köp sanly metaboliki hadysalarynyň kadalaşdyryjy faktory hökmünde hem hyzmat edýär. Serişde antigipoksiki täsirli, ýagny kislorodyň öýkenden gana, gandan öýkene geçmek diffuziýa tizliginiň ýokarlanmagyna ýardam berýär. Ol dokumalaryň dem alyş hadysasyny kadalaşdyrýar, endotelial öýjükleriň funksional işjeňligini dikeldýär, ganyň reologik häsiýetini we mikrosirkulýasiýasyny gowulandyrýar. Bu serişde dokumalarda we ganda lipidleriň perekisli okislenme hadysalaryny bökdeýär, bedeniň antioksidant işjeňligini goldaýar, membrana protektor täsirini ýüze çykarýar, mahsus däl dezintoksikasiýa funksiýasyny ýerine ýetirýär, mahsus däl immuniteti ýokarlandyrýar. Ingalýasiýa arkaly lesitiniň goýberilmegi, öýkenleriň surfaktantyna öz oňyn täsirini ýetirýär, alweolýar we öýken wentilýasiýasyny gowulandyrýar, biologik membrananyň üstünden kislorodyň geçiş tizligini ýokarlandyrýar. Serişde zäherli bolman, bedeniň ulgamlarynyň we agzalarynyň funksional ýagdaýyny bozmaýar. Akuşerçilik kömegi kliniki protokollara laýyklykda respirator distress sindromyň önüni almak we bejermek maksady bilen «kurosuf» (fosfolipidi) 120–240 mg mukdarda göwreliligiň 24–31 hepde möhletinde doglan 700 g we ondan pes massaly bäbeklerde ulanylýar.

Fetoplasentar ýetmezçiliginiň önüniň alnyşy

- Düzünçegiň emele gelýän döwründe, has hem göwreliligiň birinji hepdesinde zyýanly faktorlaryň täsirini aýyrmaly:
 - a) lukmanyň bellemedik derman serişdesini kabul etmegiň, arak içmekligiň, çilim çekmekligiň zyýanyny aýyrmaly;

b) göwrelilikden öň (we göwrelilik döwründe) ýokanç ojaklary we dowamly keselleri bejermeli.

- Göwrelilik başlananda, peýdaly iýmitiň, doly we az-kem uzaldylan ukynyň wajyplygyny düşündirmeli, görkezme boýunça foliý turşusyny, demirsaklaýjy serişdeleri bellemeli.
- Göwrelileriň töwekgelçilikli toparyny ýüze çykarmaly we oňa laýyklykda antenatal ideg geçirmeli.

I topara aşakdaky sosial we biologik töwekgel faktorlar degişli: ene-atanyň ýaşı, önümçilikdäki zyýanly faktorlar, çilimden we spirtli içgilere ürç etmek, boý-agram görkezijileri, emosional agram salynma, zenanyň maşgala durmuşynyň amatsyz şertleri, bu toparyň görkezijilerine 1–4 bala çenli baha berilýär.

II topar – zenanyň anamnezinde wagtyndan öň dogrumlar, öňki dogrumlarda gaýrüzülmeler, önelgesizlik, ýatgynyň ösüş patologiyasy, çişler, istmiki-serwikal ýetmezçilik belleneninde bu faktorlara 4 baldan ýokary baha berilýär. Çaganyň öli dogulmagyna, onuň neonatal döwürdäki ölümüne has oňaýsyz faktorlar hökmünde seredilýär we olara 8 baldan ýokary baha berilýär.

III topara ekstragenital keselleri, ýagny ýürek-damar patologiyasy, böwrekleriň, endokrin ulgamynyň keselleri, ganyň keselleri, ýiti we dowamly gaýnaglama keselleri bar bolan göwreliler degişli. Şu keselleriň dekompensirlenen ýagdaýynda in uly bally (10 bal) baha berilýär.

IV topara şu wagtky göwreliligiň gaýrüzülmeleri, ýagny göwreliligiň 2-nji ýarymynda gan akma, az we köp suwlulyk, köp düwünçekli göwrelilik, göwrelilik wagtynyň geçmegi we onuň kesilmegine howp, düwünçeğiň we enäniň ganynyň antigen gabat gelmezligi, gipertenziw bozulmalaryň agyr görnüşi degişlidir. Şu toparyň howp faktorlaryna 6–8 balda baha berilýär.

V topara düwünçeğiň gipotrofiýasy (10–20 bal), peşewde estriolyň peselmegi (15 bal) degişli.

Her bir göwrelilikde töwekgelçiligi anyklamak üçin ballar goşulýar. Umumy goşulanda 10 baldan geçýän töwekgelçilik ýokary hasaplanýar, ballaryň jemi 5-den kiçi bolanda töwekgelçilik pes diýip hasap edilýär. Aýallarda kiçi, orta we ýokary töwekgelçilikleriň derejesi degişlilikde, 45%, 28,6% we 26,4%-de duş gelýär.

Öňüni alyş çäreleri (hassahana, aýallar maslahaty şertlerinde bejergi we gözegçilik) ýokary töwekgelçilikli topardaky aýallara göwreliligiň dowamynda üç gezek, esasan hem 12 hepdelige çenli, 20–22 hepdelikde we 30–32 hepdelikde geçirilmeli. 12 hepdelige çenli töwekgelçilikli topardaky göwrelilerde, göwreliligi saklamak mümkinçiliginiň barlygy barada soraglary çözmek zerur we esasy keseller bilen bagly bozulmalara düzediş etmeli, foliý turşusyny, demir saklaýjy serişdeleri bellemeli.

Aýallar maslahatynda fetoplasentar ýetmezçilik ýüze çykarylanda ýokary töwekgelçilikli topardaky göwrelileri alyp barmak boýunça maslahatlar:

Göwreliniň gün düzgüni: ýeňil, 8–10 sagatdan az bolmadyk uký (8 sagat gijeki we 1–2 sagatdan az bolmadyk gündizki); 3–4 sagatdan az bolmadyk arassa howada girmek, doly balansirlenen iýmit, beloklar (gaýnadylan sygyr eti, towuk, balyk, dorag); witaminleşdirilen iýmit önümleri (ter gök önümler, petruşka, salat); ösümlük ýagy (irden işdä açara, kaşa 1 nahar çemçesi goşulmaly); ter ir-iýmişler (şol sanda guradylan erik, üzüm gýş aýlarynda), täze doňdurylan ýa-da guradylan ir-iýmişler (deslapky buga tutulandan soňra); gije-gündiziň dowamynda takmynan 1–1,2 litr suw içmek; kaşalar (mannydan başga hemme ýarmalar peýdaly), has hem süle ýarmasy; turşy süýt önümleri (esasan henasidofiller) agşam 1 bulgur gatyk ýa-da süýt.

Ultrases skiriningi (ähli göwrelileri barlamak) 12 hepdä çenli ilkinji üç aýlykda, göwreliginiň 8–10 hepdesinde birinji gezek ýüz tutanda düwünçek ýumurtgasynyň implantasiýasyny anyklamak we düwünçegiň ýumurtgasynyň boşlugyny inkär etmek üçin; 18–20 hepdelikde genetiki patologiýalaryň, esasan hem düwünçegiň ýatgy içinde ösüşiniň saklanmagyny we kemislikleriň ýüze çykmagyny kesgitlemek; plasentanyň ýerini anyklamak (pes plasentasiýa) ýatgynyň yzky diwarynda ýa-da öňki diwarynda plasentanyň ýerleşmegi–plasentanyň migrirlemek mümkinçiligini öňünden bilmek üçin; plasentanyň ýatgydaky tyg yzlaryna gatnaşygy boýunça ýerleşişini anyklamak (mysal üçin, kesar kesimi operasiýasyndan soň); 28–30 hepdelikde (töwekgelçilik toparda görkezme boýunça) fetoplasentar ýetmezçiligini anyklamak üçin, plasentanyň ýerleşşi, plasentanyň gurluşy we

ýerleşişi, dopplerometriýa geçirilýär. Aýallar maslahatynda düwünçe-
giň ýagdaýyna baha bermek üçin grawidogramma usulyny ulanmaly.
Şonuň üçin göwreliligiň II we III üçäýlygynda fetoplasenatr ýetmez-
çiliginiň alamatlary ýüze çyksa, onda goşmaça ultrases skringing we
dopplerometriýany geçirmeli.

Töwekgelçilik toparyna girýän göwreli zenanlary, dogrum me-
selesini çözmek üçin, wagtynda dogrum öýüniň göwrelileriň patolo-
giýasy bölümüne ýerleşdirmeli. Fetoplasenar ýetmezçilik howpy bol-
lan göwrelilere göwreliligiň 12–16 hepdelikde peşewiniň alamatsyz
bakteriuriýa skringing geçirmek zerurdyr. Fetoplasenar ýetmezçilik
howpy bolan göwrelilere antenatal ideginde dopplerometriýa barla-
gyny göwreliligiň 16–18 hepdeliginden başlamaly.

2014–2018-nji ýyllar üçin perinatal kömeginiň hilini ýokarlan-
dyrmak boýunça milli Maksatnama laýyklykda, eger diastoliki gan
akym bar bolup, başga testler kadaly bolsa, dogurtmak soragy göwre-
liligiň 37 hepdesine çenli yza çekmek bolar. Bu ýagdaýda bejermek
we dogurtmak maksady bilen, göwrelileri ikinji derejä degişli hassa-
hanalara ugratmaly. Ikinji derejede – aram howp topara degişli göwreli
zenanlaryň dogrumlaryny we gestasiýanyň 32–37 hepde möhletinde
dogrumlaryny, 1800 g-dan ýokary massaly bäbeklere idegi geçirmegi
amala aşyýarlar.

Eger diastoliki gan akym bolmasa ýa-da otrisatel bolsa, onda üns
bilen düwünçeğiň ýagdaýyna gözegçilik etmeli we kortikosteroidleri
shema boýunça bellemeli. Eger başga testler kadadan çykýan bolsa,
onda zenany dogurtmaly. Eger göwreliligiň möhleti 34 hepdeden uly,
başga testler kadada bolsa, onda dogurtmak meselesini göz önüne tut-
maly. Bu ýagdaýda göwrelileri III derejä degişli hassahanalara bejergi
we dogurtmak maksady bilen ugratmaly.

III derejede göwrelilik we neonatal ýokary howpy bolan göwreli-
ligiň 22–32 hepde möhletinde ýöriteleşdirilen lukmançylyk kömegini
dogrumda bermek we massasy 500–1800 g bolan bäbeklere ideg ge-
çirmeklik amala aşyrylýar. Göwreliligiň 32 hepde möhletine çenli «in
utero» derejelerde we wagtyndan öň, 32 hepdä çenli doglan hem-de

dowamly dem alyş goldawyna mätäç bolan bäbeklere hyzmat edýän çäginde «özüne» ulag bilen getirmegi gurnalýar.

4.6. Fetoplasentar ýetmezçilik we dogrum

Fetoplasentar ýetmezçiliginde oňaýsyz we howply alamatlaryň bolmagy fetoplasentar ulgamda dekompensasiýanyň bardygyna şaýatlyk edýär. Fetoplasentar we ýatgy-plasentar ulgamlarynyň has aýdyň garyşyk reduksiýasynyň bolmagy, düwünçeğiň kompensator-uýgunlaşma mümkinçiliginiň pes derejeliligi we düwünçeğiň ýürek-damar ulgamynyň reaktiwliginiň has bozulmagy gözegçilik edilende gaýragoýulmasyz dogrum görkezilendir. Göwreliligiň şu möhletlerinde göwredäki çaga köplenç gytak, kese ýatýar ýa-da önde otyýeri bilen ýerleşýär. Esasan hem çaganyň kellesi doglanda sere-saply (beýnä gan öýmeklik howpy) bolmalydyr.

Wagtyndan öň dogrumda we wagtyna ýetmedik göwrelilikde respirator distress sindromynyň öňüni almak maksady bilen, glýukokortikosteroidleri bellemek zerurdyr. Şeýlelik bilen, 24–36 hepdelik göwrelilik döwründe 2–3 günden az bolmadyk bejergi anyk netije berýär. Öňüni alyş bejergini geçirmek üçin, deksametazon 6 mg-dan gije-gündiziň dowamynda 4 gezek, 2 gün her 12 sagatdan (jemi 24 mg) ýanbaşdan bellenilýär.

Tebigy dogrum ýolunyň üsti bilen dogrum we fetoplasentar ýetmezçilik. Fetoplasentar ulgamynda dekompensasiýanyň alamatlary ýok bolsa, geçirilýän bejergi netijeli bolýar. Emele gelen kliniki ýagdaý tebigy dogrum ýolunyň üsti bilen dogurmaklyga şu aşakdaky şertler berjaý edilende mümkin bolýar: düwünçeğiň kelleleýin gelmegi; enäniň çanaklygynyň we düwünçeğiň kellesiniň ölçegleriniň doly gabat gelmegi; bedeniň dogruma ýeterlikli taýýar bolmagy. Üstünlikli başlangyç we mundan beýläk dogrum işiniň kadaly geçmegi üçin, ýatgynyň boýunjygynyň «taýýar» bolmagy has wajyp şertleriň biri bolup durýar.

Zenany dogruma taýýarlamak we soňra dogrum induksiýasy üçin prostaglandin E2 esasyndaky derman serişdeleri ulanmak fiziologik esaslandyrylan.

Dogrumyň induksiýasyny geçirmekden öň aşakdakylary anyklamaly:

1. Induksiýa üçin görkezmelerine, garşy görkezmelerine, dogrum induksiýasynyň serişdelerine we usullaryna, induksiýanyň howpuna (ýatgynyň giperstimulýasiýasy, çaganyň ejir çekmegi, induksiýanyň netijesizligi) hem-de mundan beýläk alnyp barlyşyna baha bermeli.
2. Gaýtadan stimulýasiýanyň mümkinçiligi ýa-da kesar kesimi ýoly bilen dogrumy geçirmek meselesini çözmeli.
3. Aýala maslahat bermeli. Göwreli we onuň maşgalasy bilen geçirilýän gürründeşlik resmileşdirilmelidir we razylyk alynmalydyr.

Dogrumyň induksiýasy geçirilende ýatgynyň ýygrylmagyna we çaganyň ýürek urşuna hemişelik gözegçiliginiň we kesar kesimini geçirmek üçin şertleriň bolmagyny gazanmalydyr.

Induksiýanyň önünden ýatgy boýunjygynyň ýetişenligini kesgitlemeli. Sebäbi onuň ýagdaýy induksiýanyň usulyňy saýlamak üçin esasy görkezijileriň biri bolup durýar. Şonuň üçin dogrumyň induksiýasynyň önünden ýatgy boýunjygyna Bişop şkalasy boýunça ballarda baha bermek maslahat berilýär.

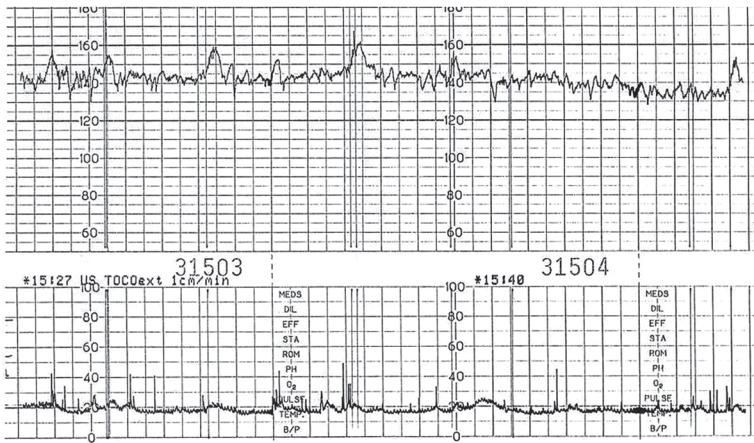
Bişopyň şkalasy boýunça 6 baldan pes bahalanmagy prostoglandinler bilen ýatgy boýunjygynyň ýetişmeginiň çaltlandyrylmagyna görkezmedir. Onuň 6 baldan köp bahalanmagy bolsa, oksitosin bilen dogrumyň induksiýasyna görkezmedir.

Çaganyň ýagdaýyna gözegçilik we dogrumyň induksiýasy

Ýatgynyň işjeňligine we çaganyň ýürek urgusyna üznüksiz gözegçiligi geçirmek üçin enjamlaryň (kardiotokografyň) bar bolmagy zerurdyr (25-nji surat).

Waginal prostoglandinler (PGE2) bilen dogrumyň induksiýasynda burgy towlary başlandan soň, çaganyň ýagdaýyna üznüksiz gözegçilik etmeli.

Oksitosin bilen dogrumyň induksiýasynda çaganyň hemişelik elektron monitoringini geçirmek zerurdyr.

25-nji surat. Kardiotokografiya

Çaganyň ýürek urşuna üznüksiz gözegçiligi geçirmäge şertleriň bolmadyk ýagdaýynda çaganyň ýürek urşuny her 15 minutdan diňlemeli.

Dogrumyň induksiýasy geçirilende ýatgy ýygrylmalarynyň we çaganyň ýürek urşunyň monitoringini geçirmek hökmandyr. Eger dogrumyň induksiýasy üçin oksitosin ulanylsa, onda çaganyň ýagdaýynyň monitoringini hemişe geçirmeli. Induksiya geçirilende ýatgynyň giperstimulýasiýasynyň alamatlary kesgitlense (1 minutda 5 burgudan köp ýa-da burgularyň dowamlylygy 2 min we ondan köp) oksitosini goýbermegi bes etmeli we zerur bolan halatynda (ginipral, brikanil – 2 ml-den damar içine, 400 ml fiziologik erginde garyp) tokoliz geçirmeli.

Fetoplasentar ýetmezçiliginde arterial gipertenziýada ýa-da köpsuwlulykda göwreli aýala dogrum wagtynda, ýatgy agzynyň 4 sm açylan ýagdaýynda amniotomiýany geçirmek zerurdyr.

Dogrumy dogry we tapgyr boýunça agyryny aýyrmak bilen (has hem dogrum wagtynda gipertenziv sindromy bar bolsa) alyp barmak zerurdyr. Agyryny aýyrmagyň täsirli usullarynyň biri epidural anesteziya bolup durýar. Ol dogrumyň işjeň fazasynda (ýatgynyň agzynyň 4 sm we ondan hem köp açylmagynda) ýerine ýetirilýär.

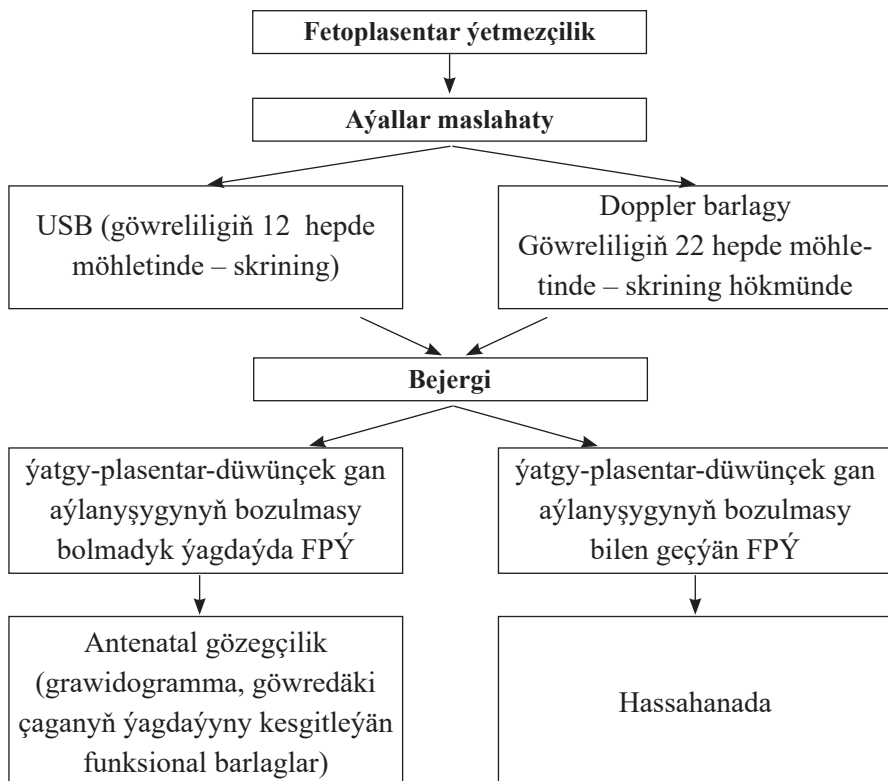
Dogrumda agyryny aýyrmak üçin dürli, ýagny analgetiki, sedatiw we spazmolitik häsiýetli derman serişdeleri bilen utgaşdyrylan anesteziýasy ulanylmalý däl.

Fetoplasentar ýetmezçilikli göwreli zenanlarda dogrum wagtynda fetoplasentar we ýatgy-plasentar ulgamlaryny sazlaşdyrýan suw balansyny saklamaly. Dogrum wagtynda suw içirmek bu ulgamlaryň diňe bir adekwat derejesini saklamaga ugrukdyrylman, eýsem fetoplasentar kompleksinde metaboliki hadysalaryň, şeýle hem ýatgynyň ýygrylmak işiniň anomaliýasynyň, gan akmanyň öňüni almaga ugrukdyrylandyr. Şeýle maksat bilen dogrumda suw içmek maslahat berilýär, bu plasentar kompleksde mikrosirkulýasiýa hadysalarynyň gowulaşmagyna ýardam berýär we çagaýan suwlaryň emboliýasynyň öňüni alýar.

Dogrumy oksitosin bilen oýandyrmak düwünçegiň ýagdaýyna köp derejede, has hem fetoplasenatar ýetmezçilikde göwredäki çaga dogrumdan öň gipoksiýany başdan geçirende ýaramaz täsirini ýetirýär. Oksitosin bilen dogrumy oýandyrmak düwünçegiň ýürek-damar ulgamynyň reaktiwliginiň bozulmagyna, onuň antistress durnuklylygynyň peselmegine getirýär, burgy towlarynyň giperdinamik ýüze çykmagyna ýardam berýär, ýatgy gan akymynyň peselmegine getirýär. Göwredäki çaganyň dowamly gipoksiýasynda oksitosin onuň öýkenlerinde surfaktant ulgamyny basýar, bu bolsa, öz gezeginde, ýatgy içindäki düwünçek ýan suwunyň aspirasiýasyna ýardam berýär. Bulardan başga-da, oksitosin göwredäki çaganyň gan aýlanyşynyň bozulmagyna we hatda onuň intranatal ölümüne hem getirmegi mümkin. Şol sebäpli, partogrammada göwredäki çaganyň ýürek urgusy minutda 120–160 aralykda bolmasa, ýiti gipoksiýanyň bardygyny aňladyp, dogrumy kesar kesim arkaly alyp barmagyna mejbur edýär. Fetoplasenatar ýetmezçiligiň sub- we dekompensirlenen görnüşinde – has agyr gipoksiýada oksitosin bilen dogrumy oýandyrmak düwünçek üçin howply bolup durýar.

Dogrum wagtynda fetoplasentar ýetmezçiligiň I-II derejesinde dogrumy partogramma laýyklykda alyp barmaly. Eger göwredäki çagada ýiti gipoksiýa alamatlary ýa-da başga akuşer gaýrüzülmeleri ýüze çyksa, dogrum kesar kesim bilen tamamlanýar.

Fetoplasentar ýetmezçilikli gipertenziw agyrlaşmalary bar bolan göwreli zenanlaryň alnyp barlyşynyň algoritmi

ÝÜREK-DAMAR ULGAMYNÝŇ KESELLERI WE GÖWRELILIK

Ýürek-damar ulgamynyň keselleri olaryň göwrelilik döwründäki duş geliş ýygylgynyň 10%-e barabar bolýandygy zerarly, ýokanç däl keselleriň içinde 1-nji orunda durýar. Olara dogabitdi we gazanylan ýürek kemislikleri, arterial gipertoniýa we gipotoniýa, ýüregiň gazanylan reumatiki keselleri, ýüregiň geçirijiliginiň dürli görnüşli bozulmalary, ýürek ritminiň bozulmalary (ekstrasistoliýa, sinusly tahikardiýa we paroksizmal tahikardiýa) degişlidir.

Soňky ýyllarda göwrelilerde ýürek-damar keselleri köpeliýändigini mälimdir. Ýürek keselleri häzirki güne çenli ene we çaga ýitgileriniň esasy sebäbi bolup durýar, çünki olar göwreliligiň we dogrumyň geçişlerine oňaysyz täsir edýärler. Göwrelilik hem öz gezeginde, keseliň kliniki geçişini agyrlaşdyrýar.

5.1. Ýüregiň geçirijiliginiň bozulmalary

Ýüregiň geçirijiliginiň dürli derejeli gabalmalary aşakdakylardan ybarat:

- alynýürek – garynjyk gabalmasy;
- garynjyk – içki gabalmalary.

Göwrelilik döwründe bu bozulmalar uly ähmiýete eýedir.

Alynýürek – garynjyk geçirijiliginiň gabalmalarynyň üç derejesi tapawutlandyrylýar. Onda:

1. Doly däl gabalmalaryň EKG suratynda-da PQ segmenti 0,21 s-den uzalýar, ähli alynýürek impulslar bolsa garynjyklara ýetýär.

2. Alynýürek – garynjyk geçirijiliginiň doly däl gabalmasynyň II derejesinde ähli alynýürek impulslarynyň garynjyga ýetýänine garamazdan, käbir garynjyk ýygrylmalary ýitýär.

3. Doly alynýürek – garynjyk geçirijiliginiň doly gabalmagyň, ýagny III derejeli bozulmalarynyň EKG suratynda alynýürek we

garynjyk toplumlary bir-birine bagly bolmaýar. Doly gabalma bradikardiýa häsiýetli bolýar.

I derejeli gabalmada ýüregiň gysyjylyk ukybyna täsir ýetmeýär.

II derejeli gabalmada ýürek we gan aýlanyş ýetmezçilikleri ýüze çykyp bilýär.

III derejeli, ýagny doly gabalma mydama gan aýlanyş ýetmezçilikli bolýar. III derejeli gabalmaly näsaglaryň käbirinde Morgani–Adams Stoks sindromy ýüze çykyp, onuň tutmasynda güýçli ýürek agyrylaryndan soň umumy tutgaýyň bellenilmegi, huşunyň ýitmegi, arterial gan basyşynyň we dem almanyň ýitmegi mälimdir.

III derejeli gabalmalarda ýürek urşunyň ýygylygy minutda 40 gezekden pes bolup, göwreliligi kesmekligine mejbur edýär. Bu meseläni çözmek maksady bilen, deri asty emeli ritm dörediji (implantant) goýulýar. Bu operasiýa göwrelilik döwründe geçirilse-de bolýar. Galan ýagdaýlarda, ýagny doly däl gabalmalarda göwrelilige rugsat berilýär.

Dogrumy alyp barmak aşakda görkezilen faktorlara, ýagny:

- geçirijilik bozulmasynyň görnüşine;
- ýüregiň zeperlenmesine;
- reumatiki bozulmalarynyň işjeňlik derejesine;
- gan aýlanyşyň ýagdaýyna baglydyr.

Dogrum tebigy ýol bilen alnyp barylýar. Doly gabalmalarda dogrumyň II döwründe akuşer atagzylary goýulýar.

Alynýürek – garynjyk gabalmalary bejergini talap etmeýär.

Atropiniň 0,1%-li ergininiň 1 ml-i, efedriniň 0,025 g mukdary, 2,4%-li eufilliniň 10 ml ulanylsa, gabalmanyň derejesi peselýär, ýüregiň uruş ýygylygy köpeliýär. Derman serişdeleriniň wagtlaýyn täsirine garamazdan, olary dogrumda ulanylmagy örän amatly diýlip hasaplanylýar. Bu maksat bilen 5%-li bikarbonat natriniň ergini hem ulanylýar.

Doly gabalma EKG barlagynda takyk anyklanylanda ýürek glikozidleriniň ulanylmagy ähtimal. Emma, doly däl gabalmalarda olaryň ulanylmagy bozulmanyň III derejesine geçmegine ýardam berýär.

Ekstrasistoliya. Ekstrasistoliya, beyleki ektopiki aritmiyalara seredende, köp duş gelýän patologik ýagdaýdyr. Ekstrasistoliýanyň alynýürek, düwünli, garynjyk we seýrek ýagdaýlarda, politop görnüşlerini tapawutlandyrýarlar.

Göwrelilik döwründe, aýratyn-da onuň III üçaýlygynda, diafragma ýokarda durup, ekstrasistoliýanyň döremegine ýardam berýär. Ekstrasistoliya dogrum döwründe, aýratyn-da burgy we çygyлма döwürlerinde, ýagny ýürege gan köp gelen wagtynda hem ýüze çykyp bilýär. Sagdyn zenanlarda ekstrasistola gan aýlanyşa, göwreliligiň geçişine oňaýsyz täsir etmän, gan aýlanyş ýetmezçiligini döretmeýär. Mitral klapanýň prolapsy we kardiomiopatiýasy bar bolan zenanlarda garynjyk ekstrasistollarynyň ýüze çykmagy oňaýsyz ýagdaý hasaplanýlýar. Bu ýagdaýda göwreliligiň geçişi, dogrumyň alnyp barlyşy we netijesi esasy ýürek keseliniň görnüşine, geçişine we agyrlygyna bagly bolup durýar.

Ýeke-täk ýa-da seýrek ekstrasistolalar bejergini talap etmeýär. Eger ekstrasistolalar ýygy, toparlaýyn ýa-da politop görnüşli bolsa, olar näsagda erbet duýgyny döretse, onda antiaritmik derman serişdeleri, rahatlandyryjy we kaliý serişdeleri ulanylýar. Intrawentrikulýar ekstrasistoliýalarda adrenoblokatorlar (meselem, anaprilin 10-20 mg mukdarda günde 3 gezek), kalsiý antagonistleri (meselem, werapamil 40 mg mukdarda günde 3 gezek) belleniýär. Atropini, beladonna düzümlü serişdeleri göwrelilik döwründe ulanmak gadagandyr.

Seýrek ýa-da ýygy monotop ekstrasistoliýalar bejergini talap etmeýär.

Politop, toparlaýyn (bigemeniýa, trigemeniýa) ekstrasistoliýalarda bolsa nowokainamid 0,5 gerdejikden günüň dowamynda 4 gezek ulanylýar ýa-da lidokainiň 2%-li ergininiň 4-6 ml damar içine 2 minutyň dowamynda goýberilýär.

5.2. Ýürek ritminiň bozulmalary

Ýürek aritmiýalaryna ýürek urşy ýygylygyň, zygiderliginiň we ýürek myşsalaryň sazlaşykly ýygrylmalarynyň bozulmalary, ýagny ýürek urşunyň çaltlaşmagy (tahikardiýa) ýa-da haýallaşmagy (bra-

dikardiya), ýüregiň sazlaşykly ýygrylmagynyň bozulmagy (alynýürek tirdemegi) we beýlekiler degişlidir.

Göwreli zenanlarda aritmiýalar köp duş gelýär. Aritmiýalar diňe bir ýürek keseliniň barlygyna şaýatlyk etmän, käbir başga agzalaryň keselinde reflektor ýüze çykyp bilýär. Bu aritmiýalar hem mydama bejergä mätäç bolmaýar.

Sinusly tahikardiya. Sinusly tahikardiya – bu rahatlykda minutda 100 we ondan köp gezek ýygrylykly dogry ritimli ýürek urgulardyr. Sinusly tahikardiya ganazlykda, tireotoksikozda hem bolýar. Ýüregiň auskultasiýasynda ýürek urşunyň ýygrylygyny kesgitläp, EKG barlagynyň netijesinde keseliň takyk kesgidi çykarylýar. Uzaga çeken, köp wagtlaýan eden sinusly tahikardiya organiki üýtgemeler bilen utgaşanda göwrelilik döwründe onuň netijesi gowy däl. Çünki aritmiýanyň bu görnüşinde bedeniň uýgunlaşma gurlary, ekstrasistoliya we paroksizmal tahikardiya seredeninde tiz tapdan düşýär. Bu bolsa gan aýlanyşyň bozulmagynyň dekompensasiya derejesine getirip, göwreliligiň we dogrumyň gaýrüzülmeleriniň, perinatal patologiyalaryň ýüze çykmagyna ýardam berýär.

Bejergisi: panangin 2 gerdejikden günde 4 sapa;

kaliý hloridiniň 4%-li ergini damar içine damjalaýyn 6 gün.

Paroksizmal tahikardiya. Göwrelilik döwründäki paroksizmal tahikardiya, ekstrasistoliya seredende, seýrek duş gelýär.

Paroksizmal tahikardiya tutgaýynyň göwreliligiň II ýarymynda ýüze çykyp, dogrumdan soň ýitip gitmegi onuň ekstrakardial reflektor gelip çykyşyna şaýatlyk edýär.

Paroksizmal tahikardiýanyň tutgaýy ýürek urşunyň 1 minutda 130 – 220 gezek ýygrylygy bilen geçip, birden döräp, birden hem tamamlanýar. Paroksizmal tahikardiýanyň dowamly tutmasynda näsaglar stenokardiya meňzeş ýürek agyrylaryna, başaýlanma, ysgynsyzlyga, birahatlyga arz edýärler. Tutgaý birnäçe sekundan birnäçe güne çenli çekýär, kähalatlar da gije-gündiziň dowamynda birnäçe sapa, kähalatlar da bolsa birnäçe ýylda 1 sapa gaýtalanýar.

Paroksizmal tahikardiya göwreliligiň geçişine täsir etmeýär, şol sebäpli göwrelilige rugsat berilýär. Garynjykdaaky paroksizmal tahikardiya ýüregiň çuň zeperlenmeginde ýüze çykyp, ýürek ýetmez-

çiliginin döremegine ýa-da erbetleşmegine getirýär. Emma, bu ýagdaý göwrelilerde seýrek duş gelyär.

Paroksizmal suprawentrikulýar tahikardiýa göwrelilerde köp duş gelyär, ol ekstrakardial genizli bolup, wegetatiw nerw ulgamynyň üýtgemegi bilen baglydyr. Paroksizmal tahikardiýanyň bu görnüşini rahatlandyryjy we fiziki çäreleri geçirmek arkaly bejermeli. Tutgaý öz-özünden aýrylyp hem bilýär. Paroksizm dowam etse, onda durnukly arterial gan basyşda we huşunda bolan näsagda onuň bejerilişi ilki bilen wagus nerwinin gyjyndyrylmagyna we atriowentrikulýar düwnünde impuls geçirijiligini peseltmäge gönükdirilen synaglardan başlanylýar.

Synaglar birtaraplaýyn (gezekleşdirip) karotid sinusyň sebitine 5 minutyň dowamynda owkalama geçirmek, şeýle-de göz almasyna 5 minutyň dowamynda basmak, gaýtarma refleksiňi çagyrmak arkaly geçirilýär. Eger ol peýda bermese, onda damar içine 0,25%-li izoptin 2-4 ml, 1%-li ATF ergininiň 1-2 ml arassa görnüşinde çalt goýbermeli. Göwrelilerde strofantin 0,05% 0,5 ml-ni 20 ml 40%-li glýukoza ergininde goýbermeli. Gipotoniýa bolmadyk ýagdaý 10%-li nowokainamid ergininiň 5-10 ml-ni ýanbaşdan ýa-da damar içine damjalaýyn goýberilýär.

Daşary ýurtlarda elektroimpuls kardiowersiýa bejergisi geçirilýär, bu göwredäki çaga üçin we göwreliligiň geçişine erbet täsir etmeýär.

Paroksizmal tahikardiýaly näsaglara önüni alyş maksady bilen, kaliý duzlary, nowokainamid bellenilýär.

Mersatel aritmiýasy. Mersatel aritmiýasy in howply aritmiýa bolup, ol reumatizm keselindäki ýüregiň organiki bozulmalarynda ýa-da dogabitdi ýürek kemisliklerinde ýüze çykýar. Mersatel aritmiýasy (Russiýa Federasiýasynda kabul edilen adalga) ýa-da alynýürek fibrillýasiýasy (halkara adalgasy) diýlip, alynýürek kardiomyosit toparlarynyň garjaşykly oýanmanyň netijesinde minutda 350-600 gezek ýygrylykda tertipsiz ýygrylmagy bilen häsiýetlenýän ýürek ritminiň bozulmagyna aýdylýar.

Garynjyk ýygrylmalarynyň ýygrylygy boýunça aritmiýalaryň aşakda görkezilen görnüşleri tapawutlandyrylýar:

- tahisitolik (minutda 90 gezekden ýokary);
- normosistolik (minutda 60-90 gezek);
- bradisistolik (minutda 60 gezege çenli) görnüşi.

Mersatel aritmiýaly göwrelilerde ýürek ýetmezçiliginiň ýüze çykýandygy zerarly, bu keseliň kesgitlenilmegi göwrelilige garşy görkezme bolup durýar. Eger göwrelilik galsa, onda dogrumy kesar kesimi bilen tamamlamaly.

5.3. Gipertoniýa keseli we göwrelilik

Göwrelilerde gipertoniki keseli (arterial gan basyşyň ýokary derejede bolmagy) seýrek bolmadyk ýagdaýda duş gelýär. Göwrelileriň 1-3%-inde gipertoniýa keseli duş gelýär. Keseliň bardygyna aşakdaky maglumatlar, ýagny durmuş ýagdaýynda kelle agyry, göwrelilikden öň gipertoniki keseliň bolmagy, göwreliligiň irki möhletlerinde, göwreliligiň ahyrky üç aýynda we dogrumdan soňky döwürde arterial gan basyşyň 140/90 *mm.sm.st*-den dowamly ýokarlanmagy; EKG barlaglarynda bozulma hadysalarynyň, ýagny ýüregiň elektriki okunyň çepesüýşmegi, QRS kompleksleriň beýik woltažy, T dişiniň peselmegi ýa-da otrisatel bolmagy; newrologik we serebral alamatlaryň bolmagy, gözleriň düýbünde üýtgemeleriň bolmagy şaýatlyk edýär. Göwrelilik döwründe ilkinji gezek ýüze çykan essensial gipertoniýany anyklamak örän kyn bolýar. Keseliň kesgidi göwreliligiň irki möhletlerinde gestoza mahsus bolan alamatlaryň (çişler, proteinuriýa, silindruriýa) bolmadyk ýagdaýynda arterial basyşynyň dowamly beýgelmegine esaslanyp goýulýar.

Göwrelililerde gipertoniki keseli anyklanylandan we onuň kliniki geçiş derejesi belli bolandan soň, göwreliligi dowam etmek ýa-da kesmek meselesi çözülýär. Gipertoniki keseliň diňe ýeňil görnüşinde, haçan-da gipertenziýa durnuksyz we güýçli bolmadyk ýagdaýynda hem-de ýürekde organiki zeperlenmeler bolmadyk ýagdaýynda, ýagny gipertenziýanyň I derejesinde göwreliligiň we dogrumyň kadaly geçmegi mümkin.

Durnukly gipertenziýadaky we arterial gan basyşynyň has beýik bolan ýagdaýyndaky (II derejesi) göwrelilik gipertoniki keseliň kli-

niki geçişini has agyrlaşdyrýar. Şonuň üçin, gipertoniki keseliň I derejesinde göwreliligi bolmaklyga rugsat berlip, keseliň II derejesinde göwrelilige ýol berilmeýär. Muňa garamazdan, zenanyň perzent görmek islegine we göwredäki çagany saklamaklyga bolan talabyna laýyklykda göwreliligi dowam etdirip, zygiderli gözegçilik etmek zerurlygy ýüze çykýar.

Gipertoniki keseliň III derejesinde göwreliligi bolmak ukyby ep-esli azalýar. Göwreliligi bolan ýagdaýynda-da ol köplenç öz-özünden düşmek ýa-da göwredäki çaganyň heläk bolmagy bilen tamamlanýar. Keseliň III derejesinde göwreliligi bolmaklyga düýbünden ýol berilmeýär. Gipertoniki keseliň agyr görnüşlerinde (II we III derejelerde) akuşerçilik taktikasy göwredäki çagany aýyrmakdan ybarat bolýar.

Gipertoniki keseliň I derejesinde diňe arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy kesgitlenilip, organiki zeperlenmeler belenilmeýär. Onuň II derejesinde goşmaça haýsy hem bolsa bir agzada, ýagny ýüregiň çep garynjygynda, göz torunda ýa-da böwreklerde zeperlenme kesgitlenilýär. Gipertoniki keseliň III derejesinde bolsa hemme nyşana agzalaryň, ýagny ýüregiň, kelle beýniniň we göz düýbünüň zeperlenmeleriniň kliniki alamatlary belenilýär.

Giçki möhletde göwreliligi aýyrmaklyga görkezmeler:

- keseliň howply görnüşi;
- möwjeýän ýa-da çalt ýüze çykýan ensefalopatiýa;
- bejergä eýgertmeýän gipertoniýa;
- göwrelilik döwründäki gipertoniki krizler;
- göwredäki çaganyň gipoksiýasy ýa-da gipotrofiýasy.

Gipertoniki keselli zenanlarda dogrumyň alnyp barlyşy. Gipertoniki keselli zenanlarda dogrumyň alnyp barlyşynda aşakda görkezilen aýratynlyklar göz önüne tutulýar:

- ýetik möhletde dogrumy meýilleşdirilen ýagdaýda tebigy ýol bilen alyp barmaly;
- dogrumyň 2-nji döwründe akuşer atagzylaryny ulanmaly;
- dogrumy agyryszlandyрма esasynda alyp barmaly.

Kesar kesimine görkezmeler. Kesar kesimi bilen dogrumyň tammalanmagyna aşakdaky görkezmeler degişlidir:

- gipertoniki keseliň III derejesi;
- doly göwürümlü bejerginiň geçirilişine garamazdan arterial gan basyşynyň ýokary derejede saklanmagy;
- gaýrüzülmelerden soň arterial gan basyşynyň peselmegi we ony bejerip bolmazlygy;
- agyr gipentenziw bozulmalar ýa-da preeklampsia;
- göwredäki çaga ejir çekse.

Wagtyndan ön dogurtmak meselesi her ýagdaýda aýry çözümlidir, ýagny ol gipertoniýanyň agyrylyk derejesine, göwreliligiň möhletine, zenanyň we göwredäki çaganyň ýagdaýyna baglydyr.

5.4. Rewmatiki – gazanylan ýürek kemislikleri

Ýüregiň rewmatici – gazanylan kemislikleri göwrelileriň umumy sanynyň 7-8%-ni tutýar. Ýüregiň gazanylan kemisliklerinde göwreliligi saklamak ýa-da kesmek meselesi rewmatici hadysanyň işjeňlik derejesine, ýüregiň zeperlenme häsiýetine, ýürek-gan damar ulgamynyň funksional ýagdaýyna, gan aýlanyş ýetmezçiliginiň derejesine, ritm bozulmalarynyň bar-ýoklugyna, beýleki nyşana agzalaryň (bagyr, böwrek, öýken) we ulgamlaryň ýagdaýyna, utgaşyp gelýän keselleriň görnüşine we akuşer ýagdaýa bagly bolup durýar.

Rewmatizmiň işjeň däl fazasynda, keseliň kompensasiýa döwründe we ýüregiň kadaly funksional ýagdaýynda dogrumy tebigy ýol bilen alyp barmaly.

Ýüregiň gazanylan kemisliklerinde göwreliligi irki möhletde aýyrmaklyga görkezmeler:

- II we III derejeli rewmaticizmiň işjeňligi;
- ýürek ýetmezçiliginiň II A derejesi;
- mitral stenozyň II-III derejeleri;
- aortanyň stenzynyň II-III derejeleri;
- II-III derejeli aortal gapsasynyň ýetmezçiligi;
- mersatel aritmiýasy;
- infeksiion miokardit.

Kesar kesimi operasiýasyna görkezmeler:

- ýüregiň gazanylan kemislikleri akuşer gaýrüzülme bilen utgaşyp gelmeginde;
- dogrum ýollary taýýar bolman, dogrumy çalt amala aşyrmaly bolanda.

Göwrelilik döwründe rewmatizmiň geçişini kortikosteroid gormonyň bölünip çykyşynyň üýtgäp durmagy bilen baglanyşdyrmak mümkin. Göwrelilik möhleti 14 hepdelik bolýança kortikosteroid gormonlarynyň ekskresiyasy, köplenç, pes derejede bolýar; 14–28 hepdelik möhletinde onuň derejesi takmynan 10 esse köpelyär, göwreliligiň 38–40 hepdelik möhletinde bolsa, 20 esse köpelyär we dogrumdan soňky döwrüniň 5-6-njy günlerinde öňki derejesine gelyär. Şonuň üçin keseliň ýitileşmegine garşy önüni alyş çäreleri kritiki möhletlerine gabat getirilip geçirmeli.

Merkezi nerw ulgamynyň zeperlenmegi bilen geçýän rewmatizmiň serebral görnüşini aýratyn tapawutlandyrmak gerek. Göwrelilik horeýanyň öjükmegine, beýni ýiliginiň rewmatiki waskulidiniň netijesinde bolan gemiplegiýanyň we psihozlaryň ýüze çykmagyna getirýär. Rewmatizmiň bu görnüşinde 20–25%-e ýetip, heläkçilik bilen tamamlanýar.

Işjeň rewmatiki hadysanyň esasynda dörän göwrelilik örän şowsuz bolýar. Şonuň üçin göwreliligiň irki möhletlerinde emeli usul bilen çagany aýyrmagy, soňundan rewmatizme garşy işjeň bejergini geçirmek maslahat berilýär. Göwreliligiň giçki möhletlerinde bolsa wagtyndan öň dogrum maksadalaýyk hasaplanýar. Bu ýagdaýda dogurtmagyň iň bir oňaly usuly kesar kesimi geçirmeklik bolup durýar. Rewmatiki şikesli göwrelilerde akuşerlik tärini (taktikasyny) saýlap almaklyk ýürek-damar ulgamynyň işjeňlik ýagdaýyna bagly bolýar. Bu ýagdaýda fiziologik geçýän göwrelilikde gan aýlanyşda emele gelyän özgermeler ýürek ýetmezçiligine getirmegi mümkin.

Mitral ýetmezçiliginde göwrelilik otnositel gowy geçýär, ýöne «arassa» mitral ýetmezçiliginiň örän seýrek duşandygyny hem-de köplenç stenoz (büzülmegi) bilen ýetmezçiligiň utgaşandygy, olaryň biriniň agdyklyk edip biljekdigini hasaba almaly.

Gan aýlanyş ýetmezçiliginiň alamatlary bolmadyk ýürek kemisliklerinde we mitral ýetmezçiliginiň başlanan (dem gysma, ýürek urgusynyň çaltlaşmagy) derejesinde, ýagny ýitileşen rewmatiki hadysanyň I derejeli howpunda (L.W.Wanina boýunça) hem-de gemodinamiki bozulmalary bolmadyk rewmatizmiň AI işjeň döwrüniň alamatlarynyň bar bolan ýagdaýlarynda (Nesterow boýunça), ýagny II howplulyk derejesinde göwreliligi dowam etmek mümkin. Regurgitasiýa bilen güýçli bildirýän mitral ýetmezçiliginde, rewmatizmiň işjeň tapgyrynda (AII derejede), täze emele gelen tirpildili (mersatel) aritmiýasynda, II derejeli öýken gipertenziýasynda, ýagny III howplulyk derejesinde; gan aýlanyşygynyň ýetmezçiliginiň alamatlary bolan öwezi doldurylmaýan (dekompensirlenen) ýürek şikeslerinde, rewmatizmiň işjeň tapgyrynda (AIII derejede), atrio- we kardiomegaliýada, tromboemboliki ýagdaýynyň ýüze çykmagy we III-IV derejeli öýken gipertenziýasy bilen uzak dowam eden tirpildili aritmiýada göwreliligi dowam etdirmeklik düýbünden gadagan, sebäbi gan aýlanyş ýetmezçiliginiň, esasan-da dogrum döwründe, gysga wagtyň içinde howpy artmaklygy ähtimal.

Birnäçe ýylyň dowamynda mitral stenozynda (büzülmesinde) göwrelilik gadagan hasaplanylýardy. Häzirki döwürde bolsa, kemislikleriň derejesine baglylykda ol mesele aýratynlykda çözülýär. Şikesiň derejesi kesgitlenilende A.N.Bakulewiň we E.A.Damiriň klassifikasiýalaryndan ugur almaklyk maksadalaýyk bolýar. Bu klassifikasiýalara laýyklykda mitral stenozyň baş ösüş tapgyrlary tapawutlanýar. Stenozyň I derejesinde göwreli bolmaklyk we dogurmak mümkin. Emma, onuň II derejesinde, haçan-da ýürek-damar ýetmezçiliginiň alamatlarynyň (ýagny, fiziki agram salynmada dem gysmanyň ýüze çykmagy) kesgitlenilen ýagdaýynda lukmanyň zygiderli gözegçiliginde göwreliligi dowam etdirmek mümkin. Dogrumyň II döwri hökmany suratda akuşer atagzylaryny goýmak bilen zenan çygylmakdan boşadylmaly. Mitral stenozyň III derejesinde öýkende wenez durgunlyk emele gelýänligi zerarly göwrelilige ýol berilmeýär.

Aortal kemisliklerde göwrelilige ýol bermek olaryň goşmaça (arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy, gan aýlanyş bozulmalary) alamatlaryna baglylykda çözülmeli. Kemisliginiň kompensasiýa,

ýagny öwezi doldurylýan döwründe göwrelilige-de we tebigy ýol bilen dogurmagyna-da ýol berilýär. Aortal kemisligiň dekompen-sa-siýa döwründe bolsa göwrelilige düýbünden ýol berilmeýär. Düzgün boýunça utgaşan ýürek şikeslerinden ejir çekýän syrkawlara göwreli-lik garşy görkezme bolup durýar.

Aortal stenozynda diňe çep garynjygyň gipertrofiýasynda we gan aýlanyş ýetmezçiliginiň alamatlary bolmadyk ýagdaýlarynda göwrelilige we dogruma rugsat berilýär. Agyr aortal stenozlarynda, haçan-da hirurgik bejergi zerur bolan ýagdaýynda göwreli bolmaklyk meselesi operasiýadan soň çözülýär.

Aortal ýetmezçilik, stenoza garanynda, ýeňliräk şikes hasap-lanylýar. Sebäbi köp wagtlap gan aýlanyş näsazlygynyň öwezi dol-durylyp bilinýär. Şeýle-de bolsa, aortal ýetmezçiliginiň göwrelilikde emele gelýän gemodinamiki özgermeler we gestozlar bilen köplenç utgaşmagy onuň derejesiniň agyrlaşmagy ähtimal.

Aortal kemislikleriň diňe dikeldilen tapgyrynda göwrelilige we dogruma rugsat berilýär. Onda dogrumyň II döwriňi akuşer atag-zylaryny goýmak bilen zenany çygylmakdan boşatmaly. Ýürek ýet-mezçiliginiň alamatlary ýüze çykan ýagdaýlarynda göwrelilik gada-gandyr, göwrelilik dörän bolsa-da ony aýyrtmak maslahat berilýär. Göwreliligiň uly möhletlerine ýetilen bolsa, dogrumy kesar kesimi bilen tamamlap, zenanyň sterilizasiýasyny geçirmek iň amatly çözügüt diýip hasaplanylýar.

«Gök kemislikler» diýlip atlandyrylýan zeperlenmelerde, ýagny Fallonyň tetradasynda, Eýzenmengeriň alamatlar toplumynda, ýüre-giň garynjykara germewiniň nogsanlygynda (deffekt), aortanyň güýç-li koarktaksiýasynda göwreli bolmaklyga düýbünden ýol berilmeýär.

Häzirki döwrüň akuşerçiliginde ýürekde operasiýa geçirilenden soň göwrelilige ýol bermegiň we dogurtmagyň usullaryny çözmek seýrek bolanok. Esasan hem, komissurotomiýa operasiýasy geçiri-lenden soň göwrelilik köp duş gelýär. Bu hirurgik gatýşmaklyk örän şowly geçirilende-de gan aýlanyşygynyň bozulmalary 1,5-2 ýyldan öňki kaddyna gelýändigini, hökman berk ýatda saklamalydyr. Opera-siýanyň netijeli bolmagy syrkawda zeperlenmäniň derejesine, opera-

siýanyň şowly geçmegine, maşgala durmuşynyň şertlerine, näsagyň kärine we ş.m. faktorlarynyň täsirine köp derejede bagly bolup durýar.

5.5. Ýürek kemislikli göwrelileriň alnyp barlyşy

Göwrelilik möhleti 12 hepdelige çenli bolan möhletde aýyrmaga görkezme dörese, ýatgynyň boýunjygynyň serwikal kanalyny giňeldip (Gegar giňeldijileri bilen), soňundan hem çaga düwünçegini gymaklyk (has kiçiräk möhletde elektrosorujy bilen sordurmaklyk) bilen aýyrmaklyk maksadalaýyk bolýar. Göwreliligiň giçki möhletlerinde (IV-V aýlarynda) görkezme dörese, onda kiçi kesar kesimi geçirilýär.

Ýürek kemislikli göwrelileri alyp barmak üçin bejeriş-öňüni alyş çäreleriniň jemi şu aşakdakylardan:

1) degişli gigiýeniki düzgünden; 2) bejergi bedenterbiýesinden; 3) bejergi iýmitlenmesinden; 4) dogruma psihoprofilaktiki taýýarlykdan ybarat bolmalydyr.

Ýürek kemislikli göwrelilere doly barlaglar geçirmek we göwreliligi dowam etmek, dogurmak meselesini çözmek hem-de bejergi çärelerini geçirmek üçin olar göwreliligiň bütin dowamynda azyndan üç gezek hassahana ýerleşdirilmeli. Hassahana ilkinji ýerleşdirilmegi göwreliligiň ilkibaşynda 8–10 hepdelik möhletinde göwreliligi dowam etdirmek ýa-da aýyrtmak meselesini çözmek üçin terapiýa bölümünde geçirilmeli. Bejeriş-öňüni alyş çärelerini (kardial patologiýanyň bejergisini we ş.m.) geçirmek üçin göwreliligiň 28–32 hepdelik möhletlerinde 2-nji ýerleşdirilme göwrelileriň keselleri bölümünde geçirilmeli. Munda kardial bejergiden başga-da, göwredäki çaga kislorod ýetmezçiliginiň öňüni alyş bejergisini, ýatgy-plasentargan aýlanyşygy sazlaşdyryjy çäreleri geçirilmeli. 3-nji ýerleşdirilme bolsa göwrelileriň patologiýasy bölümüne dogurmalı möhletine 2-3 hepde galanda dogruma taýýarlyk we dogurtmak tärini (taktikasyny) düzmek üçin geçirilmeli.

Dogrumyň we dogrumdan soňky döwrüniň alnyp barlyşy. Dogrumdan soňky döwürde reumatiki hadysalaryň öjükmezligi we gemodinamiki bozulmalaryň döremezligi üçin dem alyş maşklaryny ýerine ýetirmeklik talap edilýär. Ýürek kemislikleriniň dikeldilen

görnüşlerinde, dogrumdan soňky döwürde 12–14 günläp düşek düzgünini saklamak bilen, dem alyş maşklaryny ýerine ýetirmeli we el-aýaklarynyň bogunlaryny hereketlendirmeli. Eger ýürek kemislikleri dikeldilmedik bolsa, düşek düzgüniniň dowamlylygy we ýerine ýetirilmeli hereketleri zeperlenmäniň agyrylyk derejesine baglylykda geçirilmeli. Olarda rewmatizmiň öjükmegine garşy hem-de desensibilizirleýji bejergini geçirýärler; rewmatizmiň işjeň döwründe prednizolon belleniýär.

Täze doglan çaga hem aýratyn idegi talap edýär, sebäbi olarda kislorod ýetmezçiligi we agyrlaşma ýagdaýlary bolmagy mümkin. Enesinde öwezi doldurylmazlyk ýagdaýy artanda we rewmatizmiň işjeň döwründe çagasyny göwsünden emdirmek bolmaýar. Galan ýürek kemislikli dogran zenanlara göwsünden emdirmäge rugsat berilýär, emma esasy keseliniň demokpensasiýa döwründe gijeki emdirimi aýyrýarlar.

Hassahanadan çykarylandan soň, syrkawlary aýal lukmanynyň, rewmatologyň (terapewtiň) we maşgala lukmanynyň gözegçiligine geçirýärler.

Göwrelilik we dogrumyň näsazlaşmagynyň önüni almak:
1) ýürek nogsanlyklarynyň ir ýüze çykarylmagyndan; 2) göwreliligi dowam etdirmeklik meselesiniň öz wagtynda çözülmeginden; 3) akuşer we terapewtik dispanser gözegçiliginden; 4) gaýtadan hassahana ýerleşdirmekten; 5) jemlenen çäreleriň zygiderli ýerine ýetirilmeginden ybaratdyr.

DOGABITDI WE GAZANYLAN ÝÜREK KEMISLIKLI GÖWRELILERIŇ ALNYP BARLYŞYNYŇ ALGORITMI

Gözegçilik aýratynlyklary:

Dispanserizasiýasy kardiolog lukmany bilen bilelikde amala aşyrylýar.

Gözegçilik ýygylgy:

I we II üç aýlykda – 2 hepdeden 1 gezek;

III üç aýlygynda – hepdede 1 gezek.

Ugurdaş hünärmenleriň, ýagny terapewtiň, kardiologyň, kardiolog-hirurgyň gözden geçirmegi.

Hassahana ýerleşdirmegiň görkezmeleri:

Näsaglary III derejeli hassahanalara ýerleşdirmeli.

Keseliň kesgidini takykklamak we göwreliligi dowam etdirmek meselesini çözmek üçin zenany göwreliligiň 12 hepdelik möhletine çenli birinji gezek hassahana ýerleşdirmeli.

Ikinji gezek 24–28 hepde möhletde – barlag geçirmek we bar bolan näsazlyklary bejermek üçin.

Üçünji gezek zenany hassahana dogruma 2-3 hepde galanda ýerleşdirmeli – dogrumy alyp barmak meýilnamasyny işläp düzmek üçin.

Dogrumy göwreliligiň möhleti ýeten wagtynda tebigy dogrum ýollaryndan geçirmeli, gaýrüzülmeler ýüze çykan ýagdaýlarynda – dogrumy kesar kesimi operasiýasy arkaly geçirmeli.

Dogrumdan soňky döwürde göwreliligiň alnyp barlyşy we geçirmeli dikeldiş çäreleri.

Dogrumdan soňky döwürde bir ýylyň dowamynda saglyk öýi şertlerinde gözegçilik we kontrasepsiýa.

Anyklaýyş barlaglarynyň atlandyrylyşy we ýygylgy:

Mitral klapanyň prolapsy bar bolan näsag zenanlarda:

EKG, EHO-KG – pregrawidar taýýarlyk tapgyrynda we göwreliligiň 10-11 hepde, 26–28 hepde we 32 hepde möhletinde;

Gazanylan ýürek nogsanlyklary bar bolan näsag zenanlarda:

Ganyň umumy barlagy, koagulogramma, ganyň düzüminde «C» reaktiv belogyň, antistreptolizin-O, streptokinazanyň mukdary.

EKG, EHO-KG – pregrawidar taýýarlyk tapgyrynda we göwreliligiň 10-11 hepde, 26–28 hepde we 32 hepde möhletinde geçirmeli.

GÖWRELILIK WE SÜYJÜLI DIABET

VI bap

Soňky ýyllarda süýjüli diabetden ejir çekýän göwrelileriň sany köpeldi. Olaryň arasynda iň köp ýaýrany hem 1-nji görnüşli, ýagny insuline bagly agyr görnüşidir. Şeýle syrkawlar hemişe insulinden peýdalanýarlar. Käbir göwrelilerde süýji keseli göwrelilik döwründe ilkinji gezek ýüze çykýar.

Süýjüli diabetiň kliniki alamatlaryna agyz gurama, suwsama, pollakiuriýa (çakyndan köp buşukmaklyk) we poliuriýa (peşewiň mukdarynyň artyk bolmaklygy), işdäsiniiň güýçli bolmagy, horlanma we umumy gowşaklyk degişlidir. Laboratoriýa barlaglary geçirilende glýukoza diňe bir peşewinde tapylman, eýsem, ganyň düzümünde-de onuň mukdarynyň artyklygy kesgitlenilýär. Ondan başga-da, süýji bilen artykmaç agramlyk berip barlanylanda glýukoza görkeziji özboluşly häsiýetli bolýar.

Göwrelilik döwründe süýjüli diabetiň geçişiniň özboluşly aýratynlyklary bar. Göwreliligiň 1-nji ýarymynda we ahyrky hepdelelerinde ganyň we peşewiň düzümünde glýukozanyň derejesi peselýär. Göwreliligiň 2-nji ýarymynda, dogrum döwürlerinde we ondan soňky döwürde (ilkinji gününden başga) bolsa, syrkawlaryň aglaba köpüsünde ganynyň we peşewiniň düzümünde onuň derejesi ep-esli artyp, köplenç asidoz ýagdaýyny döredýär.

Süýjüli diabetli göwrelilerde köplenç göwreliligiň bozulmalary ýüze çykýar. Öz-özünden çaga düşmeginiň, wagtyndan öň dogurmagyň, gipertenziw bozulmalaryň sany artýar. Köplenç köp suwlulyk döreýär, öli dogulýan çagalaryň sany köpeliýär. Ýokarda agzalan näsazlyklaryň howpludygy zerarly, birnäçe süýji keselli zenanlara göwreli bolmaklyga ýol berilmeýär. Göwreli bolmaga gürrüňsiz garşy görkezmeler aşakdakylardan ybaratdyr: 1) süýji keseliniň ýyg-ýygýdan asidoz berýän agyr görnüşi; 2) süýji keseliniň diabetiki

glomeruloskleroz ýa-da retinopatiýa bilen gaýrüzülmegi; 3) pankreatiki däl diabet; 4) är-aýalyň ikisiniň hem süýji keselinden ejir çekmegi (nesil yzarlaýjy diabetiň we çagada dogabitdi şikesleriň döremegi howplulykdan); 5) süýjüli diabet keseliniň insulin-rezistentli (durnukly) we üytgäp durýan görnüşli; 6) enesiniň süýji keseli bilen rezus-sensibilizirlemäniň utgaşan ýagdaýynda; 7) inçe keseli bilen utgaşanan süýji keseli.

Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasynyň maglumatyna görä, göwrelilik döwründe diabetiki tipli süýjülik egrisinde ajöze ganyň düzümindäki glýukozanyň derejesi $7,0 \text{ mmol/l}$, 1 sagatdan $11,1 \text{ mmol/l}$, 2 sagatdan - $7,8 \text{ mmol/l}$ deň gelýär.

6.1. Aýallar maslahathanasynyň şertlerinde we hassahanada süýjüli diabetden ejir çekýän göwrelileriň alnyp barlyşy

Süýjüli diabet keseli boýunça ýokary howply topara degişli, ýöne uglewodlara adaty tolerantlygy bolan göwreliler öz ýaşayan ýerindäki aýallar maslahathanasynyň we endokrinologyň (terapewtiň) gözegçiliginde bolup bilerler. Süýji keseliniň alamatlarynyň artýan ýagdaýynda göwrelileri hökmany suratda hassahana ýerleşdirmeli we ýöriteleşdirilen gözegçilige geçirmeli.

Täze ýüze çykarylan (gestasion) süýjüli diabet keseli bolan göwrelileri hökmany suratda gyssagly endokrinologik ýa-da diabet boýunça ýöriteleşdirilen akuşerçilik bölümlerine goşmaça barlaglar geçirmek, insuliniň bejeriş mukdaryny kesgitlemek, önüni alyş bejergisi çärelerini geçirmek maksady bilen hassahana ýerleşdirmeli. Olar süýjüli diabet keselinden ejir çekýän göwrelilere degişli bolan düzgün boýunça alnyp barylmalı. Dogrumdan soňky döwürde gestasion diabetli eneler endokrinologyň gözegçiligine geçirilmeli.

Haçan-da göwrelilik we süýjüli diabet kompensasiýa döwrüne geçen ýagdaýynda, göwredäki çaganyň ýagdaýy hem gowy bolanda, öz wagtynda (möhletinde) dogurtmaklyk meýilleşdirilýär. Süýjüli diabetiň dekompensasiýa görnüşinde, göwrelilik näsazlygynyň güýjeýän ýagdaýynda, agyrlaşan akuşerçilik ýagdaýynda, gündelik gözegçilik geçirmäge şertleriň bolmadyk ýagdaýynda, möhletine ýetir-

män dogurtmagyň ugruna çykylmaly. Göwreliligiň 37 hepdeligi onuň iň amatly möhleti bolýar. Göwreliligiň 35 hepdelik möhletinden ir dogurtmak bolsa, enesiniň we çagasynyň janyna açyk howp salýar. Dogurtmagyň iň amatly we oňaly ýoly tebigy dogluş ýoly boýunça dogurtmak hasaplanýar.

Süýjüli diabetli syrkawlara dogrum induksiýasyny geçirmegiň görkezmelerine göwrelilik döwründe güýjeýän diabetiki angiopatiýalarynyň kesgitlenilmegi, keseliniň ketoasidoza ýykynly bolup, üýtgäp durýan görmüşi we göwreliligiň agyr gipertenziw bozulmalary degişlidir.

Akuşerçilik gaýrüzülmeler ýüze çykan ýagdaýlarda süýjüli diabetli näsaglarda dogrumy kesar kesim operasiýasysy arkaly tamamlamaly.

SÜYJÜLI DIABETLI GÖWRELILERIŇ ALNYP BARLYŞYNYŇ ALGORITMI

Gatnaw ýygylgy. 28-hepdelige çenli aýda 2 gezek, 28 hepdelikden soň aýda 3-4 gezek.

Dürli hünärmenleriň barlagy – akuşer-ginekologyň, terapewtiň, endokrinologyň barlagy görkezmä laýyklykda geçirilmeli.

Anyklaýyş barlaglarynyň atlandyrylyşy we ýygylgy

Ganyň kliniki barlagy, ganyň glýukozasynyň, peşewiň aseton barlagy – aýda 2-3 sapa. Beýleki barlaglar endokrinolog ýa-da terapewt lukmanlarynyň bellemegi boýunça geçirilmeli.

Ultrases barlagy göwreliligiň 15–20 hepdeliginde dogabitdi kemçilikleri, 20–23 hepdelikde ýürek kemçiliklerini, 28–32 hepdeliginde makrosomiýa, göwredäki çaganyň ösüşden saklanma sindromy, çagaýan suwlarynyň göwrümini kesgitlemek we ganyň syworotkasyndan APF-HB- derejesini kesgitlemek ýaly barlaglar geçirilmelidir.

Oftalmoskopiýa.

Näsagyň massasyna yzygider gözegçiligini (kadada göwreliligiň dowamynda 7–10 kg-e çenli artmalydyr) geçirmeli.

Göwreliligiň 20 hepdeligine çenli skringing barlaglary geçirilmeli.

Bejeriş çäreleri. Esasy bejeriş çäreleri hökmünde endokrinologyň we terapewtiň gözegçiliginde derman serişdeleri bilen bejergi

geçirilmeli. Damarlar bozulmasynyň öwezini dolmaly, waginitleri bejermeli.

Ýörite iýmit berhizi (iýmitiň başdaky kaloriýalylygy hökmany suratda 30–35 kkal/kg bolmaly: uglewodlar – 45–50%, beloklar – 20–30%, ýaglar – 15–20%) belleniýär.

Hassahanada ýatymlaýyn bejergi geçirmek üçin görkezme

Esasy keseliniň öjükmesinde, göwredäki çaganyň, enäniň ýagdaýyny agyrlaşdyrýan keseliň akymynyň agyrlaşan ýagdaýynda, çagany aýyrmak meselesini çözmeli bolanda, süýjüli diabetiň dekom-pensasiýa we akuşerçilik patologiýasynyň agyrlaşan ýagdaýynda göwreliligiň dürli möhletlerinde zenanlary hassahana gyssagly ýerleşdirip, ýatymlaýyn bejergini geçirmeli.

Dogrumdan öňki ýatymlaýyn bejergi esasy keseliň agyrlık derejesine baglylykda 32–34 hepdelikde geçirilýär.

Zenanyň dogrumdan soňky döwürde alnyp barlyşy we dikel-diş çäreleri (reabilitasiýa). Kontrasepsiýa soragyny çözmek üçin, akuşer-ginekolog lukmanyň maslahaty.

Egerde är-aýalyň ikisinde-de süýjüli diabet bar bolsa, göwreli bolmaklyk gadagan.

Häzirki zaman şertlerinde bütin Ýer ýüzünde göwrelilik döwründe böwrek keselleri esasy orunlaryň birini eýeleýär we özüniň derwaýyslygyny saklaýar. Şonuň üçin hem ilki bilen saglyk öýleriniň aýallar maslahatynda gelin-gyzlaryň arasynda wagyz-nesihat, düşündiriş çäreleri giňden we dogry derejede alnyp barylmaladyr. Böwrek keselleri dürli ýaşdaky zenanlarda duş gelip bilýär.

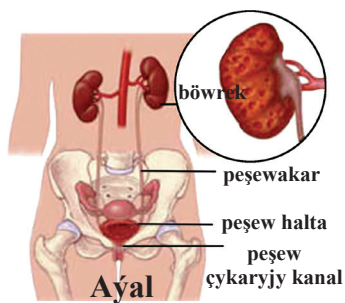
2007–2011-nji ýyllarda «Howpsuz enelik» milli Maksatnamasynyň girizilmegi we TSG we DSM-niň «Türkmenistanda perinatal lukmançylyk kömegini gowulandyrmak hakynda» buýrugyna laýyklykda bejeriş, anyklaýyş işleriniň geçirilmegi biziň ýurdumyzda göwrelilik we peşew çykaryjy ýollaryň keselleriniň agyr görnüşleriniň sanynyň we ene ölümçiliginiň azalmagyna getirdi.

Muňa garamazdan, bu keselleriň ýygylgy, dürli edebiýat çeşmelerine görä, ýokarylygyna galýar.

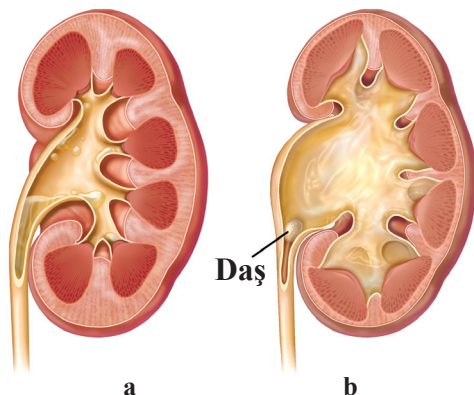
Böwrekleriň we peşew çykaryjy ýollaryň kesellerinde we göwredäki düwünçegiň patologiýasynyň ýüze çykmagynda esasy sebäbi ýokanç keselleri we gaýnaglama keselleri tutýar.

Böwrek we peşew çykaryjy ýollaryň keselleri, esasan hem, çaga dogurmaga ukyply bolan ýaş zenanlaryň arasynda köp duş gelýär. Merkezi Aziýanyň yssy tomus aýlarynda ýaşaýanlaryň hemmesinde diýen ýaly özlerini duýşy agyrlaşýar. Adamyň esasy fiziologik reaksiýasynyň işjeňligi, bedeniň gyzgynlygy elmydama durnukly ýagdaýyny saklamakdyr. Gün şöhlelenmesiniň ýokary derejeliligi we howanyň ýokary gyzgynlygyň täsiri astynda ýüregiň ýygrylmagy ýygrylaşýar, deriniň gan bilen üpjünçiligi ýokarlanýar, der bölüp çykaryjylygy güýjeýär. Bedeniň gyzgynlygynyň durnukly bolmagy, dem alyş, ýürek-damar ulgamlaryny we başgalary kadaly ýagdaýda saklaýar (26-njy surat).

Der bölüp çykarmaklyk bedene ýylylyk bermegiň esasy ýoludyr. Käbir awtorlaryň belläp geçmegine görä, arid zolagynyň ýaşajylyary 5-6 litrden 10-12 litre çenli suwuklyk bölüp çykarýarlar. Bu bolsa böwrekleriň üsti bilen suwuklygyň çykmagynyň mukdaryny azaldýar, peşewiň pas-sažy azalýar, durgunly peşewi ýüze çykaryp, peşew çykaryjy ýollarynyň patogen floralarynyň döremegine oňaýly ýagdaýlar döreyär (27-nji surat).

26-njy surat. Böwrekleriň piyelonefriti

27-nji surat. a) Kadaly böwrek.

b) Gidronefroz we böwregiň daş keseli

Böwrek keselleri dowamly plasentar ýetmezçiliginiň ýüze çykmagyna getirýär. Bu bolsa häzirki zaman korreksiýalary bolmasa, çaga düwünçeginiň ösüşden yza galmagyna ýa-da düwünçegiň gipotrofiýasyna getirýär. Düwünçegiň bu patologiyasy böwrek keselli göwreli zenanlaryň 25-30%-inde duş gelýär. Ösüşden yza galmak esasy sebäpleriň biri bolup, diňe bir täze doglan bäbegiň ýagdaýyny agyrlaşdyrman, 1 ýaş çenli çagalaryň ýagdaýyny we ösüşini hem agyrlaşdyrýar. Böwrek hem peşew çykaryjy ýollaryň keselleri bilen

kesellän eneleriň 1 ýaşa çenli çagalary ýokary howply topara degişli bolup, patologik nerw psihiki statusy we dowamly keselleri ýüze çykarýar.

Ýokarda aýdylanlary göz önünde tutup, böwrek kesellerinden ejir çekýän zenanlarda göwrelilik we dogrum döwrüniň geçiş aýratynlyklary bar diýip aýtmak bolar. Mundan başga-da keseliň anyklanylyşyna, bejerilişine, önüniň alnylyşyna soňky döwürde aýratyn garaýyş ýüze çykarýar. Göwrelilik döwründe böwrek şikesleriniň emele gelmegine amatly ýagdaý döreýär. Bu bolsa böwrekleriň gan aýlanyşsyny we urodinamikasyny bozýar. Ulalyp barýan ýatgy böwrekleriň we peşew ýollarynyň üstünden basýar, aýalyň gormonal we immun ulgamy üýtgeýär, bu bolsa öz gezeginde, peşewiň çykyş hereketini haýallaşdyrýar we ýokanç keseliniň ýaýramagyna ýardam berýär.

7.1. Piýelonefrit

Piýelonefrit göwrelilerde iň ýygy duş gelýän we howply böwrek keselidir. Piýelonefrit diýlip mahsus däl ýokançlaryň täsirinde ýüze çykýan böwrekleriň alawlamasyna aýdylýar. Munda, esasan hem, interstisial dokuma, ýargaklar we okarajyklar zeperlenýär. Piýelonefrit – bu, başgaça aýdylanda, interstisial dokumanyň gaýnaglamasynyň bakterial görnüşi diýmekdir. Alawlama ýagdaýy göwrelilik döwründe, dogrumda we dogrumdan soňky döwürde ýüze çykarýar, beýle ýagdaý gestasion döwrüň hemme tapgyrlarynda bolýar. Şonuň üçin «Gestasion piýelonefrit» diýen adalgany, göwrelileriň piýelonefriti, dogurýanlaryň piýelonefriti ýaly adalgalar bilen bellemek bolýar. Gestasion piýelonefrit – bu nozologiki esasy däl görnüş, ol diňe gestasiýa wagty bilen gabat gelýär. Ýiti piýelonefrit böwrek keselleriniň 14%-ini tutýar. Onuň iriňli görnüşleri (karbunkul we abses) göwrelilikden daşary – 1/3 böleginde ýüze çykarýar, ýiti seroz piýelonefrit 64%-ini tutýar, ýiti iriňli – 36%, umumy piýelonefritleriň içinden 2 ýaşdan 15 ýaş aralygyndaky gyzlar hem zenanlar 5-6 esse köp ýiti piýelonefritden ejir çekýärler. Piýelonefrit ýürek-damar kesellerinden soň ikinji ýerde durýar. Ýaş zenanlarda esasy ünsi genitaliniň, ýagny jyns agzalarynyň alawlama kesellerine deflorasion sistite we gestasion

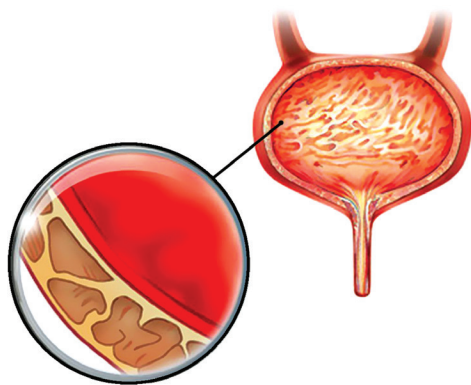
piýelonefrite bermeli. Bu kesel aýallaryň 75%-inde 40 ýaşa çenli ýüze çykýar, esasan hem, göwrelilik döwründe. Bu bolsa olaryň reproduktiv işjeňligini hem-de çaga dogurmasyny çäklendirýär.

Piýelonefrit diňe bir böwrekleriň we onuň ýargaklarynyň alawlama keseli bolman, bu keselde böwrekleriň hemme bölekleriniň, esasan hem, olaryň ýumajyklary, diffuz ýa-da höwürttge görnüşinde alawlama sezewar bolýar. Piýelonefrit has agyr geçýär. Olaryň gaýrüzülmegi has aýdyň ýüze çykýar. Böwrege ýokanç keselleriň düşmegi, käwagt ýargagyň gematogen ýol bilen zeperlenmegi netijesinde piýelonefrit ýüze çykýar. Bu kesel bir taraplaýyn geçip, içege taýajygy, şeýle hem stafilokokk piýelonefritiň döredijisi bolup durýar. Käbir awtorlaryň maglumatlaryna görä, böwrek keselleriniň arasynda has ýygy duş gelýän keselleriň biri hem piýelonefritdir (20%). Glomerulonefrit (0,1-0,2%) we peşew-daş keselleri (0,1-0,2%) bolsa seýrek duş gelýär. Göwrelilikden öň emele gelen piýelonefritiň göwrelilik döwründe ýitileşmegi bilen dowamly ýa-da latent ýagdaýlaryna geçmegi mümkin. Göwrelilik döwründe emele gelen piýelonefrit ýa-da gestasion piýelonefrit göwreli aýallarda ömürlük galýar. Gestasion piýelonefritiň emele getirijileri bolup, esasan şertli patogen flora çykyş edýär. Bular aýalyň bedeninde ýokanç ojaklar bolan mahalynda olardan gematogen, limfogen we aşakdan ýokary çykyş ýollary arkaly ýaýraýarlar.

Häzirki wagtda piýelonefritiň gizlin görnüşi, kliniki alamatlarynyň bolmazlygy we bil böleginde agyrynyň bolmazlygy bilen geçişi duş gelýär. Diňe laborator barlaglar arkaly keseliň kesgidiňni goýmak mümkin. Göwrelilik wagtynda piýelonefrit aýallaryň 48%-inde, dogrumdan soňky döwürde 35%-inde, dogrum wagtynda 17%-inde duş gelýär.

Göwrelilik wagtynda piýelonefritiň döremek şertleri. Gestasion piýelonefrit, köplenç halatlarda, göwreliligiň 22–28 hepdelinde ýa-da dogrumdan soňky 2-5-nji günleriň dowamynda emele gelýär. Keseliň ýiti döwründe näsagyň bedeniniň gyzgyny galýar, üşüýär, ýagdaýy kadasyzlaşýar, kellagyry, bilinde agyry peýda bolýar. Böwreklerde gaýnaglama hadysasynyň bolmagy we aýalyň immun statusynyň işjeňliginiň güýçlenmegi düwünçegiň aýrylma howpuny

döredýär hem-de peşew çykması çaltlaşýar. Gestasion piýelonefrit göwreliligiň 1-nji ýarymynda ýüze çykma ömürlük galýar. Onuň döremegi we ýüze çykmany 2 esasy ýagdaý: bedende gaýnaglama ojagyň hem--de ýokarky peşew bölüp çykaryş ýollarynda urodinamiki bozulmalaryň bolmagy bilen düşündirilýär. Gestasion piýelonefritiň dörediji ýokançlary, esasan hem, enterobakteriýalar topary (içege taýajygy 39%, klebsiýella, ýönekeýjeler) we enterokokklar (10%), köplenç, göwrelileriň peşewi ekilende içege taýajygy ösüş berýär, şol bir wagtda dogran aýallarda piýelonefritiň döredijisi enterokokklar bolýar. Stafilakokk, gök iriň taýajygy seýrek duş gelýär. Içege taýajygynyň we proteýleriň piýelonefritiň döredijisi hökmünde agdyklyk etmegi peşew bölüp çykaryş agzalarynyň gan aýlanyşygy we anatomiki ýerleşişiniň ýakynlygy bilen baglanyşyklydyr. Peşew bölüp çykaryş ulgamy tarapyndan döreyän bozulmalar progesteronyň gormonal üýtgäp durmaklygynda agdyklyk etmegi – ýatgynyň, peşew haltanyň, peşewakaryň, içegäniň ýylmanak muskulaturasynyň gowşamagyna getirýär (28-nji surat).

**28-nji surat. Nemli bardanyň
alawlamasy**

taraplaýyn piýelonefrit ýygy duş gelýär). Sag ýumurtgalygyň wena damarlary peşewakar bilen birleşdiriji dokumadan bolan bir gapda (futlýarda) ýerleşýär we warikoz giňelen wenalar peşewiň akmasyna mehaniki päsgel berýär.

Peşewakaryň ýargak käsejik ulgamlarynyň giňelme-gi bolsa böwregiň we ýargagyň gan aýlanyşygynyň bozulmagyna getirýär. Bu bolsa peşewiň stazyna we peşew halta-peşewakar, peşewakar-ýargak reflýuksyň ýüze çykmagyna sebäp bolýar. Peşewiň durgunlygyna ýatgy hem, sebäp bolýar (esasan hem sag peşewakar zeperlenýär, şonuň üçin sag

Göwrelilik döwründe kortikosteroidleriň güýçli zyňylmagy hem dowamly gizlin (latent) infeksiýalary öjükdiriji bolup durýar we infeksiýanyň ýaýramagyna mümkinçilik artýar.

Keseli döredijiler antibakterial bejergä duýguly şertli patogen mikroorganizmlere we enjamlardan-esbaplardan geçýän durnukly, gospital mikroorganizmlere bölünýärler. Piýelonefritiň döredijileri: enterobakteriýalar tarapyndan: E. Coli 90%-e çenli, Proteus 12%-e çenli, Klebsiella 14%-e çenli, gök iriňlitaýajygy we enterokokk 15%-e çenli, mikoplazmalar we kömelekler hem bolmagy mümkin. Piýelonefrit üçin monokultura häsiýetli. Ýöne garyşyk hem bolup bilýär, ýagny taýajyklar we kokklar. Mikroorganizmleriniň birleşmegine (assosiasiyasyna) güman edilýär.

Keseliň döremegi diňe bir mikroorganizmleriň aýratynlyklaryna däl, eýsem makroorganizmiň ýagdaýyna hem bagly bolup durýar. Ýagny derman serişdeleriniň dowamly we ýygy ulanylmagyndan ýa-da stress we ş.m. ýagdaýlaryndan immunitetiň peselmegi piýelonefritiň döremegine ýardam berýär.

Dogrum döwri elmydama şikes dörediji ýagdaý bolup, ol peşew çykaryjy ýollaryň nemli bardasynyň çişmegine we nokat görnüşli gan öýmä getirýär. Uretranyň we peşew haltanyň nemli bardasynyň funksiýasy bozulýar. Peşew goýbermäge bolan isleg ýitýär, peşew halta öz-özünden arassalanmak mehanizmini ýitirýär (fagositar). Eger-de üýtgemeler çuňňur bolmasa, onda peşew çykaryş ýollarynyň funksiýasy dikelip, bakteriýa 3 günden ýitýär. Eger üýtgemeler çuňňur bolsa, onda peşew halta düşen mikroorganizmler ýiti keseliň döremegine ýa-da dowamly keseliň betەرleşmegine itergi berýär.

Ginekologik keselleriň (ýatgynyň, serwikal kanalyň, jynshananyň alawlama keselleri) döredijileri gematogen we limfogen ýollar arkaly peşew bölüp çykaryş ulgamyna ymtylýar, sebäbi jyns we peşew ulgamlarynyň epitelial gatlaklarynyň gelip çykyşy şol bir embrional dokumadandyr. Ondan başga-da dowamly ýokanç ojaklardan, ýagny dowamly tonzillitden, karioz dişlerden, kolitden gematogen ýoly arkaly piýelonefritiň döremegi ähtimaldyr.

Keseliň kliniki alamatlary. Bedeniň gyzgynlygynyň subfibril bolmaklygynda, ýiti däl agyryda, bil töweregindäki gowşaklykda, dizuriki ýagdaý belenilmeyär.

Ýiti piýelonefritiň kliniki aýratynlyklary:

Bedeniň zäherli maddalar bilen zäherlenende onuň gyzgynlygy 40°C-a çenli ýokary galýar, baş aýlanma, kellagyry, üşütme, bil töweregindäki agyry (bir ýa-da iki taraplaýyn), dizuriki alamatlar, aýaklary garmyna epilen bolup, mejburi ýagdaýda, peşew-daş keselinde agyry näsag özünden gidýänçä bolýar.

Piýelonefritiň döreyän döwürleri:

– göwreliligiň 23–28 hepdesinde (kortikostreroidleriň aşa ýokarlanmagy);

– göwreliligiň 32–34 hepdesi, haçanda ýatgynyň ölçegi has (maksimal) ulalanda, kellejik kiçi çanaklygyň çykalgasyna gysylp duranda, 30–40 hepdelik göwrelilikde;

– dogrumdan soň 2–5-nji we 10–12-nji günlerinde.

Kliniki taýdan piýelonefrit göwreliligiň dürli aýlarynda, dürli görnüşde ýüze çykýar. Ilkinji üç aýlygynda piýelonefrit üçin ýiti suratlandyрма häsiýetli bolýar (maksimal gormonal üýtgemeler bu da möhletlerde ýok). Eger-de ilkinji we üçünji üç aýlykda ýiti agyry ýüze çyksa, onda peşew-daş keseli barada çaklamak mümkin.

Tapawutlandyryş anyklanylyşy. Piýelonefriti ýiti appendisit, ýiti holesztit, böwrek ýa-da bagyr ýetmezçiligi, umumy ýokanç kesellerden tapawutlandyrmaly.

Akuşerçilik tarapdan wagtyndan öň dogrum howpy kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan öň gopmagy, düwünçek ýany suwunyň embaliýasy, horionamninit, endometrit, miometrit, adneksit ýaly kesellerden tapawutlandyrylmaly.

Piýelonefritde göwreliligiň geçiş aýratynlygy. Piýelonefrit göwreliligiň şu gaýrüzülmelerine getirip bilýär: agyry sindromy we gipertermiýa bilen ýüze çykanda göwreliligiň togtatmak howpy, içege toparynyň gram otrisatel mikroorganizmleriniň ekzotoksinleri ýatgynyň oýandyryjylygyny ýokarlandyryar. Piýelonefritiň täsirinde göwredäki çaganyň gipoksiýasy, gipotrofiýasy we onuň infisirlenmege belenilýär.

Göwrelileriň gipertenziw bozulmalary piýelonefrit bar bolan göwrelilerde iň ýygy duş gelyän gaýrüzülmeleriň biri hasaplanýar. 80%-e çenli piýelonefrit göwrelileriň gipertenziw bozulmalary bilen baglanyşykly bolup bilýär. Eger piýelonefrit göwrelilikde izolirlenen görnüşde geçse, onda çişler bolmaýar, arterial gan basyşy kadaly derejede bolýar, onuň ýeňil görnüşinde, köplenç, diňe diureziň bozulmalary bellenilýär. Eger piýelonefrit göwrelileriň gipertenziw bozulmalary bilen bile gelse, onda 90%-e çenli çişler, gipertenziýa, proteinuriýa, göz düýbünüň damarlary tarapyndan ýüze çykan üýtgemeler bellenilýär.

Anyklayyş barlaglary. Piýelonefritiň ýiti döwründe ganda leýkositoyň çepe süýşmegi, EÇT-niň ýokarlanmagy, gemoglobiniň azalmagy bellenilýär. Ganyň biohimiki barlagynda gipoalbuminemiýa bolýar. Agyr ýagdaýlarda kreatinin we moçewinanyň mukdary ýokarlanýar. Böwrek eritropoeze gatnaşýanlygy sebäpli, gemoglobiniň derejesi peselýär.

Dowamly hadysalarda peşewiň hapalanmagynyň (kontominasiýasy) ýokary ähtimallygy zerarly, onuň tejribe (laborator) barlagy alynmanka, daşky jyns agzalarynyň gigiýenasy geçirilip, peşewiň ortaky bölegi (porsiýasy) alynýar. Peşewde Zemniskiniň tilsiminiň barlagy geçirilende gipoproteinuriýa, nikturiýa bellenilýär. Peşewiň umumy barlagynda bolsa, peşewiň aşgar reaksiýasy, peşew çökündisinde leýkositouriýa (kadanyň ýokary araçägi 6-8 bir görüş meýdanynda), silindrleriň bolmagy, piuriýa ýüze çykarylýar. Seýrek ýagdaýlarda, peşewakary bir tarapyndan dykylanda, iriň gelmeýär we peşew leýkosit saklamaýar. Neçiporenko tilsimi, Addis-Kakowskiý, Amburže boýunça şekilli elementleriň sany anyklanylýar. Neçiporenko barlagynda göwreliler üçin kadada: peşewiň 1 ml-nde leýkositler – 4000, silindrlər – 100, eritrositler – 2000. Peşewiň bakteriologik barlagyny diňe bakteriologik laboratoriyada geçirilýär. Bakteriologik barlag döredijini ýüze çykarmagyna, bakteriuriýanyň derejesini anyklamaga, antibiotikogrammany geçirmäge ýardam edýär. Bu usul köp iş talap edýär, şonuň üçin başga-da birnäçe çaklama usullar, meselem, bakterioskopiýa (peşew çyrşagynyň mikroskopiýasy) barlagy geçirilýär. Eger-de bir görüş meýdanynda 10 bakteriýa bar bolsa, onda ol

0,1 mln/ml gabat gelyär. Fazokontrast mikroskopiýada – bir mikrob 0,1 mln/ml gabat gelyär.

Himiki ekspres usuly anyklanylyşda 80-85%-e çenli takyk netije berýär. Näsaglarda takyk barlag geçirmekde: nitrit-testi, TTX – test, katalaza testleri gerek bolup durýar. Bu serişdeler peşewiň biohimiki düzümini görkezýär, spektrofotometriki tejribe (laborator) barlaglarda bakteriuriýany aýdyň ýüze çykarmak bolýar.

Kliniki alamatsyz anyklanylýan bakteriuriýa alamatsyz bakteriýa diýilýär. Az mukdarly bakteriuriýada piýelonefritiň kliniki alamatlary we beýleki tejribe (laborator) üýtgeşmeler bolmaýar (Zimmidskiniň synagy we beýlekileriň netijeleri kadaly görkezijileriň çäklerine gabat gelyär). Alamatsyz bakteriuriýa ýiti piýelonefritiň dowamly görnüşine geçmegini ýa-da onuň tamamlanmagyny görkezýär. Emma bakteriuriýanyň uzak wagtlap kesgitlenilmegi, köplenç halatlarda, dowamly piýelonefritiň ýüze çykmagy diýip hasaplanylýar. Alamatsyz bakteriuriýasy, ýagny keseliň kesgidi doly takyk anyklanylýança (dürli synaglar, böwregiň biopsiýasy geçirilýänçä) dowamly piýelonefritiň bir fazasy diýlip hasaplanylýar.

Göwrelileriň gözegçiliginde hökmany suratda böwrekleriň ultrases barlagyny geçirmeli. Ultrases zeperlenme alamatlaryna bolsa okarajyk-ýargak ulgamynyň galyňlygynyň üýtgemesi, giňelmeği degişlidir.

Piýelonefritli göwrelili zenanlarda gözegçiligiň alnyp barlyşy. Göwreliligiň başynda zenanlar ilki bilen üç derejeli howply topara bölünýärler:

I derejeli howplulyk – gaýra üzülmedik piýelonefritiň ilkinji gezek göwrelilik döwründe ýüze çykmagy;

II derejeli howplulyk – göwrelilikden öň ýüze çykan, dowamly piýelonefrit;

III derejeli howplulyk – azotemiýa, gipertenziýa bilen ýüze çykan dowamly piýelonefrit we ýeke-täk böwregiň piýelonefriti.

I we II derejeli howplulyk toparlarynda göwrelilige rugsat berilýär, emma zenan urolog-nefrolog we akuşer-ginekolog lukmanlaryň dispanser gözegçiliginde bolup, wagtly-wagtynda, ýagny her iki hepdeden bir gezek peşewiň umumy barlagyny tabşyrmaly, göwreliligiň 22–28 hepde möhletinde bolsa, günde barlanylmalı.

Howplulygyň III derejesinde bolsa göwrelilik garşy görkezilen, sebäbi enäniň we çaganyň saglygyna hem-de olaryň ömrüne howp salynýar.

Göwrelilikden öň piýelonefriti bolan aýallarda gözegçiligiň alnyp barlyş usuly (taktikasy). Piýelonefritli zenanlar ilkinji gezek lukmana ýüz tutanda olary hökman meýilleşdirilen tertipde hassahana ýerleşdirip, takyk kesel kesgidini goýmaly. Soňky hassahana ýerleşdirilmeleri göwreliligiň gaýrüzümleri, gipertenziv bozulmalary, düwünçeğiň gipoksiýasy we ösüşden yza galmagy kesgitlenilende ýerine ýetirilýär.

Gestasion piýelonefrit keselli göwrelilerde gözegçiligiň alnyp barlyşy. Bejergi hökmany ýagdaýda hassahana şertlerinde geçirilýär, ilkinji üç aýlykda antibakterial serişdelerinden diňe penisillin hatary belenilýär, beýlekiler teratogen täsiriň ýokary ähtimallygy zerarly ulanylmaýar. Penisillin hataryna degişli bolan penisillin, ampisillin we ampioks göwreliligiň ähli döwründe ulanylýar. Sefalosporinler toparý, makrolidler ikinji-üçünji üç aýlykda belenilýär. Makrolidler toparý, ýagny eritromisin we oleandomisin, sulfanilamid serişdeleri, ýagny urosulfan we başg., nitrofuranlar (furadonin, furagin, furazolidon) gowy netije berýär. Bu serişdeler oňaýly netije berýänçä, ýagny keseliň kliniki alamatlary ýitip gidýänçä we tejribe (laborator) barlaglarynda peşewdäki görkezijiler kadalaşýança ulanylýar. Göwrelilik döwründe garşy görkezilen derman serişdelerine streptomisin, lewomisetin (düwünçeğiň, bagryň funksional ýetmezçiligine, leýkopeniýa we gipoplastiki anemiýa getirýändigini zerarly), tetrasiklin (süňk ulgamyna, dişleriň emele gelmegine zyýan ýetirýändigini zerarly), dowamly täsirli sulfanilamid serişdeleri, ýagny biseptol-480 we baktrim (gemopoeze täsir edýändigini zerarly) degişlidir.

Makroorganizme täsir edýän serişdeler. Peşew akymyny kadalaşdyrmak üçin spazmolitiki derman serişdeleri (no-şpa, baralgin, papawerin) we desensibilizirleýji serişdeler ulanylýar. Infuzion bejergi (albumin, reopoliglyukin erginleri, natriý gidrokarbonaty) diňe agyr ýagdaýlarda geçirilýär. Goýberilýän suwuklygyň umumy göwrümi 2,5-3 litre çenli, gipertenziv bozulmalar bilen utgaşmalarda suwuklyk 1 litre ýetmedik mukdarda goýberilýär.

Eger-de geçirilýän bejergi netije bermese, peşew ýollarynyň kateter arkaly sanasiýasy geçirilýär.

Goşmaça bejeriş usullary. Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň kesellerinde ulanylýan, ýagny peşewiň akymyny gowulaşdyrýan we gaýnaglama hadysalaryny bökdeýän ösümlük serişdelerine itburnuň miwesi, mekgejöwen gulgagy, kádi we onuň çigidi, toloknýanka, brustnikanyň ýapragy, berýozanyň ýapragy, çerýomuhanyň miwesi, ýer tudanasy, rýabina, klýukwanyň morsy degişlidir.

Bejeriş-öňüni alyş çärelerine zenanyň gününü dowamynda birnäçe gezek dyz-tirseklere daýanyp, 5 minutlap durmagy degişlidir.

Keseliň agyrlaşan ýagdaýlarynda, hassahana şertlerinde peşew akaryna geçiriji gural goýmaly bolýar. Geçirilýän bejeriş çäreleri netije bermese we zenanyň ýagdaýy agyrlыgynda galsa, göwreliligi togtatmak barada mesele çözülýär. Piýelonefritiň agyr derejeli gipertenziw bozulmalar bilen utgaşmagy, geçirilýän bejerginiň netijesizligi, ýiti böwrek ýetmezçiligi we zenanyň esasy keseli bilen baglylykda dörän düwünçeğiň gipoksiýasy göwreliligi togtatmaga esas bolup durýar.

Togtatmany dogrumyň induksiýasyny geçirmek («oýandyrmak») arkaly hem amala aşyryp bolýar. Peşew çykaryjy ýollarda gaýnaglama hadysalarynyň bolmagy zerarly, dogrumy kesar kesimi operasiýasy arkaly tamamlamak garşy görkezilendir, sebäbi ondan soň gaýrüzülmeleriň ýüze çykmagynyň ähtimallygy ýokary bolýar. Şeýle ýagdaýlarda kesar kesim diňe akuşerçilik görkezmeler boýunça geçirilýär.

Dogrum wagtynda peşew akarlarynyň okklýuziýasy netijesinde piýelonefritiň ýitileşmeginiň ýokary ähtimallygy zerarly, onuň dowamynda hökman spazmolitikleriň ulanylmagyna maslahat berilýär.

Dogrumdan soňky bejergi 2-3 hepdeläp dowam etdirilmelidir. Peşewiň akmasynyň gowulaşmagy üçin düşekden ir turmak maslahat berilýär. Bejergi ýokarda görkezilen derman serişdeleri bilen dowam etdirilýär. Sulfanilamidleriň dowamly täsiri olary ulanmaga mümkinçilik berýär, emma eritromisin ganda ýokary dykzlykda toplanýandygy zerarly, ondan ýüz döndermäge mejbur bolunýar. Peşew barlagynda 2-3 gezek zyzgiderli kesgitlenilen kadaly görkezijiler piýelonefritden sagalandygyna şaýatlyk edýär. Emma, hassahanadan çykandan soň, zenan urologyň gözegçiliginde 3-5 ýylyň dowamynda bolmalydyr.

Piýelonefritli zenanlara gormonal kontraseptiki serişdelerden peýdalanmak garşy görkezilendir, sebäbi bu derman serişdeleri piýelonefritniň ýitileşmegine şert döredýär.

7.2. Göwrelilik we glomerulonefrit

Glomerulonefrit allergik ýokanç kesellerine degişlidir, onuň döredijisi A toparly β -gemolitik streptokokkdyr. Bu kesel çagalýk döwründe ýiti we dowamly tonzillitlerden, ýokary dem alyş ýollarynyň hataryndan, deriniň iriňli kesellerinden, beze keselinden, täjhorazyň gaýrüzülmelerinden başlanyp, göwrelilik döwründe agyr gipertenziw bozulmalaryň ýüze çykmagyna ýardam berýär. Glomerulonefritiň ýiti we dowamly görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Ýiti glomerulonefrit, köplenç, aýlawly (sikliki), seýrek ýagdaýda bolsa aýlawly däl (asikliki) görnüşde geçýär. Onuň aýlawly görnüşi duýdansyz, streptokokk döredijili keselinden 10-12 günden soň ýüze çykýar. Näsaglarda çişleriň tiz emele gelmegi, oligouriýa, gipertenziýa, demgysma, kellagyry, bilde agyry, makrogematuriýa, proteinuriýa we slindruriýa belenilýär.

Aýlawly däl görnüşine bolsa, kem-kemden güýçlenýändigini zerarly ýeňil we orta derejeli demgysma, gowşaklyk, mikrogematuriýa we proteinuriýa alamatlary häsiýetlidir. Keseliň bu görnüşi ýeňil geçip, köplenç, dowamly görnüşine öwürülýär. Glomerulonefritiň ýiti görnüşinde, keseliň gipertoniki görnüşinde, dowamly glomerulonefritiň azotemiýaly gaýrüzülmesinde göwrelilik gadagan edilýär.

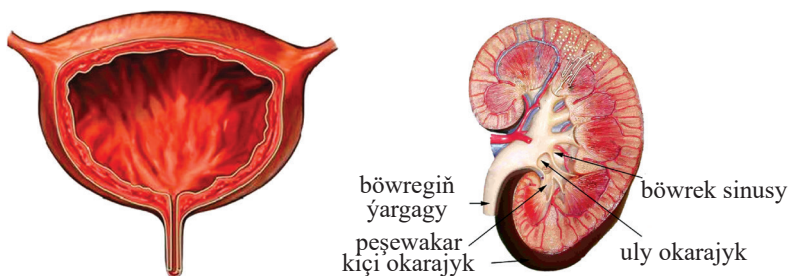
7.3. Sistit

Sistit, ýagny peşew haltasynyň gaýnaglama keseli bolup, ol akuşerçilik we ginekologik operasiýalardan soň ýüze çykyp bilýär. Sistitiň esasy sebäbi peşew halta geçiriji goýlanda şikesleriň ýüze çykmagy ýa-da aseptikanyň kemçilikleri bilen baglydyr. Ýokanç döredijiler gematogen we limfogen ýollar arkaly hem geçip bilýärler. Zenanlaryň anatomo-fiziologik aýratynlyklary, ýagny uretranyň gysgalygy we giňligi, jynshananyň we anusyň bolsa golaý ýerleşmegi, bu keseliň döremegine ýardam berýär.

Sistitiň kataral, gemorragik, follikulýar, ýaraly nekrotik, gangrenoz görnüşleri tapawutlandyrylýar. Sistitiň esasy patogenetik mehanizmi operasiýa wagtynda ýüze çykan ýa-da jyns agzalarynyň alawlama keselleriniň netijesinde dörän gan aýlanyşynyň bozulmagy bilen düşündirilýär.

Şöhle bejerginiň geçirilmegi we himiki ýanyklaryň netijesinde ýüze çykan abakterial sistitler hem duş gelýär.

Ýiti sistit keseliniň mahsus kliniki alamatlaryna gije-gündiziň dowamynda ýygy-ýygydan (her 10-15 minutdan) buşukma, buşukmanyň soňunda agyrynyň ýüze çykmagy degişlidir. Buşukmanyň soňunda agyrynyň döremegi peşew haltasynyň üçburçlugyna nemli bardanyň ýelmeşmegi we şol ýerdäki nerw sütünleriniň gyjyndyrylmagy bilen düşündirilýär. Agyry gasyga, ýamza, jynshana ýaýraýar. Peşew bulanyk bolup, terminal gematuriýa bellenilýär, peşewi saklamazlyk alamatynyň bolmagy mümkin, bu bolsa detruzoryň tonusynyň ýokary bolmagy we sfinkteriň işjeňliginiň gowşamaklygy bilen düşündirilýär (29-njy surat).

29-njy surat. Ýiti sistit

Keseliň kesgidini çykarmak üçin hökmmany ýagdaýda peşewiň umumy barlagyny geçirmeli. Derňewde peşewiň turşy reaksiýasy, mikroskopiýada leýkositleriň mukdarynyň köp bolmagy keseliň tassyklanmagyna mümkinçilik berýär. Ýiti sistitde sistoskopiýa geçirmek hem maslahat berilýär.

Bejergisinde köp mukdarda suw içmeklik, spazmolitikler we peşew çykaryjy serişdeler bellenilýär. Çopantelpegiň, ýandagyň erginlerinden ýasalan ýyly suwly oturylýan wannalary, mikroklima-

lary geçirmeklik maslahat berilýär. Himioserişdeleri (nitrofuranlar, 5-NOK, negram), antibiotikler we analgetikler belleniýär. Ýiti ýagdaýa geçenden soň, peşew halta kümüş nitratynyň 1:5000 ergini bilen ýuwulýar. Bejerginiň dowamlylygy 7-10 gün. Netijesi gowy.

Dowamly sistit. Dowamly sistitiň alamatlary onçakly ösmedik bolup, uzaga çekýär. Buşukmanyň soňunda piuriýa we gematuriýa belleniýär. Peşew haltanyň myşsalarynyň we nemli bardasynyň patologik özgermeleriniň esasynda onuň göwrüminiň kiçelmegi pollakiuriýa bilen ýüze çykýar. Sistoskopiýada gyzaran nemli barda, onuň ýylmanaklygynyň ýitmegi we duz ýygnamalary kesgitlenilýär.

Keseliň kesgidi näsagyň arzlarynyň we ýüze çykarylan mahsus laborator-instrumental üýtgemeleriň netijesinde goýulýar.

Toplumlaýyn bejergide hökmany suratda jynshananyň we jyns agzalarynyň antibakterial we sulfanilamid serişdeleri bilen sanasiýasy geçirilýär. Goşmaça diuretikler (laziks, gipotiazid) belleniýär. Gipostrogeniýa bolan ýagdaýynda waginal şem görünüşinde estrogenleri goýbermeli. Agyrny aýyrmak we dizuriki bozulmalary bejermek maksady bilen spazmolitikleri, sedatiw serişdeleri, analgetikleri, ýyly wannalary ulanmaly we antiseptiki derman serişdeler, ýagny protargol, lýapis, dimeksid (fiziologik ergine 1:4 gatnaşykda garylyp, garyndynyň 50 ml goýbermeli), gialuron turşusy bilen peşew haltany ýuwmalý. Fizioterapewtik bejergide diatermiýa we palçyk bilen bejergi belleniýär. Operatiw usul (elektro, himiki koagulyasiýa, sakral newrektomiýa, peşew haltanyň rezeksiýasy) has seýrek ýagdaýda ulanylýar.

Operasiýadan soňky sistitiň önüni almakda peşew haltanyň kate-terizasiýasy aseptiki düzgünleri berk berjaý edip geçirilmelidir.

Ginekologik gaýnaglama keselleriniň öz wagtynda ýüze çykarylyp bejerilmezligi, berhiz saklamazlyk, sowuk howada uzak wagtyň dowamynda durmaklyk we agyr fiziki agram salynma keseliň erbetleşmegine getirýär.

Peşew haltanyň daşlary ginekologik operasiýalary ýa-da akuşer şikesler bilen baglydyr. Keseliň kesgidi giňişleýin urografiýa we sistoskopiýa geçirip goýulýar. Keseliň radikal bejergisinde daşlaryň aýrylmagy sistolitotripsiýaly operasiýasy amala aşyrylýar.

7.4. Peşew-daş keseli we göwrelilik

Peşew çykaryjy ýollaryň daşlary göwreliligiň 0,1-0,2%-inde duş gelýär. Daş döreme hadysasynda duzlaryň doýgun erginleri, kristallaryň çökmegine päsgel berýän gidrofil kolloidler, kristallary ýelmeşdirýän bakteriýalar, detrit, fibrin we daşlaryň emele gelmegine itergi berýän gidrofob kolloidler gatnaşýarlar. Mineral çalşygynyň bozulmasy, peşew bölüp çykarmanyň saklanmagy we peşew-jyns ulgamyndaky ýokanç gaýnaglama üýtgemeler daşlaryň emele gelmeginiň başlangyç tapgyrlarydyr. D.W.Kan, erkeklere garanynda, aýallarda peşew-daş keseliniň ösüşinde öňdebaryjy patogenetiki faktor hökmünde piýelonefrit bolup durýar diýip hasap edýär.

Göwrelilik döwründe duzlaryň çökündi görnüşinde kolloid işjeňliginiň ýokary bolýandygy zerarly daşlaryň emele gelmegi bökdelyär diýip hasap edilýär. Göwredäki çaganyň bedeniniň kalsisini we fosforuny ýokary derejede kabul edýändigini üçin, göwrelilik wagtynda kesel hem ýüze çykmaýar. Ýöne N.A.Lopatki we A.L.Şabat (1985) zenanlarda nitrolitiazynyň patogenezinde gestasion döwrüniň gaýrüzülmeleri netijesinde peşew ýollarynyň boşadylma dinamikasynyň bozulmalarynyň uly ähmiýeti bar diýip tassyklaýarlar. Şeýle ýagdaýlarda göwrelilik wagtyndaky peşew-daş keseliniň kliniki alamatlary has aýdyň bolýar. Onda daşyň peşew çykaryjy ýollarynyň has aşakda ýerleşýän bölümlerine süýşmegi (migrirlenmegi) amatly şertleriň döremegi (ýargagynyň we peşewakaryň giňelmegi we gipotoniýasy, ýgy-ýgydan piýelonefrit, sistit ýaly gaýnaglama hadysalarynyň goşulmagy) bilen baglanyşykly.

Böwrek sanjysynyň tutgaýy peşew-daş keseliniň iň mahsus alamatydyr. Bil töwregindäki agyrylaryň döremegi hereket edýän daşyň nemli bardanyň gyjyndyrylmagy we peşewakaryň gysylmagy (spazmy) netijesinde peşewiň akmagyna päsgelçilik bermegi bilen düşündirilýär. Köplenç, agyrylar örän güýçli, burgy görnüşli häsiýetde bolýar. Näsag bedeniniň tutulyşyny üýtgetmek bilen agyryny köşeşdirmäge çalyşýar. Agyrylar bidden aşaklygyna peşewakarynyň ugry bilen jyns dodaklaryna we buda ýaýraýar. Bil myşsalarynyň dartylmagy we Pasternatskiniň oňyn alamaty kesgitlenilýär. Böwrek san-

jysy üşüdiþ-gyzdyrma (lihoradka), ýürek bulanma, gaýtarma, garyn çişmegi, dizuriki ýagdaýlar (agyryly, tiz-tizden buşukmaklyk) bilen geçmegi mümkin. Bõwrek tutgaýyndan soň käbir näsaglarda daşlar öz-özünden peşew bilen çykýarlar. Bõwrek ýargaklarynyň iri korall görnüşli daşlary özleriniň ölçegleriniň uludygy sebäpli, ýerinden hem üýtgäp bilmeyärler we bilde kütek agyrylary berýärler. Daşlaryň ýiti gyalary peşew çykaryjy ýollarynyň nemli bardasyny şikesleýärler, şol sebäpli gematuriýa peşew-daş keselli näsaglaryň 90%-inde duş gelýär. Bõwrek sanjysy tutgaýynyň soňunda makrogematuriýa bolup bilýär.

Ýokanç keselleriň goşulyşmagy, peşew çykaryjy ýollaryň alawlama üýtgemeleri piuriýanyň sebäbi bolýar. Kalkulyóz piýelonefritde bõwrek sanjysy tutgaýy bedeniň ýokary gyzgynlygy we üşütme bilen utgaşýar.

Gõwrelilik döwründe peşew-daş keseliniň geçiş aýratynlyklaryna bõwrek sanjysy tutgaýynyň ýokary ýygylygy, onuň we gematuriýanyň özboluşlylygy degişlidir. Muňa daşlaryň hereketini ýenilleşdirýän ýargaklaryň we peşewakarlaryň göwrelilik döwründäki özboluşly fiziologik aýratynlyklary hem itergi berýär. Agyrylaryň we gematuriýanyň güýçli derejesi göwrelilerde seýrek ýüze çykýar, bõwrek sanjysy ejirli däl, makrogematuriýa köplenç bolmaýar. Ýokarda agzalan sebäplere (ýagny, peşewakarlaryň giňelmegi we olaryň myssa gatlagynyň giperplaziýasy) görä, göwrelilik wagtynda köplenç daşlaryň birden gaýtmany bolup geçýär. Göwreliligiň 34 hepdesinden soň, mümkin, ulalan ýatgynyň peşewakarlar atoniki diwarlaryny basmaklygy netijesinde, daşlar seýrek bölünip çykýarlar. Dogrumdan soň peşew akarlaryň tonusy dikelýär we daşlar ýene-de çykyp başlaýar.

Gõwrelilige mahsus bolan peşew çykaryjy ýollaryň anatomiki we funksional üýtgemeleri urodinamikanyň bozulmalaryny we piýelonefritiň ösüşini esaslandyryýarlar, urolitiaz keseliň ýüze çykma ähtimallygyny bolsa kynlaşdyrýar. Şonuň üçin, kalkulyóz piýelonefrit göwreliligiň birinji üç aýlygynda, kalkulyóz däl piýelonefrit bolsa ikinji üç aýlygyndan, ýagny urodinamiki bozulmalarynyň aýdyň ösüp başlaýan mahalynda ýüze çykyp bilýär. Dowamly piýelonefrit urolitiazly näsaglaryň 80%-inde duş gelýär.

Göwrelilik wagtyndaky peşew-daş keseli, böwrek kolika tutgaýynyň ýygylaşmagyna, piýelonefritiň ýüze çykmagyna ýa-da ýitileşmegine getirip, her bir näsagyň ýagdaýyny erbetleşdirýär. Erbetleşme urolitiazýň dowamly bejerilmegini talap edýändigini zerarly agyr ýagdaý diýlip hasaplanylýar. Emma, onuň alamatsyz geçýän halatlary hem duş gelýär.

Peşew-daş keseliniň anyklanylşynda keseliň taryhy wajyp ähmiýetlidir, ýagny böwrek sanjysy tutgaýynyň bolandygyny bellemelidir. Daşlaryň peşew haltada ýa-da uretrada ýerleşmegine terminal gematuriýa we buşukmanyň bozulmagy şaýatlyk edýär. Peşew haltasyna çenli derejede daşyň ýerleşmegi buşukma wagtynda gematuriýasyz geçip bilýär. Käbir halatlarda peşewakaryň aşaky bölümünde ýerleşen daşy jynshana barlagynda kesgitläp bolýar. Sistoskopiýa barlagynda peşew haltadaky daşlar we peşewakaryň «dogulýan» daşlary kesgitlenilýär. Hromosistoskopiýa barlagy bolsa, daşyň peşewakaryndaky doly ýa-da bölekleyin dykylma derejesini kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Barlaglaryň rentgen usuly, hususan-da urografiýa, göwrelilere geçirilmegi gadagan. Şeýle ýagdaýlarda göwrelilikden öň edilen rentgenogrammalardan peýdalanmaly bolýar.

Urolitiazýň piýelonefrit bilen utgaşmagy we soňkynyň gysga wagtyň dowamynda güýjalma ähtimallygy zerarly, hökmany suratda, böwreklerde gaýnaglama hadysalaryny anyklaýan hemme barlaglar geçirilmelidir.

Peşew-daş keseli göwreliligiň geçişine we göwredäki çaganyň ýagdaýyna az täsir edýär, diňe ýgy-ýgydan ýüze çykýan hem-de güýçli böwrek sanjysy tutmalary göwreliligiň öz-özünden bes edilmegine, wagtyndan öňki dogrumlara getirip bilýär. Akuşerçilik gaýrüzülmeleri köplenç urolitiazýň piýelonefrit bilen utgaşmasynda ýüze çykýar. Bu ýagdaýda gipertenziw bozulmalarynyň beýleki gaýrüzülmeler bilen bilelikde ýüze çykmagy göwrelileriň 50%-inde perinatal ölümçiligine getirýär. Gaýrüzülmedik peşew-daş keseli göwreliligiň geçişine we göwredäki çaga täsir etmeýär.

Peşew-daş keseli göwreliligi bes etmäge görkezme bolup bilmeýär. Agyr gipertenziw bozulmalar ýa-da böwrek ýetmezçiligi bilen

gaýrüzülen peşew-daş keselinde göwreliligi dowam etdirmek gada-gan edilyär, emma bu ýagdaýlar amalyýetde örän seýrek duş gelýär.

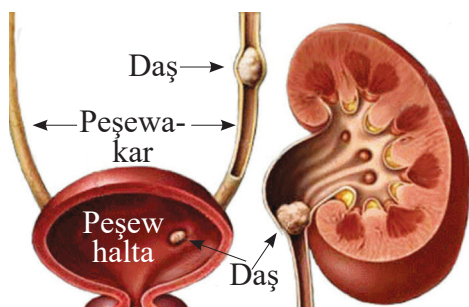
Peşew-daş keselinden ejir çekýän göwreli zenanlar aýallar mas-lahatynda akuşer-ginekologyň gözegçiliginde bolmaly we gerek bo-lan halatynda urolog lukman bilen maslahatlaşmaly. Ýygy-ýygydan ýüze çykýan böwrek sanjysy tutanda, böwrek daş keseli piýelonefrit bilen utgaşanda, göwreliligiň giçki toksikozynda, göwredäki çaganyň ýagdaýy erbetleşende ýa-da göwreliligiň arasyň kesilme alamat-lary ýüze çykanda göwrelini hassahana ýerleşdirmek barada mesele çözülýär. Beýleki ýagdaýlarda ambulator gözegçiligi dogruma çenli dowam etdirmeli bolýar.

Urolitiazly näsaglarda dogrum, köplenç, gaýrüzülmesiz geçýär. Böwrek sanjysynyň tutmalary seýrek ýüze çykýar we spazmolitik serişdeler bilen köşeşdirilýär.

Peşew-daş keselli göwrelilerde gözegçiligiň alnyp barlyşy. Peşew-daş keselli näsaglaryň bejergisinde berhiziň görnüşi uly ähmiýete eýe-dir. Emma peşew turşy diateziň dürli-dürli bolýandygy zerarly, berhiz bellenilmeginden ozal peşew çökündisiniň mikroskopiýasy geçirilip, mineral çalşygynda mahsus üýtgemeleri anyklamak gerek.

Peşew-daş diatezinde, ýagny peşewde urat duzlary kesgitleni-lende, berhiziň düzümünde süýt-ösümlük önümleri agdyklyk etmeli. Kösökli gök önümler, şawel we hoz bolsa gadagan edilyär. Şeýle hem kakao, şokolad, gara çay berhizden aýrylmalydyr. Hepdede 2 gezek balygy we ýagsyz eti iýmek maslahat berilýär. Köp suwuklygyň içil-megi peşewde uratlaryň mukdaryny peseldýär.

Fosforturşy diatezine peşewde fosforyň däl-de, kalsiý duzlarynyň kesgitlenilmegi häsiýetlidir. Bu ýagdaýda iýmitden kalsiý saklaýan önümler (ýumurtga, süýt önümleri) aýrylmaly, ýeralmanyň (kar-toşka), gök önümleriň we kösüklileriň kabul edilmegi bolsa çäklen-dirilmelidir. Köp mukdarda et önümleri, ir-iýmişleri we düzümünde A vitamini saklaýan önümleri (bagyr, mesge, kəşir, balyk ýagy) iý-meklik maslahat berilýär. Suwuklyklaryň kabul edilmegi çäklendi-rilýär. Fosforturşy diatezde maslahat berilýän berhiz göwreli aýalyň talap edijiligine az gabat gelýär we ol berk ýerine ýetirilmese, göwre-däki çaganyň gipertrofiýasyna getirmegi mümkin.

30-njy surat. Peşewakaryň daş keseli

gaýnadylan et we balyk, unly we jöwenli tagamlar, süýt önümleri, ýaglar, kelem, erik, şetdaly, garpyz, gara smorodinanyň we itburnuň demlemesi, köp suwuklyk içmeklik peýdalydyr. Nahar duzy çökündi bolup çökmeyär we daşlary emele getirmeyär, şonuň üçin onuň ulanylyşy peşew-daş keselinde çäklendirilmeyär (30-njy surat).

Böwrek sanjysynyň tutmasyny, köplenç ýagdaýda, spazmolitiki derman serişdeler bilen köşeşdirmeklik başardýar. Onda papawerin gidrochloridiniň 2%-li ergini (2 ml), no-şpa (2 ml), platifillin gidrotartratynyň 0,2%-li ergini (1-2 ml) ýanbaşdan ulanylanda ýa-da baralgin (5 ml) damar içine goýberilende gowy netije gazanylýar. Baralgin myşsa içine goýberilende onuň täsiri 20-30 minutdan soň ýüze çykýar. Narkotik analgetikler böwrek sanjysyny gowy köşeşdirýärler, emma olary göwrelilik döwründe ulanmak maslahat berilmeyär. Sanjynyň ýeňil derejesinde sistenal suwuklyk görnüşinde damjalanyp içilýär ýa-da gerdejik görnüşinde diliň aşagyna ulanylýar. Ondan başga-da 0,1 gr (2 gerdejik) owisany nahardan soň günde 3-4 wagtyna çenli ulanylyp bolar. Soňy bilen bu serişdeleriň mukdaryny 2 esse azaldyp, olary 2-3 hepdäniň dowamynda toplumlaýyn bejergisi hökmünde ulanylsa peýdaly bolýar.

Böwrekler töweregine gyzdyryjylaryň we ýylylyk wannalarynyň ulanylmagy, peşewakara daşdan ýokary derejesine kateteriň goýulmagy peşew çykarylmagyny gowulandyryr, agyryny aýyryr hem-de böwrek dokumasynda limfa we gan aýlanyşygy kadalaşdyrýar. Peşewakaryň gysylmagy (spazmy) netijesinde kateteri daşyň gapdalyndan geçirmäge mümkinçiligiň bolmazlygy hirurgik goşulyşmaklyga görkezmedir.

Urolitiazly näsaglarda piýelonefritiň bejergisi «Piýelonefrit» bölümünde ýazylan esas boýunça geçirilýär. Üstesine-de, bu ýagdaýlarda peşewakara geçiriji goýmak wajyp ähmiýete eýe bolýar. Göwrelileriň peşew-daş keseliniň bejergisinde konserwatiw usullar bilen çäklenmäge ýykgyň edilýär. Ýöne käbir halatlarda ýargakdan ýa-da peşewakardan daşy aýyrmak operasiýany geçirmezden ýa-da hatda nefroektomiýasyz oňmaklyk başartmaýar. Göwrelilik wagtynda operasiýalara görkezmeler çäklenen bolmaly. Sebäbi her bir ýerine ýetirilen operasiýa agyr geçirilýär. Peşewakaryň bejergä başartmaýan ýagdaýynda daş bilen dykylmagyndaky anuriýada operasiýa görkezilen. Kalkulyóz piýelonefrit bilen şertlendirilen septiki ýagdaýda, pionefrozda, böwrek sanjy tutgaýlarynyň ýygy gaýtalanmagynda, daşlaryň öz-özünden çykmagyna meýil ýoklugynda konserwatiw gaýnaglama garşy we agyryсызlandyryjy bejergi geçirilýär.

Operasiýa arkaly bejergä mätäçlik ýüze çykanda göwreliligiň giçki möhletinde, wagtyndan öňki dogruma rugsat edip, soňundan operasiýa bejergisini geçirmek maslahat berilýär. Göwreliligiň has irki möhletinde, göwredäki çaganyň ýagdaýyna garamazdan (hasaba almazdan), näsaglary operasiýa etmek gerek, sebäbi haýal-ýagallyk zenanyň janyna howp salýar. Şonuň üçin göwreliligiň I üç aýlygynda görkezme boýunça emeli abort geçirip, näsagy urologiýa bölümüne yerleşdirmelidir.

7.5. Göwrelilik we gidronefroz

Peşewiň akymynyň bozulmagy netijesinde emele gelýän böwrekleriň ýargaklarynyň giňelmekligine gidronefroz diýilýär. Ol peşewiň akmazlygy we böwrekleriň parenhimasynyň atrofiýa geçmeği bilen häsiýetlendirilýän keseldir, peşewiň akmagyna böwet peşew ýollarynyň içinde we daşynda bolup bilýär. Nemli bardalaryň gasynlarynda tyg bolmagy, peşew çykaryjy ýollarynyň we peşew haltasynyň ösüş näsazlyklary, kiçi çanaklykdaky we böwrekleriň töweregindäki ýagly dokumanyň sowuklama hadysalary, peşewakarlaryň towlanmagy we eplenmegi, olaryň böwrekleriň aşaky bölegine barýan damarlar bilen gysylmagy, peşewakar-ýargak daşlary we diwertikullary,

peşewakarlaryň tyglar bilen büzülmegi ýaly sebäpler gidronefrozyň ýüze çykmagyna getirip bilýär. Göwrelilik döwründe emele gelen neýrogumoral özgermeler ýargaklaryň we peşewakarlaryň atoniýasyna getirip, işjeň gidronefrozyň döremegine getirip bilýär. Gidronefroz diňe bir ýaşayyş döwründe emele gelmän, dogabitdi hem bolup bilýär. Köplenç birtaraplaýyn gidronefroz emele gelýär, ýöne onuň ikitaraplaýyn görnüşiniň bolmagy hem mümkin. Peşewiň akymynyň bozulmagy ýargaklaryň giňelmegine, olaryň içindäki basyşynyň artmagyna, ýargak we böwrek parenhimasynyň ýukalmagyna, işjeň nefronlaryň sanynyň azalmagyna we böwrek ýetmezçiligine getirýär. Göwrelilik döwründe peşew çykaryjy ýollaryň giňelmegi netijesinde böwregiň gidronefrotik özgermesi emele gelýär. Dogrum döwründe ýukajyk gidronefrotik haltajygyň ýarylmagy mümkin. Dogrumdan 5-6 gün geçenden soň gidronefrotik transformasiýa aýrylýar, hakyky gidronefroz bolsa saklanýar.

Birnäçe ýylyň dowamyndaky gidronefroz, köplenç, gaýnaglama hadysalary bilen utgaşyp, böwrek ýetmezçiliginiň döremegine getirýär. Bu bolsa, öz gezeginde, göwreliligi aýyrtmaklyga görkezme bolup durýar.

Göwrelilik döwründe gadagan bolan rentgenologik barlagyny geçirip bolmazlygy, gidronefrozyň anyklanylmagynda kynçylyk döredýär. Emma amaly barlag usullarynyň arasynda ultrases barlagynyň saklanmagy netijesinde diňe bir zenanda däl-de, eýsem göwresindäki çagasynda hem gidronefrozy anyklamak mümkin. Kesel köp wagtlap alamatsyz geçýär. Näsaglar bilinde kütäk agyra arz edýärler. Olar çekip dartyp duran agyrylar ýaly bolmak bilen, gasyga, budun töweregine ýaýraýarlar. Böwrek sanjysyna meňzeş agyrylar seýrek duş gelýär. Şeýle ýagdaýlarda keseliň başynda böwrek sanjysy tutan wagty peşewiň saklanmagy we güýçli agyrylar ýüze çykýar, soňy bilen böwrek sanjysynyň tutmalary seýrekleşip, näsagyň bilinde dowamly kütäk agyry görnüşinde galýar. Göwrelilik döwründe bilinde ilkinji gezek dörän gidronefrozy emele getiren agyrysy göwredäki çaganyň düşme howpunyň alamaty hökmünde kabul edilmegi mümkin.

Dogrumdan soňky döwürde gidronefroz ýene-de alamatsyz gizlin görnüşde geçýär, emma kähalatlarda ýatgynyň inwolýusiýa geçmegi netijesinde peşewakarlaryň gysylmagy netijesinde agyrynyň

artmagy hem mümkin. Gidronefrozy näsaglarda göwreliligiň gipertenziw bozulmalar bilen geçişi, beýlekilere garanynda, seýrek duş gelýär. Emma gidronefrozyň enä we çaga ýaramaz täsiri ýüze çyksa, ol perinatal ölüminiň 95%-ine, möhletine ýetmez çaga dogulmagyň bolsa 15%-ine sebäp bolup biler.

Gidronefrozy näsaglarda göwreli bolmaga rugsat bermeden ozal, böwrekleriň işleýiş ýagdaýyny we gaýnaglama hadysalarynyň bardygyny kesgitlemeli. Göwrelilik döwründe emele gelen gidronefroz, köplenç, göwreliligi aýyrmaga görkezme bolup durmaýar. Göwreliligi aýyrmak meselesi ýiti dörän we zenanyň ömrüne howp salýan gidronefrozy derman serişdeler bilen konserwatiw bejerip bolmadyk ýagdaýlarynda ýüze çykýar. Ondan başga-da göwreliligi aýyrmaga görkezme hökmünde ikitaraplaýyn gidronefrozyň kesgitlenilmegi, birtaraplaýyn gidronefrozyň azotemiýa ýa-da piýelonefrit bilen geçmegi, bejergä doly başartmaýan görnüşleri bolup biler.

Göwreliligi dowam etdirmeli bolan ýagdaýlarynda peşewakaryň tonusyny artdyrmak üçin 5%-li B1 witamin ergininiň 1 ml-i ýanbaşdan we böwrekleriň töweregine inductotermiýa bellenilýär. Iç gatamagy bilen hem bagly bejergileri geçirmeli. Bu maksat bilen iç sürüji ösümlük serişdelerini belleýärler we berhiz saçagyna gara çörek, ter gök önümler, gök önümlü çorbalar, sygyr eti, balyk, greçka, ýumurtga, peýnir, gaýmak, dorag, gatyk, ary baly, garaly ýaly önümleri goşmak maslahat berilýär.

*PEŞEW ÇYKARYJY ÝOLLARYNYŇ ÝOKANÇ (ALAMATSYZ
BAKTERIURIÝA, SISTIT, PIÝELONEFRIT) KESELLERI
BAR BOLAN GÖWRELILERDE GÖZEGÇILIGIŇ ALNYP
BARLYŞYNYŇ ALGORITMI*

Ugurdaş hünärmenleriň, ýagny akuşer-ginekologyň, maşgala lukmanynyň, terapewtiň, nefrologyň ýa-da urologyň gözegçiligi.

Anyklaýyş usullary. Peşewiň umumy barlagy, peşewiň Neçiporenko boýunça barlagy, Addis-Kakowskiý boýunça barlagy, peşewiň bakteriologik we antibiotiklere duýujylygynyň barlagy.

Peşew çykaryjy ýollarynyň ýokanç keselleri ýüze çykarylanda bu barlaglar bejerginiň önünden we soňundan geçirilmeli.

Ultras es barlagy böwreklerdäki üýtgeşmeleri, gidronefrozy ýüze çykarmak we göwredäki çaganyň ýagdaýyny anyklamak üçin geçirilýär.

Bejergi. Bejerginiň esasy görnüşleri organogenez tamamlanandan (göwreliligiň 8 hepde möhletinden) soň geçirilýär.

Alamatsyz bakteriuriýada, sistitde, piýelonefritde ýokary duýujylyk kesgitlenenden soň, degişli antibiotikler we uroseptikler bellenilýär. Bakteriologik barlaglary geçirmäge mümkinçilik bolmadyk ýagdaýlarynda goranylan penisillinler ýa-da sefalosporinler, uroseptikler we fitobejergi bellenilýär.

Piýelonefritiň önüni almak maksady bilen, pozision bejergi (dyz-tirsekte durmaklyk), fitobejergi (mekgejöwen gulgagynyň, pol-polanyň, itburnuň buglanan erginleri) bellenilýär.

Peşew çykaryjy ýollarynyň gaýnaglama alamatlarynyň ýüze çykmagy näsaglary hassahanada ýerleşdirip, ýatymlaýyn bejergini geçirmeklige görkezmedir.

Dogrumy göwreliligiň möhleti ýeten wagtynda tebigy dogrum ýollaryndan geçirmeli, akuşerçilik gaýrüzülmeler ýüze çykan ýagdaýlarynda bolsa, dogrumy kesar kesim operasiýasy arkaly tamamlamaly.

Dogrumdan soňky döwürde alyp baryş we dikeldiş çäreleri

Dogrumdan soňky döwürde 2-3 hepdeň dowamynda dogran aýala gözegçilik etmeli, işjeň patronaž geçirmeli. Kontrasepsiýa barada gürrüň geçirmeli.

Ondan soňky gözegçilik maşgala lukmany, terapewt, urolog we nefrolog tarapyndan geçirilmeli.

Göwreli zenanda rezus gapma-garşylygynyň bolmagy göwredäki we täze doglan çaganyň gemolitik keseline getirip biler. 1970-nji ýyla çenli bu patologiýa perinatal ölümçiligiň, soňlugy bilen maýyplyga getirýän neonatal keselçiligiň esasy sebäpleriniň biri bolup durýardy. 70-nji ýyllaryň başlarynda anti D-gammaglobuliniň açylmagy, amalyýete girizilmegi we ulanylyp başlanmagy bilen rezus gapma-garşylygynyň agyrlaşan görnüşleri örän seýrek duş gelip başlady. Maşgalada çaganyň ortaça sanynyň azalmagy hem bu keseliň ýaýramagynyň ýygylgyna täsirini ýetirdi.

Göwredäki düwünçegiň we çaganyň janyna howp salýan gemolitik keseliň agyr görnüşleriniň ýygylgynyň aýdyň peseldilmegi hem soňky birnäçe onýyllyklaryň dowamynda akuşerçiligiň gazanan in uly üstünlikleriniň biridir.

Ýetilen üstünliklere garamazdan, bu meseläniň doly aýryljakdygy şübhelidir we rezus gapma-garşylygy bolan zenanlaryň çagalarynyň saglygyna zeper ýetirmegi howplugyna galýar.

Gyzyl gan öýjükleriniň (eritrositleriň) üst ýüzünde ýerleşýän antigenine ganyň rezus faktory diýilýär. Aýallaryň 15% töwereginde rezus faktor bolmaýar, ýagny olaryň gany rezus oňaýsyz bolýar. Rezus faktoryň bolmazlygy, adaty, hiç bir gaýrüzümelere getirmeýär. Emma haçanda rezus oňaýsyz zenan göwreli bolanda birnäçe meseleler ýüze çykyp bilýär. Göwreli zenan rezus oňaýsyz, doguljak çaganyň kakasy bolsa rezus oňaýly bolanda, rezus gapma-garşylyk howpy ýüze çykyp bilýär, ýagny göwredäki çaga hem, köplenç, rezus oňaýly bolýar. Şular ýaly ýagdaýda rezus gapma-garşylyk immun reaksiýasy ýüze çykyp bilýär, ýagny enäniň bedeninde çaganyň eritrositlerini zeperleýji we täze doglan çaganyň gemolitik keselini dörediji antitelalar bölünip çykyp başlaýar.

Rezus ulgamy birnäçe antigenleri öz içine alýar. Iň güýçli antigen D bolup, ol durýar, kân bir rezus gapma-garşylygynyň ýüze çykmagyna getirmeyär. D antigeni saklamayan gan rezus oňaýsyz bolup durýar, saklaýany bolsa rezus oňaýly bolýar. Enäniň bedeninde gabat gelmeýän ganyň aýlanmagy hem rezus gapma-garşylygyna getirýär. Zenana del bolan gan bermek bolsa geljekki enäniň rezus antitelalarynyň birnäçe mukdaryny saklaýan bedeniniň garşy durujy mehanizmlerini tijendirýär. Onuň öýjüklerinde ol ömürlük «yatlama» bolup galýar. Rezus oňaýly gan bilen gaýtadan guýulýan enäniň bedeni özünde emele gelýän antitelalaryny işjeňleşdirýär we serologik gapma-garşylygyň döremegine getirýär. Enäniň bedeninde antitelalaryň emele gelmegi ilkinji göwrelilikde hiç hili gaýrüzümelere getirmezligi hem mümkin. Emma olar enäniň bedeninde saklanyp galýar we köp ýyllardan soň hem çaganyň rezus oňaýly eritrositlerine hüjüm etmäge taýýar bolýar. Bu ýagdaý soňky göwreliliklerde dürli görnüşli gaýrüzümelere, ýagny göwredäki çaganyň öz-özünden düşmegine, täze doglan çagada gemolitik keseliň ýüze çykmagyna getirip bilýär.

Bedendäki uýan ganda (syworotkasynda) rezus antitela bolmaýar, ol hemişe gapma-garşylygyň netijesi bolup plasentadan geçýär. Olar göwrelilik döwründe näçe köp bolsa, täze doglan çaganyň gemolitik keseli şonça-da agyr ýüze çykýar. Häzirki döwürde täze doglan çagalaryň rezus gapma-garşylygynyň ýygylgy 1:200 derejä çenli seýrekleşdi. Ilkinji göwrelilikde agyr rezus gabat gelmezlik örän seýrek ýüze çykýar. Adatça, ilkinji göwrelilikden doglan çaga sagdyn bolýar. Soňky göwreliliklerde doglan çaganyň gemolitik keseli agyrlaşmaga ýygyn bolýar. Diri doglan çagalaryň köpüsi dürli derejeli ganazlyk bilen dogulýar. Ganazlygyň derejesi näçe agyr bolsa, şonça-da täze doglan çaganyň bagrynyň we dalagynyň zeperlenmegi aýdyň bolýar.

Rezus gapma-garşylygynyň iň köp duş gelýän kliniki ýüze çykmalarynyň biri hem eritrositleriň dargamagy we bagryň bilirubini birikdirip bilmek ukybynyň peselmegi esasynda ýüze çykýan sarylama. Sarylamanýň ösüş tizligi we onuň ýüze çykyş derejesi hem güýçlendirilen bejergi bermäge görkezme bolup durýar.

Sarylamanyň tejribe (laborator) görkezijisi – ganyň plazmasynda erkin bilirubiniň derejesini kesgitlemekdir. Onuň aşa köp mukdary kelle beýniniň zeperleme howpuna döredýär. Täze doglan çaganyň gemolitik keselinde, beýleki sarylama bilen geçýän kesellere garynda, howp has ýokary bolýar.

Üstesine-de, antirezus antitelalar zeperlenen plasentanyň üsti bilen göwredäki çaga geçýär we onuň eritrositlerini dargadýar. Bu ýagdaýa gemolitik kesel diýilýär. Çaga kislorod ýetmezçiligini duýup başlaýar. Gipoksiýanyň öwezini dolmak maksady bilen täze, ýaş gyzyl gan bedenjikleri, ýagny retikulositler emele gelip başlaýar. Ölen öýjükleriň dalakda ýygnanýanlygy, bilirubiniň zyýansyzlandyrylyşy bolsa çaganyň bagrynda bolup geçýändigini sebäpli, bu agzalar göwrümi boýunça ulalýarlar. Eger-de eritrositleriň dargama hadysasyny saklap ýa-da onuň öwezini dolup bolmasa, bedende agyr derejeli gan azlyk ýüze çykýar. Aýdyň kislorod ýetmezçilikli şertlerde çaga bedeniniň agzalary ösüşden saklanýar, kisloroda has duýgur öýjükler bolsa, aýratyn hem, beýni öýjükleri ölýär. Eritrositleriň dargamagy netijesinde zäherli madda bolan bilirubin deriniň hem-de nemli bardalaryň sary reňke eýe bolmagyna getirýär. Bilirubiniň mukdarynyň has ýokary bolmagy kelle beýniniň nerw öýjüklerini zeperleýär, dikeldip bolmaýan newrologik näsazlyklara getirýär. Bu ýagdaý titremeler, çaga beýni ysmazy, psihiki ýetmezçilik ýaly gaýrüzümelere çenli ýetip biler.

Eger çaganyň bedenine antitelalar birnäçe gezek gaýtalanyp düşse, täze öýjükleriň dikelmegi üçin köp mukdarda belok gerek bolýar. Onuň ätiýaçlygynyň azalmagy bedende göwrümlü çişleriň döremegine getirýär. Ganyň suwuk bölegi damarlarda saklanman, boşluklarda ýygnanýar:

- plewra boşlugyna ýygnanyp, ýetişmedik öýken dokumasyna doly ýazylmaga mümkinçilik bermeýär we agyr dem alyş ýetmezçiligine getirýär;
- garyn boşlugyna ýygnanyp, assitiň ýüze çykmagyna getirýär;
- ýürek ýany boşlugyna ýygnanyp, ýürek ýetmezçiligine getirýär;
- kelle beýnisine ýygnanyp, onuň çişmegine, şonuň bilen baglylykda hem titremelere we çuň aň bozulmalaryna getirýär.

Täze doglan çaganyň ömrüniň ilkinji sagatlarynda gemolitik keseliň alamatlary ýüze çykyp başlaýar. Keseliň agyrlygy we ýüze çykyp biljek gaýrüzülmeler göwre içi rezus gapma-garşylyk hem-de çaganyň bedenine ýygnanan antirezus antitelalar bilen gönüden-göni baglydyr. Islendik ýagdaýda-da lukmanyň işjeň gözegçiligi bilen dogry saýlanan bejergi berilmese, bu kesel maýyplyga ýa-da çaganyň janyna howp salýan gaýrüzülmelere getirip biler.

Göwrelilik döwründe rezus gapma-garşylygyň ýüze çykmagyna birnäçe şertler täsir edip bilýär:

Esasy we ilkinji şertleriň biri rezus oňaýsyz eje-kakasyndan nesle geçen rezus oňaly çagany göwresinde götermeli.

Ilkinji şerti göwrelilikden öň enäniň bedeni rezus belok bilen duşuşyp, onuň immunologik öýjüklerinde «ýat» emele gelen bolmaly. Bu ýagdaý haçan-da rezus oňaly gan guýlanda, mundan öňki göwrelilik rezus oňaly çaganyň abort ýa-da öz-özünden düşmekligi bilen tamamlananda, öňki göwreliligiň dogrum ýa-da kesar kesimi operasiýasy bilen gutaranlygyna garamazdan, doglan çaga rezus oňaly bolanda.

Üçünji şert plasentanyň gorayış ukyplary bozulanda. Kadaly geçýän göwrelilikde enäniň we çaganyň gany hiç wagt garyşmaýar. Bu ýagdaý göwre içi ýokanç kesellerde, plasentanyň bölekleýin gopmagynda ýa-da onuň şikeslenmeginde ýüze çykyp bilýär.

Ilkinji göwrelilikde rezus gapma-garşylyk rezus oňaly ganly zenanlarda 10%-den köp ýüze çykmaýar. Bu zenanlar hem öň gan serişdeleri guýlan zenanlardyr. Her bir soňky rezus oňaly çaga göwreli bolmaklyk, aýratyn hem, göwrelilik wagt aralyklary gysga bolanda bu ýagdaýyň howpy ýokarlanýar.

Immun gapma-garşylyk hadysasy ene tarapdan üýtgeşik bir daşky alamatlary ýüze çykarmaýar. Onuň bedenine howp salmaýar. Emma göwredäki çagada bolsa, rezus gapma-garşylyk alamatlarynyň ösýändigini ultrases barlagynda hem belleniýär. Bu barlag arkaly çaganyň beden boşluklaryna suwuklygyň üşmegi netijesinde çişleriň dörändigini görmek bolýar. Ýatgynyň içinde çaganyň ýatyşy adaty bolmaýar, oňa Buddanyň pozasy hem diýilýär. Üýşen suwuklygyň hasabyna enäniň garny ulalýar, çaga bolsa mejbury ýagdaýda aýa-

nyklary açylan görnüşinde ýatmaly bolýar. Çaganyň kellesiniň sudury goşalanan, göbek wenasy we plasantanyň ölçegleri bolsa üýtgeşmele-re eýe bolýar.

Bu üýtgeşmeleriň netijesinde çagada gemolitik keseliň üç, ýagny çişli, sarylama ýa-da anemiýaly görnüşinden biri ýüze çykyp bilýär. Çişli geçýän gemolitik kesel çaga üçin iň agyr görnüş bolup durýar. Adatça, bu çagalary güýçlendirilen bejergi berilýän bölüme geçirýärler. Sarylama bilen geçýän görnüşiniň agyrlyk derejesi çagaýan suwlarynda bilirubiniň mukdaryny anyklamak arkaly kesgitlenilýär. Anemiki görnüşü ganazlygyň derejesine bagly bolýar we ýeňil geçýär.

Trombosit-leykosit ulgamynda serologik gapma-garşylygyň ýüze çykyşy. Göwredäki we täze doglan çagada trombositleriň ýetmezçilik etmegi enede göwredäki çaganyň trombositlere garşy antitelanyň döränliginiň netijesi bolup biler. Eger enede trombositleriň sany az bolsa (trombositopeniýa), onuň antitelalary göwredäki we täze doglan çaganyň trombositlerini dargadýar. Şular ýaly ýagdaýda göwredäki çaga kellesine gan öýmekligiň netijesinde ölüp bilýär. Täze doglan çaganyň derisinde we içki agzalarynda, iň beteri hem kelle beýnisinde gan öýmeler anyklanyp bilner.

8.1. Rezus gapma-garşylygynyň anyklanylyşy

Rezus gapma-garşylygyny anyklamak göwreliligiň irki möhletlerinde geçirilmeli, ýagny ähli aýalaryň gan topary we rezus faktory anyklanylmalı. Rezus oňaýsyz (D) bolan zenanlaryň ganynda rezus antitela barlanymaly. Beýleki rezus antigenler pes immunogen häsiýetlidir, şeýle-de bolsa Anti-Kell, Anti-Kidd, Anti-Duffu we birnäçe beýleki seýrek duş gelýän antigenler hem düýpli meseleleri döredip, düwünçegiň we täze doglan çaganyň gemolitik keseline getirip bilýär. Şunuň bilen baglylykda hem köp merkezlerde zenanlarda beýleki seýrek duş gelýän toparyň antitelalary hem barlanýlar.

Enäniň ganynda antitelalaryň, çagada bolsa şoňa laýyk antigenleriň tapylmagy düwünçegiň zeperlenme howpuna şaýatlyk edýär, şol bir wagtyň özünde-de olaryň barlygyny aňlatmaýar. Şunuň bilen

baglylykda hem geljekki çaganyň kakasynyň şol antigene gomozi-got ýa-da geterozigotlylygyny anyklamaly bolýar. Eger-de çaganyň kakasynda gomozigotlylyk kesgitlemse, onda ol çaganyň eritrosit-lerinde hemişe antigeniň barlygyny aňladar, eger geterozigotlylyk bolsa, 50% ýagdaýda çagada şol antigeniň barlygyny aňladýar.

Antitelalaryň titriniň derejesi göwredäki çagada gemolitiki ke-seliň barlygyny ýa-da onuň agyrlygyny kesgitlemeýär. Çaganyň ze-perlenmeginiň agyrlyk derejesini anyklamakda akuşer anamnezi an-titelalaryň titri bilen utgaşdyrylyp bahalandyrylanda bellibir netijä gelmäge mümkinçilik berýär.

Emma bu usul hem göwrelilik döwründe gönüden-göni bejer-gi çärelerini geçirip başlamak üçin takyk netijä gelmäge kömek et-meýär. Bu maksat bilen ultrases barlagy, amniosenteziň kömegi bi-len alnan amnion suwuklygynda gemoglobiniň (bilirubiniň) dargama önümleriniň spektrofotometriki barlagy, kordosenteziň kömegi bilen alnan göwredäki çaganyň ganynda gematokritiň derejesini we gan to-paryny, rezus faktoryny anyklamak ýerlikli bolýar. Käbir ýagdaýlarda ýüze çykarylan üýtgeşmeleriň agyrlyk derejesi göz önüne tutulyp, bu barlaglary gaýtadan geçirmek zerur bolup durýar.

Enäniň ganynda rezus antitelalaryň tapylmagy onuň immuni-zasiýasyna we geljekde «rezus oňaly» bolan çagada keseliň ýüze çykmagyna getirip bilýär. Enäniň immunizasiýa derejesini aýdyňlaş-dyran antitelalaryň mukdaryny yzygider kesgitlemek 4-6 hepde arakesme bilen geçirilmeli. Eger-de antitelalaryň derejesi rusgat edilýän çäginde ýokary bolsa ýa-da mundan öňki doglan çagada ge-molitik kesel kesgitlenen bolsa, onda göwredäki çaganyň ýagdaýyny barlap, onuň bejergä mätäçligini kesgitlemeli. Munuň üçin amnio-sentez geçirilip, alnan çagaýan suwlarynda öt tegmilleriniň derejesi anyklanylýar. Bu usul serologik gapma-garşylyk howpunyň dereje-sini kesgitlemäge, enäniň güýçli immunizasiýasynda «rezus oňaly düwünçek» bilen «rezus oňaysyz düwünçegi» tapawutlandyrmaga mümkinçilik berýär. «Rezus oňaysyz düwünçek» antitelalaryň barly-gyna garamazdan sagdyn dogulýar.

Eger-de geljekki ene rezus oňaysyz ganly bolsa, oňa aýallar mas-lahatyna ilkinji gezek baranyndan, çaganyň kakasynyň ganynyň to-

paryny bilmekligi soralýar. Eger ol rezus oňaýly bolsa, onda rezus gapma-garşylygyň ýüze çykmak howpunyň 75%-ne çenli ýokarylygyny göz öňüne tutup, zenan aýal lukmanynda gözegçilikde bolýar. Onuň ýüze çykyş we ösüş tizligini anyklamaga enäniň ganynda antitelalary zygider barlamak ýardam edýär. Bu barlag göwreliligiň 8 hepdelik möhletinde, haçan-da düwünçekde gan toparynyň beloklary emele gelende geçirilip başlanýar. Ilkinji göwrelilikde, zenana öň hiç hili gan we onuň öwezini dolujy serişdeler goýberilmedik bolsa, barlag her 2 aýdan geçirilýär. Gaýtalanýan göwrelilikde ýa-da öň zenana rezus oňaýly gan guýlan bolsa, onda ganyň barlagy her aýda, 32 hepdelikden soň 14 gün arakesme bilen 2 gezek we dogruma çenli her hepedede geçirilýär.

Barlag döwründe aşakdaky ýagdaýlara üns berip, göwre içi rezus gapma-garşylygyň alamatlaryny ýüze çykarmak bolýar:

- ýognan we çişen plasenta;
- göwredäki çaganyň bagrynyň we dalagynyň ulalandygyna;
- köpsuwlulyga;
- göwredäki çaganyň garyn we plewra boşluklaryna suwuklygyň ýygnanmagyna;
- çaganyň göbek halkasynyň wenalarynyň ýognandygyna;
- göwredäki çagada kislorod ýetmezçiliginiň alamatlaryna: hereketiniň peselmegi, ýürek urgusynyň ritminiň bozulmagy, çagaýan suwlarynda mekoníýanyň bolmagy.

Göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiligine şübhelenmäge kardiointerwalografiýanyň netijesi hem kömek eder. Munda ýürek urşunyň ritminiň peselmegini, dürli gyjyndyryjylara reaksiýasynyň gowşandygy, hereketiniň seýrekleşendigini bellemek bolýar.

Rezus gapma-garşylygynyň ýüze çykandygyny has takyk anyklamaga täze akuşer usullary hem ýardam berýär. Amniosentez geçirilip, çagaýan suwlarynyň köp bolmadyk möçberi alynýar we onda bilirubiniň mukdary, antirezus antitelalaryň titri we çaganyň öýkeniniň göwreden daşda ýaşap bilmäge taýýarlygy anyklanýar. Ultrases barlag arkaly kardosentez geçirip, çaganyň göbek wenasyndan barlag üçin gan alynýar. Onda gan topary we rezusy, bilirubiniň möçberi, gemoglobin, eritrositleriň ýetişen we ýaş görmüşleri, gematokrit we

syworotkanyň belogy anyklanylýar. Mundan başga-da çaganyň eritrositlerine bolan antirezus antitelalaryň möçberi, ganda kömürturşy gazynyň we kislorodyň parsial dartgynlygy ýüze çykarylýar. Şeýlelikde, göwredäki çagada lukmanlar rezus gapma-garşylygyň agyrlyk derejesini we onuň agyrlaşmalaryny anyklap, çaganyň saglygyny, käbir ýagdaýlarda bolsa ýaşayşyny goramaga mümkinçilik döreýär.

Trombosit-leýkosit ulgamynyň serologik gapma-garşylygyny anyklamak göwredäki we täze doglan çagada trombositleriň sanynyň azlygyna esaslanylýar. Has irki möhletde anyklamak üçin ähli göwrelil zenanlarda trombositleriň sanawyny geçirmeli. Trombositopeniýasy bolan, şeýle hem öňki göwreliliklerde gan akmanyň esasynda çagasyny ýitiren zenanlara aýratyn üns bermeli. Bu bolsa täze doglan çaganyň irki wagtarda bejeriş çäreleriniň başlanmagyna mümkinçilik berýär.

8.2. Rezus gapma-garşylygynyň bejergisi

Göwrelilik döwründe rezus gapma-garşylygynyň önüni almak maksady bilen antirezus immunoglobulin göwreliligiň 28 hepdelik möhletine çenli sanjylýar. Bu bolsa, öz gezeginde, dogruma çenli keseliň önüni alýar. Plasentanyň goraýyş böwedini bozup biljek islendik göwreliligiň agyrlaşmalaryndan ýa-da amniosentez, plasentanyň bölekleýin gopmagy, jyns ýollaryndan ganjymak jerhetleriň gelmegi, ýatgynyň şikeslenmesi ýaly goşulmalardan soň sanjym gaýtalanýar. Bu serişde diňe birnäçe hepdäniň dowamynda täsir edýär, şonuň üçin hem her bir indiki göwrelilikde sanjymyň gaýtalanlymagy hökmany ýagdaýdyr.

Geljekki ene bütin göwreliligiň dowamynda immun jogabynyň derejesini peseldiji we çaganyň kislород ýetmezçiligini ýeňlediji derman serişdelerini kabul edýär. Bular antigistamin serişdeleri, witaminler, demir serişdeleri we ş.m. oksigenoterapiýanyň dürli görnüşlerini, şol sanda hem giperbariki oksigenasiýany ulanýarlar.

Antirezus antitelalaryň mukdaryny azaltmaga plazmoferez usuly hem ýardam berýär. Häzirki döwürde kordosentez arkaly, ul-trases gözegçiligi astynda göwredäki çaganyň göbek wenasyna gan

guýmak operasiýasyny geçirmek mümkin boldy. Bu usul keseliň çişli görnüşiniň önüniň alynmagyna hem-de çaga dogulýança doly ýetişer ýaly göwreliligi uzaltmaga mümkinçilik berýär. Eger rezus gapma-garşylygyň geçişi bellibir derejede saklanylsa, göwredäki çaganyň ýagdaýyna hem «kanagatlanarly» diýlip baha berilse, onda 36 hepdelik möhletden soň zenan tebigy ýol bilen dogruma goýberilýär. Eger-de dogrumda çaga kösenip başlasa, kesar kesimi operasiýasy amala aşyrylýar.

Täze doglan çaganyň rezus gapma-garşylygynda bejeriş usuly çaganyň ýagdaýynyň agyrylyk derejesine bagly bolýar. Keseliň ýeňil görnüşinde gözegçilik etmek hem-de demir serişdeleriniň we foliý turşusynyň kömegi bilen ganazlygyň önüni almak ýeterlik bolýar. Ganazlygyň agyr derejesinde bolsa, eritrositar massasyny guýmak zerurlygy ýüze çykmagy mümkin.

Häzirki döwürde gemolitik keseliň saraltmasyny bejermekde iň ýygy duş gelýän usul – fototerapiýadyr. Kesgitli derejedäki ýagtylygyň täsirinde deriniň üst yüz gatlagynda emele gelen bilirubin zäherli däl birleşmelere öwrülýär we peşew arkaly bedenden çykýar. Fototerapiýa bejergisi geçirilende bedeninde ýityän suwuklyklaryň öwezini doldurmak maksady bilen, degişli mukdarda suwuklyk içme ýa-da damar içi görnüşinde bellenilýär. Dogrumdan soň gemolitik keseliň agyr derejesinde, ýagny bilirubin mukdarynyň çalt ösmegine, gemoglobiniň bolsa peselmegine getirýän görnüşinde gan çalşyp guýmak operasiýasy geçirilýär. Ýagny çaganyň göbek wenasyndan gan çykarylyp, onuň öwezine donor gany goýberilýär.

Rezus gapma-garşylygynyň çişli görnüşinde çaga doglan pursadyndan güýçlendirilen lukmançylyk kömeginiň uly göwrümini talap edýär.

Enäniň rezus gapma-garşylygynda entek göwredäki çaga gaty bir zeper ýetmänkä dogurtmak we täze doglan çaga güýçlendirilen bejergi bellemek iň amatly çemeleşmedir. Emma göwredäki çaga göwreden daşda ýaşamaga taýýar bolup ýetişmänkä, göwreliligi dowam etmek bolsa howply bolanda, göwredäki çaga rezus oňaýsyz (D) eritrositleri goýbermeklik bu agyrlaşmany bejermekde saýlanýan usul bolup durýar. Göwredäki çaganyň gan akymyna donoryň erit-

rositlerini goýbermek gany azlygy bejermäge, dogrumyň wagtyny has oňaly möhlete çenli uzaltmaga we soňy bilen täze doglan çaga döwrebap güýçlendirilen bejergi bermäge mümkinçilik döredýär. Göwredäki çaganyň damar içine transfuziýa geçirmek göwreliligiň 16 hepdelik möhletinden başlap amala aşyrylýar we zerurlyk ýüze çyksa gaýtalanýar.

Rezus oňaýsyz ganly zenan köp çaga dogrup biler. Onuň ýeke-täk şerti öz wagtynda, ýagny dogrumdan, abortdan ýa-da düşükden soň 3 gije-gündizden gijä galman, ýörite immunoglobulin sanjylmagydyr. Bu serişdäniň yekeje sanjymy entek enäniň immun ulgamy işjeňleşip ýetişmänkä, onuň bedenine aralaşan rezus beloklary dargadýar. Onuň netijesinde rezus gapma-garşylyk döremek howpy ilkinji göwrelilikdäkiden (10%-den) ýokary bolmaýar.

Eger täze doglan çagada rezus gapma-garşylyk ýüze çykmadyk bolsa, enesine antirezus immunoglobulin sanjylan badyna çagasyny emdirmek bolýar. Çaganyň eritrositlerinde antitelalaryň titri ýokary bolsa, gemolitik keseliň öňkünden hem beter güýjemezligi üçin, göwüs bilen emdirmäge diňe 2 hepdeden soň rusgat edilýär.

Täze doglan çagada trombosit – leýkosit ulgamynyň serologik gapma-garşylygyny saýlanan bir toparly trombositleri we immunoglobulini damar içine goýbermek arkaly peseldilýär. Mundan başga-da antibakterial bejergi hem-de leýkositler massanyň guýulmagy maslahat berilýär.

Rezus immunizasiýasynyň önüni almak üçin anti-D immunoglobuliniň täsiri dürli ýurtlarda geçirilen köpsanly kliniki barlaglaryň üsti bilen görkezilen. Indiki ýüze çykýan sorag bolsa rezus gapma-garşylykly aýallara anti-D immunoglobulini etmek barada däl-de, eýsem bu sanjymy haýsy aýala, haýsy wagtda we näçe möçberde etmek barada.

Rezus immunizasiýasynyň howp derejesi enäniň ganyna düşýän rezus antigenleriň möçberine bagly bolýar. Çaganyň rezus oňaly eritrositleriniň enäniň gan akymyna has ýygy düşmegi dogrum döwründe bolup geçýär. Eger şol döwürde anti-D immunoglobulin bellenilmese, onda rezus oňaly çaga dogran rezus oňaýsyz zenan dogrumdan soň 6 aýyň dowamynda 7,2% ýagdaýda rezus immunizasiýasynyň döremegine

sezewar bolup bilýär, has beter howp hem (15,0%) soňky göwreliliklerde sensibilizasiýanyň ýüze çykmagydyr. Dogrumdan soň anti-D immunoglobuliniň bellenişini bilen bu howp 0,2 we 1,6%-e çenli azalýar.

Ganyň AB0 topary boýunça gapma-garşylygy. Enäniň we çaganyň ganynyň AB0 ulgamy boýunça gabat gelmezligi, köplenç ýagdaýda, rezus antitelalaryň emele gelmeginden goraýan faktor hökmünde seredilýär, hakykatdan bolsa AB0 ulgamy kliniki amalyýetde göz önünde tutar ýaly derejede goragy ýerine ýetirmeyär.

AB0 ulgamy boýunça gapma-garşylyk hem rezus gapma-garşylygy ýaly ýygy duş gelýär. Ol, köplenç ýagdaýda, enäniň gany 0(I), göwredäki çaga bolsa kakasyndan eritrositlerde saklanýan A ýa-da B antigeni kabul edende, eýýäm ilkinji göwrelilikde ýüze çykyp bilýär. AB0 ulgamy boýunça gapma-garşylykda göwredäki çaga zeper ýetmeýär, täze doglan çagada bolsa, ganazlyk ýüze çykmaýar. Emma çaganyň ömrüniň ilkinji günlerinde saraltma örän agyr geçip bilýär.

Köplenç ýagdaýlarda täze doglan çaganyň AB0 ulgamy boýunça gemolitik keseli soňky çagalarda gaýtalanmaýar, ýöne ony doly aradan aýyrmak hem bolmaýar.

Çaganyň ömrüne howp salmaýanlygy üçin, göwrelilerde ABO gapma-garşylygyny anyklamak uly göwrümde geçirilmeyär.

Adatça, çagany bejermek bilirubiniň derejesine esaslanan saraltmanyň geçişi bilen kesgitlenilýär.

8.3. Rezus gapma-garşylygynyň önüniň alnyşy

Keseliň önüni almak üçin anti-D immunoglobuliniň möçberiniň ýeterlikdigi barada subut edýän maglumatlar azdyr. Beýik Britaniýada, adatça, dogrumdan soňky döwürde 100 *mkg* (500 birl), Awstraliýada-125 *mkg* (750 birl), Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda we Ýewropanyň beýleki birnäçe döwletlerinde bolsa 200-300 *mkg*-dan (1000-1500 birl) sanjylýar. 20 *mkg* (100 birl) anti-D immunoglobuliniň 1 *ml* rezus oňaýly eritrositleriniň antigen işjeňligini neýtrallaşdyryandygy anyklanandyr. Şeýlelikde, dürli ýurtlarda, adatça, belleniş 300 *mkg* (1500 birl) enäniň gan aýlanyşygyna düşen göwredäki çaganyň 30 *ml* gany üçin ýeterlik bolup durýar. Anti-D immunoglobu-

liniň az möçberiniň täsirliligi transfuziýanyň fetometriki göwrümini kesgitläp, hasaba almak bilen seredilýär we bu serişdäniň ýokary möçberini ulanyp görmek bilen deňeşdirilýär. Bularyň hemmesi ýerli şertlere anti-D immunoglobuliniň oňositel nyrhyna hem-de tejribe (laborator) barlaglaryň bahasyna baglydyr.

Häzirki döwürde birnäçe ýurtlarda anti-D immunoglobuliniň elýeterlilikini çäklenendir. Şonuň bilen baglylykda hem anti-D immunoglobuliniň az möçberiniň täsirini öwrenip, tygşyly ulanmaklyk maksada gönükdirilendir.

Enäniň 30 ml-den ýokary möçberde fetotransfuziýasy seýrek gabat gelýär, ýöne 0,6% töweregi dogrumda bolup biler. Bular ýaly ýagdaýda rezus gapma-garşylygynyň önüni almak anti-D immunoglobuliniň uly möçberiniň ulanylmagyny talap edýär. Käbir bejeriş merkezlerinde enäniň ganynda düwünçeğiň öýjüklerini sanamak zerur bolan anti-D immunoglobuliniň möçberini hasaplamak üçin saýlanan usul bolup durýar. Bu şikesli dogrumlarda, kesar kesimi operasiýasyndan soň, plasentany el bilen aýyrmak we çykarmak operasiýasyndan soň, ýagny enede fetotransfuziýa howpy ýokarlananda hökmanydyr.

Anti-D immunoglobuliniň dogrumdan soň dessine bellemilmeği yerliklidir, ýöne täze doglan çaganyň gan toparyny we rezus degişlilikini anyklamak üçin wagtyň sarp edilýändigini sebäpli, bu usul amalyýetde ulanylmaýar. Geçirilen kliniki barlaglara esaslanyp, dogrumdan 72 sagat geçenden soň bu serişdäniň ulanylmagy önüni alyş çäresi üçin doly ýeterlikdir.

Anti-D immunoglobulin bilen bejerilende, onuň islenmedik täsiriniň ýüze çykanlygy barada edebiýat çeşmelerinde hiç hili maglumatlar ýok, emma her bedeniň şahsy duýujylygyna laýyklykda, seýrek hem bolsa howply bolmaklygynda galýar.

Zenanlaryň sanynyň diňe ähmiýetsiz böleginde (1,5%) ilkinji göwrelilikde antitela emele gelýär, ol hem, köplenç ýagdaýda, göwreliligiň 28 hepdelik möhletinden soň ýüze çykýar. Rezus (D) oňaysyz zenanlara göwreliligiň 28–34 hepdelik möhletlerinde 100 mg (500 birl) anti-D immunoglobuliniň bellemilmegi bilen Kláyhaueriň test barlagynyň oňalylygy rezus gapma-garşylykly zenanlaryň sanynyň

azalýandygyny subut edýär (enäniň ganyna düşen çaganyň gan öý-jükleriniň sany). Rezus gapma-garşylykly zenanlarda 20 *mkg* (100 birl) serişdäniň barlag hökmünde ulanylmagy keseliň önüni almak üçin ýeterlik bolmady.

Anti-D immunoglobulini ähli sensibilizirlenmedik rezus oňaýsyz zenanlara antenatal döwürde, soňra bolsa rezus oňaýly çaga dogranlara gerekli möçberde utgaşdyryp bellemek immun gapma-garşylygynyň ýüze çykyş ýygylgyny 0,2%-den 0,06%-e çenli peseldýär.

Immun gapma-garşylygy döremedik, fetotransfuziýa howpy bolan rezus oňaýsyz zenanlara anti-D immunoglobuliniň birnäçesi zerur bolan çärelerden soň ýerine ýetirilmelidir. Diýmek, fetotransfuziýa horionbiopsiýanyň, amniosenteziň, kordosenteziň, plasentanyň biopsiýasynyň, şeýle hem çaganyň çanaklyk bilen gelmeginde daşky öwrümiň geçirilmeginiň netijesinde ýüze çykan.

Fetotransfuziýa öz-özünden çaga düşmesinde ýa-da emeli usul bilen çaga aýrylanda anti-D immunoglobulin bellemese, aýalyň immun gapma-garşylygyna getirip bilýär. Göwreliligiň ilkinji üçaýlygynda öz-özünden çaga düşmesinde fetotransfuziýa 6 -7% ýagdaýlarda ýüze çykyp bilýär. Ikinji üçaýlykda onuň ýygylgy 20%-e çenli ýokarlanýar diýen maglumatlar bar. Göwredäki çaganyň 13 hepdelik möhlete çenli öz-özünden düşmeginde ýa-da emeli usul bilen aýrylmagynda anti-D immunoglobuliniň 50 -75 *mg-y* rezus gapma-garşylygynyň önüni almak üçin ýeterlik bolýar diýlip hasaplanýar. Göwreliligiň ilkinji üçaýlygynda bolsa anti-D immunoglobuliniň dogrumdan soň ulanylýan möçberi kabul edilmelidir.

Garnyň şikeslenmesi, plasentanyň önde ýerleşmegi, kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan öň gopmagy ýa-da ýatgy gan akmasynyň ähli görnüşleri fetotransfuziýanyň sebäbi bolup biler. Käbir ýagdaýlarda fetotransfuziýanyň ýüze çykanlygyna, bu ýagdaýlar bilen öjükdirilen kardiokografiýanyň üýtgän görkezijilerine esaslanyp şübhelenmek mümkin. Ol göze görnüp duran sebäp bolmasa hem döräp biler. Göwrelilik ýa-da dogrum döwründe çaganyň duýdansyz ölmeği, täze doglan çaganyň ganazlyk sebäpli dem ýetmezçiligi bilen dogulmagy hemişe ähmiýetli fetotransfuziýanyň bolandygyna şübhelenmäge mümkinçilik berýär.

Netijede, göwredäki we täze doglan çaganyň gemolitiki keseli, bu patologiýanyň ýygylygyna garamazdan, hemişe seresaplylygy we önüni alyş çärelerine ünsli çemeleşmegi talap edýän mesele bolmaklygyna galýar. Täsirli önüni alyş çäresini geçirmek elýeterlidir, ýöne ol öz ýerinde amala aşyrylmalydyr.

Dogrumdan soňky önüni alyş üçin 72 sagadyň dowamynda ähli rezus oňaýly çaga dogran ýa-da çaganyň haýsy gan toparyna degişligine bagly bolmazdan, rezus (D) faktory anyklanylmadyk rezus (D) oňaýsyz ganly zenanlara anti-D immunoglobulini bellemek zerurdyr. Şeýle hem anti-D immunoglobulin göwrelilik döwründe rezus (D) oňaýsyz ganly enede fetotransfuziýa döremek howpy ýokary bolan ähli zenanlara bellemelidir.

Anti-D immunoglobuliniň ähli rezus oňaýsyz zenanlara göwreliligiň 28 ýa-da 34 hepdeliginde sanjylmagy örän peýdaly bolardy, ýöne bu programmanyň tygşytlylyk bahasy örän ýokary bolup, birnäçe ýurtlar üçin elýetersizdir.

Häzirki döwürde rezus gapma-garşylygyň duş gelýän pursatlary gitdigiçe azaldy, bu ýagdaýyň bejergisi bolsa nasaglaryň sagalmagy üçin ýörite utgaşdyrylan bolup, ýeterlik derejede netije berýär.

REZUS GAPMA-GARŞYLYKLY GÖWRELI ZENANLARYŇ GÖZEGÇILIGINIŇ ALNYP BARLYŞYNYŇ ALGORITMI

Anyklaýyş kriteriýalary

1. Enäniň ganynda antirezus-antibedenleriň 1:4 we ondan hem ýokary gatnaşykda tapylmagy.

2. Ultrases barlagynda göwredäki çaganyň gemolitiki keseliniň alamatlaryny kesgitlemek (çişmek, köpsuwlulyk, gepatosplenomegaliýa).

Näsaglary hassahana ýerleşdirilmeginiň görkezmeleri

1. Ilkinji gezek antirezus- antibedenleriň 1:16 we ondan hem ýokary gatnaşykda (titr) tapylmagy.

2. Gaýtadan geçirilýän barlaglarda antibedenleriň titriniň 2 esse ýokarlanmagy.

Keseliň önüniň alnyşy

Rezus gapma-garşylygynyň önüni almak maksady bilen anti-rezus-immunoglobulini (Rezonatiw) ulanylýar.

Antirezus-immunoglobuliniň (Rezonatiw) ulanylmagyna görkezmeler:

- göwrelilik döwründe antirezus-antibedenleriň ýok bolan ýagdaýlarynda rezus oňaýsyz gan degişlilikli zenanlarda;
- öz-özünden göwreliligiň düşmeginde;
- ýatgydan daşdaky göwrelilikde;
- düwmeli gabarçakda (göwreliligiň 13 hepde möhletine çenli);
- birinji göwrelilikde 28 hepde möhletinde, eger edilmedik bolsa, onda 34 hepde möhletinde hemme rezus-otrisatel, immunizirlenmedik göwrelilerde.

Eger-de immunizasiýa bar bolan ýagdaýynda (antibedenler) - immunoglobulin görkezilmedik!

GÖWRELILERIŇ GIPERTENZIW BOZULMALARY

IX bap

Göwreliligiň ikinji ýarymynda emele gelýän, onuň geçişini agyrlaşdyrýan we göwreliligiň gutarmagy bilen ýitip gidýän birnäçe patologik ýagdaýlara göwrelileriň gipertenziv bozulmalary (GGB) diýilýär.

Ene we perinatal keselçiliginde we ölümçiliginde agyr gipertenziv bozulmalar uly orun tutýar. BSGG-niň maglumatlaryna görä, ene ölümçiligi 20-33%-de GGB bilen bagly bolýar. Perinatal ölümçilik 13-30% ýagdaýlarynda preeklampsiýa bilen bagly. Göwrelilerde gipertenziv ýagdaýlaryň ýygylgy 15%-den 20% aralygynda saklanýar.

Göwrelilikde, çaga dogrumynda we dogrumdan soňky döwürdäki çişler, proteinuriýa we gipertenziv bozulmalaryň klassifikasiýasy (O10 – O16)

O10 Göwreliligi, çaga dogrumy we dogrumdan soňky döwri agyrlaşdyrýan önden bar bolan gipertenziýa. O10.0 Essensial gipertenziýa. O10.1 Kardiowaskulýar gipertenziýa. O10.2 Bökrek gipertenziýasy.

O10.3 Kardiowaskulýar we bökrek gipertenziýasy. O10.4 Iki-lenji gipertenziýa. O10.9 Takyklanmadyk (kesgitlenmedik) gipertenziýa. O11 Önden bar bolan gipertenziýa (essensial, kardiowaskulýar, bökrek, ikilenji, takyklanmadyk) proteinuriýanyň goşulmagy.

O12.0 Göwrelilik döwründäki çişler (göwrelileriň çişleri). O12.1 Göwrelilik döwründäki proteinuriýa (göwrelileriň proteinuriýasy). O13 Ýeňil derejeli preeklampsiýa. O14 Göwrelilikde dörän, ýüze çykýan proteinuriýaly gipertenziýa. O14.1 Agyr derejeli preeklampsiýa. O14.9 Takyklanmadyk preeklampsiýa. O15 Eklampsiýa. O15.0 Göwrelilik döwründäki eklampsiýa. O15.1 Dogrum wagtyndaky eklampsiýa. O15.2 Dogrumdan soňky eklampsiýa. O15.9 Takyklanmadyk eklampsiýa. O16 Göwrelilik döwründäki gipertenziýa (göwrelileriň gipertenziýasy).

9.1. Göwrelileriň gipertenziw bozulmalarynyň patogenezi

Sagdyn aýallarda göwreliligiň fiziologik geçişinde sitotrofoblastyň spiral arteriýalarynyň miometral segmentlerine girmeginiň netijesinde ýatgynyň subplacentar meýdanynyň arterial damarlarynda myşsa öýjükleriniň doly derejede ýok etmegine getirýär. Şonuň üçin umumy gemodinamikada arterial gan basyşynyň (AGB) üýtgemegi plasentanyň mikrosirkulýasiýasyna plasentar meýdanynyň spiral arteriýalarynyň tonusyna görnetin täsir etmeýär. GGB-niň emele gelşinde immunogenetiki faktorlaryň, aýratyn hem, HLA-AG (human leycocatis antigen) boýunça är-aýal meňzeşliginiň orny bardygyny güman edýärler.

Gipertenziw bozulmalarıň patogenezinde fetal antitelalaryň we autoantitelalaryň gatnaşmagy ýüze çykarylýar. Ol hem HLA-AG ulgamy boýunça är-aýal meňzeşligi desual gatlagynyň limfositleriniň funksional işjeňliginiň üýtgemegi bilen baglanyşdyrylýar.

Netijede, enäniň immun ulgamynyň limfositleriniň embrionyny tanap bilmek derejesiniň pesligi zerarly T-limfositleriň supressor subpopulýasiýasynyň peselmegi, immunoglobulinleriň G klasyna degişli düzüminiň ýokarlanmagyna we mahsus bolan killer-öýjükleriň hem-de bedeniň mahsus däl rezistentliginiň birnäçe faktorlarynyň işjeňleşmegi bolup geçýär. Ony neýtrofilleriň rezistentliginiň indeksi-niň we olaryň işjeňliginiň ýokarlanmagy tassyklaýar, bu bolsa neýtrofilleriň öýjük membranasyň rezistentliginiň peselmeginiň fonunda olaryň bakteriosid işleňliginiň ýokarlanmagy barada subut edýär. Limfokinleri bölüp çykarýan desidual bardadaky limfositleriň funksional işjeňliginiň ýokarlanmagy trofoblastyň ösüşiniň tijenmegini ýüze çykaryp, plasentanyň yetmezçiligine getirýär. Şonuň netijesinde plasentanyň immun zeperlenmegi döreýär, ol hem killerleriň işjeňliginiň ýokarlanmagyna we SIK-iň ýokary konsentrasiýada emele gelmegi bolup, plasentanyň, böwrekleriň damarlarynyň içine ornaşýar we kininleriň işjeňleşmegine, tromboksanyň derejesiniň ýokarlanmagyna, fibriniň çökmegine getirýär. Şu üýtgemeler plasentanyň, böwrekleriň işemiýasyna getirip, gipertenziýanyň döremegine sebäp bolýar. Im-

mun statusynyň üýtgemegi trombositleriň funksional işjeňligine täsir edýär. Şonuň netijesinde antibedenler, SIK trombositlere berkleşip, olary işjeňleşdirip, adgeziw we agregasion işjeňligini ýokarlandyryp, degranulýasiýany döredýär. Ol hem ADF-iň, serotonininiň we beýleki biologik işjeň maddalaryň boşamagyna getirýär. Bu üýtgemeleriň hemmesi merkezi nerw ulgamynyň funksional ýagdaýynyň, gormonal statusynyň we madda çalşygynyň üýtgemegine getirýär.

Plasentanyň immun zeperlenmegi trofoblastyň ýatgynyň subplasantar meýdanynyň spiral arteriýalarynyň diwarlaryna işjeň ösmegine we artreiollaryň, arteriýalaryň, prekapillýar sfinkterleriň ýygrylmagyny basýan alfa-elastiki myşsa öýjüklerini zeperlemäge ýol bermeyär. Trofoblastyň doly derejede inwazirlenmegi ýatgynyň funksional denerwasiýasyna getirip, ýatgynyň birnäçe esse ulalmagyna we damar daraldyjy faktorlaryň täsirine garamazdan, ýatgy damarlarynyň has giňelmegine ýardam berýär.

Ýatgy-plasentar toplumyndaky ýüze çykýan gipoksiýa endoteliiniň zeperlenmegine, sitotoksiki maddanyň (endotelin) bölünip çykmagyna getirýär. Ol hem öz gezeginde eritrositleriň we trombositleriň agregasion işjeňleşmegine we wazoaktiv maddalaryň, ýagny tromboksanyň we prostasikliniň sinteziniň bozulmagyna ýardam berýär. Şu bozulmalaryň esasynda böwregüsti mázleriň giperfunksiýasy renin-angiotenziniň sinteziniň ýokarlanmagyna, aldosteronyň, holesteriniň ýokary derejede emele gelmegine ýardam berýär. Olar hem endotelioza, endoarterioza, gipertenziýa getirýär, wazospazm ösýär we GGB häsiýetli mikrosirkulýator bozulmalar ýüze çykýar. Gipoksiýanyň esasynda ganda lipidleriň we fosfolipazanyň perekisli okislenmegi işjeňleşýär, ol hem öz gezeginde, toksik radikallaryň we doýmadyk ýag turşularynyň emele gelmegine, netijede, «arahidon kaskadyň» bozulmagyna we tromboksanyň sintezine getirýär. Prostanoidler-prostaglandinler E, F, prostasiklin, tromboksan we ş.m. ýerli täsirli gormonlar bolup durýar. Prostanoidler öýjükde öýjügiçi madda çalşygynyň uniwersal biosazlaşdyryjysy bolup durýar. Prostanoidler ähli agzalar, dokumalar, ganyň şekilli elementleri tarapyndan öndürilýär.

Göwrelilik döwründe ýatgy, plasenta we düwünçek intensiw ýagdaýda prostaglandinleri bölüp çykarýar, olar hem öz gezeginde düwünçek bilen enäniň bedenini bir-birine uýgunlaşdyrýar. Olaryň arasyndaky arabaglanyşygyny bolsa plasenta amala aşyrýar we göwreliligiň geçişi onuň ýagdaýyna bagly bolup durýar. Gan lagtalandyryjy faktorlaryň işjeňleşmegi mikrosirkulýator bozulmalary ýüze çykarýar. Olar hem öz gezeginde öýjük membranasynyň böwetleýji (barýer) funksiýasynyň bozulmagyna getirýär, K, Na, Mg, Ca ionlary üçin kanallarynyň funksionirlenmegi üýtgeýär.

Bu patofiziologik mehanizmler kapillýarlaryň geçirijiligini üýtgedýär, belogyň suwuklygynyň dokumalara çykmagy bilen onkotik basyşynyň peselmegine we plazmanyň umumy göwrüminiň azalmagyna getirýär. Bu bolsa çişleriň, proteinuriýanyň we gipertenziýanyň döremegine ýardam berýär.

9.2. Göwrelileriň gipertenziv bozulmalarynyň anyklaýyş algoritmi

Arterial gipertenziýa. BSGG-niň ekspertleriniň komiteti arterial gipertenziýa (AG) boýunça takyk atlandyrmany berýär, ýagny sistolik we/ýa-da diastolik arterial gan basyş hemişe ýokary bolmagyna aýdylýar (Zilber A.P., Şifman E.M.). Arterial gan basyşynyň 140/90 *mm.sim.süt*-den ýokary derejesiniň birnäçe hepdäniň dowamynda saklanmagyna arterial gipertenziýa diýilýär. Arterial gipertenziýanyň kriteriýalary göwreliler üçin hem beýleki adamlaryňky ýalydyr. Hakykatdan bolsa, AGB-niň derejesi näsagyň ýaşyna, jynsyna, fiziki dartgynlygynyň derejesine, emosional ýagdaýyna, barometrik basyşyň derejesine bagly bolýar.

M.Stimpeliň pikiri boýunça, göwrelilik döwründe II uçaýlykda arterial gan basyşynyň 135/85, III uçaýlykda bolsa 140/90 *mm.sim.süt*-den dowamly ýokarlanmagynda gipertenziýa kesgitlenilýär. Gipertenziýa goýlanda ilki bilen göwrelilikden öň AGB-niň derejesi hem göz önünde tutulýar. Arterial gan basyşyny dogry ölçemäge we dogry kesgitlemäge uly üns berilýär. Has takygy, esasan, III uçaýlyk-

da göwreli zenany çep tarapyňa ýatyryp, manžetkany çep eline ýüregiň deňinde goýup AGB ölçenilýär. Ölçeme tertibiniň hemme ýerde dogry ýerine ýetirilmegi anyklaýyş ýalňyşlyklarynyň önüni almaga ýardam berýär.

Hakyky arterial gan basyşyny ölçemekde birnäçe düzgünler berjaý edilmelidir:

– 1 sagat önünden hiç-hili fiziki agram salmaly däl we soňky 10 minut hem dynjyňy alyp, rahat ýagdaýda bolmalydyr;

– AGB degişli ölçegli manžetka bilen çep tarapyndan oturyp ölçenilýär;

– AGB iki gezek, arasyňa 2-3 minut salyp ölçenilýär;

– diastoliki arterial gan basyşyny kesgitlemekde Korotkowyň tonunyň V fazasy ulanylýar (tonuň peselmeginiň başlanmagy), göwreli däl zenanlarda bolsa diastoliki gan basyşyny kesgitlemek tonlaryň doly ýitmeginden başlanýar (Greer I,A). Bu kesgitlemeler bilen hemme awtorlar razylaşmaýarlar (Stimpee);

– agşamky AGB ölçenilmelidir (GGB-de onuň agşamky ýokarlanmagy häsiýetlidir).

Proteinuriýa. Diagnostiki ähmiýetli proteinuriýa – bir gije-gündiziň dowamynda peşew bilen 300 mg/l ýa-da 1 g/l we ondan hem köp peşewiň islendik mukdary bilen bölünip çykmagydyr.

Hakyky proteinuriýany ýüze çykarmakda peşew dogry alynmaly we urogenital infeksiýanyň ýoklugyna göz ýetirmelidir. Şonuň üçin buşukmanyň orta bölegindäki peşewiň alynmagyny we önünden daşky jyns agzalarynyň arassalygyny hem-de jynshananyň steril tamponlary bilen çäklendirmegini berjaý etmeli. Kateter arkaly proteinuriýa barlagyna peşew almakdan saklanmaly, sebäbi ol peşew çykyş ýollarynyň infesirlenmegine getirip bilýär. Proteinuriýanyň ýokary derejede bolmagy agyr preeklamsiýanyň alamaty bolup, ene we düwünçek üçin howply ýagdaý hasaplanýar. Bu ýagdaý böwrek kesellerinden tapawutlandyrylmalydyr.

Çişler. GGB boýunça köp hünärmenleriň maglumatlarynda preeklamsiýanyň çişsiz görnüşi has howply bolup durýar. Preeklamsiýanyň şu görnüşi 32% näsaglarda (Sibai B.M., Willar W.A., Mobie B.S.

1990 ý.; Zilber A.P, Şifman E. M. 1998 ý.) duş gelýär. Özbaşyna çişler anyklaýyş görkeziji hökmünde seredilmeyär.

Goşmaça alamatlar. GGB-niň agyrlyk derejesini kesgitlemekde goşmaça alamatlar:

– trombositopeniýa (trombositleriň sanynyň 150×103 -e çenli peselmegi) köplenç, HELP sindromynyň, agyr preeklampsiýanyň alamatydyr. Trombositleriň peselmegi umumy arteriolospazmyň we endoteliýanyň zeperlenmegine şaýatlyk edýär.

– gematokritiň ýokary derejede bolmagy gemokonsentrasiýany aňladýar, ol hem ganyň suwuk böleginiň kapillýarlardan interstisial boşluga çykmagy bilen baglydyr.

– gipoproteinemiýa, ýagny plazmadaky belogyň 60 g/l -den pes bolmagy.

– böwrekleriň funksiýasynyň bozulmagy: oligouriýa. Seýrek ýagdaýda ýiti böwrek ýetmezçiligi bilen preeklampsiýanyň we eklampsiýanyň gaýrüzülmelerinde ýüze çykýar.

– bagryň funksiýasynyň bozulmagy.

– nerw ulgamynyň işiniň bozulmagy: kelle beýniniň gan damarlarynyň gysylmagy (spazmy) esasynda, işemiýasynyň zolagyna baglylykda dürli alamatlar ýüze çykyp biler. Mysal üçin, yzky beýni arteriýasynyň howdanynyň işemiýasynda fotofobiýa, diplopiýa, amawroz kesgитlenýär. Kellagyry, köplenç, agyr preeklampsiýanyň we eklampsiýanyň alamaty bolup, kelle beýni damarlarynyň gysylmasynda we onuň gipoksiýasynda ýüze çykýar. Aýallarda rahatsyzlyk, gorky duýgusy ýa-da tersine, sussupeslik, adinamiýa, daş-töweregine parhsyzlyk bolup biler.

– plasentar ýetmezçilik hem GGB-niň agyrlyk derejesini anyklamakda goşmaça alamat bolup durýar. Häzirki ýagdaýda düwünçegiň ýagdaýyny anyklamakda ýatgy–plasentar dopplerometriýasy we düwünçegiň ultrases barlagy geçirilýär; gipoksiýanyň anyklaýyş görkezijilerine baha berilýär.

GGB-niň agyrlyk derejesine doly derejede kesgidi goýmak hemme kliniki-funksional we tejribe (laborator) maglumatlaryna analitik baha bermekden ybarat.

9.3. Göwrelileriň gipertenziw bozulmalarynyň kliniki görnüşleri

GGB-niň kliniki görnüşleri KHK–X boýunça kesgitlenilýär.

Gestasion gipertenziýanyň anyklaýyş alamatlary (kriteriýalary):

- diastolik gan basyşynyň derejesiniň 110 *mm. sim.süt*-den ýokarlanmagy bir gezek ölçenilende;
- diastolik gan basyşynyň derejesiniň 90 *mm. sim.süt*-den ýokarlanmagy iki gezek 4 sagatdan ölçenilende;
- kadaly diastolik gan basyşda sistoliki gan basyşyň 140 *mm. sim.süt*-den ýokarlanmagy;
- ilkinji ýüze çykarylan gipertenziýa, göwreliligiň 20 hepdeliginden soň ýüze çykyp we dogrumdan soň 6 hepdeden köp saklanmadyk bolsa.

Ýeňil preeklamsiýanyň anyklaýyş alamatlary (kriteriýalary):

- diastolik gan basyşynyň derejesiniň 90 *mm. sim.süt*-den ýokarlanmagy iki gezek 4 sagatdan ölçenilende;
- AGB 160/100 *mm. sim.süt*-den ýokary bolmazlygy;
- proteinuriýa 0,033 – 3 *g/l* ertirki peşewde, onuň udel agramy 1030, turşy ýa-da kadaly gurşaw (sreda) (pH 8 çenli) bolanda;
- anamnezinde öňki göwreliliginde 20 hepdeden soň AGB-niň ýokarlanmagy.

Agyr preeklamsiýanyň anyklaýyş alamatlary (kriteriýalary):

- diastolik gan basyşynyň derejesiniň 110 *mm. sim.süt*-den ýokarlanmagy iki gezek 4 sagatdan ölçenilende;
- arterial gipertenziýanyň 20 hepdeden soň ýüze çykyp, dogrumdan 6 hepdeden soň ýitip gitmegi;
- goşmaça alamatlarynyň (kellagyry, baş aýlanma, gözün öňünde «uçganaklamaň» bolmagy, ýürek bulanma, gusma, epigastral ýa-da ýürek töwereginde agyry, ýaýran çişler, güýjeýän proteinuriýa) haýsydyr biriniň kesgitlenilmegi;
- siňir refleksleriniň ýokarlanmagy;
- anamnezinde essensial gipertenziýa, öňki göwreliliklerinde eklamsiýa bolmagy mümkin.

Eklampsiya zenanlarda göwrelilik döwründe, dogrum wagty we dogrumdan soň 7 gije-gündiziň dowamynda kelle beýniniň beýleki bozulmalaryna degişli bolmadyk bir we birnäçe tutgaýlaryň bolmagy bilen häsiýetlenýär. Soňky maglumatlara görä, tutgaý sindromy kelle beýniniň arterial gipertenziýasy netijesinde gan damarlarynyň gysylmagy we kelle beýniniň gan aýlanysygynyň özbaşdak sazlanysmagynyň bozulmagy bilen ýüze çykýar. Ikilenji ýüze çykýan kelle beýniniň suwly çişmesine bolsa, köp hünärmenler esasy sindrom hökmünde garaýarlar. Şular ýaly ýalňyşlyklar hem ýalňyş bejergini, ýagny buşukdyryjy derman serişdeleri bermeklige itergi berýär. Bu bolsa agyr gipowolemiýadaky böwrekleriň tubulýar nekrozy we ýiti böwrek ýetmezçiligi bilen bagly ene ölümçiliginiň sebäbi bolup durýar. Diri wagtyndaky tomografiýada we autopsiýa materiallarynda kelle beýniniň gabyk we gabygasty gurluşlaryna gan inmeler we kelle beýniniň işemiki ýumşamalary kesgitlenilýär.

Eklampsiýanyň anyklaýyş kriteriýalaryna agyr preeklampsiýanyň fonunda tutgaýlaryň ýüze çykmagy degişlidir.

Eklampsiya tutgaýlarynyň fazalary:

1. Prodromal fazasy 10–20 s dowam edip, gözleri aýlanýar we eliň myşsalarynyň ýygrylmagy bolup bilýär, näsag huşuny ýitirýär.

2. Toniki fazasy 20–30 s dowam edýär, myşsalar gataýar we eýgertmeýär, diafragmaňyň gysylmagy, dem alyş togtaýar, dodaklaryň nemli bardasy we el-aýaklary gögerýär, arkasy ýaý berip bilýär. Dişleri gysylyp, gözleri hanasyndan çykjak ýaly bolýar.

3. Kloniki fazasy 1-2 minut dowam edýär, myşsalar güýçli ýygrylýar, tüýkülige güýçli bölünip, agzyndan köpürjikleň çykýar, dem alşy kynlaşýar, tüýkülige içine dem alnyp bilýär, näsagyň ýüzi gyzlymytyl reňkli, ol dilini dişläp bilýär.

4. Komatoz ýagdaý– aýratyn (indiwidual) ýagdaýa görä, birnäçe minutdan birnäçe sagada çenli dowam edýär, näsag gaty sesli we çalt dem alýar, onuň ýüzi çiş, ýöne gögermedik. Wagtynda kesgitlenilme-se we sedasiya edilmese, indiki tutgaýy tutup bilýär.

Eklampsiya tutgaýlaryň aýdyňlaşma döwründe tutgaýlar bes edýär, sazlaşykly (çuňňur we arakesmeli) dem alyş belleniýär, näsagyň agzyndan, köplenç, gan gatysykly köpürjik gelýär. Sianoz yitýär,

posteklamptiki koma ýagdaýy döreyär, şowly ýagdaýda dikelme bolýar. Tutgaýdan soň amneziýa döreyär. Şonuň üçin tutgaý wagtynda töwerekde adam bolmasa, tutgaýyň ýüze çykanlygy barada diňe fiziki şikesler ýa-da dişlenen dili şaýatlyk edýär.

GGB-niň hemme agyrlık derejesiniň kriteriýalaryny hasaba alyp, bu bozulmalaryň wagtynda kesgitlenilmegi göwreli zenanyň ýagdaýyny we onuň adaptasion ukyplylygynyň dogry anyklanylmagyna we bejergi meýilnamasynyň doly düzülmegine ýardam berýär.

Gestasion gipertenziýaly (alamatsyz we proteinuriýasyz, göwredäki çaga tarapyndan bozulmalar ýok) göwreli zenanlaryň gözegçiliginiň alnyp barlyşy

AGB-niň ölçeme düzgünlerini berjaý edip, gestasion gipertenziýanyň anyklaýyş kriterilerini göz önüne tutmaly. AGB 150/100 mm sim.süt-den ýokary bolmadyk, göwredäki çaganyň ýagdaýynyň bozulmalary we laborator testleriň patologik üýtgeşmeleri bolmadyk ýagdaýynda göwreli zenana ambulator gözegçilik etmeli. Göwreli öz ýagdaýyna düşünmeli we lukmanyň görkezmelerini berjaý etmeli. AGB-niň bu görkezijilerden ýokarlanmagy zenany hassahana ýerleşdirilmegine görkezmedir.

Gatnamalaryň sanyny we ýygylýgyny köpeltmeli – AGB 140/90 – 150/100 mm sim.süt. aralykda bolsa her hepde, AGB 150/100 mm sim.süt-den ýokary we zenan hassahana ýerleşmekden boýun gaçyran bolsa, hepdede 2 gezek gözegçilik edilmelidir. Lukman her gatnawynda AGB-niň derejesini ölçemeli, peşewde belogyň derejesini we göwredäki çaganyň ýagdaýyny kesgitlemeli. Göwrelä we onuň hossarlaryna agyr preeklampsiýa üçin häsiýetli bolan howp salýan alamatlar barada yhlas bilen düşündirmeli. AGB 150/100 mm sim.süt-den ýokary bolsa, antigipertenziv serişdeleri bellemeli. Bejerginiň esasy maksady DAB-y 80-100 mm. sim.süt-i we SAB-y 130-150 mm. sim.süt. aralygynda saklamak. Eger göwreliniň we çaganyň ýagdaýy durnuklylygyna galsa, göwreli zenana 37 hepde möhletine çenli gözegçilik etmeli we dogrumy oýandyrmak üçin hassahana ýerleşdirilmeli. Gestasion gipertenziýany 37 hepdeden ýokary möhletde işjeň alyp barmak garaşmakdan has amatlydyr.

Gestasion gipertenziýaly göwrelini hassahana ýerleşdirmek üçin görkezmeler:

- DAB-y 100 ýa-da SAB-y 150 *mm. sim.süt*-e deň we ondan ýokary derejede kesgitlenmegi;
- proteinuriýa ýa-da agyr preeklamsiýa alamatlarynyň ýüze çykmagy;
- göwredäki çaganyň ösüşiniň saklanmagy ýa-da ýagdaýynyň agyrlaşmagy (areaktiw stresli däl test, az suwlulyk, çaganyň agramy 10 persentilden az);
- göwreliligiň möhleti 37 hepde bolsa.

Ýeňil preeklamsiýaly göwreli zenanlaryň gözegçilikde alnyp barlyş düzgünleri

Gözegçilik döwründe keseliň kliniki alamatlary çykmanka öz wagtynda gipertenziýa we proteinuriýa kesgitlense, onuň irki anyklanylyşyna ýardam berýär. Ýeňil preeklamsiýaly zenanlaryň we göwredäki çaganyň ýagdaýyna dykgatly gözegçilik etmelidir. Keseliň gaýrüzülmeleri, ýagny agyr preeklamsiýa çykmanka, öz wagtynda we mümkin boldugyça, ýaşaýşa ukyply çaga bilen dogrumy dogrum öýüniň şertlerinde geçirmelidir.

Göwreliligiň 34 hepdä çenli möhletinde enäniň we çaganyň ýagdaýyna dykgat bilen baha bermeli. Agyr preeklamsiýanyň we çaganyň ejir çekmeginiň alamatlary kesgitlenmese, garaşmak maslahat berilýär. Bu derejede suwuklygyň we duzuň kabul edilişi çäklendirilmeyär. Diuretikler, rahatlandyryjylar, tutgaýa garşy we beýleki serişdeler bellemilmeýär. Zenanyň AGB-si 150/100 *mm. sim.süt*-den ýokarlansa, anti-gipertenziw serişdeleri bellemeli. Bejerginiň maksady – DAB-y 80-100 we SAB-y 130-150 *mm. sim.süt. aralygynda saklamak.*

Agyr preeklamsiýaly zenanlaryň gözegçilikde alnyp barlyşy

Göwreli zenana ilkinji lukmançylyk kömegini berip, 32 hepdeden kiçi möhletlerde gyssagly III derejeli dogrum öýüne ýa-da 32 hepdeden ýokary möhletlerde II derejeli dogrum öýüne ýerleşdirmeli. AGB-gi 160/100 *mm. sim.süt*-den ýokary bolsa, gyssagly antigipertenziw bejergi bellenilýär. Eger göwrelide beden agzalarynyň-nýşan-

larynyň zeperlenme alamatlary kesgitlenýän bolsa, onda antigipertenziw serişdeler AGB-niň mundan hem pes görkezijilerinde bellenilýär. Ýatgy-plasentar gan akymynyň bozulmagyna ýol bermez ýaly DAB-y 90 mm. sm.st-den pes derejä düşürmeli däldir. Gipotenziv serişdeler her näsaga aýratynlykda bellenilýär.

Antigipertenziw derman serişdeleri bellenilende aşakdaky düzgünler göz önünde tutulmalydyr:

1. Gipertenziýanyň görnüşine baha bermek (dowamly ýa-da gestasion);

2. Gemodinamika baha bermek;

3. Arterial gipertenziýany döredýän faktorlary ýüze çykarmak.

Göwrelilikde antigipertenziw bejermegiň esasy maksatlary:

1. Keseliň güýjalmagynyň we gaýtalanmagynyň önüni almak;

2. Gemorragik gaýrüzülmeleriň (beýnä gan inmek, ýatgy-plasentar apopleksiýasy) we eklampsiýanyň önüni almak;

3. Bejerginiň netijeliligine baglylykda göwreliligi saklamak.

Amaly nukdaýnazardan arterial gipertenziýanyň ýokarylygy däl-de, eýsem onuň birden dürli derejelere üýtgemegi howply bolup, gaýrüzülmelere, ýagny düwünçegiň ölmegine we kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan öň gopmagyna getirýär. Beýleki tarapdan, diastoliki gan basyşynyň birden 80 mm. sim.süt-den pese düşmeginde hem düwünçegiň ölmegi we ýatgy-plasentar apopleksiýasy ýüze çykýar. Şonuň üçin terapewtik bejergilerde antigipertenziw bejergi örän takyk bellenilmelidir.

Gipertenziw bozulmalary bar bolan göwrelilerde derman serişdelerini saýlap almakda diňe olaryň terapewtik täsiri göz önünde tutulman, eýsem onuň embriona we düwünçege edýän täsiri hem göz önünde tutulmalydyr. Göwreliligiň I ýarymynda «B» kategoriýasyna degişli adrenoblokatorlar bellenilýär. Köp barlaglaryň netijesinde metildopany bellemek maslahat berilýän hem bolsa, BSGG-niň teklibi boýunça göwreliligiň I ýarymynda ony bellemekden saklanmaly we gipotenziv bejergi hökmünde adrenoblokatorlary we kalsiniň antagonistlerini bellemeli. Şu derman serişdeleri uzak wagt ulanylanda uglewod, lipid, purin çalşyklaryny bozmaýar, bedende suwuklygy saklamaýar, «rekaşet» gipertenziýasyny, patologik ortostatiki gipo-

toniýany döretmeýär, merkezi nerw ulgamynyň işini peseltmeýär. Göwreliligiň II döwründe «C» kategoriýa degişli derman serişdeleri (gidrolazin, nitroprussid natriý, prazosin) diňe gaýragoýulmasyz ýagdaýda ulanmak teklipl edilýär. Köp hünärmenler nifedepini uly mukdarda (100 mg 1 gije-gündiziň dowamynda) ulanýarlar. Nifedepiniň we magniý sulfatynyň bile ulanylan ýagdaýynda soňkynyň plazmadaky dykzlygy terapewtik mukdarda bolsa-da, onuň zäherli we kardiotoksik täsiri çykyp, myşsalara nerw impulsynyň geçirijiligini togtadyp bilýär (Zilber A. P. Şifman Ý. T. 1997 ý.).

Eukinetiki gemodinamikada metildopanyň we nifedepiniň bilelikde ulanylanda, has takygy, metildopanyň uly mukdary ulanylanda, bedende suwuklyk we duz saklanyp, böwreklerde ýumajyk süzülmesiniň (filtrasiýanyň) peselmegine getirýär. Şonuň netijesinde wolemiki bozulmalar ýüze çykýar.

Antigipertenziw derman serişdeleriniň damar içine goýbermek üçin görkezmelerine:

1. DAB-yň 110 mm. sim.süt-den ýokarlanmagy;
2. Gipertenziw ensefolapatiýa;
3. Tutgaý sindromy, şol sanda eklampsiýa;
4. Bagyr funksiýasynyň bozulmagy, şol sanda HELLP sindromy;
5. Derman serişdeleriniň enteral sorulmagynyň bozulmagy degişlidir.

Akuşerçilik amalyýetinde aşakda görkezilen derman serişdeleri ulanylýar:

Nifedipin, saýlanýan, çalt we dowamly täsirli gipotenziv serişde bolup, gerdejikde 10 mg mukdarda belleniýär, zerurlyk ýüze çyksa, kabul edişi her 30 minutdan gaýtalamaly. Nifedipin we magniý sulfaty bilelikde ulanylanda güýçli myssa gowşaklygy, dogrum işiniň gowşaklygy, çaganyň ýagdaýynyň agyrlaşmagy ýüze çykyp biler. Enäniň we çaganyň ýagdaýy erbetleşen ýagdaýynda nifedipin we magniý sulfaty serişdeleriniň bilelikde ulanylmagyny bes etmeli.

Labetololy 20 mg mukdarda damar içine akymly goýberip başlamaly, eger-de netije bolmasa, her 10 minutdan 40 mg, soňra – 80 mg we 80 mg goşmaly (derman serişdesiniň umumy mukdary 220 mg).

Ulanylan derman serişdesi netije bermese, başga serişde bilen çalyşmaly. Labetololyň ulanylmagynyň garşy görkezmelerine bronhial dem gysma we ýürek ýetmezçiligi degişlidir.

Gidralazin 5 mg mukdarda damar içine akymly ýa-da 10 mg ýanbaşdan ulanylýar, netije bolmasa, 20 minutdan serişdäniň goýberilişini 5–10 mg mukdarda täzedan gaýtalamalydyr. Basyş peselenden 3 sagat geçenden soň, gidralazini gaýtadan bellemeli. Serişdäniň täsiri bolmasa, başga serişdäni ulanmaly.

Natriý nitroprussid, Izoket ýaly serisdeleri labetolol we gidralazin bolmadyk ýagdaýynda ulanyp bolýar. Natriý nitroprussidi 0,25–5 mg/kg/min goýberiliş tizlikde ulanylýar. Emma serişdäniň mundan köp mukdarynyň zäherlidigi zerarly, onuň ulanylyşy çäklendirilendir.

Magniy sulfaty, göwrelilerde tutgaýlaryň önüni almak maksady bilen, AG we dürli derejeli proteinuriýanyň aşakda görkezilen alamatlaryň biri bilen utgaşdyrylmagynda bellenilýär:

- giperrefleksiya;
- aýrylmaýan kellagyry;
- görüş bozulmalary;
- ýürek bulanma we gaýtarma;
- epigastral töwereginde agyrylar;
- trombositopeniýa (100X10⁹/ml-den pes);
- AsAT-yň mukdary 50UI/l-den ýokary;
- öýkeniň suwly çişmesi;
- persistirlenýän gipertenziýa, ýagny AGB-niň 160/110 mm. sim.süt-den ýokarlanmagy.

Magniy sulfatynyň başlangyç mukdary 4-5 g (25 %-li erginiň 16-20 ml-i fiziologik ergininiň 20 ml-ne garylyp) damar içine haýallyk bilen, 5-10 minutyň dowamynda goýberilýär. Soňra 1-2 g/sag (25%-li erginiň 50 ml-li fiziologiki ergininiň 400 ml-ne garylyp, 35–70 ml/sag, ýagny minutda 12–24 damja) tizlik bilen goýberilýär.

Gipertenziw bozulmalar durnuklaşandan soň, 24 sagatdan gijä galman, dogrumy geçirmäniň görkezmelerine göwreliligiň möhleti 34 hepdeden ýokary ýa-da 26 hepdä çenli bolmagy, zenanda HELLP sindromynyň, kliniki ýaýbaňlanan DDGL sindromynyň, eklampsiýanyň, böwrek ýetmezçiliginiň alamatlary, öýkeniň suwly çişmesi,

güýçli derejeli kellagyry, görşüň we aňň bozulmalary, ýürek bulanmaly we gaýtarmaly epigastral töweregindäki agyrylar, aýdyň ýa-da güman edilýän kelle içki gan inneler, plasentanyň wagtyndan öň gopmagy, çagaýan suwunyň wagtyndan öň dökülmegi, gipotenziv bejerginiň netijesizligi we $160/110 \text{ mm. sim.süt.}$ we ondan ýokary derejeli durnukly gipertenziýa degişlidir. Beýleki bir tarapdan, göwredäki çaganyň ejir çekmeginiň obýektiv alamatlary, ýagny 5 persentile çenli ösüşiniň saklanmagy, 2 sm-e çenli AFI, areaktiw stresli däl test ýa-da dopplerometriýa boýunça göbek arteriýasynda gan akymynyň patologik üýtgemeleri kesgitlenýän bolsa, gysga wagtyň içinde dogrum geçirilýär.

Agyr preeklampsiyada dogrum, göwreliligiň möhletine bagly bolman, enäniň we/ýa-da çaganyň bähbidinde gys sagly geçirilýär. Göwreliligiň 26–32 hepde möhletlerinde, aýalyň ýagdaýy mümkinçilik berýän bolsa, göwreliniň we göwredäki çaganyň ýagdaýyna berk gözegçilik etmek bilen garaşmak ýolunyň, dogrumyň gys sagly induksiýasy bilen deňeşdirilende, artykmaçlyklary bardyr. Agyr preeklampsiyada garaşmak ýoly diňe III derejeli edaralarda mümkindir.

Göwreliligiň 34 hepdeden pes möhletinde göwredäki çaganyň RDS-iniň önüni almagy geçirmeli: deksametazon 6 mg d/i her 12 sagatdan, 4 doza.

Dogrumy geçirmegiň usulyny kesgitlemek üçin ýatgy boýunjygynyň ýetişenlik derejesini we göwredäki çaganyň ýagdaýyny kesgitlemeli:

- ýatgy boýunjygy ýetişen ýagdaýynda amniotomiýa we soňlugy bilen oksitosiniň infuziýasy bilen dogrum işini indusirlmeli;
- ýatgy boýunjygy ýetişmedik bolsa we 24 sagadyň dowamyn-da dogrumy geçirmek mümkin bolmasa – kesar kesimi operasiýasyny geçirmeli;
- çaganyň ýürek urşy 100 ur/min -da çenli ýa-da 180 ur/min -dan ýokary bolsa, dogrumy kesar kesimi operasiýasy ýoly bilen geçirmeli;

- ýatgy boýunjygy ýetişmedik we göwredäki çaga ýaşaýşa ukyply bolsa, dogrumy kesar kesimi operasiýasy ýoly bilen geçirmeli;
- kesar kesimi operasiýasyny geçirmek üçin howpsuz anesteziýany geçirmäge mümkinçilik ýok bolsa, göwredäki çaga öli ýa-da ol ýaşamaga ukyply bolmajak bolsa, dogrumy tebigy dogrum ýollaryndan geçirmeli.

Agyr preeklampsiýada dogrum wagty hemişelik KTG maslahat berilýär ýa-da göwredäki çaganyň ýürek urşy her 15 minutdan diňlenilýär.

Dogrumdan soň ýa-da kesar kesimi operasiýasy wagty çaga çykarylandan soň, şolbada dogrumdan soňky gan akmanyň önüni almak üçin 10 Brl oksitosini myşsanyň içine goýbermeli. AGB ýokary bolan ýagdaýynda metilergometrin garsy görkezilen. Kesar kesimi operasiýasy üçin regional anesteziýany geçirmeli. Epidural anesteziýa preeklampsiýaly aýallarda kesar kesimi operasiýasy wagty agyryszlandyrmak üçin saýlanan usul bolup durýar.

Eklampsiýaly zenanlaryň gözegçiliginiň alnyp barlyşy. Preeklampsiýaly zenanlarda birnäçe görnüşli tutgaýlar (garaguş keselden we insultdan başga) bolup bilýär. Tutgaýlar göwrelilik döwründe, dogrum wagty we dogrumdan soňky döwürde bolup biler. Eger tutgaýyň sebäbi anyklanmadyk bolsa, onda ony eklampsiýanyň tutgaýy ýaly bejermek bolýar.

1-nji tapgyrda ilkinji lukmançylyk kömegini bermek zerurdyr. Soň näsagy «Tiz kömek» ulagynda reanimatolog bilen gyssagly ýagdaýda yakyndaky hassahana geçirmeli. 2-3-nji tapgyrlarda bolsa, zenana ilkinji kömek berlenden soň, haýal etmän dogrumy geçirmäge başlamaly.

Tutgaý wagty berilýän kömek:

- enjamlary (emeli dem alyş enjamy, nasos, örtük, howa haltaýyk, kislorod) we ilkinji kömegiň derman serişdelerini taýýarlamaly;
- zenany şikeslenmeden goramaly, ýöne berk saklamaly däl, gaty ýerde ýatyrmaly, gaýtaranda aspirasiýa bolmaz ýaly çep böwrüne öwürmeli;
- tutgaýdan soň agzyny we bokurdagyny arassalamaly;

- haýal etmän magnezial bejergä başlamaly, ýagny 4 g magniý sulfaty 5–10 minutyň dowamynda damar içine goýbermeli;
- eger tutgaý gaýtalsansa, 2 g magniý sulfaty 5 minutyň dowamyn-da gaýtadan goýbermeli;
- dowam etdirilýän mukdary 1-2 g/sag, ýagny 25%-li erginiň 40 ml-ni fiziologik erginiň 500 ml-ne garyp, minutda 6-12 damja tizlik bilen damjalamaly;
- gaýragoýulmasyz kesar kesim operasiýasyny geçirip, dogrumy tamamlamaly.

Göwrelileriň gipertenziv bozulmalarýnda göwreliligiň we dogrumyň gözegçiliginiň alnyp barlyşynyň algoritmi

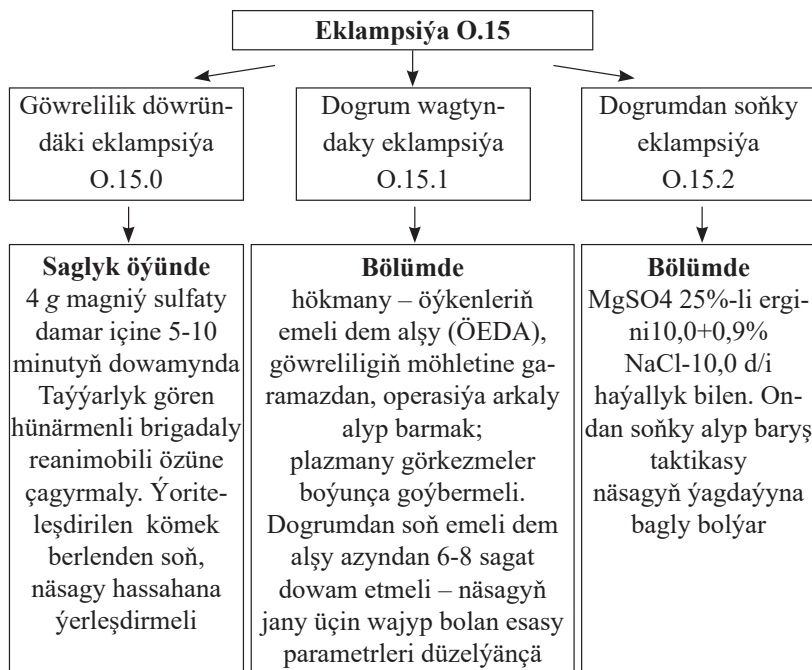
Alamatlar	Keseliň keshidi	Alyp barmak	
		Gözegçilik	Taktika
1	2	3	4
Gysga wagtlaýyn göterilýän hadysaly ýa-da ýokarlanmaýan arterial gan basyşly zenanlar	Kada	Meýilnama boýunça antenatal gözegçilik	Zenany, ýoldaşyny, maşgalany, jemgyýeti howp döredýän alamatlar barada habardar etmek we maslahat bermek
1 sagat wagt aralygy bilen 2 gezek ölçelende (göwreliligiň 20 hepdeligine çenli) DAB 90 mm. sim.süt-den ýokary	Dowamly gipertenziýa	20 hepdä çenli Görkezme boýunça hünärmenleriň gözegçiligi 20 hepdeden soň Goşmaça AGB-niň ölçegi, peşewiň proteinuriýa barlagy, trombositleriň barlagy (azyndan 2 hepdede 1 gezek)	Patronažy güýçlendirmeli, eger-de DAB 105 mm. sim.süt-den ýokary bolsa we/ýa-da SAB 160 mm. sim. süt-den ýokary bolsa ýa-da hünärmenleriň görkezmeleri boýunça antigipertenziv bejergi geçirmeli

1	2	3	4
<p>1 sagat wagt aralygy bilen 2 gezek ölçelende (göwreliligiň 20 hepdeliginden soň) DAB 90 <i>mm. sim.süt</i>-den we ýokary</p>	<p>Gestasion gipertenziya</p>	<p>«Dowamly gipertenziya» seret. Goşmaça, mümkinçilige görä, ultrases barlagy geçirmeli</p>	<p>Eger-de DAB 105 <i>mm. sm.st</i>-den ýokary bolsa we/ýa-da SAB 160 <i>mm.sim.süt</i>-den ýokary bolsa, anti-gipertenziv bejergi geçirmeli 40 hepdelikde dogruma rugsat bermek</p>
<p>1 sagatdan 2 gezek ölçelende DAB-yň 110 <i>mm sim.süt</i>. we ondan ýokary Gipertoniki krizde onuň hemişelik görkezijisinden 25 <i>mm. sim.süt</i>-e çenli ýokarlanmagy</p>		<p>AGB-niň günde 1 gezekden seýrek bolmadyk barlagy Görkezmeler boýunça hünärmenleriň gözgeçiligi Peşewiň proteiniuriya barlagy (azyndan hepdede 3 gezek) Ganyň biohimiki görkezijileriniň: AlAT-yň, AsAT-yň, moçewinanyň barlagy (azyndan hepdede 1 gezek) trombositleriň barlagy (azyndan hepdede 1 gezek) Ultrases barlagy KTG (mümkinçilige görä)</p>	<p>Antigipertenziv bejergi II-III derejeli hassahanalara ýerleşdirmeli 38 hepdelige çenli zenany dogurtmaly</p>

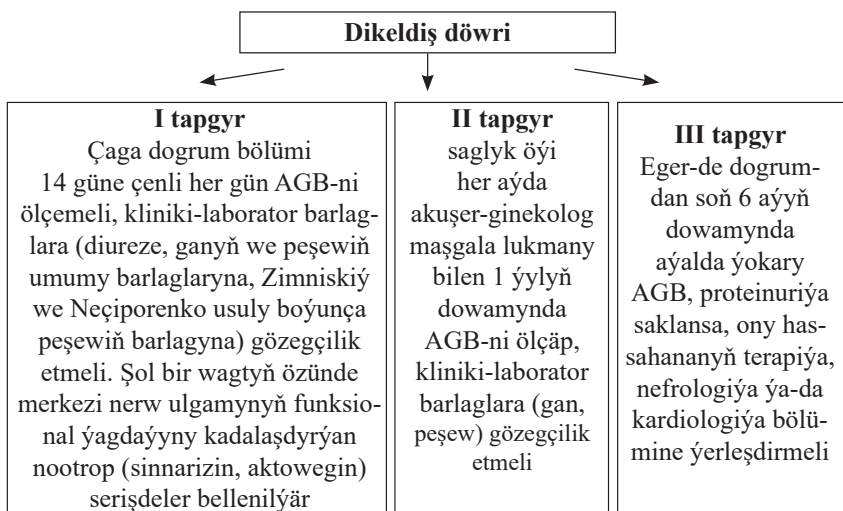
1	2	3	4
<p>1 sagatdan 2 gezek ölçelende DAB-yň derejesi 90-110 mm. sim.süt. aralykda 4 sagatdan 2 gezek kesgitlenilende proteinuriýa 0,3 g/l we ondan ýokary (ýa-da 300 mg/sut) ýa-da «+» we ondan köp</p>	<p>Ýeňil preek-lampsiýa</p>	<p>«Dowamly gipertenziýa» seret, goşmaça AGB-niň ölçegi, peşewiň protei-nuriýa barlagy, trombositleriň barlagy (azyn-dan hepdede 2 gezek) Ultrases barlagy (müm-kinçilige görä)</p>	<p>Eger-de DAB 105 mm. sim.süt-den ýokary bolsa we/ýa-da SAB 160 mm. sim.süt-den ýokary bolsa, anti-gipertenziw bejergi geçirmeli II-III derejeli hassahana-lara ýerleşdirmeli 38 hepdelige çenli zenany dogurtmaly</p>
<p>1 sagatdan 2 gezek ölçelende DAB 110 mm. sim.süt-den ýokary Gipertoniki krizde onuň hemişelik görkezijisinden 25 mm. sm.st-e çenli ýokarlanmagy 4 sagatdan 2 gezek kesgitlenilende proteinuriýa 0,3 g/l we ondan ýokary (ýa-da 300 mg/sut.) ýa-da «+» we ondan köp</p>	<p>Agyr preek-lampsiýa</p>	<p>Gözegçilik, wagtyndan öň dogruma rugsat bermegiň usullary we möhleti bara-daky meseläniň çözülmegi Ht, trombositler Her gün peşewiň proteinuriýa barlagy, AlAT-yň, AsAT-yň barlagy Ultrases barlagy KTG, doplerografıýa (müm-kinçilige görä)</p>	<p>DAB 120 mm. sim. süt-ne deň ýa-da ondan ýokary bolsa we/ýa-da SAB 160 mm.sim.süt-den ýokary bolsa, gyssagly antigiper-tenziw bejergini başlamaly, DAB 120 mm. sim.süt-den pes bolanda – 1 sagat-dan soň gaýtadan tassyklamaly. Magneziýaly bejergi II-III derejeli has-sahanalara ýer-leşdirmeli 34 hepdä çenli möhletinde kortiko-steroidleri belläp, 48 sagadyň çäginde zenany dogurtmaly 34 hepdeden geçen möhletinde 24 sagadyň çäginde zenany dogurtmaly</p>

1	2	3	4
<p>Howply alamatlar (giperrefleksiýa, adaty analgetikler bilen aýrylmaýan ýiti kellagyry, görşüň bozulmagy, garnyň ýokarky bölegindäki agyrylar, deri örtükleriniň saralmagy, öýken suwly çişmesiniň alamatlary, diureziň peselmegi, duýdanzyz ýüze çykan çişler) bilen islendik gipertenziýa we/ýa-da proteinuriýa</p>	<p>Agyr preeklampsiýa</p>	<p>Gözegçilik, wagtyndan öň dogruma rugsat bermegiň usullary we möhleti baradaky meseläniň çözülmegi Ht, trombositler Her gün peşewiň proteinuriýa barlagy, AlAT-yň, AsAT-yň barlagy Ultrasas barlagy KTG, doplografiýa (mümkinçilige görä)</p>	<p>Magneziýaly bejergi DAB 105 mm. sim. süt-den ýokary bolanda we/ýa-da SAB 160 mm. sim.süt-den ýokary bolanda gys sagly antigipertenziw bejergi geçirmeli II-III derejeli hassahanalara ýerleşdirmeli 12-24 sagadyň dowamynda zenany dogurtmaly</p>
<p>Tutgaý sindromy</p>	<p>Eklampsiýa</p>	<p>Ýöriteleşdirilen hassahanada gözegçilik</p>	<p>II-III derejeli hassahanalara ýerleşdirmeli Magneziýaly bejergi DAB 105 mm. sim. süt-den ýokary bolanda antigipertenziw bejergi, gys sagly dogrum (operativ usul bilen)</p>

Eklampsiýaly göwrelilere, dogurýan aýallara, dogran aýallara beriljek lukmançylyk kömeginiň algoritmi

Eklampsiýaly göwrelilere, dogurýan aýallara, dogran aýallara beriljek lukmançylyk kömeginiň algoritmi

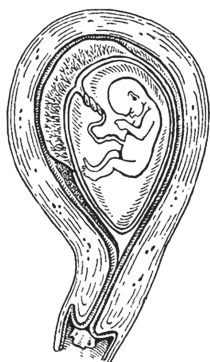
Akuşerçilik gan akmalar göwrelileriň, dogurýan we dogran aýal-laryň dürli patologik ýagdaýlarynyň arasynda iň howply, agyr gaýr-üzülmeleriň biri bolup galýar. Ýokary hilli guramaçylyk we ýöriteleş-dirilen lukmançylyk kömegi öz wagtynda ýeterlik derejede berilmese, bu patologik ýagdaýlar ene ölümçiligine, zenanlaryň keselçiligine we maýyplygyna getirýär.

Dürli awtorlaryň maglumatlaryna görä, akuşerçilik gan akma-larynyň ýüze çykmagynyň ýygylygy, dogrumlaryň umumy sanyndan 2,7-den 8%-e çenli bolýar.

Akuşerçilik gan akmalary akuşer-ginekolog we reanimatolog lukmanlaryň aýratyn ünsüni talap edýär.

10.1. Akuşerçilik gan akmalarynyň görnüşleri

Akuşerçilik gan akmalary göwreliligiň 1-nji we 2-nji ýarymyn-daky, dogrum wagty we dogrumdan soňky döwründäki gan akma-lara bölünýär. Göwreliligiň 1-nji ýarymyndaky gan akmalar düwün-çek bilen bagly bolan we bagly bolmadyk görnüşlerine bölünýärler.

Düwünçek bilen bagly gan akmalara başlanan abort, ýatgydan daşyndaky kesilen göwrelilik degişlidir, 2-nji topar bolsa psewdoeroziýalar, ýatgy boýunjygynyň polipi we howply täze döremesi, şikesler degişlidir.

Abortyň geçiş pursatlary:

1. Düşmek howpy (*abortus imminens*)
2. Başlanan abort (*abortus incipiens*)
3. Ýola düşen abort (*abortus progre-*

diens)

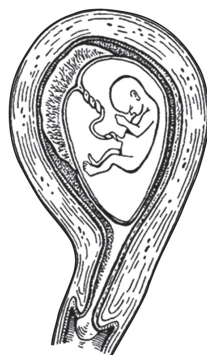
31-nji surat. Düşmek howpy

4. Doly däl abort (*abortus inkompletus*)

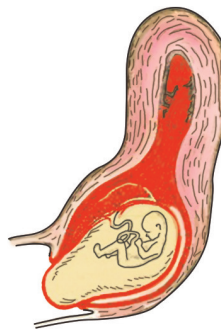
5. Doly abort (*abortus completus*)

Bejergi. Düşmek howpunda (31-nji surat) bejergi toplumlaýyn bolmaly. Derman serişdeleri, gormonal bejergi we az mukdarda fizioterapewtik bejergi (Iňňe refleksoterapiýa, endonazal galwanizirleme, elektroanalgezirleme, ýatgyny elektrolaksirleme) bilen utgaşdyryp berilmeli.

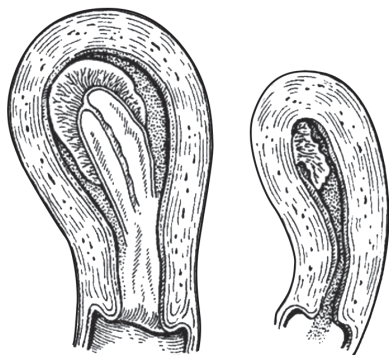
Başlanan abortyň (32-nji surat) bejergisi düşmek howpundaky ýaly. Eger-de bejergi netije bermese, gan akma dowam etse ýa-da güýçlense, onda göwredäki düwünçegi aýyrýarlar. Ýola düşen (33-nji surat) abortyň bejergisi aýrylan çagany çalt daşyna çykarmakdan ybarat. Bu operasiýany gurallaryň kömegi bilen gaýragoýulmasyz ýerine ýetirýärler. Saklanan ýagdaýynda ganyň köp gitmegine we kesel dörediji mikroorganizmleriň ýatgynyň içine düşmegine şert döredýär. Göwreliligiň giçki möhletlerinde we gan güýçli gitmedik ýagdaýynda çaganyň özi we çaga

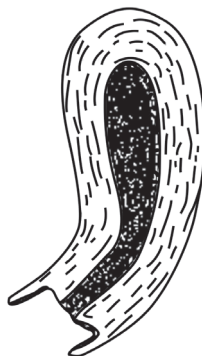
32-nji surat. Başlanan abort

33-nji surat. Ýola düşen abort

34-nji surat. Doly däl abort

35-nji surat. Doly abort

ýoldaşy dogulýança garaşylýar, çaga aýrylandan soň çaga ýoldaşynyň doly çykandygy güman edilse, ýatgynyň içi gurallaryň kömegi bilen arassalanylýar. Gan akması güýçli derejede bolan ýagdaýlarda çaga suwuny ýarýarlar we çaganyň özi dogulýança garaşýarlar, soňra ýoldaşyny gurallaryň kömegi bilen aýyrýarlar.

Doly däl abortda ýatgynyň içki diwarlaryny gymak operasiýasyny geçirmeli. Doly abortda bolsa näsagy gözegçilikde saklamaly.

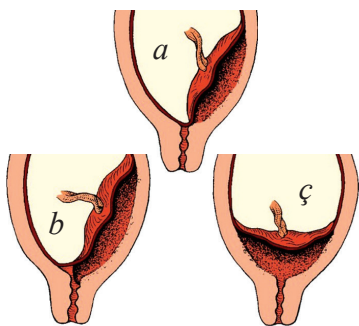
10.2. Plasentanyň öňde ýerleşmegi

Plasentanyň ýatgynyň ýüzünde nädogry ornaşmagyna plasentanyň öňde ýerleşmegi diýilýär. Bu ýagdaýda placentä, kadaly ýerleşmeli ýerinde ornaşman, ýatgynyň aşaky segmentinde bölekleyin ýa-da doly bolup ýerleşýär. Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň 3 görnüşi (36-njy surat) tapawutlandyrylýar:

1. Plasentanyň bölekleyin (*placenta praevia portialis*), ýagny plasentanyň bir böleginiň öňde ýerleşmegi;

2. Plasentanyň doly öňde ýerleşmegi (*placenta praevia totalis*), ýagny ýatgynyň içki agzy placentä bilen doly ýapyk bolýar. Käbir awtorlar plasentanyň merkezleyin ýerleşmegi (*placenta praevia centralis*) adalgasyny ulanylýarlar;

3. Plasentanyň gapdallaýyn ýerleşmegi (*placenta praevia lateralis*) ýatgynyň agzynda plasentanyň bölegi we suw perdesi kesgitlenýär.

36-njy surat. Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň görnüşleri

Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň etiologiýasy we patogenezi. Plasentanyň öňde ýerleşmegi, köplenç, gaýtadan dogurýan zenanlarda (75-80% ýagdaýlarda), ýagny öň abortdan ýa-da dogrumdan soň septiki keselleri geçiren, başgaça aýdylanda, ýatgysynyň nemli bardasynda distrofik hadysalar köp gabat gelýän aýallarda duş gelýär. Mundan başga-da plasentä

tanyň öňde ýerleşmegine ýatgynyň howply täze döremeleri (mioma, fibromioma), ýatgynyň ösüş näsazlyklary hem-de çaga düwünçeginiň trofobalstynyň ferment çykaryjylyk işiniň gowşaklygy netijesinde tohumlanan ýumurtga öýjügi, ýatgynyň düýbünüň we göwresiniň distrofiki özgeren nemli bardasynda ornaşman, aşaklygyna süýşüp şol ýerde-de ornaşýar. Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň kliniki ýüze çykyşy ilki bilen ýatgy gan akması bilen häsýetlendirilýär. Göwreliligiň ikinji ýarymynda, ýagny onuň 22-23 hepdelik möhletinden soň, ol has hem ýygy duş gelýär. Seýrek halatlarda göwreliligiň III we IV aýlarynda plasentanyň wagtyndan ir gopmaklygy bilen baglanyşykly gan akmalaryň ýüze çykmagy mälimdir. Gan akmanyň ýüze çykmagy bellibir derejede plasentanyň öňde ýerleşmeginiň görnüşine bagly bolýar. Göwrelilik döwründe gan akma, köplenç, plasentanyň öňde bölekleyin ýerleşen görnüşinde duş gelýär. Gan akma, adatça, hiç hili daşky täsiriň bolmazlygynda hem emele gelip bilýär. Gan akmalaryň bu görnüşine olaryň gaýtalanyp durmagy mahsusdyr. Örän seýrek halatlarda gan akma göwrelilik döwründe diňe bir gezek ýüze çykyp, soňra dogrumyň birinji pursadynda gaýtalanýar. Ganda degişli regenerasiýa hadysalarynyň bolup geçmeýändigini gan akmalaryň ikinji aýratynlygyna degişlidir. Placenta öňde ornaşanda göwredäki çaganyň kese we gytak ýatyşlarynyň döremegi, çaga çanaklygynyň öňde gelmegi we möhletine ýetmän dogulmagy ýaly näsazlyklar örän ýygy duş gelýär.

Plasentanyň öňde ýerleşmeginde dogrumyň geçiş aýratynlyklary we anyklanylyşy. Plasentanyň öňde ýerleşen ýagdaýynda dogrum hemişe, onuň birinji döwründen başlap, gan akma bilen geçýär. Seýrek halatlarda gowy dogrum güýçleri bolup, çaganyň kellesiniň öňde duran ýagdaýynda, suw perdesi ýarylyp, çaga suwy akandan soň (çaganyň kellesi aşak süýşüp, plasentanyň gopan ýerini basandan soň) gan akması öz-özünden togtaýar. Haçan-da placenta öňe doly birleşen bolsa, onda dogrumyň döwründe gan akma öz-özünden galyp bilmeýär we dogurýan zenanyň gan akmadan heläk bolmagy mümkin.

Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň anyklanylyşy anamnezi sora-maklyga we obýektiw maglumatlara esaslanýlar. Jyns agzalaryndan ganyň akmagy, plasentanyň öňde ýerleşmegi güman edilende esasy

alamaty bolup durýar. Göwreli zenana daşky akuşer barlaglary geçirilende, köplenç, çaganyň kese ýa-da gytak ýatýşy, çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde ýatmagy, çaganyň öňde ýatan synasynyň kiçi çanaklykdan has ýokarda durmagy kesgitlenilýär. Öňde ýerleşen ýa-da aşakda ýerleşen plasentanyň aýrylmagy agyry döretmeýär. Daşyna akan ganyň mukdary zenanyň we göwresindäki çaganyň umumy ýagdaýyna laýyk gelýär, ýagny daşyna kän gan akmadyk bolsa, göwreliniň we göwresindäki çagasynyň ýagdaýy kän üýtgemeyär.

Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň bejergisi. Plasentanyň öňde ýerleşmeginiň bejergisi onuň görnüşine, gan akma möçberine, emele gelen wagtyna, göwrelilik möhletine, dogrum ýollarynyň taýýarlyk şertine, göwreliniň we göwresindäki çagasynyň ýagdaýyna, jyns agzalaryndan gelýän ganyň häsiýetine, arterial gan basyşynyň derejesine, damar urgusynyň häsiýetine bagly. 35–36 hepde göwrelilik möhletinden soň, jynshanadan ganyň gelmezligine garamazdan, göwreli zenany dogrum öýünden çykarmak bolmaýar, sebäbi islendik wagtynda gan gelmesiniň gaýtalanmagy mümkin. Eger suw perdesi ýarylandan soň çaganyň kellesi basym aşak düşüp, plasentanyň aýrylan ýerini basan ýagdaýynda gan akma togtaýar. Munuň üçin güýçli burgy towlarynyň hem bolmagy zerurdyr. Käbir halatlarda plasentanyň öňde ýerleşmegi netijesinde göwrelilik döwründe ýa-da dogrumyň 1-nji döwründe gan akmanyň uly mukdarda (massiw) bolmagy we zenanyň janyna ölüm howpunyň abanmagy ähtimal. Bu ýagdaýlarda zenanyň janyny halas etmek üçin gyssagly kesar kesimi operasiýasyny geçirmek görkezilendir. Umuman aýdylanda, ölüm howpuny salýan gan akmalar we adaty dogrum ýollaryndan çagany dessine dogurtmaga şertiň bolmazlygy kesar kesimi operasiýasyny geçirmäge görkezmedir, onda plasentanyň öňde ýerleşmeginiň görnüşi bolsa hiç hili ähmiýetsizdir. Operasiýa wagtynda we operasiýa geçirilenden soň, hökmany suratda ýitirilen ganyň öwezi doldurylmaly, ýagny gan we gan çalşyryjylary goýbermeli. Çaga doglan badyna dessine dogrumyň III döwrüniň gan akmasynyň önüni almak üçin ýatgyny ýygryjy serişdeler (metilergometrin 1 ml-i 40%-li glýukoza ergininiň 20 ml-ne garyp, damar içine goýberilýär) belleniýär. Gan akmadyk ýagdaýlarynda ýoldaşyň özüne özbaşdak dogulmaklyga

garaşylýar. Haçan-da plasantanyň aýrylyş hadysalary bozulanda ýa-da gan akma peýda bolanda, onda agryсыzlandyrma geçirip, plasantany el bilen aýyrmak we çykarmak operasiýasyna girişilýär. Plamenta el bilen aýrylandan we çykarylandan soň, ýatgynyň içi el bilen barlanylýar. Dogrumdan soňky döwürde dogluş ýollarynyň abatlygyny barlamak üçin jynshana aýnasy bilen seredilýär. Ýyrtyklar kesgitlenilen ýagdaýynda, olara tikiňler goýulýar. Dogrumdan soňky döwürde-de dogran ene we çaga ünsden düşürilmeli däl. Ganazlyk bolan ýagdaýynda, degişli çäreler geçirilmeli, ganynyň umumy derňewi yzygiderli barlanylmaly. Dogran zenan öýüne çykarylanda hemme geçirilen çäreleriň we barlaglaryň netijeleri ýazylyp berilmeli.

Plasantanyň öňde ýerleşmeginiň netijesi hemişe örän howply bolýar. Enesiniň we çagasynyň janyna ölüm howpuny salýan güýçli gan akmalar zerarly çäreleriň sanynyň artdyrylmagy dogrumdan soňky pursatda-da septiki keselleriň döreme howpuny düýpli ýokarlandyrýar. Şonuň üçin şu näsazlygy döredýän sebäpleriň ugruna öz wagtynda çykylsa, öz wagtynda plasantanyň öňde ýerleşendigi anyklanylsa hem-de bejeriş çäreler dogry we öz wagtynda geçirilse, şowsuz netijeleriň sany azalar.

10.3. Kadaly ýerleşen plasantanyň wagtyndan öň aýrylmagy

Kadaly ýerleşen plasantanyň wagtyndan öň aýrylmagy diýlip plasantanyň çaga dogulmazdan öň, ýagny göwrelilik we dogrumyň I-II döwürlerinde aýrylmagyna aýdylýar. Kadaly ýerleşen plasantanyň wagtyndan öň aýrylmagy hemme dogrumyň 0,1–0,5%-ni tutup, köplenç, ene we çaga üçin örän howply näsazlyklaryň biri bolup durýar.

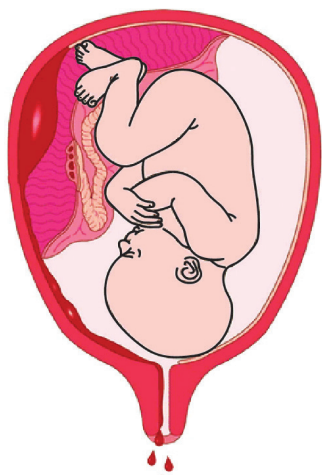
Kadaly ýerleşen plasantanyň wagtyndan öň aýrylmagynyň etiologiýasy we patogenezi. Köplenç, munuň sebäbi plamenta bilen desidual bardanyň arasyndaky baglanyşygy boýan enesiniň bedenindäki damarlaryň üýtgemeleri bilen bagly bolýar. Bu babatda göwreliligiň giçki gestozlary, nefrit, dümew we ýiti wirus ýokanç keselleri esasy orun tutýarlar. Mundan başga-da ýatgynyň sowukla-

ma keselleri, köp suwlulykda, göbekbagy kelte bolan ýagdaýynda, köp çagaly göwrelilikde ýatgynyň ýygrylmany zerarly plasantanyň gopmagy mümkin.

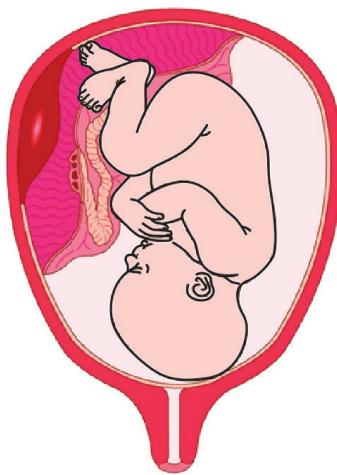
Plasantanyň gopmagy birden köp meýdanda döreyär. Ýatgynyň diwarlaryna gan öýmekligi ýüze çyksa, onuň tonusy peselýär. Ilki başda ýatgy birneme ýygrylýar, soňra bolsa gipo - we atoniýa ýagdaýy emele gelýär, netijede güýçli gan akmalar ýüze çykýar. Ýatgynyň imbibisiýasy güýçli bolanda ýatgynyň reňki melewşe reňke geçýär, onuň ýygrylmaga ukyby bolmaýar, ýagny «Kuweleriň ýatgysy» emele gelýär. Plasantanyň üçden bir bölegi aýrylan ýagdaýynda göwredäki çaga heläk bolýar (ölýär). Eger azajyk meýdany gopan bolsa, kliniki tarapdan hiç bir alamat bermezligi mümkin. Şonuň üçin kliniki alamatlarynyň ýüze çykyşyna görä plasantanyň wagtyndan öň gopmagynyň üç sany agyrlyk derejesi (ýeňil, orta we agyr görnüşleri) tapawutlandyrylýar. Ýeňil görnüşinde hiç hili agyry we beýleki alamatlar bolman, ol diňe çaga ýoldaşy doglanda anyklanylýar. Plasantanyň enelik tarapy seredilende kiçiräk ganyň lagtasy bilen doldurylan oýujaklar tapylýar. Orta agyrlykdaky görnüşinde göwrelilik döwründe zenanlar garnynda, plasantanyň gopan ýerinde az-kem agyrynyň bolmagyna arz edýärler. Bu ýagdaýda hemişe jyns agzalaryndan gan gelip durmaýar, ol bolsa plasantanyň arasyndaky gematomanyň ululygy we aýrylan ýeri bilen baglanyşykly. Plasantanyň wagtyndan öň gopmagynyň agyr görnüşinde has gowy bildirýän we bu näsazlyga mahsus bolan alamatlar ýüze çykýar. Zenanyň garnynda edil plasantanyň gopan ýerinde güýçli agyry duýdansyz döreyär, soňra bolsa ol agyry garnynyň hemme ýerine ýaýraýar. Güýçli ysgynsyzlyk, baş aýlanma, ýürek bulanma, gusma, kähalatlar çaşmaklyk ýaly alamatlar peýda bolýar.

Barlaglaryň kömegi bilen damar urgusynyň çaltlaşandygy, onuň gowşakdygy, arterial gan basyşynyň peselendigi kesgitlenilýär. Zenanyň garny barlanyp görilende ýatgynyň daşky şekiliniň (konturynyň) deň dældigi, ýagny plasantanyň aýrylan ýerinde çişdigi, öňe çykýandygy, konsistensiýasynyň gatylygy, örän dartgynlylygy (tonusy güýçli) we agyrylydygy kesgitlenilýär. Çaganyň ýürek urgusyny we synalaryny kesgitlemek köp halatlarda mümkin bolmaýar. Jynshanadan

ganyň gelmegi mümkin. Daşyna akan ganyň möçberi köp ýa-da az bolup biler. Köplenç, plasentanyň periferiki aýrylan ýagdaýynda gan akma ýüze çykýar (37-nji surat). Plasenta merkezden aýrylan bolsa, onda daşyna akan ganyň mukdarynyň az bolmagy mümkin (38-nji surat).

37-nji surat. Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön guralaýyn gopmagy

38-nji surat. Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön merkezleýin gopmagy (retroplasentar gematoma)

Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön gopmagynyň anyklanylyşy. Plasentanyň kem-käs gopan ýagdaýynda onuň anyklanylyşy diňe çaga ýoldaşy doglandan soň görلүp kesgitlenilýär. Şeýle-de häzirki döwürde ultrases barlagy retroplasentar gematomanyň bardygyny görkezýär. Plasentanyň gopmagynyň kliniki alamatlarynyň güýçli ýüze çykan ýagdaýynda bolsa, bu keseliň kesgidi anamnez maglumatlaryna (ýagny keseliň birden başlamaklygy anamnezinde gipertenziv bozulmalaryň, gipertoniki keselleriň, böwrek keselleriniň bardygyna) we obýektiv barlaglarynyň netijesine (ýagny ýatgynyň agyryly, üstesine-de, köp halatlarda edil plasentanyň gopan ýeriniň agyryly bolmagyna, onuň konsistensiýanyň gatylygyna, dartgynlylygyna, kähalatlarda çaganyň synalaryny kesgitläp bolmaýan ýagdaýlaryna, çaganyň ýürek urgusynyň çaltlaşmagyna ýa-da haýallaş-

magyna, jyns agzalaryndan gan akmaklygyna) esaslanyp goýulýar. Bu ýagdaýda plasantanyň wagtyndan öň gopmagyny has anyk kesgitlemek üçin ultrases barlagyny geçirmeli.

Kadaly ýerleşen plasantanyň wagtyndan öň gopmagynyň bejergisi. Bejergi plasantanyň wagtyndan öň gopmagynyň kliniki ýüze çykyşyna we gan akmanyň emele gelen wagtyna (göwrelilik, dogrum döwürleri) baglylykda geçirilýär. Eger az-owlak agyry bolup, ujypsyz mukdarda gan gelen ýagdaýynda, göwreliniň hem-de çagasynyň ýagdaýlary gowy bolanda, dogrumy konserwativ ýol bilen alyp barýarlar, zenana we göwresindäki çagasynyň ýagdaýyna berk gözegçilik geçirýärler. Ýatgynyň agzy 5 sm açyk bolup, dogrum dartgynlygy suw perdesi kesgitlenende ony emeli usul bilen ýarýarlar. Eger-de plasantanyň wagtyndan öň gopmagynyň has güýçli bildirýän alamatlary bolan ýagdaýynda göwredäki çagany gyssagly operativ ýol bilen, ýagny kesar kesimi operasiýasyny geçirip, dogurtmagyň ugruna çykmary. Eger dogrum ýollary çagany çalt çykarmaga taýýar bolmasa, onda hatda çaga öli bolsa-da, kesar kesimi operasiýasyny geçirýärler. Kuweleriň ýatgysy ýa-da erbet ýygrylan ýatgynyň bolan ýagdaýlarynda ýatgynyň ekstirpasiýasyny geçirmäge görkezme döreýär.

Plasantanyň berk ýapyşmagy we hakyky bitişmegi. Dogrumyň üçünji döwrüniň gan akmalaryna plasantanyň berk ýapyşmagy we hakyky bitişmegi girýär. Bu ýagdaýlaryň esasynda ýatgynyň desidual bardanyň bazal böleginiň morfologik üýtgemeleri durýar. Plasantanyň berk ýapyşmagynyň we hakyky bitişmeginiň kliniki häsýeti – dogrumyň III döwründe plasantanyň gopma alamatlary ýüze çykman, gan akma döreýär. Hakyky bitişen halatynda plasantanyň ösüntgileri ýatgynyň bazal gatlagyndan hem geçip, myşsa gatlagyna ösýärler.

Plasantanyň bu üýtgemesiniň iki görnüşi tapawutlandyrylýar, ýagny bölekleýin hakyky bitişen we doly hakyky bitişen plasenta. Doly hakyky bitişen plasenta miometriýa hemme ýeri bilen bitişýär, bölekleýin bitişen plasenta bolsa käbir ýeri bilen ýapyşýar. Hakyky bitişen plasantany diňe operasiýa ýoly bilen bejermeli.

10.4. Dogrumdan soňky gan akmlar

Dogrumdan soňky gan akmlar, köplenç, ýatgynyň gipo- we atonýasy esasynda bolup biler. Dogrumyň III döwründe we ondan soň ýatgynyň tonusynyň peselmegi zerarly gan akmalara gipotoniki gan akma diýilýär. Ýatgynyň ýygrylmasynyň doly ýitmegine atoniki gan akma diýilýär. Bu ýagdaýlaryň sebäpleri bolup agyrlaşan akuşerçilik anamnezi, ekstragenital keseller, gipertenziw bozulmalar, uly çaga, köp çagaly göwrelilik, köp suwlulyk bolup biler (dogrumdan soňky gan akmalaryň alnyp barlyşy hakda «Algoritmler» bölümine seret).

10.5. Gemorragik şok

Merkezi nerw ulgamynyň gan aýlanyş, dem alyş ulgamlarynyň we maddalar çalşygynyň juda güýçli bozulmalarynyň netijesinde bedeniň hemme ýaşayş funksiýalarynyň güýçli hem-de progressirleýji pese düşmegine *gemorragik şok* diýilýär. Akuşerçilik amalyýetinde şoğuň erektil we torpid fazalaryny tapawutlandyryrlar. Eretil fazada, köplenç, dogurýan zenanyň psihiki bozulmagy, howa ýetmezçiligi, gözleriniň garaýşynyň üýtgemegi, sözleriniň bulaşyklygy, duran ýerini anyklap bilmezligi we aňynyň bozulmagy ýüze çykýar. Bu faza, köplenç, gysga wagtlaýyn bolýar we çalt ikinji, ýagny torpid fazasyna geçýär. Torpid fazanyň zenanyň ýagdaýyna görä üç derejesi tapawutlandyrylýar:

– I derejesi (ýenil) sistoliki arterial gan basyşynyň 90-100 *mm. sim. süt.*-e çenli peselmegi, güýçli bolmadyk tahikardiýa (1 minutda 90-100 urgy), aňynyň gowşamagy, refleksleriň peselmegi ýaly görnüşlerde ýüze çykýar.

– II derejesinde sistoliki arterial gan basyşy 90-80 *mm. sim. süt.*-e çenli peselýär, pulsý 110-120 urga çenli çaltlaşýar, dem alşy çaltlaşýar, huşy entek saklanýar, ýöne güýçli haýallyk duýulýar.

– III (agyr) derejesinde sistoliki gan basyşy kritiki dereje 60-70 *mm. sim. süt.*-e çenli peselýär. Umumy ýagdaýy juda agyr, endamynyň reňki sarymtyl, näsag huşuny ýitirýär, onuň deri örtügi agaryýar, ýüzleý wena damarlary bolsa çökýär.

Eger zenanyň ýagdaýynyň erbetleşmegi artsa, terminal ýagdaý döreýär, oňa bolsa ýaşawyş üçin wajyp bolan beden agzalarynyň funksiýalarynyň juda pese düşmegi häsiýetli. Terminal ýagdaýyň preagonal, agonal we kliniki ölümüne döwürleri tapawutlandyrylýar. Agonal döwründe kä halatlarda el-aýak hereketli rahatsyzlyk emele gelýär. Kliniki ölüm ýüregiň we dem alma işiniň togtamagy bilen häsiýetlendirilýär, bu döwür 5-7 minut dowam edip, biologik ölüme geçýär.

Gemorragik şogun esasy bejeriş düzgünleri. Gemorragik şogun esasy bejeriş tapgyrlary aşakdakylardan ybarat:

1. Gan akmany saklamak;
2. Aýlanýan ganyň göwrümünü doldurmak;
3. Bilelikde geçýän metabolik asidozyň öwezini doldurmak, ýagny her kg massa 2 ml 4% natriý gidrokorbanytynyň ergini bilen geçirilýär;
4. Glýukokortikoid gormonlary (0,7–1,5 g gidrokortizon, ekwiwalent mukdarda prednizolon we deksametazon) ulanylýar;
5. Adekwat diurezi sagatda 50-60 ml derejede saklamak üçin her müň ml ergin goýberilenden soň, 10-20 mg mukdarda laziks berilmeli – şokly böwrekleriň alamatlar toplumynyň önüni almak üçin geçirilýär;
6. Näsaglar öykenleriň emeli dem alyş ýagdaýyna geçirilýär.

Gemostaz ýagdaýyny geçirmek. Operasiýa çäreleriniň göwrümi gutarnykly gemostazy üpjün etmeli. Eger-de gan akmany saklamak üçin ýatgyny aýyrmak gerek bolsa, onda ony köp wagt ýitirmän, desine geçirmek zerur. Zenanyň janyňa howp salýnýan ýagdaýlarynda operasiýa çäreleri 3 tapgyrlyyn geçirilýär: 1-nji – laparotomiýa, gan akmany togtatmak, 2-nji reanimasion çärelerini geçirmek, 3-nji – operasiýany (Aýlamazyňan E. K, 1997 ý.) dowam etdirmek.

Massiw gan ýitirmelerde gan akmasyny togtatmak üçin geçirilýän operasyýa çäreleri hökmany suratda kombinirlenen endotraheal anesteziýasynyň şertinde geçirilmeli. Narkoz bermäge garşy bolan görkezme ýok. Gemorragik şogun jemlenen güýçli bejergisini geçirmek bilen bilelikde giriş narkozy berilýär.

Ýiti gan ýitirilmede transfusion bejergi kislorod ýetmezçiliginiň, ganazlygyň we gipoproteinemiýanyň garşysyna göreşilýän esasy bejergi çäresi bolup durýar.

Gan goýbermegiň esasy talaby donoryň we resepiýendiň izosekologik häsiýetini hasaba almak bolup durýar. Donor gany, eritrositar massa we plazma leýkositar we trombositlar massa hökmany suratda AB0 we rezus ulgamy boýunça bir toparlary (näsagyň özüniňkä meňzeş) goýberilmeli. Konserwirlenen donor ganyny goýbermäge görkezme ganazlygyň (gemoglobiniň mukdary 80 g/l-den pes) gematokrit görkezijisi 0,28 l/l az, eritrositleriň mukdary $2,5-3,0 \times 10^{12}/l$ we gipoproteinemiýanyň bilelikde utgaşan ýagdaýynda geçirilýär.

Bozulmadyk gany guýmak gemoglobiniň ýetmezçiligini dol-durýar, ganyň kislorod göwrümini we onuň kislorod ýetirmek işini kadalaşdyrýar. Bilelikde ol plazmada beloklaryň düzümini artdyrýar we gipoproteinemiýany getirýän howply gaýrüzümlerini ýok edýär. Ulanylmazdan ozal taýýarlanlygyna 3 gün geçen bolmadyk gan, ýagny optimal bejergi netijesi bolan gan «täze» diýlip hasaplanylýar. Şu pursada çenli ganyň düzüminde entek gan doňduryjy faktorlary başdakysyndan 50 %-i saklanýar. Köp mukdarda gan goýberilende hökmany suratda gany endamýň gyzgynlygyna ýakyn edip ýyladyp goýberilmeli. Eger ganyň goýberilýän göwrümi 2000 ml-den geçen ýagdaýynda natriý sitratynyň zäherlenmesiniň önüni almak üçin her 1000 ml gana 1 g kalsiniň erginini bermeli.

Ganyň göni goýberilmegi. Ganyň göni goýberilmegi – ganyň donordan göni dogran zenana şol pursatda goýberilmegidir. Gany göni goýbermek şprisleriň kömegi ýa-da ýörite gurallar arkaly geçirilýär. Ganyň göni goýberilmegine görkezme ýiti gan ýitirilmede, ganyň laganlanyşy bozulanda döreyär.

*DOGRUMDAN SOŇKY GAN AKMALARDA
GAÝRAGOÝULMASYZ LUKMANÇYLYK KÖMEGINI
BERMEGIŇ ALGORITMI*

Dogrumdan soňky gan akma – gan ýitirme:

– tebigy dogrum ýollaryndan geçen dogrumlarda 500 ml-den köp bolmagy;

- operasiýa kesar kesimi bilen dogranlarda 1000 ml-den köp bolmagy;
- dogrumdan soň ilkinji 24 sagadyň dowamynda – dogrumdan soňky irki gan akma;
- dogrumdan 24 sagat geçenden soň, dogrumdan soňky giçki gan akma.

Ýerine ýetirilmeli çäreleriň algoritmi:

- 1) işgärleri gönükdirmek;
- 2) gan akma möçberini (göwrümini) kesgitlemek;
- 3) anamnez maglumatlaryny ýygnamak;
- 4) näsagyň ýagdaýyny kesgitlemek we bedeniň ýaşayş üçin wajyp bolan agzalarynyň işine, ýagny arterial gan basyşyna, ýürek urşunyň sanyna, bedeniň temperaturasyna we dem alşyna gözegçilik etmek;
- 5) howply faktorlary (ýagny anamnezinde köp dogranlar, çaga aýyrdanlar, çagasy düşenler, ýatgynyň miomasy, köpsuwlulyk, köp çagalý göwrelilik, ganazlyk), esasy kesellerini (ýürek-damar keselleri, süýjüli diabet, ganyň lagtalanma näsazlyklary) we akuşerçilik näsazlyklary (gestozlar, göwredäki çaganyň ölmekligi, plasentanyň gopma we daşyna dogulmasynyň bozulmagy, ýatgysyna operasiýalaryň geçirilen bolmagy – kesar kesimi bilen bilelikde, dogrumyň oýardylmagy, uzaga çeken agyr geçen dogrumlary, okgunly dogrumy, horionamnionidiň bolmagy, akuşer atagzylary bilen çaganyň dogurdylmagy, anamnezinde gaýragoýulmasyz kesar kesimi) ýüze çykarmak;
- 6) peşew haltasyny kateterizirmek – peşew halta hökmany suratda boş bolmaly;
- 7) 1-2 sany daşky periferiki wena damarlaryny kateterizirmek (kateter №14-16 G) – umumy ýitirilen ganyň 3:1 bolan gatnaşygynda kristalloidler guýmak;
- 8) zenany umumy ýylatmaly – ýorgan bilen üstüni ýapmaly, öl bolan üstlükleri aýyrmaly we gurusy bilen çalşyrmaly;
- 9) ganyň toparyny, rezus degişlilikini, ganyň ylalaşyjylygyny barlamaly;
- 10) gan akmanyň «4T» (ýagny T.D.Ş.T.) bilen belgilenen aşakdaky sebäplerini anyklamaly:
 - «Dokuma» – plasentanyň galan böleklerine ýatgyny barlamaly;

- «Tonus» – ýatgynyň atoniýasyny kesgitlemeli;
- «Şikes» – ýatgynyň we dogrum ýollarynyň ýyrtylmany, ýatgynyň çöwürmegi. Dogrum ýollaryny barlamaly;
- «Trombin» – koagulyýasiýanyň öň bar bolan ýa-da gazanylan bozulmalaryny kesgitlemeli;

11) gan akmany saklamagy (etiologiýasy boýunça gönükdirilen bejergi) aşakdaky görnüşlerde ýerine ýetirmeli.

Tonus	Dokuma	Şikes	Trombin
Ýatgyny owkalamak – massaz uterotonikler ýatgyny iki el bilen gysmak, basmak	Ýatgynyň içini el bilen barlamak (ýoldaşy aýyrmak we çykarmak ýa-da galyndysyny aýyrmak) kýuretaz geçirmek (aýratyn ýagdaýlarda)	Aýnalar bilen barlamak we synlamak. Dogrum ýollarynyň ýumşak dokumalarynyň ýyrtylan ýerlerini tikmek, ýatgy ýyrtylan bolsa – laporotomiýa. Ýatgynyň çöwürmeginiň korreksiýasy	Ganyň doňmaklygynyň faktorlaryny goýbermek. (T.D.P., kriopresipitat, trombositar massa), anti-fibrinolitikler

Dogrumdan soňky gan akmanyň has köp bolýan sebäbi ýatgynyň atoniýasy bolup durýar.

Atoniýanyň bejergisi üçin dermanlaryň aşakdaky toparlaryny ulanmak mümkin.

1	2	3
Dermanyň atlary we onuň goýberiliş yzygiderliligi	Ilkinji nobatda oksitosin	2-nji nobatda Prostoglandin E Mizoprostol
Möçber (doza), ulanylyş usuly, başlangyç möçberi	ýanbaşdan 10 <i>Brl</i> ýa-da damar içine (haýal) 5 <i>Brl</i>	Prostoglandinler damar içine goýberilmeli däl. Bu jana howpuly bolup biler! 200 <i>mg</i> mukdarda rektal ýa-da peroral (sublingwal) ýoly bilen
Gaýtadan doza	Damar içine damjalaýyn 20 <i>Brl</i> 1 l erginde minutda 60 damja tizlik bilen	200 <i>mg</i> her 10-15 minutdan – 4-5 doza

1	2	3
Maksimal doza	Oksitosin saklaýan erginleriň göwrümi 3 litrden köp bolmaly däl.	1000 <i>mkg</i>
Howply täsirleri	Damarlaryň ýylmanak myşsalaryny gowşadýar. Damarlaryň umumy periferiki garşylygyny peseldýär. Oksitosiniň mukdarynyň köpeldilmeginde ýüze çykyar.	Arterial gan basyşynyň peselmegi; ýürek urşunyň we dem almanyň çaltlaşmagy; käwagt gipertoniki kriz görnüşde paradoksal reaksiýa. Ýygy ýürek bulanma, gusup-gaýtarma we kelle agyry.
Garşy görkez-meler		Dem gysma

1000 *ml* köp bolup dowam edýän gan akmada ýa-da gemorragik şoğuň alamatlary dörende bejeriş çäreleri:

Hökmany suratda bilelikde ýerine ýetirilmeli:

1. Sanitar awiasiýa habar bermeli, gerek bolsa kömegi özüne çagyrmaly.

2. Işgärleri aýaga galdyrmaly (mobilizlemeli).

3. Kömege çagyrmaly:

a) doly göwrümde kömek berip biljek dürli görnüşli operasiýa çärelerini geçirip bilýän tejribeli akuşer-ginekolog lukmany çagyrmaly;

b) anesteziolog-reanimatolog;

ç) barlamhananyň işgäri – laboranty.

4. Akan ganyň göwrümünü kesgitlemeli.

5. Zenanyň ýagdaýyny kesgitlemeli we ýaşayyş üçin wajyp agzalaryň ýagdaýyna, ýagny arterial gan basyşyna, ýürek urşunyň sanyna, bedeniň temperaturasyna we dem alşyna gözegçilik etmeli. Ekspress gözegçilik kartasy bilen hemişelik monitoringi gurnamaly.

6. Kristalloidleriň göwrümünüň gatnaşygy 3:1 ýitirilen ganyň göwrümüne deň bolmaly.

7. Laborator testlerini geçirmeli:

a) ganyň umumy barlagy (GUB) ýagny gemoglobiniň derejesi, trombositleriň sany, ganyň lagtalanma wagty–testi;

b) ganyň topary we rezus faktory;

ç) näsagyň ýanynda («krowatýany») ganyň lagtalanma testini geçirmeli;

8. Operasion otagy taýýarlamaly, eger lukman operasiýalaryň usullaryny başaryan bolsa, onda ol umumy agyrysyzlandyрма astyn-da laparotomiýany geçirip, B-Linç boýunça gemostatiki tikinleri goýmaly, subtotal ýa-da total gisterektomiýany geçirmeli.

9. Ganyň preparatlary bilen – eritrositar massa, täze doňdurylan plazma – gerekli mukdarda üpjün etmeli.

10. Zenana reanimasiýa bölümünde gözegçilik etmeli.

11. Sanitar awiasiýa boýunça nobatçy lukmanlaryň maslahatlaryny gurnamaly.

12. Zerurlyk bolsa näsagy bejerginiň III tapgyryna geçirmek meselesini çözmeli.

Gan ýitgisiniň üstüni dolmagyň umumy düzgünleri

- Fiziologik ergin in gowy serişdedir (3:1 gatnaşykda).
- Kolloidleriň kristalloidlerden artykmaçlygy ýok.
- Eritrositar massany we täze doňdurylan plazmany ulanmaga berk görkezmeler bar.

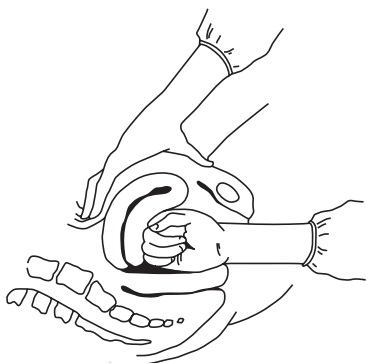
Eritrositar massany guýmak üçin görkezmeler

- Diňe ganyň kislorod geçirmek ukybynyň peselmegi, mysal üçin, gipoksiýanyň klinikasy bolanda.
- Transfuziýa bosagasy her zenan üçin aýratynlykda kesgitlenmelidir:
- Gematokritiň we gemoglobiniň derejelerini göz önünde tutmak zerur (in howply dereje 70 g/l).
- Emma ganazlygyň we gipoksiýanyň alamatlaryny hem hasaba almak wajyp.
- Eger gan ýitgisi 1000 ml bolsa we dowam etse, transfuziýa üçin eritrositar massany taýýarlamak zerur.

Täze doňdurylan plazmany guýmak üçin görkezmeler

- Ýeke-täk anyk görkezme – ganyň lagtalanmagy bozulanda koagulyýasiýa faktorlaryň ornuny tutmak.
- Täze doňdurylan plazma AGG-niň üstüni dolmak we öňüni alyş maksady bilen ulanylmaýar.
- PW (protrombin wagt) we IBTW (işjeňleşen bölekleyin tromboplastin wagt) gözegçilik edilýän derejededen 1,5 esse ýokary galan bolsa ýa-da näsagyň ýanynda test geçirilende dowam edýän, işjeň gan akma wagty 7 minutyň dowamynda tromb emele gelme, täze doňdurylan plazmany ulanmak zerur.
- Gipokoagulyýasiýada täze doňdurylan plazmanyň mukdary 15 ml/kg düzýär we akymly dogry eredilenden soň goýberilýär.

Gan akmany wagtlaýyn duruzmakda ýatgynyň bimanual kompressiýasynyň ýerine ýetirilişi

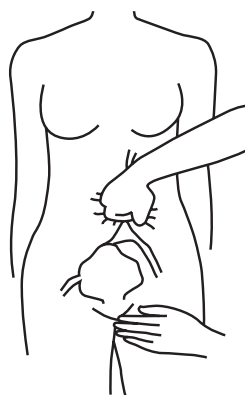
39-njy surat. Ýatgynyň bimanual kompressiýasy

- Eliňize steril ellikleri geýiň, eliňizi jynshana salyň we ýumrugyňyzy gysyň.
- Ýumrugyňyzy jynshananyň öňki oýunda ýerleşdiriň we onuň bilen ýatgynyň öňki diwaryna basyň.
- Beýleki eliňiz bilen garyň öň diwaryndan jynshana salnan eliňiziň ugry boýunça ýatgynyň yzky diwaryna basyň.
- Gan akma durýança we ýatgy ýygrylyp başlaýança ýatgyny gowy gysyp duruň.
- Kompressiýa operasion otag ýaýbaňlandyrylýança gan ýitgisiniň güýjüni peseldýär (39-njy surat).

Gan akmany wagtlaýyn duruzmakda garyn aortasyny basmagyň ýerine ýetirilişi

- Göni garyn diwaryndan gysylan ýumruk bilen garyn aortasyny aşaklygyna basmagy ulanyň.

- Basyş nokady edil göbegiň üstünde az-kem çepde ýerleşýär.
- Irki dogrumdan soňky döwürde aortanyň pulsasiýasy garnyň öň diwaryndan aňsat kesgitlenip bilner.
- Beýleki eliňiz bilen basyşyň dolulygyna baha bermek üçin but arteriýanyň pulsuny basyp barlaň.
- Eger puls bildirýän bolsa, onda ýumruk tarapdan edilýän basyş ýeterlik däldir (40-njy surat).

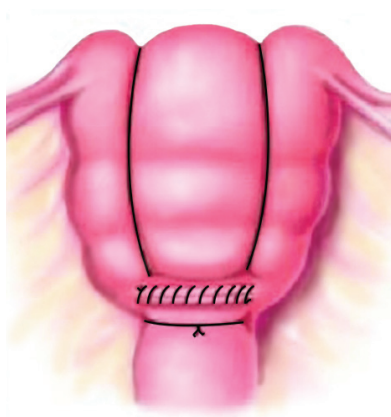
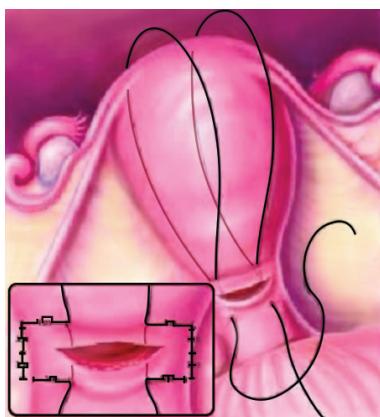

40-njy surat.

Garyn aortasyny basmak

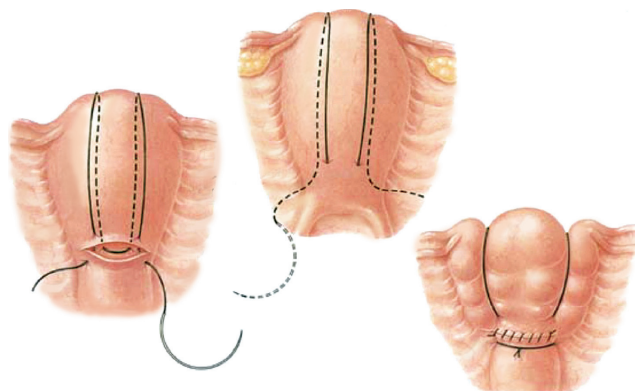
Kompression we gemostatiki tikinleriň usullary B-Linçini kompression tikini (1-2).

Peşew haltasyny öňe süýşürüp, kesar kesimindäki kesigiň aşaky gyrasyndan 3 sm aşakda çepde ilkinji tikini goýmaly. Ýatgynyň gapdal gyrasyndan 4 sm golaý süýşüp, ýatgy boşlugyndan sapak goýbermeli. Indiki tikini ýatgy-türre birleşdiriji bagjygyň üstünden keseligine ýatgynyň hemme gatlaryny deşmek bilen, ýatgynyň yzky diwary boýunça geçirmeli. Şol bir wagtyň özünde ýatgyny berk gysmak bilen tikinleri çekip daňmaly. Ýatgydaky kesigi tikmek soňky tapgyr bolup durýar (41-nji we 42-nji surat).

41-nji surat.

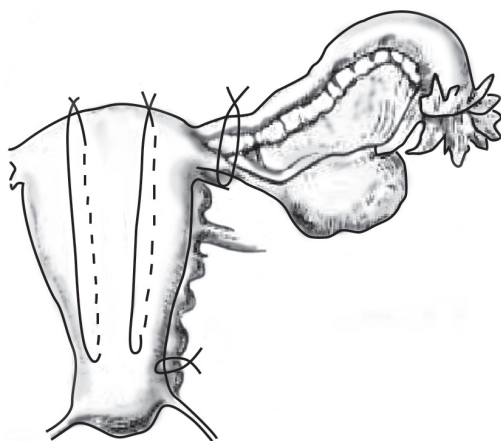
B-Linçini kompression tikini

42-nji surat. B-Linçin kompression tikini

Kompression tikinler we ýatgy arteriýalaryny daňmak

- ýatgy we ýumurtgalyklaryň arteriýalaryny daňmak usuly (43-nji surat):
- giň birleşdiriji bagjygyň aşaky bölegine barmaga mümkinçilik döretmek üçin ýatgyny çekmeli.
- ýatgy boýunjygynyň ýatga geçýän ýerinde ýatgy arteriýasynyň pulsasiyasyny tapmaly.
- № 0 hromlanan ketgudyň (ýa-da poliglikol sapagy) we uly iňňäniň kömegi bilen ýatgynyň aşaky sigmentinde ediljek kese kesigiň deňinde 2-3 sm miometriýadan (ýatgynyň myşsasy) tutup almak bilen arteriýanyň daşyndan sapak goýbermeli, sapaklary berk çekmeli.
- tikini mümkin boldugyça ýatgynyň bedenine golaý ýerleşdirmeli. çünki peşew akalga, esasan, ýatgy arteriýadan bary-ýogy 1 sm lateral ýagdaýda ýerleşýär.
- beýleki tarapyndan gaýtalamaly.
- arteriýanyň ýyrtylan halatynda gan akma durýança gysgyç goýmaly.
- ýumurtgalygy saklaýan bagjygyň ýatga birleşýän ýerinden biraz aşakda ýatgy arteriýasynyň ýumurtgalyk şahasyny daňmaly.
- beýleki tarapyndan gaýtalamaly.
- gemostazyň barlagyny geçirmek.
- garyn boşlugyny tikmek.

**43-nji surat. Ýatgy we ýumurtgalyklaryň
arteriýalaryny daňmak usuly**

Ýatgynyň ýyrtylmagy. Ýyrtylan ýatgydan gan akması we jynshanadan gan gitmesi hem bolup bilýär, eger çaganyň kellesi kiçi çanaklyga düşmedik bolsa, gan garyn boşlugyna hem akyp bilýär. Ýöne ýatgynyň aşaky böleginiň ýyrtylmasy ganyň garyn boşlugyna akmagyna getirip bilmeýär. Zenanyň ýagdaýy kadalaşandan soň, kesar kesimi operasiýasyny geçirmeli, çaga çykarylandan soňra placentany aýyrmaly.

Eger ýatgyny dikeldip bolsa, ýarylan ýerinde nekrozyň yzy ýok bolsa, ýatgynyň bitewüligini dikeltmeli. Bu iş az wagt talap edýär we az gan ýitirmä getirýär.

Eger ýatgyny dikeldip bolmasa, ýatgynyň amputasiýasyny etmeli. Eger ýarylmalar ýatgynyň agzyna we jynshana çenli bolsa, onda bütinleýin gistektomiýa etmeli.

HÄZIRKI ZAMAN AKUŞERÇILIGINDE KESAR KESIMI

XI bap

Kesar kesimi – bu akuşerçilik operasiýasy bolup, onuň dowamyn-da ýatgy diwarynyň kesimi arkaly çaganyň we çaga ýoldaşynyň çykarylmagy amala aşyrylýar. «Kesar kesimi» (*sectio caesarea*) iki sözüň baglanyşygy bolup durýar: *Secare* – kesmek we *caesura*, *caedere* – bölüp kesmek. Öň garyn diwaryny kesmek arkaly ýogalan enäniň bedeninden çagany çykarmak gadymy döwürde ýerine ýetirilipdir. XVI asyryň ahyrynda Fransois Roussetiň kitabynda abdominal dogurtmagyň tehnikasy we görkezmeleri jikme-jik agzalan. XIX asyryň ahyrynda kesar kesimi örän seýrek ýerine ýetirilen we hemişe aýalyň ölümi bilen tamamlanan, bu ýatgydaky kesimi tikmän goýmak ýalňyş taktika bilen bagly. 1876-njy ýylda G. E. Reýn we E. Porro tarapyndan hödürlenen çaga ýatgydan çykarylandan soňra ýatgynyň bedeniniň aýrylmagy ene ölümçiliginiň peselmegine getiripdir. Operasiýanyň netijeliliginiň gowulanmagy akuşerçilik amalyýetinde ýatgyny üç gatlaklaýyn tikilmeginde ýatga üç gatlaklaýyn tikin goýulmagy bilen bagly. Bu usuly 1881-nji ýylda ilki bolup F. Kehrer ulanan. Şol wagtdan başlap, akuşerçilik amalyýetinde kesar kesimi ýygylaşýar. Operasiýadan soňky ölümçiliginiň peselmeği bolsa, gaýtadan operasiýanyň ýerine ýetirilmegine getirip, abdominal dogurtmalaryna görkezmelerini giňeltdi, ýöne şol bir wagtda ene we perinatal ölümçiligi ýokary bolup durdy. Diňe XX asyryň 50-nji ýyllarynyň ortalarynda amaly lukmançylyga derman serişdeleriniň girizilmegi, ganyň goýberilmegi, operasiýanyň anesteziologiýa üpjünçiliginiň gazanylanlarynyň esasynda ene we çaga üçin kesar kesiminiň netijeliligi ep-esli gowulandy. Häzirki zaman akuşerçiliginde kesar kesimi ýygy ýerine ýetirilýän dogurduş operasiýasy bolup durýar. Soňky ýyllarda kesar kesimi umumy dogrumyň 10-15%-ini düzýär. Daşary ýurtlarda bu görkeziji 20% we ondan ýokary bolmagy barada maglumatlar bar. Operasiýanyň ýygylgyna köp faktorlar, ýagny

dogrum hassahanalarynyň kämilligi we güýji, hassahana ýerleşdirilen göwrelileriň, zenanlaryň akuşer we ekstragenital keselleriniň häsiýeti we lukmanlaryň kämillik derejesi hem tejribesi ş.m. täsir edýär. Kesar kesiminiň ýygylgynyň ýokarlanmagy soňky ýyllarda çaganyň saglygyny saklamak üçin operasiýa arkaly dogrumyň görkezmeleriniň giňelmegi bilen bagly we ol perinatal keselçiligini we ölümçiligini peseltmek üçin ähmiýete eýedir.

11.1. Kesar kesiminiň absolýut we otositel görkezmeleriniň klassifikasiýasy

Häzirki zaman akuşerçiliginde kesar kesimi operasiýanyň absolýut görkezmeleri hökmünde dogrumyň tebigy ýol bilen amala aşyrylmagynda diňe ene ölümçiliginiň howpy bolanda däl-de, eýsem onuň maýyplygyna getirýän ýagdaýlar hem hasaplanylýar.

Dogrumyň tebigy dogrum ýollary arkaly amala aşyrylmagy enäniň we çaganyň ýagdaýyna oňaysyz täsir edýän keselleri we akuşerçilik ýagdaýlary bolsa kesar kesimi operasiýanyň otositel görkezmelerini düzýär.

Absolýut görkezmeleri:

I . Dogrumy tebigy ýollary arkaly inkär edýän patologiýalar:

1) III we IV derejeli dar çanaklyk, hakyky akuşer konýugatanyň 7,5-8,0 *sm* we ondan pes bolmagy;

2) dogrum ýollaryny böwetleýän çanaklygyň çişsi, ýatgynyň miomasy, ýumurtgalyklaryň çişleri, peşew haltanyň çişleri. Ýatgy boýunjygynyň we jynshananyň aýdyň tyg daralmalary;

3) plasentanyň doly öňde gelmegi;

4) dogrumyň tebigy ýol bilen amala aşyrylmagy üçin şertleriň bolmadyk ýagdaýynda kadaly ýerleşen çörekçäniň wagtyndan oň gopmagy;

5) çaganyň kese ýerleşmegi;

6) ýatgynyň ýyrtylma howpy;

7) emeli ýol bilen inseminasiýa (tohumlandyрма) geçirilip, başga bir näsazlaşdyryan akuşerçilik faktorlar bilen goşulýşan ýagdaýynda.

Göwrelilik wagtynda operasiýa görkezmeleri:

- 1) plasentanyň doly öňde gelmegi;
- 2) plasentanyň doly däl öňde gelmeğinde gan akma;
- 3) kadaly ýerleşen çaga ýoldaşynyň wagtyndan öň gopmagy;
- 4) ýatgydaky tyg yzlarynyň durnuksyzlygy (korporal kesar kesiminden soň ýatgynyň tyg yzy, operasiýadan soňky döwrüň gaýrüzülmeli geçmegi, täze we köne tyg yzy, ultrases barlagyň esasynda tyg yzynyň ýukalmagy);
- 5) ýatgyda kesar kesiminden soň iki we ondan köp tyg yzy;
- 6) II we III derejeli dar çanaklyk; döwürük we beýleki sebäpler boýunça çanaklygyň deformasiýasy (gyşyk süýşen, assimilýasion, spondilolistetiki faktorlar, ölçegleri kiçelen we formasy üýtgän çanaklyk, osteomiýelitiki üýtgän çanaklyk) ýa-da çanaklygyň çişleri;
- 7) çanaklyk-but bognunda, çanaklyk süňklerinde, oňurgada operasiýalardan soňky ýagdaý;
- 8) ýatgynyň we jynshananyň ösüş kemislikleri;
- 9) dogrum ýollaryny böwetleýän kiçi çanaklygyň agzalarynyň howply täze döremeleri;
- 10) ýatgynyň miomasy, ýumurtgalyklaryň we peşew haltanyň howply täze döremeleri;
- 11) agyr ekstragenital keselerde çalt dogurtmaklyk üçin dogrum ýollarynyň dogruma taýýar bolmadyk ýagdaýynda;
- 12) peşew halta–jynshana we içege–jynshana plastiki operasiýalaryndan soň, ýatgy boýunjygynyň we jynshananyň tyg yzly daralmagy;
- 13) öňki dogrumlarda ýamzyň III derejeli ýyrtylmagyndan soňky ýagdaý;
- 14) jynshananyň we daşky jyns agzalarynyň wenalarynyň aýdyň giňelmegi;
- 15) çaganyň kese ýerleşmegi;
- 16) bitişen ekizler;
- 17) çaganyň çanaklygy bilen gelmegi;
- 18) köp çagaly göwrelilikde 1-nji çaganyň kese ýatmagy ýa-da çaganyň çanaklygy bilen gelmegi;
- 19) köp çagaly göwrelilikde 3 we ondan köp çagalar;
- 20) bejergä eýgertmeýän göwredäki çaganyň dowamly gipoksiýasy, çaganyň gipotrofiýasy;

21) dogrum ýollarynyň taýýar bolmadyk ýagdaýynda rezus gapma-garşylykly göwrelilik;

22) emeli ýol bilen inseminasiýa (tohumlandyрма) geçirilip, başga bir näsazlaşdyrýan faktorlar bilen goşulyşan ýagdaýynda;

23) aşa göterilen göwrelilikde dogrum ýollarynyň dogruma taýýar bolmadyk ýagdaýynda beýleki gaýrüzümleri bilen utgaşmagynda;

24) ýatgy boýunjygynyň, daşky jyns agzalarynyň, göni içegäniň, peşew haltanyň howply täze döremeleri;

25) jyns ýollarynyň herpes ýokanjynyň ýitileşmegi;

Dogrum wagtynda operasiýa görkezmeleri:

1) çaganyň kellejiginiň nädogry ornaşmagy (öňkidepe, maňlaý, ýüzleý gelmeginiň öňki görnüşi, sagital tikiniň ýokary göni ýerleşmegi);

2) kesar kesimi we beýleki operasiýalarda ýatgyda tyg yzynyň ýyrtylma howpy ýa-da başlanmagy;

3) bejergä eýgertmeýän dogrum güýçleriniň näsazlyklary (dogrum işjeňliginiň gowşaklygy, diskoordinirlenen dogrum işjeňligi);

4) kadaly we aşakda ýerleşen çaga ýoldaşynyň wagtyndan öň gopmagy;

5) çaganyň ýiti gipoksiýasy;

6) dogrumy oýandyrmagyň netijesizligi we çaganyň suwlarynyň wagtyndan öň dökülmegi;

7) göbeginiň düşmegi; çaganyň göbekbagynyň öňde ýerleşmegi we onuň açmagy;

8) diri we ýaşayşa ukyply çagada enäniň agoniýa ýagdaýy ýa-da ölümi;

9) çaganyň kellejigi bilen enäniň çanaklygynyň ölçegleriniň kliniki gabat gelmezligi.

Kesar kesimi operasiýasy üçin gerek bolan şertler. Çaga diri we ýaşamaga ukyply bolmaly. Ýöne bu şerti hemişe ýerine ýetirip bolmaýar, sebäbi aýalyň janyna howp salýan ýagdaýlarda (çörekçäniň doly öňde ýerleşmeginden, onuň kadaly ýerleşmeginde wagtyndan öň gopmagyndan, ýatgynyň ýyrtylmagyndan emele gelýän gan akmalary), çaga öli ýa-da ýaşamaga ukypsyz bolanda-da, kesar kesimi operasiýasy geçirilýär.

Operasiýa geçirmäge zenanyňrazylygy bolmaly (eger-de janyna howp salýan ýagdaýlar bolmasa).

Peşew haltasy boşadylgy bolmaly.

Dogrum wagtynda ýokanç hadysalarynyň alamatlary bolmaly däl.

Örän seýrek halatlarda çaganyň ýaşamaga ukyby bolmadyk ýagdaýynda hem, haçan-da enesiniň bähbidine ony hökman çalt dogurtmaly bolanda, ýokanç-gaýnaglama hadysalarynyň anyk ýüze çykýan alamatlary bar bolsa, ýörite taýýarlanan tejribeli hirurg lukman tarapyndan ekstraperitoneal ýa-da intraperitoneal ýol bilen soňundan garyn boşlugyny drenirlemek ýa-da ýatgyny aýyrmak bilen kesar kesimi operasiýasyny geçirmeklik mümkin.

Abdominal ýol bilen kesar kesimi operasiýasyny geçirmäge garşy bolan ýagdaýlar. Kesar kesimi operasiýasyny geçirmäge esasy garşy bolan ýagdaýlar – çaganyň göwrede ölmegi, dogabitdi agyr şikesleriniň bolmagy, möhletine juda köp ýetmezligi bilen baglanyşykly we şonuň ýaly şowsuz ýagdaýlardyr. Şeýle hem alawlama hadysalarynyň güýçli bildirýän alamatlarynyň bolmagy, ýagny dogrum ýollarynyň ýokanç keselleri, amnionitler, deri gatlagynyň iriňli keselleri hem-de çaganyň uzak wagtlaý gipoksiýa bolmagy kesar kesimi operasiýasyna garşy bolan ýagdaýlar hasaplanylýar.

Şikeslenen we infisirlenen çagany alma gorkusyndan jynshananyň üsti bilen dogurdylýan operasiýalary (akuşer atagzylary, wakuum-ekstraksiýa) geçirjek bolup synanyşylandan soň, kesar kesimi operasiýasyny geçirmek maslahat berilmeýär.

Kesar kesimi operasiýanyň geçirilmegi ilki bileň oňa mätäç zenanyň umumy ýagdaýy, onuň ýürek-damar ulgamy, dem alyş agzalary, böwrekleriniň işjeňligi, ganynyň topary bilen doly tanşylmagyny talap edýär. Sebäbi operasiýany agyryszlandyrmak, operasiýa usulyňy we pursatlaryny saýlap almak zenanyň bar bolan kesellerine bagly bolup durýar.

Kesar kesimi operasiýasynda ýatgynyň topografik-anatomik gatnaşygy. Möhleti ýetik göwrelilikde ýatgy kiçi çanaklygy we garyn boşlugyny doldurýar, onuň düýbi bagryň aşaky ýüzüne direlýär. Ýatgy ovoid görnüşinde bolup, çepden saga rotirlenen, ýagny ýatgynyň

çep gapyrgasy we çep tegelek baglaýjysy garnyň öňki diwaryna, sag gapyrgasy bolsa yzky gapdal diwaryna ýakynlaşan. Ýatgynyň düýbi garyn ýagy we kese gurşaw şekilli içege bilen ýapylan, onuň öň ýüzi we aşaky segmenti içegeden boş we garnyň öňki diwaryna ýakyn ýerleşen. Ýatgynyň düýbünü, bedenini örtýän garnyň içki bardasy myşsa gaty bilen berk birleşen, ýatgynyň aşaky segmentinde bolsa ýag gatlagy (kletçatka) bar, şol sebäpli garnyň içki bardasy hereketli bolýar. Garnyň içki bardasynyň kynçylyksyz aýrylýan ýokarky gyrasy ýatgynyň aşaky segmentiniň ýokarky gyrasyna gabat gelýär. Peşew haltanyň yzky diwary ýumşak ýag gatlagynyň bolmagy sebäpli, ýatgynyň aşaky segmentinden kynçylyksyz aýrylýar. Ýatgynyň aşaky segmenti öň we gapdal taraplaryndan çanaklygyň diwarlaryna direlip durýar, ýöne oňa operasiýa wagty peşew halta päsgelçilik edip bilýär. Peşew halta doly ýagdaýynda garyn boşlugyna galýar we aşaky segmentiň önünde ýerleşýär ýa-da örän seýrek halatda kiçi çanaklykda ýerleşip, jynshananyň öňki diwaryny aşaklygyna pökgerdýär.

Dogrum wagtynda boş peşew halta gasyk birleşmesinden ýokarda ýerleşýär.

Göwrelilik wagty ýatgynyň aşaky segmentiniň galyňlygy 0,5 *sm* deň bolup, dogrum döwürlerinde ol ep-esli (2 *mm*-e çenli) ýukalýar.

Agyryсызландырманьыň görnüşleri. Agyryсызландырма usuly saýlananda her bir ýagdaýda aýratyn, ýagny göwreliniň, dogurjak zenanyň, göwredäki çaganyň ýagdaýlaryna, operasiýanyň meýilleşdirilip ýa-da gyssagly geçirilişine, tejribeli we ýokary hünärli lukman anesteziolog-reanematologyň barlygyna baglylykda geçirilýär.

Kesar kesimi operasiýasynda miorelaksantlary, neýroleptikleri, agyryсызландырыjy serişdeleriniň we azotyň zakisi bilen endotraheal narkozynyň utgaşdyrylyp ulanylmagy agyryсызландырманьыň maksada laýyk usuly bolýar. Şeýle-de epidural anesteziýa hem ulanylýar.

Narkoz ulanylan mahalynda onuň başlan wagtyndan çaganyň çykarylyp alnan wagtyna çenli 7–10 minutdan köp geçmeli däldigini berk bellemeli.

Abdominal kesar kesiminiň görnüşleri. Kesar kesimi operasiýasyny: intraperitoneal (garynň içki bardasyny kesip, garyn boşlugyna

düşmek) we ekstraperitoneal (garnyň içki bardasyny kesmän, garyň boşlugyna düşmän ýatga barmak) görnüşlere bölmek mümkin.

Häzirki döwürde saýlanyp alynýan has amatly usul ýatgynyň aşaky segmentini kesmek bilen geçirilýän kesar kesimidir.

11.2. Ýatgynyň aşaky segmentini kesmek bilen geçirilýän abdominal kesar kesimi operasiýasy

Ýatgynyň aşaky segmenti keseligine kesilip geçirilýän kesar kesimi operasiýasy dört tapgyrdan durýar.

Birinji tapgyr. Öň garyn diwaryny gatlaklaýyn kesmeklik. Abdominal kesar kesiminde iki görnüşli kesik tapawutlandyrylýar: garnynyň ýüzüni gasygyň ýokarsyna Pfannenştiliň usuly boýunça keseligine kesmeklik we göbekden gasyga çenli aşaklygyna ortaky liniýa boýunça dikligine kesmeklik. Häzirki döwürde, köplenç, Pfannenştiliň keseligine kesilýän usuly ulanylýar.

Joel-Kohen boýunça laparotomiýa:

1. Ýanbaş süňkleriň öňdäki ýokarky gylçyklaryny birikdirýän çyzygyň 2–3 *sm* aşagyndan deriniň ýüzünden keseligine kesik geçirýärler, munda diňe derini we deriýany kesýärler.

2. Skalpel bilen deriasty ýagly kletçatkanyň ortaky çyzygyndan çuň kesik edýärler we şol bir wagtda aponewrozda sähelçe kesik edýärler, soň bolsa gaýçy bilen aponewrozy keseligine kesýärler.

3. Hirurg we assistent şol bir wagtda we usullyk bilen deriniň kesigi boýunça bilateral traksiýa ýoly bilen deriasty ýagly kletçatkany garnyň göni myşsalarýndan bölýärler.

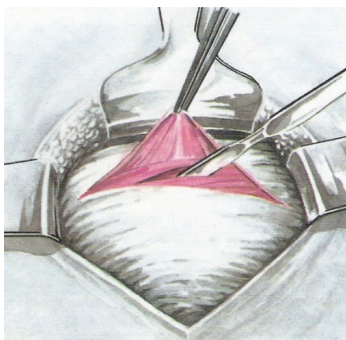
4. Garnyň içki bardasyny (brýuşinany) süýem barmagy bilen açyp, keseligine bölmek bilen arasyny açýarlar.

Ýatgynyň rotasiýasynyň ýüze çykarylmagy we onuň düzedilmegi: Ýatgynyň gapyrgasy boýunça kesilmegini we damarly dessäniň ýaralanmagyny aradan aýyrmak üçin, ýatgy ortaky ýagdaýa çykarylmalı.

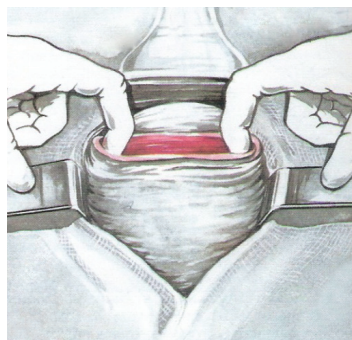
Peşew halta-ýatgy epiniň açylmagy: Pesew halta-ýatgy epini açylandan – operasiýadan soň, garnyň içki bardasynyň epiniň asynda gematomanyň emele gelmegini we ganjarmagyny aradan aýyr-

mak üçin, garnyň içki bardasyny 1–1,5 sm-den köp bolmadyk aralykda goparýarlar (44-nji surat).

Ikinji tapgyr. Ýatgydaky kesigi L.M. Gusakowyň (1930 ý) tek-lip eden usuly boýunça öňünden peşew haltany birmeme aşaklygyna sypyrmaklyk bilen geçirilýär, ýagny ýatgynyň aşaky segmentinde garnyň içki bardasy, ýagny wisseral gaty (içki agzalary örtýän) ýüzünden aşaklygyna sypyrýarlar. Peşew halta-ýatgy gasynynyň garnyň içki, ýagny wisseral bardasynyň kesilen ýerinden 2 sm aşakdan ýatgyny keseligine kesýärler (ýatgynyň hemme gatyny birbada kesýärler). Soňra süýem barmaklaryny ýatgynyň kesigine salyp, ony iki gapdalyna keseligine çekip, 10–12 sm-e çenli (kelläniň ululygyna baglylykda gerek bolan ölçege çenli) giňeldýärler (45-nji surat). Bu ýagdaýda gan akmaklyk örän ujypsyz bolýar ýa-da düýbünden bolmaýar.

44-nji surat. Ýatgydaky kesik

45-nji surat. Ýatgydaky kesigiň giňeldilmegi

Üçünji tapgyr. (46-njy surat). Suw perdelerini ýarýarlar, adaty usul bilen çagany çykarýarlar. Göbekbagy gysylýar we kesilýär.

Aýratyn-da, uly we ýetişmedik çagany usullyk bilen çykarmaly.

Çagany örän seresap bolup çykarmaly, sebäbi aljyraňny ýagdaýda gysşdyryp çykarmak ýatgynyň kesilen ýarasynyň ýyrtylyp dowam etmegine getirýär.

a) Kellejigi öñde gelende sag eliñ aýasy bilen kellejigi tutýarlar we ony öñe süýşürmek bilen ýeñsesini öñe öwürýärler. Assistent biraz ýatgynyň düýbüne basýar we kellejik ýatgydan çykýar.

b) Kellejik ýatgynyň kesilen çyzygyndan ýokarda ýerleşýän bol-
sa, ony çaga boýnunyň deñinde tutmaly we aşak süýşürmeli.

ç) Kellejik ýatgydan çykarylandan soň ony iki eliñ aýalary bi-
len duluk-çekge sebitinden tutýarlar we seresaplylyk bilen çekip,
kem-kemden iki egnini çykarýarlar.

d) Arassa çanaklygy bilen gelende çagany gasyk epininden,
aýaklary öñde gelende öñe bakýan aýajygyndan tutup çykarýarlar.
Çaga kese ýatan ýagdaýynda ýatgy boşlugyna salnan el bilen öñdäki
aýajygyny gözläp tapýarlar, çagany öwürýärler we çykarýarlar. Kelle-
jigi Moriso-Lewre usulyna meñzeş usul bilen çykarýarlar.

Çaga çykarylandan soň ýatgynyň myşsasynda metilergometrini
(1 ml 0,02%) goýberýärler we damar içre damjalaýyn 500 ml nat-
riý hloridiň izotoniki erginine garylan 1 ml (5 Brl) oksitosiriniň in-
fuziýasyny goýýarlar (gan ýitgisine gözegçilik).

Ýatgynyň kesiginiň burçlaryna gan duruzýjy gysgyçlary goýýarlar.

Çaga ýoldaşynyň özbasdak aýrylmagy. Çaga ýoldaşyny göbekba-
gyndan çekmek bilen aýyrmak maslahat berilýär, çünki bu gan ýitgi-
niň we dogrumdan soňky ýokançlaryň ýygylygynyň az bolmagyna
ýardam berýär.

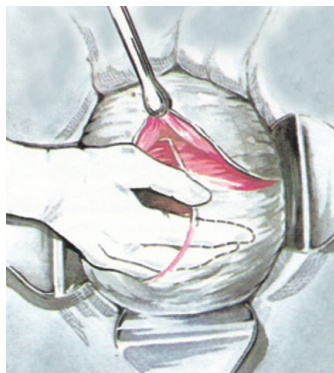
Serwikal kanaly giñeltmeklik gerek bolanda göwrelilik döwri
operasiýa geçirilende lohiýalaryň päsgelçiliksiz çykmagy üçin
serwikal kanaly barmak bilen ýa-da Gegaryň giñeldijileri bilen giñelt-
megi geçirmek zerur.

Çaga ýoldaşy el bilen aýrylandan soň, onuň bölekleriniň galyn-
dysyny anyklamak üçin ýatgynyň ýüzüni barlap (rewiziýa geçirip)
çykýarlar.

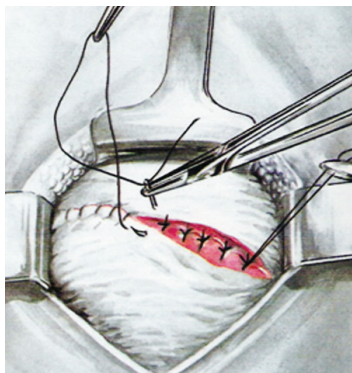
Iriñli-septiki gaýrüzülmeleriň önüni almak maksady bilen, gö-
bekbagy gysylandan soň penisillinleriň we sefalospirinleriň toparyn-
dan giñ iş spektrli antibiotikleriň birini (ampisillin ýa-da sefazolin) bir
gezek damar içine goýbermeli.

Dördünji pursat. Ýatgynyň, garnyň içki, ýagny wisseral garyn
bardasynyň, garnyň ýüzüniň kesilen ýerlerini tikmeklik.

Ýatgydaky kesik üzüksiz wikril tikini bilen tikilýär. Bu emeli Riwerden boýunça hem etmek bolýar (47-nji surat).

46-njy surat. Çaganyň we çaga ýoldaşynyň el bilen çykarylmagy

47-nji surat. Ýatgynyň we garyn içki bardasynyň kesilen ýerlerini tikmek

Peritonizasiýadan soň garyn boşlugynyň rewiziýasy edilýär: ýatgyny, turbalaryny, ýumurtgalyklary, ýatgynyň yzky taraplary, içegäniň, kör içegäniň we garyn boşlugyndaky agzalaryň ýagdaýlary barlanylýar.

Garyn içki bardasyny tikmezligiň peritonizasiýa bilen deňşdirilende bir topar artykmaçlygy bar: operasiýadan soňky agyrylar we sepleşmeler az, operasiýanyň wagty gysgalýar, malýe çykdaýlary azalýar we ş.m.

Garyn içki bardasy we garyn öňki diwarlarynyň myşsaly «Howpsuz enelik» strategiýasy boýunça tikilenok.

Aponewroza Riwerden boýunça üzüksiz wikril tikini goýulýar.

Deri (deriasty kletçatka bilen) aýratyn ýüpek tikinler arkaly Donati boýunça uly aralyklar bilen (kesige 3-4 tikin) tikilýär. Tikinleriň arasy ýörite allis gysgyçlary bilen birikdirilýär, soň olar aýrylýar. Deriasty kletçatka tikinler diňe deriasty ýagynyň galyňlygy 2 sm-den köp bolanda goýulýar.

Tikin serişdeleri: mononitler we toplumlaýyn sapaklar iň gowulary hasaplanylýar.

Mononitler: makson, polidioksanon. Täze içinde ereýän tikin serişdeleri: polisorb (1991 ý ABS), biosin (1996 y), wikrilden dokalan multifilament sapagy.

11.3. Korporal (klassyky – nusgawy) kesar kesimi operasiýasy

Korporal kesar kesimi operasiýasynda Sanger boýunça kesik (nusgawy ýa-da korporal), ýagny ýatgynyň öň diwarynda dikligine kesik ýerine ýetirilýär.

Korporal kesar kesimi ýa-da nusgawy abdominal kesar kesimi häzirkä döwürde örän seýrek ulanylýar. Bu operasiýanyň berk görkezmeleri: 1) ýatgynyň aşaky segmentine barmaga ýol bolmadyk ýagdaýynda, ýatgynyn aşaky segmentinde patologik döremeler (mioma); 2) ýatgynyň aşaky segmentinde güýçli warikoz giňelmesi bolanda; 3) öň korporal kesar kesimi geçirilip, onuň tyg yzy gurpsuz bolan ýagdaýynda; 4) haçanda soňundan ýatgyny aýyrmaly bolanda; 5) aýalyň ölüp barýan ýagdaýynda göwresindäki çagasyny halas etmek; 6) ýatgy boýunjygynyň howply taze döremesi; 7) käbir ýagdaýlarda çaga kese ýatanda.

Bu operasiýada garnyň ýüzüni göbekden aşaklygyna kesenlerden soň, garyn boşlugyny salfetka germäp bölýärler. Soňra ýatgynyň göwresiniň öň tarapyndan dikligine ortalyk liniýasynda (10-12 *sm*) kesýärler. Suw perdesini ýaranlaryndan soň, elini ýatgynyň içine salyp çagany, soňra çaganyň ýoldaşyny çykarýarlar. Ýatgynyň içini synag-rewiziýa geçirilip bolnandan soň, ony tikmeklige girişýärler. Ýatgyny ýygryjy serişdeleri ulanýarlar. Ýatgynyň diwarynyň kesigine üç gatly tikin goýýarlar, onuň ikisi myşsa-myşsaly we bir gaty ýokarky hatary sero-seroz (barda-bardaly) tikinleridir. Garnyň ýüzüni gatlaklaýyn tikýärler.

Garnyň öňki diwaryny tikmek:

a) Garnyň öňki diwary dikligine kesilende garnyň içki bardasy we myşsalary üznüksiz dekson ýa-da wikril tikinler, aponewrozy – aýratyn wikril ýa-da kapron tikinler, deriasty kletçatkany – aýratyn siňip gidýän tikinler bilen tikýärler, derä aýratyn kapron ýa-da ýüpek tikinlerini goýýarlar.

b) Garnyň öňki diwary keseligine kesilende garnyň içki bardasy we myşsalary üznüksiz dekson ýa-da wikril tikinler, aponewrozy – üznüksiz oralyan makson ýa-da polidioksanon tikinler, ony berkitmek üçin ortarasynda Riwerden tikinleri goýýarlar, deriasty kletçatka – aýratyn tikinler (dekson, wikril, dermalon, etinol) bilen tikýärler, derä üznüksiz deriçki tikin, aýratyn tikinler, hirurgik skobkalar goýulýar.

Operasiýanyň gaýrüzülmeleri:

– ýatgydaky kesigiň parametrlere tarap uzaldylmagy we damar dessesiniň zeperlenmegi;

– peşew haltanyň, pesew akarynyň, içegäniň, çaganyň önden gelyän synasynyň ýaralanmagy (Peşew haltany tikmek, garnyň ýüzüni kesmeklik kân bir kynçylyklar döredip durmaýar. Şeýle hem bolsa, göwreliligiň ahylaryna peşew haltasynyň düýbünüň ýokarda (gasykdan 6-10 *sm*) durýanlygyny ýatdan çykarmaly däl, sebäbi garnyň ýüzi gatlaklaýyn kesilende haçanda garnyň içki bardasynyň kesigini uzaltmaklyk üçin aşaklygyna gyrkylanda peşew haltasynyň ýaralanmagy mümkin. Şonuň üçin şol pursatda garnyň içki bardasynyň kesigini örän seresap bolup giňeltmeli);

– ýatgynyň aşaky segmentindäki ýaranyň ýokarky gyrasynyň ýatgynyn yzky diwaryna tikilmegi;

– içki we daşky gan akmalar;

– dürli ýerlerde gematomalar.

Gaýtadan garnyň ýüzi kesilip, kesar kesimi operasiýasy geçirilen mahalynda berçiklemeleriň (sepleşmeleriniň) emele gelmegi zerarly, esasan hem, ýatgy bilen garnyň içki bardasynyň, içegeleriň arasynda sepleşme (bitişme) emele gelen ýagdaýynda garnyň diwaryny kesgitlemek örän uly kynçylyklary döredýär.

Ýatgynyň diwaryny kesgitlemek, esasan hem, kesigiň çörekçäniň ýerleşen yerinden düşmekligi uly gan akmalaryny döretmegi mümkin. Bu ýagdaýda derrew çörekçäni el bilen aýryp, suw perdesini hem ýaryp, çagany çykarmaly, soňundan çörekçäni çykarmaly. Gan akmasyny ýatgynyň myşsasynda ýatgyny ýygryjy dermanlary sançmak bilen saklaýarlar, ganyň köp akan ýagdaýynda hökmany suratda gan goýbermek görkezilen.

Ekstraperitoneal kesar kesimi geçirilende şu hili näsazlyklaryň: garnyň ýylmanak perdesiniň, peşew haltasynyň ýaralanmagy mümkin. Ýaralanan garnyň ylmanak perdesini ýatgyny kesmezden ozal tikhmeli, sebäbi ýatgy kesilenden soň, infeksiýalaryň garyn boşlugyna ýaýramagy we peritonitiň emele gelmegi mümkin. Peşew haltasynyň ýaralanmagy bilinmän galynsa, peşewiň şol ýerik dolmagy we urosepsisiň emele gelmegi mümkin.

Anesteziologik gaýrüzülmeler:

-aortokawal sindrom;

- aspirasion sindrom (Mendelsonyň sindromy);

- traheýanyň intubasiyasynyň şowsuz synanyşygy.

11.4. Operasiýadan soňky döwür

1. Operasiýa gutaran dessine garnyň aşaky ýüzüne sowuk-buzly halta we agramlyk ulanyrlar. Syrkawy ýylyndyrmaly we oňa örän berk gözegçilik üpjün edilmeli.

2. Gipotoniki gan akmalaryň önüni almak üçin uterotoniki derman serişdeleri ulanylmaly (oksitosin 1 ml (5 Birl), metilergometrin 1 ml, fiziologik erginiň 500,0 ml-ne garylyp, damardan damjalaýyn goýberilýär);

3. Ilkinji 2 gije-gündiziň dowamynda güýçli infuzion-transfuzion bejergi geçirilýär. Goýberilýän erginiň mukdary köplenç 1000 – 1500 ml deň bolýar.

4. Operasiýadan soňky döwürde infeksiýanyň önüni almak üçin giň spektr täsirli antibiotikler bellenilýär.

5. Ilkinji 4 gije-gündiziň dowamynda syrkawlara hökmany suratda agyrysyzandyryjy serişdeleri (promedol, baralgin we ş.m) belleýärler.

6. Pnewmoniýanyň önüni almak üçin tegelejik bankalary we gyzdyrgyçlary ulanmak görkezilen.

7. Operasiýadan soňky döwürde hökmany suratda peşew haltasynyň we içegeleriň işleýşine ykjam gözegçilik geçirmeli. Operasiýadan soňky ikinji güni içegeleriň işleýşini artdyran serişdelere degişli bolan prozerin bellenilýär. Operasiýanyň ikinji güni «triada» (natriý

hloridiniň 10 %-li 20-40 ml erginini damardan goýbermegi, prozeriniň 0,05%-li ergininiň 0,5-1 ml-i deriniň aşagyna sançmagy we 30 minut geçeninden soň gipertonik klizmany geçirmegi) belleniýär.

8. Dogran zenana turmagy ilkinji gije-gündiziň ahyrlaryna, ýöremäge ikinji gününden soň rugsat berýärler. Syrkawlary operasiýadan soň ir turuzmak içege pareziniň, buşukma bozulmasynyň, pnewmoniyanyň, tromboemboliýanyň önüni alýar.

9. Operasion tikine arassalyk, zýýansyzlandyрма işlerini gündelik 95%-li etil spirti bilen aseptiki daňy goýup geçirýärler.

10. Eger enesi ýa-da çagasy tarapyndan garşy bolan görkezme ýok bolsa, onda çagany göwsünden emdirmäge operasiýadan soň 1-nji günü rugsat berilýär. Süýt mázlerine geçirilmeli idegleri zygyderli geçirýärler.

Abdominal kesar kesimini geçirmek bilen soňundan ýatgyny amputirlemek (aýyrmak) operasiýasy häzirki döwürde örän berk görkezmäniň esasynda geçirilýär. Ol görkezmeler şular ýaly ýagdaýlaryň döremeginden: a) ýatgynyň ýyrtylmagyndan; b) ýatgyda köp sanly miomatoz (dömmе çіşi) düwünleriň bolmagyndan; ç) atoniki güýçli gan akmalaryň emele gelmeginden; d) çörekçäniň hakyky berkidilmeginden (et ösmeginden); e) dogrum döwründe ýatgynyň infisirlenme alamatlarynyň aýdyň bolmagyndan ybarat.

Ýatgyda ekstirpasiýa geçirmek. Bu kesar kesimi geçirilenden soň haçan-da göwrelilik bilen ýatgyda howply täze döreme keseli utgaşan ýagdaýynda geçirilýär.

DOGRUMDAN SOŇKY IRIŇLI-SEPTIKI KESELLER

XII bap

Göwrelilik we dogrum bilen gönüden-göni bagly bolan, bakterial ýokançlar netijesinde dogrumdan soňky döwürde ýüze çykýan kesellere dogrumdan soňky ýokançlar (DSÝ) diýilýär. Dogrumdan soňky döwürde ýüze çykýan ýokançlar göwrelilik we dogrum bilen bagly bolmasa, olar dogrumdan soňky ýokançlara (gripp, içgeçme we başg.) degişli edilmeyär.

Dogrumdan soňky iriňli-septiki keseller ene ölümçiliginiň iň köp sebäpleriniň biridir.

2007 – 2011-nji ýyllarda saglygy goraýyşda «Howpsuz enelik» milli Maksatnamasynyň kabul edilmegi we «Türkmenistanda perinatal lukmançylyk kömegini gowulandyrmak hakynda» №166 buýrugalaýyklykda anyklaýyş-bejeriş işleriniň geçirilmegi biziň yurdumyzda iriňli-septiki keselleriň agyr görnüşleriniň sanynyň we ene ölümçiliginiň azalmagyna getirdi.

Muňa garamazdan, dogrumdan soňky ýokançlaryň ýygylygy, dürli edebiýat çeşmelerine görä, bütin dünýäde 5-26%-e barabar bolup, ýokary bolmagynda galýar. Ýer ýüzünde her ýyl 150.000-e golaý zenan dogrum bilen bagly bolan septiki gaýrüzülmeler sebäpli heläk bolýar.

Dogrumdan soňky ýokançlaryň ýüze çykmagyna aşakdaky oňaysyz täsirler, ýagny agyr ekstragenital keselleri, gipertenziw bozulmalar, ganazlyk we piýelonefrit, çaga ýoldaşynyň öňde ýerleşmegi, fetoplasentar ýetmezçilik, çaga düwünçeginiň göwräniň içinde ýokançlanmagy, köpsuwlulyk, indusirlenen göwrelilik, göwreliligi göterip bilmezligiň gormonal we hirurgik korreksiýasy, genital ýokançlar ýardam edýärler.

Dogrumdan soňky iriňli-septiki ýokançlarynyň ýygylygynyň köpelmegine dogrumdaky gaýrüzülmeler hem sebäp bolup bilýärler.

Olara düwünçekýan suwy biwagt dökülenden soň uzak wagt geçme-
gi, dogrum güýçleriniň gowşaklygy, jynshana barlaglarynyň köp ge-
çirilmegi, dogrumda ýüze çykýan horioamnionit, dogrum ýollarynyň
şikeleri, gan akma, dogrum operasiýalary degişlidir.

Giň spektorly güýçli antibiotikleriň nädogry ulanylmagy bak-
teriýalaryň täze görnüşli ştammlarynyň döremegine getirýär. Olar
bolsa antibakterial serişdelere we ýokançlary zyýansyzlandyryjlara
duýgur bolmaýarlar.

Ýokanç hadysasy üç faktoryň çylşyrymly aragatnaşygyndan
ýüze çykýar: döredijiniň bolmagy (onuň mukdary we wirulentligi),
ilkinji ojagyň ýagdaýy we bedeniň goraýyş ukyby.

Iriňli-septiki keselleriň döredijileri. Iriňli-septiki keselleriň esasy
aýratynlyklarynyň biri hem ony döredijileriň köp dürlüligidir. Kesel
döredijilere patogen we şertli patogen mikroorganizmler degişli. Pa-
togen mikroorganizmlere gramm položitel (enterokokklar, epidermal
we altynsow stafilokokklar, A we B toparyň streptokokklary), gramm
otrisatel (içege taýajygy, klebsiyella, proteý, iriňli göktaýajyk entero-
bakteriýalary) we aneýrob bakteriýalar (bakterioidler, peptakokklar
hem-de peptastreptokokklar) degişli.

Monokulturlara garanyňda, bakteriýalaryň birleşmeleriniň kesel
dörediji ukyplylygy ýokary bolýar. Bu häsiýet «quorum sensing» ýa-
-da «birleşmäniň duýgusy» diýlip atlandyrylýar. Bakteriýalar bir-biri
bilen «habarlaşykly» işleýärler. Bakteriýalaryň mukdarynyň dere-
jesi ýeterlik bolanda kesel döredýärler. Soňky on ýylyň dowamynda
iriňli-septiki keselleriň döredijileri özgerdiler. Eger-de öňki döwürde
esasy döredijiler içege taýajygy bolan bolsa, häzirki döwürde 65%
enterokklar tutýarlar. Şonuň üçin bejergi bellenende 1-nji döwürde se-
falosporinler we aminoglikozidler bellenmeli däl, sebäbi enterokklar
olara duýgur däl. Şeýle-de jyns ýollary bilen geçýän keselleriň döre-
dijileriniň dürli görnüşlere degişlileriniň köpelendigini (hlamidiýa,
mikoplazma, wiruslar) belläp geçmeli zatlaryň biridir. Mikoplazmalar
10%, hlamidiýalar 2%-e çenli endometritiň sebäbi bolýarlar.

Bedeniň rezistentliligi. Bedeniň goraýyş duýgurlygy kadaly flora laktobakteriýalara we zenanyň jyns ýollarynyň ýerli we umumy immunitetine bagly. Göwreli zenanda jynshananyň florasynyň üýtgemegi nädogry antibakterial bejerginiň bellenilmegi zerarly ýüze çykýar. Şonuň netijesinde laktobasilalar ýok bolup, onuň ýerine şertli patogen anaerob mikroblar ösýarler. Bu ýagdaý göwrelileriň 19-20%-de duş gelyär.

Göwreliligiň soňunda aýalyň ganynda immunoglobulinleriň mukdary üýtgeýär, T we B limfositleriň sany peselýär (ikilenji fiziologik immun ýetmezçilik ýagdaýy ýüze çykýar).

Dogrum döwründe dogrumdan soňky ýokançlaryň döremegi üçin goşmaça şertler ýüze çykýar. Ilki bilen serwikal kanalyň nemli dykysynyň aýrylmagy bilen ýokançlara garşy fiziologik böwet ýitirilýär. Sebäbi bu nemiň düzüminde immunoglobulin az saklanýar. Düwünçekýan suwlarynyň ir gaýtmagynyň netijesinde pH-nyň ýokarlanmagyna getirýär we sekretor A-immunoglobuliniň derejesi juda azalýar. Bu ýagdaý bolsa ýerli goragyň peselmegine getirýär. Düwünçekýan suwlary dökülenden soň alty sagat geçende, dogrum ýollarynda ýokançlara garşy gorag faktory galmaýar.

Dogrumda ýüze çykýan ýokançlaryň biri hem horionamnionitdir. Uzak suwsuzlyk döwri bilen dogurýan aýalyň umumy ýagdaýy agyrlaşýar, gyzgyny galýar, üşüdüýär, ýürek urgusy çaltlaşýar, düwünçekýan suwlary ysly, bulançak bolýar hem-de ganda leýkositleriň sany ýokarlanýar. Haçanda suwsuzlyk döwri 13 sagada çekende 50%, 24 sagada çekse 100% howply ýagdaýlar ýüze çykýar.

Ilkinji ojagyň ýagdaýy. Dogrumdan soň dogrum ýollarynda goraýyş faktorynyň ýok bolmagy, ýatgynyň iç ýüzüniň ýaralanmagy, onuň içindäki gan lagtalary, epitelial öýjükler, desidual dokumanyň bölekleri mikroorganizmleriň ösmegi, köpelmegi üçin amatly şertler döredýärler. Dogrumdan soňky ýokançlaryň ýüze çykmagyna ýatgynyň subinwolusiýasy, çaga ýoldaşynyň bölejikleriniň ýatgynyň içinde galmagy, jyns ýollarynyň öňki geçirilen alawlama keselleri, bakterial ýokançly ekstragenital ojagyň bolmagy, ganazlyk, arassaçylyk epidemiologik düzgüniň bozulmagy ýardam edýär.

Kesar kesimi usulyndan soňky ýüze çykýan iriňli-septiki gaýrüzülmeler barada gürrüň edilende, emeliň haýsy usul bilen amala aşyrylandygy uly orun tutýar, sebäbi korporal kesar kesiminde iriňli gaýrüzülmeler has köp duşýarlar, bu usulda ýaranyň gýralarynyň gabat gelmegi kyn bolup, uly gan öýmeler emele gelýär. Olar bolsa ýeňil iriňleýärler. Eger-de kesar kesimi ýatgynyň aşaky segmentinde geçirilende Derfloryň usuly boýunça kesim edilse, (ýiti kesim gaýçsýnyň kömegi bilen) has amatly bolýar. Gusakowyň usulyna garanynda (kesim kütäk ýol-ýara elleriň kömegi bilen giňeldilýär), gaýçy bilen kesilen ýara ýyrtylan ýaradan basym bitýär.

Geçiş ýollary. 9-10% ýagdaýda iriňli-septiki keselleriň geçiş ýoly ýok diýen ýaly, köplenç, autoýokuşma bolup geçýär ýa-da has-sahanadaky mikroorganizmlerden ýokuşýar. Täze ýokuş ýollarynyň biri hem introamnialdyr, ol akuşerçilige täze barlaglaryň girizilmegi bilen baglanyşyklydyr (amniosentez, fetoskopiýa, kordosentez).

Ulgamlaýyn umumy çişme sindromy barada düşünje. Mikrobedenjikler fosfolipaza fermentini bölüp çykarýarlar. Bu ferment öýjük membranasynyň fosfolipidlerini dargadýar. Onuň netijesinde arahidon turşusynyň köp mukdary emele gelýär. Ondan bolsa prostasiklin we tromboksan A2 emele gelýär. Tromboksan damarlaryň gysylmagyna, trombositleriň agregasiýasynyň köpelmegine, şonuň netijesinde mikrosirkulýasiýanyň bozulmagyna, dokuma gipoksiýasyna we metaboliki asidoza getirýär. Ýokançlar sitokinleriň köp mukdarda emele gelmegine ýardam edýär. Ýokanç düşen neýtrofiller biologik işjeň maddalary, ýagny azotyň oksidini we dürli radikallary bölüp çykarýarlar. Olar bolsa, öz gezeginde, damarlaryň endoteliýasyny şikeslendirýärler. Bu hadysa gistamin we proteolitik fermentler gataşýarlar. Bularyň hemmesi mikrosirkulýasiýanyň bozulmagyna, ganyň suwuk bölümüniň dokumalara geçmegine, gipowolemiýa getirýärler. Kelle beýnisinde, öýkenlerde suw ýygnaýar. Damarlarda trombositler we gemostazyň plazma derejesiniň işjeňliginiň ýokarlanmagy netijesinde ýaýran damar içki lagtalanma sindromy emele gelýär. Netijede, septiki şok ýüze çykýar.

Amaly akuşerçilikde dogrumdan soňky ýokançlyklaryň Bartels-Sazonowyň klassifikasiýasy ulanylýar.

12.1. Dogrumdan soňky ýokançlyklaryň kliniki görnüşleri

Dogrumdan soňky ýara. Jynshananyň nemli bardasynyň we wulwanyň jaýryklarynyň zeperlenmeginiň we ýokançlanmagynyň netijesinde ýüze çykýar. Dogran zenanyň ýagdaýy kadalylygyna galýar. Bu kesel toparyna pereneotomiýadan ýa-da ýamzyň zeperlenmeginden soň goýlan tikinleriň iriňlemegi degişli. Keseli anyklamak kyn däl. Ýara gyzaran, çişen, üsti iriňli. Antiseptikleri ulanmak bilen ýerli bejergi belleniýär, perineotomiýada goýlan tikinler iriňlände bejergiden soň ikilenji tikin goýulýar. Bejergi №166 buýrugala laýyklykda birinji derejeli saglygy goraýyş edaranyň şertlerinde geçirilýär.

Dogrumdan soňky endometrit. Hemme iriňli-septiki keselleriň arasynda dogrumdan soňky endometrit ilkinji orunda durýar. Kadaly dogrumdan soň endometrit 3-8%-de ýüze çykýar. Gaýrüzülmeli dogrumda bu görkeziji 10-20%-ne çenli ýokarlanýar. Kesar kesimden soň, tebigy ýollar bilen geçen dogruma garanynda, dogrumdan soňky endometrit 5-10 esse ýygy, ýagny 80-90%-de duş gelýär. Bu aşakdaky sebäpler bilen bagly bolýar:

1-nji sebäp. Kesar kesiminde gan we limfatiki damarlaryň bitewüligi bozulýar we ýatgynyň gan we limfatiki damarlaryndan bakteriýalaryň gönüden-göni ýaýramagyna ýardam edýär.

2-nji sebäp. Operasiýa netijesinde ýüze çykýan horionamnionit bakteriýalaryň gönüden-göni garyn perdesine geçmegine ýardam edip, irki peritonitiň döremegine sebäp bolýar.

3-nji sebäp. Ýatgynyň tygynyň üstünde ýerleşýän ýokanç dördijiler basym köpeliýärler we hadysanyň (miometriý, parametriý) ýaýramagyna ýardam edýär.

4-nji sebäp. Ýatgyda tikinleriň bolmagy dogrumdan soňky döwürde ýatgynyň ýygrylmagyna päsgel berýär, jerhetler doly çykanok we mikrobedenjikleriň köpelmegine şert döredýär.

Endometrit iki görnüşde ýüze çykýar: ýiti we alamatsyz.

Ýiti görnüşi dogrumdan soňky 2-5-nji günde ýüze çykýar. Aýalyň gyzgyny 38,5-39°C-ä çenli galýar. Garnyň aşagynda agyry peýda bolýar, jerhetler iriň gatyşykly gelýär. Ýatgy ýygrylanok. Ganyň barlagynda ganazlyk, leýkositoz, leýkoformulanyň çepe süýşmegi bilen neýtrofilýoz, limfositopeniýa ýüze çykýar. Ultrases barlagy geçirilende ýatgy ulalan, boşlugy giňän, onuň içinde çaga ýoldaşynyň we desidual dokumanyň bölejikleriniň anyklanylmagy mümkin. Ýiti endometritde, esasan, penisillinler we sefalosporinler belleniýär.

Endometritiň alamatsyz görnüşi dogrumdan soňky 7 – 9-njy gije-gündizde ýüze çykýar. Esasy alamatlar gyzgynyň subfebril derejelerine çenli galmagy, ýatgynyň subinwolýusiýasy, ganjymak jerhediň bölünip çykmagydyr. Endometritiň bu görnüşi mikoplazmalaryň we hlamidiýalaryň döredýänligi sebäpli ýüze çykýar. Bejerişde makrolidler belleniýär. № 166 buýrugyna laýyklykda bejergi ikinji derejeli hassahana şertlerinde geçirilýär.

Parametrit. Ýatgy boýunjygynda zeperlenmäniň bolmagy netijesinde ýüze çykýar. Köplenç çişme parametriýanyň gapdal bölümlerinde bolýar. Parametrit jynshana barlagynda bilinýär, ýagny infiltrat anyklanylýar, jynshananyň nemli bardasy şikeslenen tarapynda hereketsiz bolýar. Bejergi konserwatiw. Parametral kleçatkanyň iriňlän halatynda toplanan iriňi (absessi) açmaly. № 166 buýrugyna laýyklykda bejergi ikinji derejeli hassahana şertlerinde geçirilýär.

Metrotromboflebit. Köplenç, operatiw dogrumdan soň ýüze çykýar. Keseliň alamatlary dogrumdan soňky altynjy gününde bildirip ugraýar. Kesel gyzgynyň galmagy we zäherlenme alamatlary bilen agyr geçýär. Jynshana barlagynda ýatgynyň gapdallary ulalan, agyryly «bagjyklar» anyklanylýar. Ganyň derňewinde leýkositoz, leýkoformulanyň çepe süýşmegi bolýar. № 166 buýrugyna laýyklykda bejergi üçünji derejeli hassahana şertlerinde geçirilýär.

Dogrumdan soňky mastit. Dogrumdan soňky mastit dogrumdan soňky döwrüň in ýygy gaýrüzülmeleriniň biridir. Edebi çeşmelerde duş geliş ýygylgy 3-5%-e barabar.

Klassifikasiýasy (B. J. Gurtowóy):

1. Iriňli däl mastit:

a) serozly (başlanýan) mastit;

b) infiltratiw mastit.

2. Iriňli mastit:

a) infiltratiw iriňli mastit;

b) absseśli:

areola furunkuly;

areolanyň absseși;

mâz dokumasyndaky absseși;

mâziň yzyndaky absseși (retromamar);

ç) flegmanoz;

d) gangrenoz.

Dogrumdan soňky mastitiň sebäbi, patogenezi, kliniki aýratynlyklary we anyklanylyşy. Häzirki döwürde laktasion mastitiň esasy döredijisi altynsow stafilokokk. Kesel dörediji mâziň dokumasyna limfogen ýol bilen göwsüň ujunyň jaýryklaryndan we galaktogen ýol bilen süýt akarlaryndan geçýär. Çişmäniň döremegine süýdüň saklanmagy ýardam edýär, şonuň üçin mastit zenanlaryň 80-85%-inde ilkinji dogrumdan soň duş gelýär.

Serozly mastit ýiti başlanýar, köplenç, dogrumdan soňky 2-4 hepdede ýüze çykýar. Bedeniň gyzgyny 38°-39°C-ä çenli galýar. Zenan üşüdüýär, umumy gowşaklyga, kellagyra arz edýär. Göwüs mäsizde agyry bolýar. Eger-de dogry we öz wagtynda bejergi edilmese, mastitiň bu görnüşi infiltratiw görnüşine geçýär. Bu görnüşde göwüs mâzi barlananda dykyz, agyryly we derisi gyzaran bolýar.

Mastitiň iriňli görnüşe geçmegi 2-4 günň dowamynda bolýar. Gyzgyny 39°C ýokarlanýar, zäherlenme alamatlary köpeliýär. Iriňli mastit 20%-de absseși, 10-15%-de flegmanoz görnüşde geçýär.

Seroz mastitiň bejergisi. Laktasion mastitde antibakterial bejergisi bellenilýär. Antibakterial bejergi başlanmanka, mümkinçilik bolsa süýdüň bakteriologik barlagy geçirilýär. Antibakterial derman serişdelerden ýarym sintetiki penisillinler, 3-4-nji derejeli sefalosporinleri, linkomisin we aminoglikozidler has köp bellenilýär. Eger-de zenan göwsi bilen emdirýän bolsa, onda penisillinler we sefalosporinler bellenilýär. №166 buýrugla laýyklykda, bejergi ikinji derejeli hassahana şertlerinde geçirilýär.

Göwüsden emdirmek aşakdaky ýagdaýlarda gadagan:

- 1) bejergä garamazdan hadysanyň ýaýbaňlanmagynda;
- 2) iriňli mastitiň hemme görnüşlerinde.

Akuşer peritoniti. Akuşer peritoniti dogrumdan soňky döwrüň iň agyr gaýrüzülmesi bolup durýar. Kesar kesimden soň ýüze çykýan peritonitiň esasy we köp duş gelyän sebäpleriniň biri endometritdir. Peritonitiň patogenezinde esasy orny ičege parezi eýeleýär. Içegäniň hereketi, sekretor we soruş işjeňligi bozulýar. Içegede belok we elektrolit saklaýan suwuklyk ýygnaýar. Içegäniň diwarlarynyň süýnmeği gorag funksiýasynyň bozulmagyna we zäherlenme alamatlarynyň güýçlenmegine getirýär. Akuşer peritoniti hirurgik peritonit ýaly fazalara bölünýär.

1-nji faza – başlangyç ýa-da reaktiv döwri (ilkinji 24 sagat). Kompensator mehanizmler saklanan, gipoksiýa bolmaýar. Näsaglar biynjalyk, gaharjaň bolýar. Içegäniň aram parezi, peristaltika gowşak bolýar. Ýürek urşy ýygylaşýar. Ganda leýkositoz leýkoformulanyň çepe süýşmeği bilen ýüze çykýar.

2-nji – toksik faza (24–72 sagat). Gemodinamikanyň we mikrosirkulýasiýanyň bozulmaklary, bagryň, böwregiň işjeňliginiň peselmegi ýüze çykýar. Näsag gowşak, hiç zat bilen işi ýok, gaýtarýar, derisiniň reňki üýtgän, garny ýellenen.

3-nji – terminal faza. Içegäniň peristaltikasy ýok. Içegeler aýdyň ýellenen, garnynda tutuş agyry, hemme agzalaryň ýetmezçiligi bilen gipowolemiki we septiki şok ýüze çykýar. Ýürek urgusy ritmiki däl, demi gysýar, gan basyşy peselen.

Kesar kesimden soňky ýüze çykan peritonit ýokanjynyň ýaýramak ýoluna baglylykda 3 görnüşde bolýar.

1-nji görnüş: horionamnionitiň esasynda ýüze çykýar. Peritonitiň bu görnüşi operasiýadan soň 1-2 gije-gündiziň dowamynda bolýar. Bedeniň gyzgyny 38–39°C, ýürek urgusy minutda 120-140 sapa, içegäniň parezi, ganda leýkositoz (15,0-16,0×10⁹/l). 12–24 sagatda ýagdaýy has agyrlaşýar: içegäniň peristaltikasy eşidilenok, näsag suwsaýar, dili gurak, ýürek urgusy ýygylaşýar, septiki şok başlanýar.

2-nji görnüş: endometritiň esasynda ýüze çykýar. Operasiýadan soňky döwürde näsagyň ýagdaýy oňositel kanagatlanarly. Bedeniň

gyzgyny 37,4-37,6°C, ýürek urşy minutda 90-100 gezek. Garnynda agyry ýok, wagtal-wagtal ýüregi bulanýar, gusýar. Garyn bardasynyň gyjyndyrma alamatlary ýok.

3-nji görnüşi: ýatgydaky tikiňleriň gurpsuzlygy esasynda ýüze çykýar. Ýaranyň burçlary nädogry tikilende, ýatgynyň içindäki jerhetler garyn boşlugyna düşýär we peritonit ýüze çykýar. Kliniki alamatlar has ir ýüze çykýar. Perkussiýada garyn boşlugynda eksudat anyklanylýar. №166 buýrugyna laýyklykda bejergi üçünji derejeli hassahana şertlerinde geçirilýär.

12.2. Dogrumdan soňky iriňli-septiki keselleriň bejerilişi

Bejergi etiotrop, toplumlaýyn, işjeň bolmaly. Bejergi näçe basym başlansa, onuň netijesi şonça-da gowudyr. Bejergi ilkinji ojagy arasalamakdan (sanasiýasyndan) başlanýar. «Türkmenistanda perinatal lukmançylyk kömegini gowulandyrmak hakynda» №166 buýrugyna laýyklykda iriňli-septiki keselleriň bejerilişi perinatal lukmançylyk kömegini ýokarlandyrmak maksady bilen tapgyrlylaýyn geçirilýär.

Zäherlenmäniň alamatlary bolanda, dezintoksikasion we antibakterial bejergisi bellenilýär. Peritonit ýüze çykanda sanasiýa 3 tapgyrda geçirilýär.

1-nji tapgyr: 2-3 sagadyň dowamynda operasiýa taýýarlyk (nazogastral zond goýmaly, infuzion, antibakterial bejergi bellenilýär; ýaýjyk asty wenasyna kateter goýulýar).

2-nji tapgyr: operasiýa geçirilýär (laparotomiýa, ýatgynyň ýatgy turbalary bilen kesilip aýrylmagy, ýagny ekstirpasiýasy; garyn boşlugynyň sanasiýasy we drenirlenmegi).

3-nji tapgyr: operasiýadan soňky döwür (dezintoksikasion, antibakterial bejergi bellenilýär).

Infuzion we dezintoksikasion bejergi. Gipowolemiýany we suw-duz çalşygynyň bozulmalaryny kadalaşdyrmak maksady bilen bellenilýär. Erginlerden kristalloidler, kolloidler, zerur bolanda belok saklaýan erginler bellenilýär. Infuziýanyň göwrümi, keseliň görnüşine we näsagyň ýagdaýyna göre, 1500 ml-den (endometritde) 3000-3500 ml-ňe çenli (peritonitde) bellenilýär. Köplenç, plazmanyň ornuny tutujy er-

ginler (reopoliglýukin, poliglýukin), sintetiki kolloidler (gemodez), belok saklaýan serişdeler (albumin), duzly erginler ulanylýar. Peritonitde täze doňdurylan plazma goýberilýär. Gemoglobini 70 g/l-den pes bolan halatynda, gemotranfuziýa görkezilen. Metaboliki asidozda 4,2% 100-200 ml natriý bikarbonaty bellenilýär.

Antibakterial bejergi. Şu wagtky döwürde linkozamini (linkomisin) aminoglikozidler bilen bilelikde ulanýarlar, penisillinler bilen aminoglikozidleri, sefalosporinler bilen metronidazoly bilelikde ulanýarlar. 48 sagadyň dowamynda antibakterial bejergi täsir etmese, antibiotikler çalşylýar. Bejergini 5-7 günň dowamynda geçirýärler.

Bedeniň gorayyş ukybyny ýokarlandyrmak maksady bilen interferonlar (wiferon), adamyň immunoglobulini bellenilýär. Sedatiw, desensibilizirleýji we agyryny aýryjy derman serişdelerini bellemeklik zerurdyr. Mikrosirkulýasiýany gowulandyrmak maksady bilen antikoagulyantlary, antiagregantlary ulanýarlar (trental, kurantil). İçegäniň pareziňiň önüni almak maksady bilen prozerin, serukal we başgalar bellenilýär. Simptomatiki bejergiden endometritde uterotonikler, peritonitde ýüregiň, bagryň işjeňligini kadalaşdyrýan derman serişdeleri bellenilýär.

Şeýlelikde, iriňli-septiki keselleriň bejergisi perinatal lukmançylyk kömegini ýokarlandyrmak maksady bilen «Türkmenistanda perinatal lukmançylyk kömegini gowulandyrmak hakynda» №166 buýrugala laýyklykda tapgyrlyýyn geçirilýär.

1-nji tapgyr. Dogrum ýarasynnda ýokanç hadysasy bolmaýar: dogrumdan soňky endometrit, dogrumdan soňky ýara degişli. Bejergi birinji derejeli saglygy gorayyş edaralarynyň şertlerinde geçirilýär.

2-nji tapgyr. Dogrum ýarasynnda ýokanç hadysasy ýüze çykan, ýöne kiçi çanaklyk derejesinde galýar: metroendometrit, parametrit, salpingooforit, çäkli tromboflebit degişli. Bejergi ikinji derejeli hassahana şertlerinde geçirilýär.

3-nji tapgyr. Ýokanç hadysasy kiçi çanaklykdan çykýar we ýaýramaga ýykgyňly bolýar: ýaýbaňlanýan tromboflebit, peritonit, septiki şok degişli. Bejergisi üçünji derejeli hassahana şertleriniň intensiw otaglarynda geçirilýär.

4-nji tapgyr. Ýaýran ýokanç hadysasyna degişli bolan sepsis (septisemiýa, septikopiemiýa) ýüze çykanda onuň bejergileri üçünji derejeli ýöriteleşdirilen merkezli hassahanalarda: reanimasion, böwrek (gemodializ), toksikologik merkezlerde geçirilýär.

Dogrumdan soňky iriňli-septiki keselleriň önüni alyş çäreleri. Önüni alyş çärelerini göwrelilikden ön başlamaly. Ilki bilen dowamly ýokançlaryň ojaklaryny bejerip (çüýrük diş, gulagyň we bokurdagyň gaýnaglama hadysalary, jyns ýollaryndan geçýän ýokançlar), sanasiýa geçirmeli.

Dogrumda döreyän uzak suwsuzlyk döwrüniň, gan ýitirmekligiň, şikesleriň önüni almaly. Kesar kesimini Derflor usuly boýunça geçirip, antibakterial bejergi bellemeli. Şeýle-de antibakterial bejergi horionamnionitde we ýatgynyň boşlugy el bilen barlananda hökman bellenilýär.

Dogrumdan soňky döwürde ýaňy doglan bäbegi göwüs bilen emdirmäge ir bermeklik, çaga bilen enäniň hemişe bile bolmaklygy, çaga dogrulyan öýden ir çykarylmagy iriňli-septiki keselleriň önüni almakdaky möhüm çärelerdir.

I derejäniň monitoringi:

- termometriýa;
- çetki damarlarda ýürek urşunyň ýygylgyny anyklamak;
- arterial gan basyşyny ölçemek (kadalaşýança her 15 minutdan).

Esasy bejergi (II – III dereje):

Suwuklyklary çalt we ýerlikli goýbermek arkaly gemodinamiki bozulmalary dikeltmäge gönükdirilen, gerek ýagdaýynda wazopressorlary ulanmaly, antibakterial derman serişdelerini bellemeli we ýokanjyň ojagyny (gisterekтомиýa çenli) aýyrmaly.

Gemodinamiki bozulmalaryň korreksiýasy (arterial gan basyşyny durnukly saklamak we göwrümi doldurmak)

Maksady:

- merkezi wena basyşynyň durnuklylygyny (8 – 12 *mm sim. süt.*) saklamak;
- arterial gan basyşyny ortaça saklamak 90/65 *mm sim.süt.*;
- diurez \geq *ml/kg* sagatda;

- merkezi damarda saturasiýa 70 %;

Çäreleri:

Dem alyş kömekçisi (dem alyş maskasy bilen çyglandyrylan kislorod bermek), Emeli dem alyş (EDA) (EDA görkezmeleri aşakda berlen);

Ýogyn inňe bilen iki egniň wenalarynyň kateterizasiýasynda merkezi damary №14–18 ölçegli kateter bilen kateterizirlemeli.

Uzaga çekdirmän infusion bejergä başlamaly: kristalloidlerden fiziologik ergini 500 ml-den 2-3 l-e çenli (merkezi wena basyşyň we periferiki basyşyň gözegçiliginde). Infuziýanyň tizligi 500 ml/30 min. Arterial gan basyşy 90 mm sim.süt-den pes bolsa we wena basyşy 8-12 mm sim.süt. saklamak üçin suwuklyk goýbermegi dowam etmeli. Aýlanýan ganyň göwürümini dolmak üçin gysga wagtyň dowamyn-da 500-1000 ml GEK ergini goýberilýär.

Arterial gan basyşy in bolmanda 90/65 mm sim.süt derejede saklamak üçin wazopressorlary ulanmaly. Goýberilýän suwuklyga hemişelik gözegçiligi (arterial gan basyşy, ýürek urşunyň ýygylgy, merkezi wena basyşy) arkaly amala aşyrylýar.

Eger merkezi damarda saturasiýa 70%-de bolsa, gematokriti 0,24%-e çenli ýokarlandyrmak üçin eritrositar massa goýbermeli.

Eger merkezi damarda saturasiýa 70%-den pes bolsa, geçirilýän çärelere garamazdan, dobutamin bellemeli.

Antibakterial bejergi:

Sefazolin 1 g mukdarda 2 wagtyna damar içine; gentamisin 240 mg mukdarda günde 1 gezek we metronidazol 100 ml (500 mg) damar içine damjalaýyn her 8 sagatdan bellenilýär.

Dogrumdan soňky iriňli-septiki kesellerde gaýragoýulmasyz lukmançylyk kömegini bermegiň algoritmi

Septiki şokda gaýragoýulmasyz kömek bermegiň beýany:

Ýaşayşa wajyp funksiýalaryna (arterial gan basyşyna, ýürek urşunyň ýygylgyna, dem alşyna we merkezi wena basyşyna) baha beriň.

Näsagy bir goluna ýatyryň, dem alşynyň kadalylygyny dikeldiň.

Zenany ýyladyň, ýöne ony gaty gyzdyрмаň.

Krowatyň aýak tarapyňy galdyryň.

Bejerginiň beýany:

1. Merkezi we iki çetki wenalaryna kateter goýuň ýa-da wene-seksiýany ýerine ýetiriň.

2. Damar içine infuzion bejergini başlaň.

3. Infuzion bejergä başlamazdan öň, ganyň umumy barlagy we lagtalanma wagty (koagulogramma hökman) barlamak üçin gan alyň.

4. Haýal etmän damar içine 1 litr suwuklygy 15-20 minutyň dowamynda goýberiş (plazmolit, fiziologik ergin ýa-da Ringer laktaty).

5. 1 sagadyň dowamynda 2 litrden az bolmadyk suwuklyk goýberiş.

6. Gözegçiligi her 15 minutdan geçiriň.

7. Peşew haltany kateterizirläň we çykyan peşewi gözegçilige alyň. Ol 1 *min*-de 50 *ml*-den az bolmaly däl.

8. Maska ýa-da burun kanýulýa arkaly 6-8 *l/min* tizlik bilen kislorod beriň.

9. Beýana laýyklykda näsagy ýerinden gozgaman, test arkaly lagtalanma baha beriň.

10. Ýokançlary anyklamak üçin, antibakterial bejergä başlamazdan öň gerekli barlaglary (gan, peşew, iriň) alyň.

11. Antibiotikleriň kombinasiýasyny belläp (3-den az bolmaly däl, damar içine), aerob we anaerob ýokançlara işjeň garşy görnüşleri 48 sagadyň dowamynda beden gyzgyny kadalaşýança ulanmagy dowam ediň.

12. Näsagyň ýagdaýyna baha bermek üçin, suwuklyk goýberilip başlanandan 30 minut soňra ondaky üýtgeşmelere gözegçilik ediň.

– damar urşunyň kadalaşmagy (minutda 90 urgy ýa-da ondan pes);

– arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy (sistoliki arterial gan basyşy 10 *mm sim.süt* ýa-da ondan hem uly derejä ýokarlanmagy);

– psihiki ýagdaýynyň gowulaşmagy; sagatlaýyn diureziň köpelmegi (30 *ml* we ondan köp);

– merkezi wena basyşyň ýokarlanmagy (50 *mm sim.süt* ýa-da ondan ýokary).

13. Eger näsag zenanyň ýagdaýy gowulaşan bolsa, onda:
– goýberilýän infuzion bejerginiň tizligini 6 sagadyň dowamyn-
da 1 litre çenli peseltmeli.

– şogun sebäplerini anyklamak üçin geçirilýän çäreleri dowam
ediň.

14. Eger näsagyň ýagdaýy durnuklaşmaýan we gowulaşmaýan
bolsa, goşmaça bejergä we barlaglara mätäç bolsa, onda:

– merkezi we periferiki görkezijilere gözegçilik etmek bilen, in-
fuzion bejergini 6 sagadyň dowamynda 1 litr suwuklyk goýbermek
bilen dowam ediň;

– 6-8 *l/min* tizlik bilen kislorod beriň;

– gematokrit, ganyň topary we rh-factory, plazmada elektrolit-
leri, plazmanyň kreatinini we ganyň ph-y boýunça laborator barlag-
laryny geçiriň.

15. Ýatgy sebäpli ýaýran ýokanç köpelyän bolsa, onda gisterek-
tomiýa görkezilen.

Peýdalanylýan edebiýatlar

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürme­giň ylmy esaslary. Aşgabat, TDNG, 2007.
2. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistan – sagdynlygyň we ru­hubelentligiň ýurdy. Aşgabat, TDNG, 2007.
3. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistan – melhemler mekany. Aşga­bat, TDNG, 2011.
4. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri. I–XII tom. Aşgabat, TDNG, 2010–2020.
5. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Çaý – melhem hem ylham. Aşgabat, TDNG, 2016.
6. Türkmenistanyň Prezidentiniň «Saglyk» Döwlet Maksatnamasy. 2015.
7. Türkmenistanyň Howpsuz enelik boýunça 2007 – 2011-nji ýyllar döwri üçin milli Maksatnamasy. Aşgabat, 2006.
8. Akuşerçilik we ginekologiýa boýunça kliniki beýanlar. Aşgabat, 2011.
9. Akuşerçiligiň wajyp meseleleri boýunça kliniki beýanlar we algoritmler. Aşgabat, 2017.
10. Akuşerçilik we ginekologiýa boýunça kliniki beýanlar. Aşgabat, 2018.
11. Neonatologiýanyň wajyp meseleleri boýunça milli beýanlar we algoritmler. Aşgabat, 2017.
12. Türkmenistanda perinatal lukmançylyk kömegini gowulandyrmak hakyn­da (TSG we DSM-niň 166 buýrugy). 2014.
13. Türkmenistanda perinatal kömek ulgamyny sebitleşdirmek boýunça milli gollanma, 2017.
14. Türkmenistanyň ilatynyň saglygyny goramakda ulanylýan esasy derman serişdeleriniň milli formulýary. Aşgabat, 2011.
15. Berdiýewa Ş., Orazgeldiýewa A. we başg. Çagalar we ýetginjekler gineko­logiýasy. Okuw kitaby. Aşgabat, 2015.
16. Gullyýewa O., Rozyýewa E. Akuşerçilik. 2002.
17. Айламазян Э. К. Акушерство. Учебник. Издательство: «ГЭОТАР-Медиа», 2019.
18. Бодяжина В. И., Семенченко И. Б. Акушерство: учебное пособие. 5-е изд., доп. Ростов н/Д: Феникс, 2006.
19. Василевская Л. Н., Грищенко Н. И. Гинекология. 2009.
20. Гребенкин Б. Е., Черемискин В. П. Группа риска послеродовых гнойно-септических заболеваний в условиях стационара высокой степени риска // Материалы IX Всероссийского научного форума «Мать и дитя» М., 2007.
21. Дуденхаузен Йоахим В. - Практическое акушерство. Руководство для врачей. Издательство.: «Медицинское информационное агентство», Россия, 2019.
22. Кадыров М.К. Становление компонентов плацентарного барьера в процессе гестации и его патология при нарушениях маточно – плацентарно-плодового кровотока; Дисс. канд. мед. наук. – М., 1991.

23. Кулаков В. И. Руководство по амбулаторно-поликлинической помощи в акушерстве и гинекологии – М.: «ГЭОТАР-Медиа», 2007.
24. Кулаков В. И., Серов В. Н., Барашнев Ю. И. и др. Руководство по безопасному материнству – М.: Триада-Х, 1998.
25. Лоран О. Б., Синякова Л. А., Косова И. В. Современные подходы к диагностике и лечению острого необструктивного пиелонефрита у женщин. – М.: Медицинский совет, 2008.
26. Привычное невынашивание беременности: причины, версии и контраргументы, лечение. Под ред. Г.Дж А.Карпа, перевод с англ. под ред. Радзинского В.Е., М.: «ГЭОТАР-Медиа», 2017.
27. Шехтман М. М. Руководство по экстрагенитальной патологии у беременных, 2013.
28. Alfirevic Z, Weeks A. Oral misoprostol for induction of labour. Cochrane Database of Systematic Reviews 2007; Issue 4. Art. No.: CD001338; DOI: 10.1002/14651858.CD001338.pub2.
29. Amorim M. Early amniotomy and early oxytocin for prevention of, or therapy for, delay in first stage spontaneous labour compared with routine care: RHL commentary (last revised: 1 November 2009). The WHO Reproductive Health Library: Geneva: World Health Organization.
30. Cypress BS. Transfer out of intensive care: an evidence-based literature review. *Dimens Crit Care Nurs.* 2013 Sep-Oct;32(5):244-61.
31. Bonnar J. Massive obstetric haemorrhage // *Baillieres Best Pract Res Clin ObstetGynaecol.* 2000 Feb; 14(1):1-18.
32. Makuch M.Y. Maternal positions and mobility during first stage of labour: RHL commentary (last revised: 1 February 2010). The WHO Reproductive Health Library: Geneva: World Health Organization.
33. NICE Intrapartum care, Care of healthy women and their babies during childbirth, Quick reference guide, September 2007.
34. Miller S, Hamza S, Bray EH et al. First Aid for obstetric haemorrhage: the pilot study of the non-pneumatic anti-shock garment in Egypt. *BJOG* 2006; 113:424-429.
35. Murray W. Enkin et al. A guide to effective care in pregnancy and childbirth. Oxford University Press, 3rd Edition, 2000.
36. Villar J, Say L, Gülmezoglu AM, Meriardi M, Lindheimer MD et al. Eclampsia and pre-eclampsia: a worldwide health problem for 2000 years. Pre-eclampsia, Critchley H, MacLean A, Poston L and Walker J eds., London. RCOG Press; 2003.

MAZMUNY

Giriş	7
Perinatal kömegi tapgyrlara bölmek	10
Perinatal merkez.....	13
I bap. Çaganyň çanaklyk tarapy önde gelende göwreliligiň we dogrumyň geçişi hem-de alnyp barlyşy	24
1.1. Çaganyň çanaklygynyň önde gelmeginiň klassifikasiýasy	24
1.2. Çaganyň çanaklygynyň önde ýerleşendigiň anyklanylyşy	27
1.3. Çaganyň çanaklygy önde gelende göwreliligiň we dogrumyň geçişi....	28
1.4. Çaganyň çanaklygy önde gelende dogrumyň alnyp barlyşy.....	35
1.5. Çaganyň çanaklygy önde ýerleşende berilýän akuşer el kömekleri we operasiýalar	42
II bap. Göwreliligiň doly görterilmezligi. Wagtyndan öňki dogrum.	
Aşa görterilen göwrelilik.....	53
2.1. Göwreliligiň doly görterilmezliginiň barlanylyş usullary	54
2.2. Wagtyndan öňki dogrum.....	57
2.3. Aşa görterilen göwrelilik.....	59
2.4. Göwreliligiň we dogrumyň alnyp barlyşy	64
III bap. Köp düwünçekli göwrelilik.....	69
3.1. Köp düwünçekli göwreliligiň geçişi	73
3. 2. Köp düwünçekli göwrelilikde dogrumyň geçişi	77
3. 3. Köp düwünçekli göwrelilikde dogrumyň alnyp barlyşy.....	80
IV bap. Fetoplasentar ýetmezçilik.....	87
4.1. Fetoplasentar ýetmezçiligiň etiologiýasy we patogenezi.....	87
4.2. Fetoplasentar ýetmezçiligiň klassifikasiýasy	89
4.3. Fetoplasentar ýetmezçiligiň göwreliligiň geçişine täsiri.....	93
4.4. Fetoplasentar ýetmezçiligiň kliniki alamatlary.....	95
4.5. Fetoplasentar ýetmezçiligiň perinatal jähetleri	99
4.6. Fetoplasentar ýetmezçilik we dogrum	107
V bap. Ýürek-damar ulgamynyň keselleri we göwrelilik.....	112
5.1. Ýüregiň geçirijiliginiň bozulmalary.....	112
5.2. Ýürek ritminiň bozulmalary.....	114
5.3. Gipertoniýa keseli we göwrelilik	117
5.4. Rewmatiki – gazanylan ýürek kemislikleri.....	119

5.5. Ýürek kemislikli göwrelileriň alnyp barlyşy	123
VI bap. Göwrelilik we süýjüli diabet	126
6.1. Aýallar maslahathanasynyň şertlerinde we hassahanada süýjüli diabetden ejir çekýän göwrelileriň alnyp barlyşy.....	127
VII bap. Göwrelilik we böwrek keselleri.....	130
7.1. Piýelonefrit.....	132
7.2. Göwrelilik we glomerulonefrit	141
7.3. Sistit	141
7.4. Peşew-daş keseli we göwrelilik	144
7.5. Göwrelilik we gidronefroz.....	149
VIII bap. Enäniň we çaganyň rezus gapma-garşylygy	153
8.1. Rezus gapma-garşylygynyň anyklanylyşy.....	157
8.2. Rezus gapma-garşylygynyň bejergisi	160
8.3. Rezus gapma-garşylygynyň önüniň alnyşy	163
IX bap. Göwrelileriň gipertenziv bozulmalary	168
9.1. Göwrelileriň gipertenziv bozulmalarynyň patogenezini	169
9.2. Göwrelileriň gipertenziv bozulmalarynyň anyklaýyş algoritmi	171
9.3. Göwrelileriň gipertenziv bozulmalarynyň kliniki görnüşleri.....	174
X bap. Akuşerçilik gan akmalary	188
10.1. Akuşerçilik gan akmalarynyň görnüşleri	188
10.2. Plasentanyň öňde ýerleşmegi.....	190
10.3. Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön aýrylmagy.....	193
10.4. Dogrumdan soňky gan akmalar	197
10.5. Gemorragik şok	197
XI bap. Häzirki zaman akuşerçiliginde kesar kesimi.....	208
11.1. Kesar kesiminiň absolyt we otositel görkezmeleriniň klassifikasiýasy	209
11.2. Ýatgynyň aşaky segmentini kesmek bilen geçirilýän abdominal kesar kesimi operasiýasy.....	214
11.3. Korporal (klassyky – nusgawy) kesar kesimi operasiýasy	218
11.4. Operasiýadan soňky döwür	220
XII bap. Dogrumdan soňky iriňli-septiki keseller.....	222
12.1. Dogrumdan soňky ýokançlyklaryň kliniki görnüşleri	226
12.2. Dogrumdan soňky iriňli-septiki keselleriň bejerilişi.....	230
Peýdalanylýan edebiýatlar	236

*Şeker Berdiyewa, Altyn Orazgeldiyewa,
Gyzylgül Jumanyýazowa, Zöhregül Nakimowa,
Birajap Rahmanowa, Baharabat Seyradowa,
Göwher Otuzowa, Ogulgerek Gullyýewa,
Oguljahan Annayewa, Tawus Annayewa*

PERINATAL TAPGYRLAÝYN KÖMEGIŇ ESASLARY

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

Redaktor	<i>B. Hojagulyýew</i>
Surat redaktory	<i>O. Çerkezowa</i>
Teh. redaktor	<i>Ş. Gurbangeldiyewa</i>
Suratçy	<i>P. Pürmyradow</i>
Kompýuter bezegi	<i>G. Orazowa</i>

Çap etmäge rugsat edildi 17.12.2020. Ölçeği 60x90 $\frac{1}{16}$,
Times New Roman garniturasy. Şertli çap listi 15,0.
Şertli-reňkli ottiski 50,5. Çap listi 15,0.
Hasap-neşir listi 21,72. Sany 600. Sargyt № 2077.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
744000. Aşgabat, Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň Metbugat merkezi.
744015. Aşgabat, 2127-nji (G.Gulyýew) köçe, 51/1.